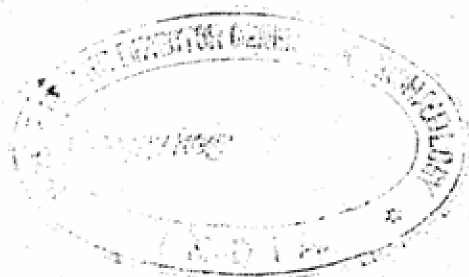
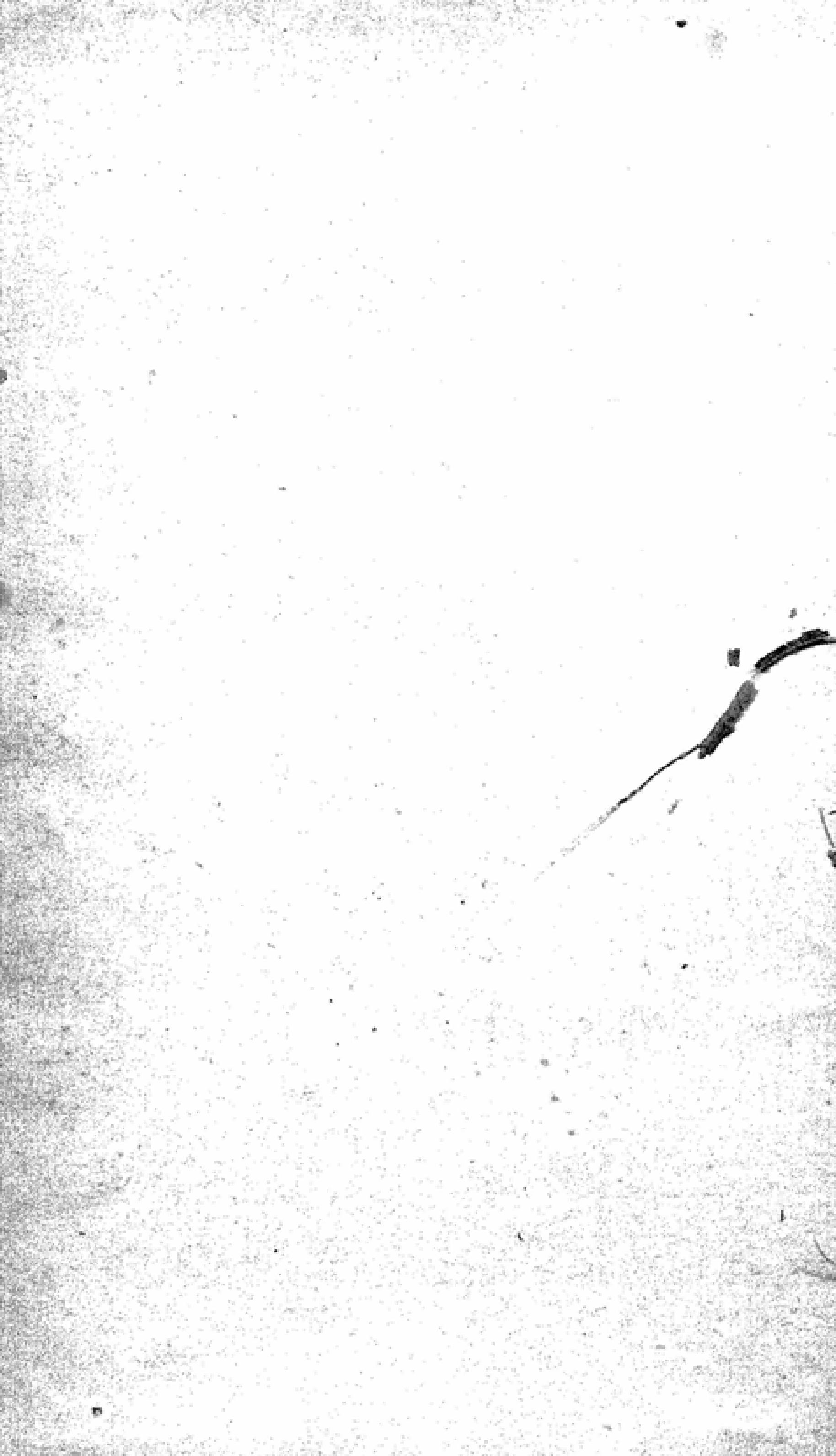
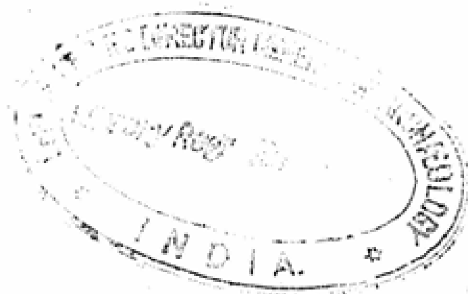
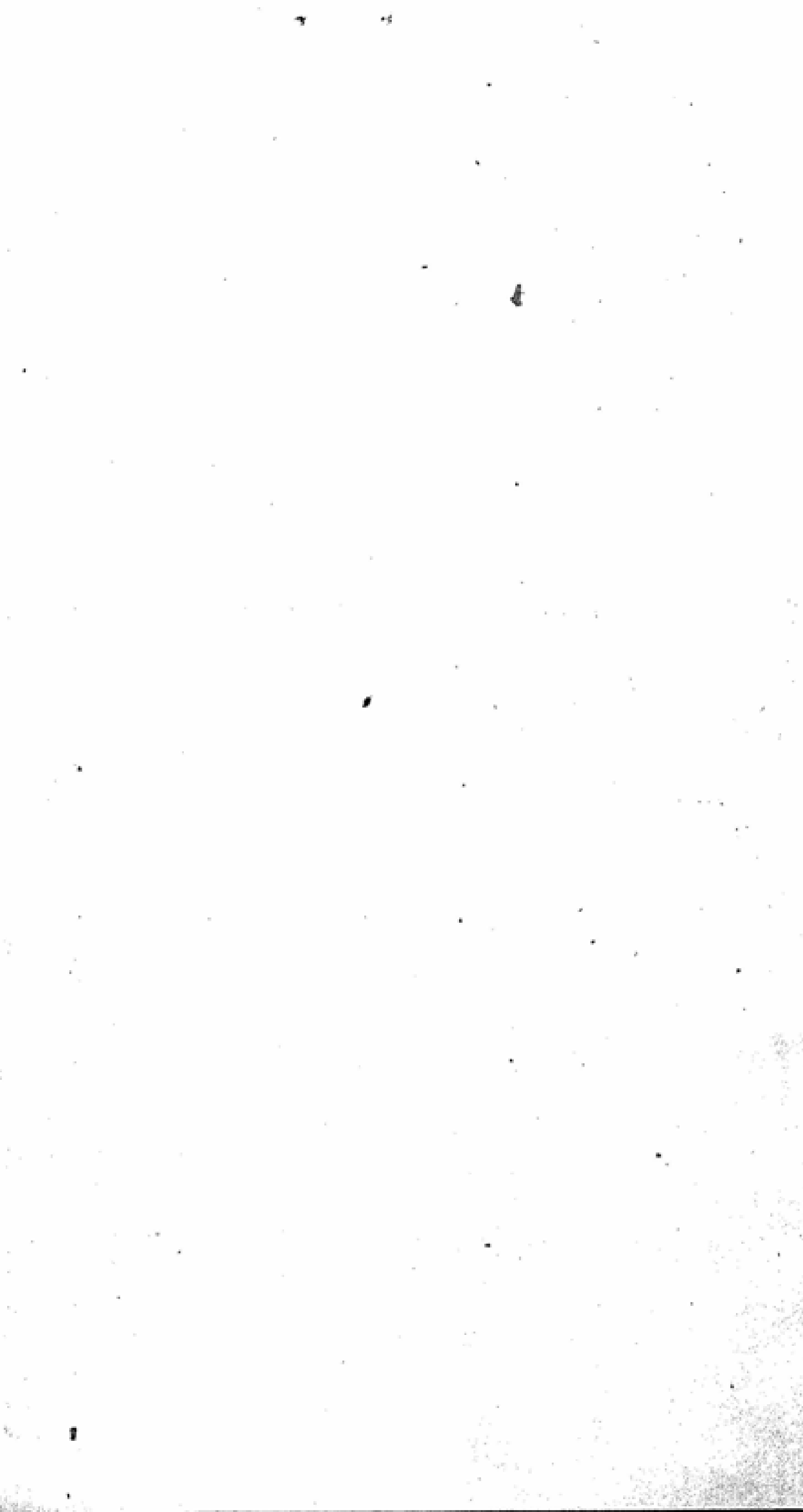

PAṬISAMBHIDĀMAGGA

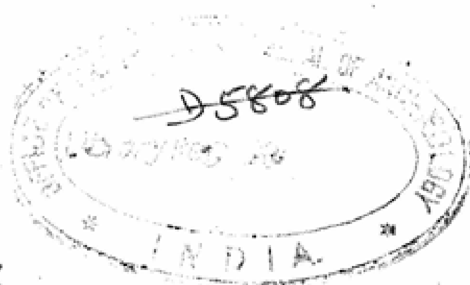
Pali Text Society

PAṬISAMBHIDĀMAGGA

VOL. II.

EDITED BY

ARNOLD C. TAYLOR, M.A.

London
PUBLISHED FOR THE PALI TEXT SOCIETY
BY
HENRY FROWDE
OXFORD UNIVERSITY PRESS WAREHOUSE, AMEN CORNER, E.C.
1907

PREFACE

In addition to the MSS. used in the preparation of Vol. I. of the 'Paṭisambhidāmagga,' I have consulted a palm-leaf MS. in Sinhalese character belonging to Professor Rhys Davids, which I have distinguished as S_2. Its readings approximate closely to those of S., and that both are ultimately derived from a single (Sinhalese) archetype may be inferred from numerous indications. It will be sufficient to mention *dassatāna* for *dasa ṭhānāni* (p. 102, note 4), and the omission of *nijjhantibalaṁ* from the list of *balāni* on p. 168, that this omission is due to the carelessness of a copyist being inferable from the fact that this particular *balaṁ* is subsequently discussed in a later paragraph of the same Sutta.

Textual corruption of the 'Paṭisambhidāmagga,' though comparatively slight, must have begun at an early period. In *Yuganandhakathā*, ii., 1, 5 (p. 97, note 1), *all* our MSS. and K. agree in giving seventeen ways of practising *samathavipassanaṁ yuganandhaṁ* instead of sixteen, and in entirely omitting the detailed treatment of the last three. Again, in *Vivekakathā* none of our MSS. give any account of the twelve *nissayā*, as the context undoubtedly leads one to expect (see p. 221, note 1). From these omissions we are justified in inferring the existence of an archetype (whether MS. or oral) anterior to the separate textual traditions of Ceylon, Burmah, and Siam, and from which those traditions are ultimately derived.

Occasionally we find K. representing a tradition of its own, as against S., S_2., and M., instances of which may be found in the notes on pp. 219 and 234, while a curious

example of the *mixture* of two distinct MS. traditions occurs in the Indriyakathā (p. 23 of this volume), where five lines of text are misplaced in M. and S., but not in S_2., as would be naturally expected.

Mrs. Rhys Davids, in her kindly notice of my edition of Vol. I. (*J. R. A. S.* for January, 1906), remarked that the 'Paṭisambhidāmagga' has apparently 'strayed from what should be its proper collection, the Abhidhammapiṭaka. There is no narrative or personal element whatever.'

The mystery is solved in the present volume, where it will be seen that the traditional opening, *Evaṁ me sutaṁ*, occurs fairly frequently, and explains the formal inclusion of the Paṭisambhidāmagga in the Sutta-piṭaka.

I say 'formal,' because in essence the book is wholly Abhidhammistic, if one may use the word, and must be placed among the very latest of the canonical books. Not only is the treatment of the various subjects essentially scholastic in character, but whole passages are taken verbatim from the Vinaya, and from the Dīgha, Aṅguttara, and Saṁyutta collections of the Sutta-piṭaka, while a general acquaintance with the early Buddhist legends is assumed. In the *Iddhikathā* in this volume, for instance, the names of saints who possessed various kinds of *Iddhi* are given without comment, as if their stories were well known. The actual legends are given by Spence Hardy ('Manual of Buddhism,' pp. 501-504), but, unfortunately, he gives no hint as to their origin.

In conclusion, I beg to thank the Librarian of the India Office for the loan of the Mandalay MS., Professor Rhys Davids for that of his two Sinhalese MSS., and the Secretary of the Royal Asiatic Society for the use of the Siamese edition.

ARNOLD C. TAYLOR.

November, 1907.

CONTENTS OF VOL. II.

MAHĀVAGGO

YUGANANDHAVAGGO

PAÑÑĀVAGGO

PAṬISAMBHIDĀMAGGO.

I

IV. Mahāvagge indriyakathā

1. Evaṁ me sutaṁ. Ekaṁ samayaṁ Bhagavā Sāvatthiyaṁ viharati Jetavane Anāthapiṇḍikassa ārāme. Tatra kho Bhagavā bhikkhū āmantesi—'Bhikkhavo' ti. 'Bhadante'[1] ti te bhikkhū Bhagavato paccassosuṁ.

Bhagavā etad avoca—'Pañc' imāni Bhikkhave indriyāni. Katamāni pañca?

Saddhindriyaṁ viriyindriyaṁ satindriyaṁ samādhindriyaṁ paññindriyaṁ: imāni kho Bhikkhave pañc' indriyāni.

2. Imāni pañc' indriyāni katih' ākārehi visujjhanti? Imāni pañc' indriyāni paṇṇarasahi ākārehi visujjhanti.

Assaddhe puggale parivajjayato saddhe puggale sevato bhajato payirupāsato pasādaniye suttante paccavekkhato imehi tīh' ākārehi saddhindriyaṁ visujjhati, kusīte[2] puggale parivajjayato āraddhaviriye puggale sevato bhajato payirupāsato sammappadhāne paccavekkhato imehi tīh' ākārehi viriyindriyaṁ visujjhati, muṭṭhassatī puggale parivajjayato upaṭṭhitassatī puggale sevato bhajato payirupāsato satipaṭṭhāne paccavekkhato imehi tīh' ākārehi satindriyaṁ visujjhati, asamāhite puggale parivajjayato samāhite puggale sevato bhajato payirupāsato jhānavimokkhe paccavekkhato imehi tīh' ākārehi samādhindriyaṁ visujjhati, duppaññe puggale parivajjayato paññavante puggale sevato bhajato payirupāsato gambhīrañāṇacariyaṁ paccavekkhato

---

[1] Bhaddante, M. [2] kusite, M.

imehi tīh' ākārehi paññindriyaṁ visujjhati. Iti ime pañca puggale parivajjayato pañca puggale sevato bhajato payirupāsato pañca[1] suttantakkhandhe[1] paccavekkhato imehi paṇṇarasahi ākārehi imāni pañc' indriyāni visujjhanti.

3. Katih' ākārehi pañc' indriyāni bhāviyanti? Katih' ākārehi pañcannaṁ indriyānaṁ bhāvanā hoti?

Dasah' ākārehi pañc' indriyāni bhāviyanti, dasah' ākārehi pañcannaṁ indriyānaṁ bhāvanā hoti.

Assaddhiyaṁ pajahanto saddhindriyaṁ bhāveti, saddhindriyaṁ bhāvento assaddhiyaṁ pajahati; kosajjaṁ pajahanto viriyindriyaṁ bhāveti, viriyindriyaṁ bhāvento kosajjaṁ pajahati; pamādaṁ pajahanto satindriyaṁ bhāveti, satindriyaṁ bhāvento pamādaṁ pajahati; uddhaccaṁ pajahanto samādhindriyaṁ bhāveti, samādhindriyaṁ bhāvento uddhaccaṁ pajahati; avijjaṁ pajahanto paññindriyaṁ bhāveti, paññindriyaṁ bhāvento avijjaṁ pajahati.

Imehi dasah' ākārehi pañc' indriyāni bhāviyanti, imehi dasah' ākārehi pañcannaṁ indriyānaṁ bhāvanā hoti.

4. Katih' ākārehi pañc' indriyāni bhāvitāni honti subhāvitāni?

Dasah' ākārehi pañc' indriyāni bhāvitāni honti subhāvitāni.

Assaddhiyassa[2] pahīnattā suppahīnattā saddhindriyaṁ bhāvitaṁ hoti subhāvitaṁ, assaddhiyassa bhāvitattā subhāvitattā assaddhiyaṁ pahīnaṁ hoti suppahīnaṁ; kosajjassa pahīnattā suppahīnattā viriyindriyaṁ . . . pe . . . hoti suppahīnaṁ; pamādassa pahīnattā suppahīnattā satindriyaṁ . . . pe . . . hoti suppahīnam; uddhaccassa pahīnattā suppahīnattā samādhindriyaṁ . . . pe . . . hoti suppahīnaṁ; avijjāya pahīnattā suppahīnattā paññindriyaṁ . . . pe . . . hoti suppahīnaṁ.

Imehi dasah' ākārehi pañc' indriyāni bhāvitāni honti subhāvitāni.

5. Katih' ākārehi pañc' indriyāni bhāviyanti? Katih' ākārehi pañc' indriyāni bhāvitāni c'eva honti subhāvitāni ca paṭipassaddhāni ca suppaṭipassaddhāni ca?

---

[1] passādaniyasuttante, S; pañcasuttante, S.

[2] assaddhindriyassa, K.

Catūh' ākārehi pañc' indriyāni bhāviyanti, catūh' ākārehi pañc' indriyāni bhāvitāni c'eva honti subhāvitāni ca paṭipassaddhāni ca suppaṭipassaddhāni ca.

Sotāpattimaggakhaṇe pañc' indriyāni bhāviyanti, sotāpattiphalakkhaṇe pañc' indriyāni bhāvitāni c'eva honti subhāvitāni ca paṭipassaddhāni ca suppaṭipassaddhāni ca. Sakadāgāmimaggakkhaṇe . . . pe . . . anāgāmimaggakkhaṇe . . . pe . . . Arahattamaggakkhaṇe pañc' indriyāni bhāviyanti, Arahattaphalakkhaṇe pañc' indriyāni bhāvitāni c'eva honti subhāvitāni ca paṭipassaddhāni ca suppaṭipassaddhāni ca.

Iti catasso maggavisuddhiyo, catasso phalavisuddhiyo, catasso samucchedavisuddhiyo, catasso paṭipassaddhivisuddhiyo. Imehi catūh' ākārehi pañc' indriyāni bhāviyanti, imehi catūh' ākāreki pañc' indriyāni bhāvitāni c'eva honti subhāvitāni ca paṭipassaddhāni ca suppaṭipassaddhāni ca.

6. Katinnaṁ[1] puggalānaṁ indriyabhāvanā? Kati puggalā bhāvitindriyā? Aṭṭhannaṁ puggalānaṁ indriyabhāvanā. Tayo puggalā bhāvitindriyā.

Katamesaṁ aṭṭhannaṁ puggalānaṁ indriyabhāvanā? Sattannañ ca sekhānaṁ puthujjanakalyāṇakassa ca. Imesaṁ aṭṭhannaṁ puggalānaṁ indriyabhāvanā.

Katame tayo puggalā bhāvitindriyā?[2] Savanena buddho Tathāgatassa sāvako khīṇāsavo bhāvitindriyo, sayambhūtaṭṭhena Paccekabuddho[3] bhāvitindriyo, appameyyaṭṭhena Tathāgato Arahaṁ Sammāsambuddho bhāvitindriyo. Ime tayo puggalā bhāvitindriyā. Iti imesaṁ aṭṭhannaṁ puggalānaṁ indriyabhāvanā, ime tayo puggalā bhāvitindriyā.

Sāvatthinidānaṁ.

7. Pañc' imāni Bhikkhave indriyāni. Katamāni pañca? Saddhindriyaṁ viriyindriyaṁ satindriyaṁ samādhin-

---

[1] katinaṁ, M. K.

[2] bhāvindriyā vasena Buddho ti. S. bhāvitindriyavasena Buddho ti, S_2. K.

[3] Paccekasambuddho, M.

driyaṁ paññindriyaṁ. Ye hi keci[1] Bhikkhave samaṇā vā brāhmaṇā vā imesaṁ pañcannaṁ indriyānaṁ samudayañ ca atthaṅgamañ ca assādañ[2] ca ādīnavañ ca nissaraṇañ ca yathābhūtaṁ na pajānanti, na-m-ete Bhikkhave samaṇā vā brāhmaṇā vā samaṇesu c'eva[3] samaṇasammatā brāhmaṇesu ca[3] brāhmaṇasammatā, na ca pana te āyasmantā sāmaññattaṁ[4] vā brāhmaññattaṁ vā diṭṭhe va dhamme sayaṁ abhiññā sacchikatvā upasampajja viharanti. Ye hi keci Bhikkhave samaṇā vā brāhmaṇā vā imesaṁ pañcannaṁ indriyānaṁ samudayañ ca atthaṅgamañ ca assādañ ca ādīnavañ ca nissaraṇañ ca yathābhūtaṁ pajānanti, te kho me Bhikkhave samaṇā vā brāhmaṇā vā samaṇesu c'eva samaṇasammatā brāhmaṇesu ca brāhmaṇasammatā, te ca pan' āyasmantā sāmaññattañ ca diṭṭhe va dhamme sayaṁ abhiññā sacchikatvā upasampajja viharanti.

8. Katih' ākārehi pañcannaṁ indriyānaṁ samudayo hoti; katih' ākārehi pañcannaṁ indriyānaṁ samudayaṁ pajānāti? Katih' ākārehi pañcannaṁ indriyānaṁ atthaṅgamo hoti; katih' ākārehi pañcannaṁ indriyānaṁ atthaṅgamaṁ pajānāti? Katih' ākārehi pañcannaṁ indriyānaṁ assādo hoti; katih' ākārehi pañcannaṁ indriyānaṁ assādaṁ pajānāti? Katih' ākārehi pañcannaṁ indriyānaṁ ādīnavo hoti; katih' ākārehi pañcannaṁ indriyānaṁ ādīnavaṁ pajānāti? Katih' ākārehi pañcannaṁ indriyānaṁ nissaraṇaṁ hoti; katih' ākārehi pañcannaṁ indriyānaṁ nissaraṇaṁ pajānāti?

Cattārīsāya ākārehi pañcannaṁ indriyānaṁ samudayo hoti; cattārīsāya ākārehi pañcannaṁ indriyānam samudayaṁ pajānāti. Cattārīsāya ākārehi pañcannaṁ indriyānaṁ atthaṅgamo hoti; cattārīsāya ākārehi pañcannaṁ indriyānaṁ atthaṅgamaṁ pajānāti.

Pañcavīsatiyā ākārehi pañcannaṁ indriyānaṁ assādo hoti; pañcavīsatiyā ākārehi pañcannaṁ indriyānaṁ assādaṁ pajānāti. Pañcavīsatiyā ākārehi pañcannaṁ indriyānaṁ ādīnavo hoti; pañcavīsatiyā ākārehi pañcannaṁ indriyānaṁ ādīnavaṁ pajānāti.

---

[1] yo hi koci, S.
[2] assādinañ ca, S.
[3] vā, S. K. M.
[4] sāmaññatthaṁ, K.

Asītisataṁ ākārehi pañcannaṁ indriyānaṁ nissaraṇaṁ hoti; asītisataṁ ākārehi pañcannaṁ indriyānaṁ nissaraṇaṁ pajānāti.

9. Katamehi cattārīsāya ākārehi pañcannaṁ indriyānaṁ samudayo hoti? Katamehi cattārīsāya ākārehi pañcannaṁ indriyānaṁ samudayaṁ pajānāti?

Adhimokkhatthāya āvajjanāya samudayo saddhindriyassa samudayo hoti, adhimokkhavasena chandassa samudayo saddhindriyassa samudayo hoti, adhimokkhavasena manasikārassa samudayo saddhindriyassa samudayo hoti, saddhindriyassa vasena ekattupaṭṭhānaṁ saddhindriyassa samudayo hoti.

Paggahatthāya āvajjanāya samudayo viriyindriyassa samudayo hoti, paggahavasena chandassa samudayo viriyindriyassa samudayo hoti, paggahavasena manasikārassa samudayo viriyindriyassa samudayo hoti, viriyindriyassa vasena ekattupaṭṭhānaṁ viriyindriyassa samudayo hoti.

Upaṭṭhānatthāya āvajjanāya samudayo satindriyassa samudayo hoti, upaṭṭhānavasena chandassa samudayo satindriyassa samudayo hoti, upaṭṭhānavasena manasikārassa samudayo satindriyassa samudayo hoti, satindriyassa vasena ekattupaṭṭhānaṁ satindriyassa samudayo hoti.

Avikkhepatthāya āvajjanāya samudayo samādhindriyassa samudayo hoti, avikkhepavasena chandassa samudayo samādhindriyassa samudayo hoti, avikkhepavasena manasikārassa samudayo samādhindriyassa samudayo hoti, samādhindriyassa vasena ekattupaṭṭhānaṁ samādhindriyassa samudayo hoti.

Dassanatthāya āvajjanāya samudayo paññindriyassa samudayo hoti, dassanavasena chandassa samudayo paññindriyassa samudayo hoti, dassanavasena manasikārassa samudayo paññindriyassa samudayo hoti, paññindriyassa vasena ekattupaṭṭhānaṁ paññindriyassa samudayo hoti.

Adhimokkhatthāya āvajjanāya samudayo saddhindriyassa samudayo hoti, paggahatthāya āvajjanāya samudayo viriyindriyassa samudayo hoti, upaṭṭhānatthāya āvajjanāya

samudayo satindriyassa samudayo hoti, avikkhepatthāya āvajjanāya samudayo samādhindriyassa samudayo hoti, dassanatthāya āvajjanāya samudayo paññindriyassa samudayo hoti.

Adhimokkhavasena chandassa samudayo saddhindriyassa samudayo hoti, paggahavasena chandassa samudayo viriyindriyassa samudayo hoti, upaṭṭhānavasena chandassa samudayo satindriyassa samudayo hoti, avikkhepavasena chandassa samudayo samādhindriyassa samudayo hoti, dassanavasena chandassa samudayo paññindriyassa samudayo hoti.

Adhimokkhavasena manasikārassa samudayo saddhindriyassa samudayo hoti, paggahavasena manasikārassa samudayo viriyindriyassa samudayo hoti, upaṭṭhānavasena manasikārassa samudayo satindriyassa samudayo hoti, avikkhepavasena manasikārassa samudayo samādhindriyassa samudayo hoti, dassanavasena manasikārassa samudayo paññindriyassa samudayo hoti.

Saddhindriyassa vasena ekattupaṭṭhānaṁ saddhindriyassa samudayo hoti, viriyindriyassa vasena ekattupaṭṭhānaṁ viriyindriyassa samudayo hoti, satindriyassa vasena ekattupaṭṭhānaṁ satindriyassa samudayo hoti, samādhindriyassa vasena ekattupaṭṭhānaṁ samādhindriyassa samudayo hoti, paññindriyassa vasena ekattupaṭṭhānaṁ paññindriyassa samudayo hoti.

Imehi cattārīsāya ākārehi pañcannaṁ indriyānaṁ samudayo hoti; imehi cattārīsāya ākārehi pañcannaṁ indriyānaṁ samudayaṁ pajānāti.

10. Katamehi cattārīsāya ākārehi pañcannaṁ indriyānaṁ atthaṅgamo hoti? Katamehi cattārīsāya ākārehi pañcannaṁ indriyānaṁ atthaṅgamaṁ pajānāti?

Adhimokkhatthāya āvajjanāya atthaṅgamo saddhindriyassa atthaṅgamo hoti, adhimokkhavasena chandassa atthaṅgamo saddhindriyassa atthaṅgamo hoti, adhimokkhavasena manasikārassa atthaṅgamo saddhindriyassa atthaṅgamo hoti, saddhindriyassa vasena ekattaṁ anupaṭṭhānaṁ saddhindriyassa atthaṅgamo hoti.

Paggahatthāya āvajjanāya atthaṅgamo viriyindriyassa

atthaṅgamo hoti, paggahavasena chandassa atthaṅgamo viriyindriyassa atthaṅgamo hoti, paggahavasena manasikārassa atthaṅgamo viriyindriyassa atthaṅgamo hoti, viriyindriyassa vasena ekattaṁ anupaṭṭhānaṁ viriyindriyassa atthaṅgamo hoti.

Upaṭṭhānatthāya āvajjanāya atthaṅgamo satindriyassa atthaṅgamo hoti, upaṭṭhānavasena chandassa atthaṅgamo satindriyassa atthaṅgamo hoti, upaṭṭhānavasena manasikārassa atthaṅgamo satindriyassa atthaṅgamo hoti, satindriyassa vasena ekattaṁ anupaṭṭhānaṁ satindriyassa atthaṅgamo hoti.

Avikkhepatthāya āvajjanāya atthaṅgamo samādhindriyassa atthaṅgamo hoti, avikkhepavasena chandassa atthaṅgamo samādhindriyassa atthaṅgamo hoti, avikkhepavasena manasikārassa atthaṅgamo samādhindriyassa atthaṅgamo hoti, samādhindriyassa vasena ekattaṁ anupaṭṭhānaṁ samādhindriyassa atthaṅgamo hoti.

Dassanatthāya āvajjanāya atthaṅgamo paññindriyassa atthaṅgamo hoti, dassanavasena chandassa atthaṅgamo paññindriyassa atthaṅgamo hoti, dassanavasena manasikārassa atthaṅgamo paññindriyassa atthaṅgamo hoti, paññindriyassa vasena ekattaṁ anupaṭṭhānaṁ paññindriyassa atthaṅgamo hoti.

Adhimokkhatthāya āvajjanāya atthaṅgamo saddhindriyassa atthaṅgamo hoti, paggahatthāya āvajjanāya atthaṅgamo viriyindriyassa atthaṅgamo hoti, upaṭṭhānatthāya āvajjanāya atthaṅgamo satindriyassa atthaṅgamo hoti, avikkhepatthāya āvajjanāya atthaṅgamo samādhindriyassa atthaṅgamo hoti, dassanatthāya āvajjanāya atthaṅgamo paññindriyassa atthaṅgamo hoti.

Adhimokkhavasena chandassa atthaṅgamo saddhindriyassa atthaṅgamo hoti, paggahavasena chandassa atthaṅgamo viriyindriyassa atthaṅgamo hoti, upaṭṭhānavasena chandassa atthaṅgamo satindriyassa atthaṅgamo hoti, avikkhepavasena chandassa atthaṅgamo samādhindriyassa atthaṅgamo hoti, dassanavasena chandassa atthaṅgamo paññindriyassa atthaṅgamo hoti.

Adhimokkhavasena manasikārassa atthaṅgamo saddhin-

driyassa atthaṅgamo hoti, paggahavasena manasikārassa atthaṅgamo viriyindriyassa atthaṅgamo hoti, upaṭṭhānavasena manasikārassa atthaṅgamo satindriyassa atthaṅgamo hoti, avikkhepavasena manasikārassa atthaṅgamo samādhindriyassa atthaṅgamo hoti, dassanavasena manasikārassa atthaṅgamo paññindriyassa atthaṅgamo hoti.

Saddhindriyassa vasena ekattaṁ anupaṭṭhānaṁ saddhindriyassa atthaṅgamo hoti, viriyindriyassa vasena ekattaṁ anupaṭṭhānaṁ viriyindriyassa atthaṅgamo hoti, satindriyassa vasena ekattaṁ anupaṭṭhānaṁ satindriyassa atthaṅgamo hoti, samādhindriyassa vasena ekattaṁ anupaṭṭhānaṁ samādhindriyassa atthaṅgamo hoti, paññindriyassa vasena ekattaṁ anupaṭṭhānaṁ paññindriyassa atthaṅgamo hoti.

Imehi cattārīsāya ākārehi pañcannaṁ indriyānaṁ atthaṅgamo hoti; imehi cattārīsāya ākārehi pañcannaṁ indriyānaṁ atthaṅgamaṁ pajānāti.

11. Katamehi pañcavīsatiyā ākārehi pañcannaṁ indriyānaṁ assādo hoti? Katamehi pañcavīsatiyā ākārehi pañcannaṁ indriyānaṁ assādaṁ pajānāti?

Assaddhiyassa anupaṭṭhānaṁ saddhindriyassa assādo hoti, assaddhiyapariḷāhassa[1] anupaṭṭhānaṁ saddhindriyassa assādo hoti, adhimokkhacariyāya vesārajjaṁ saddhindriyassa assādo hoti, santo ca vihārādhigamo saddhindriyassa assādo hoti, yaṁ saddhindriyaṁ paṭicca uppajjati sukhaṁ somanassaṁ ayaṁ saddhindriyassa assādo hoti.[2]

Kosajjassa anupaṭṭhānaṁ viriyindriyassa assādo hoti, kosajjapariḷāhassa anupaṭṭhānaṁ viriyindriyassa assādo hoti, paggahacariyāya vesārajjaṁ viriyindriyassa assādo hoti, santo ca vihārādhigamo viriyindriyassa assādo hoti, yaṁ viriyindriyaṁ paṭicca uppajjati sukhaṁ somanassaṁ ayaṁ viriyindriyassa assādo hoti.

Pamādassa anupaṭṭhānaṁ satindriyassa assādo hoti, pamādapariḷāhassa anupaṭṭhānaṁ satindriyassa assādo hoti, upaṭṭhānacariyāya vesārajjaṁ satindriyassa assādo hoti, santo ca vihārādhigamo satindriyassa assādo hoti,

[1] assaddhiyassa pariḷāhassa, K. [2] M. omits hoti.

yaṁ satindriyaṁ paṭicca uppajjati sukhaṁ somanassaṁ ayaṁ satindriyassa assādo hoti.

Uddhaccassa anupaṭṭhānaṁ samādhindriyassa assādo hoti, uddhaccapariḷāhassa anupaṭṭhānaṁ samādhindriyassa assādo hoti, avikkhepacariyāya vesārajjaṁ samādhindriyassa assādo hoti, santo ca vihārādhigamo samādhindriyassa assādo hoti, yaṁ samādhindriyaṁ paṭicca uppajjati sukhaṁ somanassaṁ ayaṁ samādhindriyassa assādo hoti.

Avijjāya anupaṭṭhānaṁ paññindriyassa assādo hoti, avijjāpariḷāhassa[1] anuppaṭṭhānaṁ paññindriyassa assādo hoti, dassanacariyāya vesārajjaṁ paññindriyassa assādo hoti, santo ca vihārādhigamo paññindriyassa assādo hoti, yaṁ paññindriyaṁ paṭicca uppajjati sukhaṁ somanassaṁ ayaṁ paññindriyassa assādo hoti.

Imehi pañcavīsatiyā ākārehi pañcannaṁ indriyānaṁ assādo hoti, imehi pañcavīsatiyā ākārehi pañcannaṁ indriyānaṁ assādaṁ pajānāti.

12. Katamehi pañcavīsatiyā ākārehi pañcannaṁ indriyānaṁ ādīnavo hoti? Katamehi pañcavīsatiyā ākārehi pañcannaṁ indriyānaṁ ādīnavaṁ pajānāti?

Assaddhiyassa[2] upaṭṭhānaṁ saddhindriyassa[3] ādīnavo hoti, assaddhiyapariḷāhassa upaṭṭhānaṁ saddhindriyassa ādīnavo hoti, aniccaṭṭhena saddhindriyassa ādīnavo hoti, dukkhaṭṭhena saddhindriyassa ādīnavo hoti, anattaṭṭhena saddhindriyassa ādīnavo hoti.

Kosajjassa upaṭṭhānaṁ viriyindriyassa ādīnavo hoti, kosajjapariḷāhassa upaṭṭhānaṁ viriyindriyassa ādīnavo hoti, aniccaṭṭhena viriyindriyassa ādīnavo hoti, dukkhaṭṭhena viriyindriyassa ādīnavo hoti, anattaṭṭhena viriyindriyassa ādīnavo hoti.

Pamādassa upaṭṭhānaṁ satindriyassa ādīnavo hoti, pamādapariḷāhassa upaṭṭhānaṁ satindriyassa ādīnavo hoti, aniccaṭṭhena . . . pe . . . dukkhaṭṭhena . . . pe . . . anattaṭṭhena satindriyassa ādīnavo hoti. Uddhaccassa upaṭṭhānaṁ samādhindriyassa ādīnavo hoti, uddhaccapariḷāhassa upaṭ-

---

[1] avijjāya pariḷāhassa, S. [2] assaddhindriyassa, K.
[3] satindriyassa, S.

ṭhānaṁ samādhindriyassa ādīnavo hoti, aniccaṭṭhena . . . pe . . . dukkhaṭṭhena . . . pe . . . anattaṭṭhena samādhindriyassa ādīnavo hoti. Avijjāya upaṭṭhānaṁ paññindriyassa ādīnavo hoti, avijjāpariḷāhassa upaṭṭhānaṁ paññindriyassa ādīnavo hoti, aniccaṭṭhena . . . pe . . . dukkhaṭṭhena . . . pe . . . anattaṭṭhena paññindriyassa ādīnavo hoti. Imehi pañcavīsatiyā ākārehi pañcannaṁ indriyānaṁ ādīnavo hoti, imehi pañcavīsatiyā ākārehi pañcannaṁ indriyānaṁ ādīnavaṁ pajānāti.

18. Katamehi asītisataṁ ākārehi pañcannaṁ indriyānaṁ nissaraṇaṁ hoti? Katamehi asītisataṁ ākārehi pañcannaṁ indriyānaṁ nissaraṇaṁ pajānāti?

Adhimokkhaṭṭhena saddhindriyaṁ assaddhiyā nissaṭaṁ[1] hoti, assaddhiyapariḷāhā nissaṭaṁ hoti, tadanuvattakakilesehi ca khandhehi ca nissaṭaṁ hoti, bahiddhā ca sabbanimittehi nissaṭaṁ hoti, tato panītatarasaddhindriyassa paṭilābhā purimatarasaddhindriyā nissaṭaṁ hoti; paggahaṭṭhena viriyindriyaṁ kossajjā nissaṭaṁ hoti, kosajjapariḷāhā nissaṭaṁ hoti . . . pe . . . purimataraviriyindriyā nissaṭaṁ hoti; upaṭṭhānaṭṭhena satindriyaṁ pamādā nissaṭaṁ hoti, pamādapariḷāhā nissaṭaṁ hoti . . . pe . . . purimatarasatindriyā nissaṭaṁ hoti; avikkhepaṭṭhena samādhindriyaṁ uddhaccā nissaṭaṁ hoti, uddhaccapariḷāhā nissaṭaṁ hoti . . . pe . . . purimatarasamādhindriyā nissaṭaṁ hoti; dassanaṭṭhena paññindriyaṁ avijjāya nissaṭaṁ hoti, avijjāpariḷāhā nissaṭaṁ hoti . . . pe . . . purimatarapaññindriyā nissaṭaṁ hoti.

Pubbabhāge pañcah' indriyehi paṭhamajjhānavasena pañc' indriyāni nissaṭāni honti, paṭhamajjhāne pañcah' indriyehi dutiyajjhānavasena pañc' indriyāni nissaṭāni honti, dutiyajjhāne pañcah' indriyehi tatiyajjhānavasena panc' indriyāni nissaṭāni honti, tatiyajjhāne pañcah' indriyehi catutthajjhānavasena pañc' indriyāni nissaṭāni honti, catutthajjhāne pañcah' indriyehi ākāsānañcāyatanasamāpattivasena pañc' indriyāni nissaṭāni honti, ākāsānañcāyatanasamāpattiyā pañcah' indriyehi viññāṇañcāyatanasamāpattivasena

[1] nissitaṁ. S., but nissaṭaṁ as a rule.

pañc' indriyāni nissaṭāni honti, viññāṇañcāyatanasamāpattiyā pañcah' indriyehi ākiñcaññāyatanasamāpattivasena pañc indriyāni nissaṭāni honti, ākiñcaññāyatanasamāpattiyā pañcah' indriyehi nevasaññānāsaññāyatanasamāpattivasena, panc' indriyāni nissaṭāni honti, nevasaññānāsaññāyatana samāpattiyā pañcah' indriyehi aniccānupassanāvasena pañc' indriyāni nissaṭāni honti, aniccānupassanāya pañcah' indriyehi dukkhānupassanāvasena pañc' indriyāni nissaṭāni honti, dukkhānupassanāya pañcah' indriyehi anattānupassanāvasena pañc' indriyāni nissaṭāni honti, anattānupassanāya pañcah' indriyehi nibbidānupassanāvasena pañc' indriyāni nissaṭāni honti, nibbidānupassanāya pañcah' indriyehi virāgānupassanāvāsena pañc' indriyāni nissaṭāni honti, virāgānupassanāya pañcah' indriyeh inirodhānupassanāvasena pañc' indriyāni nissaṭāni honti, nirodhānupassanāya pañcah' indriyehi paṭinissaggānupassanāvasena pañc' indriyāni nissaṭāni honti, paṭinissaggānupassanāya pañcah' indriyehi khayānupassanāvasena pañc' indriyāni nissaṭāni honti, khayānupassanāya pañcah' indriyehi vayānupassanāvasena pañc' indriyāni nissaṭāni honti, vayānupassanāya pañcah' indriyehi vipariṇāmānupassanāvasena pañc' indriyāni nissaṭāni honti, vipariṇāmānupassanāya pañcah' indriyehi animittānupassanāvasena pañc' indriyāni nissaṭāni honti, animittānupassanāya pañcah' indriyehi appaṇihitānupassanāvasena pañc' indriyāni nissaṭāni honti, appaṇihitānupassanāya pañcah' indriyehi suññatānupassanāvasena pañc' indriyāni nissaṭāni honti, suññatānupassanāya pañcah' indriyehi adhipaññādhammavipassanāvasena pañc' indriyāni nissaṭāni honti, adhipaññādhammavipassanāya pañcah' indriyehi yathābhūtañāṇadassanavasena pañc' indriyāni nissaṭāni honti, yathābhūtañāṇadassane pañcah' indriyehi ādīnavānupassanāvasena pañc' indriyāni nissaṭāni honti, ādīnavānupassanāya pañcah' indriyehi paṭisaṅkhānupassanāvasena pañc' indriyāni nissaṭāni honti, paṭisaṅkhānupassanāya pañcah' indriyehi vivaṭṭanānupassanāvasena pañc' indriyāni nissaṭāni honti, vivaṭṭanānupassanāya pañcah' indriyehi sotāpattimaggavasena pañc' indriyāni nissaṭāni honti, sotāpattimagge pañcah' indriyehi sotāpattiphala-

samāpattivasena pañc' indriyāni nissaṭāni honti, sotāpattiphalasamāpattiyā pañcah' indriyehi sakadāgāmimaggavasena pañc' indriyāni nissaṭāni honti, sakadāgāmimagge pañcah' indriyehi sakadāgāmiphalasamāpattivasena pañc' indriyāni nissaṭāni honti, sakadāgāmiphalasamāpattiyā pañcah' indriyehi anāgāmimaggavasena pañc' indriyāni nissaṭāni honti, anāgāmimagge pañcah' indriyehi anāgāmiphalasamāpattivasena pañc' indriyāni nissaṭāni honti, anāgāmiphalasamāpattiyā pañcah' indriyehi Arahattamaggavasena pañc' indriyāni nissaṭāni honti, Arahattamagge pañcah' indriyehi Arahattaphalasamāpattivasena pañc' indriyāni nissaṭāni honti; nekkhamme[1] pañc' indriyāni kāmacchandato nissaṭāni honti, abyāpādāto pañc' indriyāni byāpādato nissaṭāni honti, ālokasaññāya pañc' indriyāni thīnamiddhato nissaṭāni honti, avikkhepe pañc' indriyāni uddhaccato nissaṭāni honti, dhammavavatthāne pañc' indriyāni vicikicchāya nissaṭāni honti, ñāṇe pañc' indriyāni avijjāya nissaṭāni honti, pāmojje pañc' indriyāni aratiyā nissaṭāni honti, paṭhamajjhāne pañc' indriyāni nīvaraṇehi nissaṭāni honti, dutiyajjhāne pañc' indriyāni vitakkavicārehi nissaṭāni honti, tatiyajjhāne pañc' indriyāni pītiyā nissaṭāni honti, catutthajjhāne pañc' indriyāni sukhadukkhehi nissaṭāni honti, ākāsānañcāyatanasamāpattiyā pañc' indriyāni rūpasaññāya paṭighasaññāya nānattasaññāya nissaṭāni honti, viññāṇañcāyatanasamāpattiyā pañc' indriyāni ākāsānañcāyatanasaññāya nissaṭāni honti, ākiñcaññāyatanasamāpattiyā pañc' indriyāni viññāṇañcāyatanasaññāya nissaṭāni honti, nevasaññānāsaññāyatanasamāpattiyā pañc' indriyāni ākiñcaññāyatanasaññāya nissaṭāni honti; aniccānupassanāya pañc' indriyāni niccasaññāya nissaṭāni honti, dukkhānupassanāya pañc' indriyāni sukhasaññāya nissaṭāni honti, anattānupassanāya pañc' indriyāni attasaññāya nissaṭāni honti, nibbidānupassanāya pañc' indriyāni nandiyā nissaṭāni honti, virāgānupassanāya pañc' indriyāni rāgato nissaṭāni honti, nirodhānupassanāya pañc' indriyāni samudayato nissaṭāni honti, paṭinissaggānupassanāya pañc' indriyāni ādānato nissaṭāni

[1] nikkhamme, S. K.

honti, khayānupassanāya pañc' indriyāni ghanasaññāya nissaṭāni honti, vayānupassanāya pañc' indriyāni āyuhanato nissaṭāni honti, vipariṇāmānupassanāya pañc' indriyāni dhuvasaññāya nissaṭāni honti, animittānupassanāya pañc' indriyāni nimittato nissaṭāni honti, appaṇihitānupassanāya pañc' indriyāni paṇidhiyā nissaṭāni honti, suññatānupassanāya pañc' indriyāni abhinivesato nissaṭāni honti, adhipaññādhammavipassanāya pañc' indriyāni sārādānābhinivesato[1] nissaṭāni honti, yathābhūtañāṇadassane pañc' indriyāni sammohābhinivesato nissaṭāni honti, ādīnavānupassanāya pañc' indriyāni ālayābhinivesato nissaṭāni honti, paṭisaṅkhānupassanāya pañc' indriyāni appaṭisaṅkhāya nissaṭāni honti, vivaṭṭanānupassanāya pañc' indriyāni saññogābhinivesato[2] nissaṭāni honti, sotāpattimagge pañc' indriyāni diṭṭhekaṭṭhehi kilesehi nissaṭāni honti, sakadāgāmimagge pañc' indriyāni oḷārikehi kilesehi nissaṭāni honti, anāgāmimagge pañc' indriyāni anusahagatehi kilesehi nissaṭāni honti, Arahattamagge pañc' indriyāni sabbakilesehi nissaṭāni honti. Sabbesañ ñeva khīṇāsavānaṁ tattha tattha pañc' indriyāni nissaṭāni c'eva honti sunissaṭāni ca paṭipassaddhāni ca suppaṭipassaddhāni ca.

Imehi atītisataṁ ākārehi pañcannaṁ indriyānaṁ nissaraṇaṁ hoti; imehi atītisataṁ ākārehi pañcannaṁ indriyānaṁ nissaraṇaṁ pajānāti.

B h ā ṇ a v ā r a ṁ.

S ā v a t t h i n i d ā n a ṁ.

14. Pañc' imāni Bhikkave indriyāni. Katamāni pañca? Saddhindriyaṁ viriyindriyaṁ satindriyaṁ samādhindriyaṁ paññindriyaṁ.

Kattha ca Bhikkhave saddhindriyaṁ daṭṭhabbaṁ? Catūsu sotāpattiyaṅgesu. Ettha saddhindriyaṁ daṭṭhabbaṁ.

Kattha ca Bhikkhave viriyindriyaṁ daṭṭhabbaṁ?

---

[1] sārābhinivesato, M.; ālayābhinivesato, S.

[2] sarasāgābhinivesato, N.; saññohotinivesato, S.

Catūsu sammappadhānesu. Ettha viriyindriyaṁ daṭṭhabbaṁ.

Kattha ca Bhikkhave satindriyaṁ daṭṭhabbaṁ? Catūsu satipaṭṭhānesu. Ettha satindriyaṁ daṭṭhabbaṁ.

Kattha ca Bhikkhave samādhindriyaṁ daṭṭhabbaṁ? Catūsu jhānesu. Ettha samādhindriyaṁ daṭṭhabbaṁ.

Kattha ca Bhikkhave paññindriyaṁ daṭṭhabbaṁ? Catūsu ariyasaccesu. Ettha paññindriyaṁ daṭṭhabbaṁ.

15. Catūsu sotāpattiyaṅgesu saddhindriyassa vasena katih' ākārehi pañc' indriyāni daṭṭhabbāni?

Catūsu sammappadhānesu viriyindriyassa vasena katih' ākārehi pañc' indriyāni daṭṭhabbāni?

Catūsu satipaṭṭhānesu satindriyassa vasena katih' ākārehi pañc' indriyāni daṭṭhabbāni?

Catūsu jhānesu samādhindriyassa vasena katih' ākārehi pañc' indriyāni daṭṭhabbāni?

Catūsu ariyasaccesu paññindriyassa vasena katih' ākārehi pañc' indriyāni daṭṭhabbāni?

Catūsu sotāpattiyaṅgesu saddhindriyassa vasena vīsatiyā ākārehi pañc' indriyāni daṭṭhabbāni.

Catūsu sammappadhānesu viriyindriyassa vasena vīsatiyā ākārehi pañc' indriyāni daṭṭhabbāni.

Catūsu satipaṭṭhānesu satindriyassa vasena vīsatiyā ākārehi pañc' indriyāni daṭṭhabbāni.

Catūsu jhānesu samādhindriyassa vasena vīsatiyā ākārehi pañc' indriyāni daṭṭhabbāni.

Catūsu ariyasaccesu paññindriyassa vasena vīsatiyā ākārehi pañc' indriyāni daṭṭhabbāni.

16. Catūsu sotāpattiyaṅgesu saddhindriyassa vasena katamehi vīsatiyā ākārehi pañc' indriyāni daṭṭhabbāni?

Sappurisasaṁseve[1] sotāpattiyaṅge adhimokkhādhipateyyaṭṭhena saddhindriyaṁ daṭṭhabbaṁ, saddhindriyassa vasena paggahaṭṭhena viriyindriyaṁ daṭṭhabbaṁ, upaṭṭhānaṭṭhena satindriyaṁ daṭṭhabbaṁ, avikkhepaṭṭhena samādhindriyaṁ daṭṭhabbaṁ, dassanaṭṭhena paññindriyaṁ daṭṭhabbaṁ; saddhammasavane[2] sotāpattiyaṅge, yonisoma-

[1] sappurisavasena, S. [2] saddhammavasena, S.

nasikāre[1] sotāpattiyaṅge, dhammānudhammapaṭipattiyā sotāpattiyaṅge adhimokkhādhipateyyaṭṭhena saddhindriyaṁ daṭṭhabbaṁ, saddhindriyassa vasena paggahaṭṭhena viriyindriyaṁ daṭṭhabbaṁ, upaṭṭhānaṭṭhena satindriyaṁ daṭṭhabbaṁ, avikkhepaṭṭhena samādhindriyaṁ daṭṭhabbaṁ, dassanaṭṭhena paññindriyaṁ daṭṭhabbaṁ. Catūsu sotāpattiyaṅgesu saddhindriyassa vasena imehi vīsatiyā ākārehi pañc' indriyāni daṭṭhabbāni.

17. Catūsu sammappadhānesu viriyindriyassa vasena katamehi vīsatiyā ākārehi pañc' indriyāni daṭṭhabbāni?

Anuppannānaṁ pāpakānaṁ akusalānaṁ dhammānaṁ anuppādāya sammappadhāne paggahādhipateyyaṭṭhena viriyindriyaṁ daṭṭhabbaṁ, viriyindriyassa vasena upaṭṭhānaṭṭhena satindriyaṁ daṭṭhabbaṁ, avikkhepaṭṭhena samādhindriyaṁ daṭṭhabbaṁ, dassanaṭṭhena paññindriyaṁ daṭṭhabbaṁ, adhimokkhaṭṭhena saddhindriyaṁ daṭṭhabbaṁ; uppannānaṁ pāpakānaṁ akusalānaṁ dhammānaṁ pahānāya sammappadhāne . . . pe . . . anuppannānaṁ kusalānaṁ dhammānaṁ uppādāya sammappadhāne . . . pe . . . uppannānaṁ kusalānaṁ dhammānaṁ ṭhitiyā asammosāya bhiyyobhāvāya vepullāya bhāvanāya pāripūriyā sammappadhāne paggahādhipateyyaṭṭhena viriyindriyaṁ daṭṭhabbaṁ, viriyindriyassa vasena upaṭṭhānaṭṭhena satindriyaṁ daṭṭhabbaṁ . . . pe . . adhimokkhaṭṭhena saddhindriyaṁ daṭṭhabbaṁ. Catūsu sammappadhānesu viriyindriyassa vasena imehi vīsatiyā ākārehi pañc' indriyāni daṭṭhabbāni.

18. Catūsu satipaṭṭhānesu satindriyassa vasena katamehi vīsatiyā ākārehi pañc' indriyāni daṭṭhabbāni?

Kāye kāyānupassanā satipaṭṭhāne upaṭṭhānādhipateyyaṭṭhena satindriyaṁ daṭṭhabbaṁ, satindriyassa vasena avikkhepaṭṭhena samādhindriyaṁ daṭṭhabbaṁ . . . pe . . . paggahaṭṭhena viriyindriyaṁ daṭṭhabbaṁ; vedanāsu vedanānupassanāsatipaṭṭhāne . . . pe . . . citte cittānupassanāsatipaṭṭhāne, dhammesu dhammānupassanāsatipaṭṭhāne upaṭṭhānādhipateyyaṭṭhena satindriyaṁ daṭṭhabbaṁ, satin-

[1] manasikāre, S.

driyassa vasena avikkhepaṭṭhena samādhindriyaṁ daṭṭhabbaṁ . . . pe . . . paggahaṭṭhena viriyindriyaṁ daṭṭhabbaṁ. Catūsu satipaṭṭhānesu satindriyassa vasena imehi vīsatiyā ākārehi pañc' indriyāni daṭṭhabbāni.

19. Catūsu jhānesu samādhindriyassa vasena katamehi vīsatiyā ākārehi pañc' indriyāni daṭṭhabbāni?

Paṭhamajjhāne avikkhepādhipateyyaṭṭhena samādhindriyaṁ daṭṭhabbaṁ, samādhindriyassa vasena dassanaṭṭhena paññindriyaṁ daṭṭhabbaṁ . . . pe . . . upaṭṭhānaṭṭhena satindriyaṁ daṭṭhabbaṁ; dutiyajjhāne . . . pe . . . tatiyajjhāne, catutthajjhāne avikkhepādhipateyyaṭṭhena samādhindriyaṁ daṭṭhabbaṁ, samādhindriyassa vasena dassanaṭṭhena paññindriyaṁ daṭṭhabbaṁ . . . pe . . . upaṭṭhānaṭṭhena satindriyaṁ daṭṭhabbaṁ. Catūsu jhānesu samādhindriyassa vasena imehi vīsatiyā ākārehi pañc' indriyāni daṭṭhabbāni.

20. Catūsu ariyasaccesu paññindriyassa vasena katamehi vīsatiyā ākārehi pañc' indriyāni daṭṭhabbāni?

Dukkhe ariyasacce dassanādhipateyyaṭṭhena paññindriyaṁ daṭṭhabbaṁ, paññindriyassa vasena adhimokkhaṭṭhena saddhindriyaṁ daṭṭhabbaṁ . . . pe . . . avikkhepaṭṭhena samādhindriyaṁ daṭṭhabbaṁ; dukkhasamudaye ariyasacce . . . pe . . . dukkhanirodhagāminiyā paṭipadāya ariyasacce dassanādhipateyyaṭṭhena paññindriyaṁ daṭṭhabbaṁ, paññindriyassa vasena adhimokkhaṭṭhena saddhindriyaṁ daṭṭhabbaṁ . . . pe . . . avikkhepaṭṭhena samādhindriyaṁ daṭṭhabbaṁ. Catūsu ariyasaccesu paññindriyassa vasena imehi vīsatiyā ākārehi pañc' indriyāni daṭṭhabbāni.

21. Catūsu sotāpattiyaṅgesu saddhindriyassa vasena katih' ākārehi pañcannaṁ indriyānaṁ cariyā daṭṭhabbā?

Catūsu sammappadhānesu . . . pe . . . catūsu satipaṭṭhānesu . . . pe . . . catūsu jhānesu . . . pe . . . catūsu ariyasaccesu paññindriyassa vasena katih' ākārehi pañcannaṁ indriyānaṁ cariyā daṭṭhabbā?

Catūsu sotāpattiyaṅgesu saddhindriyassa vasena vīsatiyā ākārehi pañcannaṁ indriyānaṁ cariyā daṭṭhabbā, catūsu sammappadhānesu . . . pe . . . catūsu satipaṭṭhānesu,

catūsu jhānesu, catūsu ariyasaccesu paññindriyassa vasena vīsatiyā ākārehi pañcannaṁ indriyānaṁ cariyā daṭṭhabbā.

22. Catūsu sotāpattiyaṅgesu saddhindriyassa vasena katamehi vīsatiyā ākārehi pañcannaṁ indriyānaṁ cariyā daṭṭhabbā ?

Sappurisasaṁseve sotāpattiyaṅge adhimokkhādhipateyyaṭṭhena saddhindriyassa cariyā daṭṭhabbā, saddhindriyassa vasena paggahaṭṭhena viriyindriyassa cariyā daṭṭhabbā, upaṭṭhānaṭṭhena satindriyassa cariyā daṭṭhabbā, avikkhepaṭṭhena samādhindriyassa cariyā daṭṭhabbā, dassanaṭṭhena paññindriyassa cariyā daṭṭhabbā; saddhammasavane sotāpattiyaṅge, yonisomanasikāre sotāpattiyaṅge, dhammānudhammapaṭipattiyā soṭāpattiyaṅge adhimokkhādhipateyyaṭṭhena saddhindriyassa cariyā daṭṭhabbā, saddhindriyassa vasena paggahaṭṭhena viriyindriyassa cariyā daṭṭhabbā, upaṭṭhānaṭṭhena satindriyassa cariyā daṭṭhabbā, avikkhepaṭṭhena samādhindriyassa cariyā daṭṭhabbā, dassanaṭṭhena paññindriyassa cariyā daṭṭhabbā. Catūsu sotāpattiyaṅgesu saddhindriyassa vasena imehi vīsatiyā ākārehi pañcannaṁ indriyānaṁ cariyā daṭṭhabbā.

23. Catūsu sammappadhānesu viriyindriyassa vasena katamehi vīsatiyā ākārehi pañcannaṁ indriyānaṁ cariyā daṭṭhabbā ?

Anuppannānaṁ pāpakānaṁ akusalānaṁ dhammānaṁ anuppādāya sammappadhāne paggahādhipateyyaṭṭhena viriyindriyassa cariyā daṭṭhabbā, viriyindriyassa vasena upaṭṭhānaṭṭhena satindriyassa cariyā daṭṭhabbā, avikkhepaṭṭhena samādhindriyassa cariyā daṭṭhabbā, dassanaṭṭhena paññindriyassa cariyā daṭṭhabbā, adhimokkhaṭṭhena saddhindriyassa cariyā daṭṭhabbā; uppannānaṁ pāpakānaṁ akusalānaṁ dhammānaṁ pahānāya sammappadhāne . . . pe . . . anuppannānaṁ kusalānaṁ dhammānaṁ uppādāya sammappadhāne . . . pe . . . uppannānaṁ kusalānaṁ dhammānaṁ ṭhitiyā asammosāya bhiyyobhāvāya vepullāya bhāvanāya pāripūriyā sammappadhāne paggahādhipateyyaṭṭhena viriyindriyassa cariyā daṭṭhabbā, viriyindriyassa vasena upaṭṭhānaṭṭhena satindriyassa cariyā daṭṭhabbā . . . pe . . . adhimokkhaṭṭhena saddhindriyassa cariyā daṭṭhabbā.

Catūsu sammappadhānesu viriyindriyassa vasena imehi vīsatiyā ākārehi pañcannaṁ indriyānaṁ cariyā daṭṭhabbā.

24. Catūsu satipaṭṭhānesu satindriyassa vasena katamehi vīsatiyā ākārehi pañcannaṁ indriyānaṁ cariyā daṭṭhabbā?

Kāye kāyānupassanā satipaṭṭhāne upaṭṭhānādhipateyyaṭṭhena satindriyassa cariyā daṭṭhabbā, satindriyassa vasena avikkhepaṭṭhena samādhindriyassa cariyā daṭṭhabbā . . . pe . . . paggahaṭṭhena viriyindriyassa cariyā daṭṭhabbā; vedanāsu vedanānupassanāsatipaṭṭhāne . . . pe . . . citte cittānupassanāsatipaṭṭhāne, dhammesu dhammānupassanāsatipaṭṭhāne upaṭṭhānādhipateyyaṭṭhena satindriyassa cariyā daṭṭhabbā, satindriyassa vasena avikkhepaṭṭhena samādhindriyassa cariyā daṭṭhabbā . . . pe . . . paggahaṭṭhena viriyindriyassa cariyā daṭṭhabbā. Catūsu satipaṭṭhānesu satindriyassa vasena imehi vīsatiyā ākārehi pañcannaṁ indriyānaṁ cariyā daṭṭhabbā.

25. Catūsu jhānesu samādhindriyassa vasena katamehi vīsatiyā ākārehi pañcannaṁ indriyānaṁ cariyā daṭṭhabbā?

Paṭhamajjhāne avikkhepādhipateyyaṭṭhena samādhindriyassa cariyā daṭṭhabbā, samādhindriyassa vasena dassanaṭṭhena paññindriyassa cariyā daṭṭhabbā . . . pe . . . upaṭṭhānaṭṭhena satindriyassa cariyā daṭṭhabbā; dutiyajjhāne . . . pe . . . tatiyajjhāne, catutthajjhāne avikkhepādhipateyyaṭṭhena samādhindriyassa cariyā daṭṭhabbā, samādhindriyassa vasena dassanaṭṭhena paññindriyassa cariyā daṭṭhabbā . . . pe . . . upaṭṭhānaṭṭhena satindriyassa cariyā daṭṭhabbā. Catūsu jhānesu samādhindriyassa vasena imehi vīsatiyā ākārehi pañcannaṁ indriyānaṁ cariyā daṭṭhabbā.

26. Catūsu ariyasaccesu paññindriyassa vasena katamehi vīsatiyā ākārehi pañcannaṁ indriyānaṁ cariyā daṭṭhabbā?

Dukkhe ariyasacce dassanādhipateyyaṭṭhena paññindriyassa cariyā daṭṭhabbā, paññindriyassa vasena adhimokkhaṭṭhena saddhindriyassa cariyā daṭṭhabbā . . . pe . . . avikkhepaṭṭhena samādhindriyassa cariyā daṭṭhabbā; dukkhasamudaye ariyasacce . . . pe . . . dukkhanirodhagāminiyā paṭipadāya ariyasacce dassanādhipateyyaṭṭhena paññindriyassa cariyā daṭṭhabbā, paññindriyassa vasena adhimokkhaṭṭhena saddhindriyassa cariyā daṭṭhabbā . . . pe . . .

avikkhepaṭṭhena samādhindriyassa cariyā daṭṭhabbā. Catūsu ariyasaccesu paññindriyassa vasena imehi vīsatiyā ākārehi pañcannaṁ indriyānaṁ cariyā daṭṭhabbā.

27. Cāro[1] ca vihāro ca anubuddho hoti paṭividdho, yathā carantaṁ yathā viharantaṁ[2] viññū sabrahmacārī gambhīresu ṭhānesu okappeyyuṁ, addhā ayaṁ āyasmā patto vā pāpuṇissati vā.

'Cariyā' ti. Aṭṭha cariyāyo—iriyāpathacariyā, āyatanacariyā, saticariyā, samādhicariyā, ñāṇacariyā, maggacariyā, patticariyā, lokuttaracariyā.[3]

'Iriyāpathacariyā' ti. Catūsu iriyāpathesu.

'Āyatanacariyā' ti. Chasu ajjhattikabāhiresu āyatanesu.

'Saticariyā' ti. Catūsu satipaṭṭhānesu.

'Samādhicariyā' ti. Catūsu jhānesu.

'Ñāṇacariyā' ti. Catūsu ariyasaccesu.

'Maggacariyā' ti. Catūsu ariyamaggesu.

'Patticariyā' ti. Catūsu sāmaññaphalesu.

'Lokuttaracariyā' ti. Tathāgatesu Arahantesu Sammāsambuddhesu padesapaccekabuddhesu[4] padesasāvakesu.[5]

Iriyāpathacariyā ca paṇidhisampannānaṁ, āyatanacariyā ca indriyesu guttadvārānaṁ, saticariyā ca appamādavihārīnaṁ, samādhicariyā ca adhicittamanuyuttānaṁ, ñāṇacariyā ca buddhisampannānaṁ, maggacariyā ca sammāpaṭipannānaṁ,[6] patticariyā ca adhigataphalānaṁ, lokuttaracariyā ca Tathāgatānaṁ Arahantānaṁ Sammāsambuddhānaṁ padesapaccekabuddhānaṁ[7] padesasāvakānaṁ.[8]

Imā aṭṭha cariyāyo.

---

[1] katamo cāro, M. anubuddhavihāro ca (*sic*), S. āro ca, S₂.

[2] vitthārantaṁ, S. vipphārantaṁ, S₂.

[3] lokatthacariyā, M. K.

[4] padese, M.; padeso, K.; sappadeso, S₂.; sabbadeso, S. and K. as v. l.

[5] sappadesu sāvakesu, S. S₂., K. as v. l.

[6] samāpattisampannānaṁ, S. [7] sappadeso, S. S₂.

[8] sappadeso, S.; padeso, S₂.

Aparā pi aṭṭha cariyāyo.[1] Adhimuccanto saddhāya carati, paggaṇhanto viriyena carati, upaṭṭhāpento satiyā carati, avikkhepaṁ karonto samādhinā carati, pajānanto paññāya carati, vijānanto viññāṇacariyāya[2] carati. 'Evaṁ paṭipanno visesaṁ adhigacchatīti' visesacariyāya carati, 'evaṁ paṭipannassa kusalā dhammā āyāpentīti' āyatanacariyāya carati.

Imā aṭṭha cariyāyo.

Aparā pi aṭṭha cariyāyo. Dassanacariyā ca sammādiṭṭhiyā, abhiropanacariyā ca sammāsaṅkappassa, pariggahacariyā ca sammāvācāya, samuṭṭhānacariyā ca sammākammantassa, vodānacariyā ca sammā-ājīvassa, paggahacariyā ca sammāvāyāmassa, upaṭṭhānacariyā ca sammāsatiyā, avikkhepacariyā ca sammāsamādhissa.

Imā aṭṭha cariyāyo.

28. 'Vihāro' ti. Adhimuccanto saddhāya viharati, paggaṇhanto viriyena viharati, upaṭṭhāpento satiyā viharati, avikkhepaṁ karonto samādhinā viharati, pajānanto paññāya viharati.

'Anubuddho' ti. Saddhindriyassa adhimokkhaṭṭho anubuddho hoti, viriyindriyassa paggahaṭṭho anubuddho hoti, satindriyassa upaṭṭhānaṭṭho anubuddho hoti, samādhindriyassa avikkhepaṭṭho anubuddho hoti, paññindriyassa dassanaṭṭho anubuddho hoti.

'Paṭividdho' ti. Saddhindriyassa adhimokkhaṭṭho paṭividdho hoti, viriyindriyassa paggahaṭṭho paṭividdho hoti, satindriyassa upaṭṭhānaṭṭho paṭividdho hoti, samādhindriyassa avikkhepaṭṭho paṭividdho hoti, paññindriyassa dassanaṭṭho paṭividdho hoti.

'Yathā carantan' ti. Evaṁ saddhāya carantaṁ, evaṁ viriyena carantaṁ, evaṁ satiyā carantaṁ, evaṁ samādhinā carantaṁ, evaṁ paññāya carantaṁ.

'Yathā viharantan' ti. Evaṁ saddhāya viharantaṁ, evaṁ viriyena viharantaṁ, evaṁ satiyā viharantaṁ, evaṁ samādhinā viharantaṁ, evaṁ paññāya viharantaṁ.

---

[1] S. omits aparā pi aṭṭha cariyāyo.

[2] viññāṇena, K.; viññāṇacarati cariyā, S_2.

'Viññū' ti. Viññū vibhāvī medhāvī paṇḍitā buddhisampannā.

'Sabrahmacārī' ti. Ekakammaṁ[1] ekuddeso samasikkhatā.[2]

'Gambhīresu ṭhānesūti.' Gambhīrāni ṭhānāni vuccanti jhānāni[3] ca vimokkhā ca samādhī[4] ca samāpattiyo ca maggā ca phalāni ca abhiññāyo ca paṭisambhidā ca.

'Okappeyyun'[5] ti. Saddaheyyuṁ[6] adhimucceyyuṁ.[7]

'Addhā' ti. Ekaṁsavacanaṁ etaṁ, nissaṁsayavacanaṁ etaṁ, nikkaṅkhavacanaṁ etaṁ, advejjhavacanaṁ etaṁ, adveḷhakavacanaṁ etaṁ, niyogavacanaṁ[8] etaṁ, apaṇṇakavacanaṁ etaṁ, avatthāpanavacanaṁ etaṁ 'addhā' ti.

'Āyasmā' ti. Piyavacanaṁ etaṁ, garuvacanaṁ etaṁ, sagāravasappatissādhivacanaṁ 'āyasmā' ti.

'Patto vā' ti. Adhigato.

'Pāpuṇissati vā' ti. Adhigamissati.

P ā r i p u ṇ ṇ a n i d ā n a ṁ.

29. Pañc' imāni Bhikkhave indriyāni. Katamāni pañca? Saddhindriyaṁ, viriyindriyaṁ, satindriyaṁ, samādhindriyaṁ, paññindriyaṁ. Imāni kho Bhikkhave pañc' indriyāni. Imāni panc' indriyāni katih' ākārehi daṭṭhabbāni? Imāni pañc' indriyāni chah' ākārehi. Ken' aṭṭhena daṭṭhabbāni?[9] Ādhipateyyaṭṭhena ādivisodhanaṭṭhena adhimattaṭṭhena adhiṭṭhānaṭṭhena pariyādānaṭṭhena patiṭṭhāpakaṭṭhena.

30. Kathaṁ ādhipateyyaṭṭhena indriyāni daṭṭhabbāni? Assaddhiyaṁ pajahato adhimokkhādhipateyyaṭṭhena saddhindriyaṁ daṭṭhabbaṁ, saddhindriyassa vasena paggahaṭṭhena viriyindriyaṁ daṭṭhabbaṁ, upaṭṭhānaṭṭhena satin-

---

[1] ekaṁ kammaṁ, S. [2] samasikkhātā, K.
[3] jhānā, S. M. [4] samādhi, S. M.
[5] ekappeyyan ti, S. [6] mattaheyyan ti, S. S_2.
[7] adhipaccayuṁ, S. S_2. [8] niyyānikavacanaṁ, K.
[9] M. S. S_2. repeat these three words after katih' ākārehi daṭṭhabbāni above.

driyaṁ daṭṭhabbaṁ, avikkhepaṭṭhena samādhindriyaṁ daṭṭhabbaṁ, dassanaṭṭhena paññindriyaṁ daṭṭhabbaṁ; kosajjaṁ pajahato paggahādhipateyyaṭṭhena viriyindriyaṁ daṭṭhabbaṁ, viriyindriyassa vasena upaṭṭhānaṭṭhena satindriyaṁ daṭṭhabbaṁ . . . pe . . . ādhipateyyaṭṭhena saddhindriyaṁ daṭṭhabbaṁ; pamādaṁ pajahato upaṭṭhānādhipateyyaṭṭhena satindriyaṁ daṭṭhabbaṁ, satindriyassa vasena avikkhepaṭṭhena samādhindriyaṁ daṭṭhabbaṁ . . . pe . . . paggahaṭṭhena viriyindriyaṁ daṭṭhabbaṁ; uddhaccaṁ pajahato avikkhepādhipateyyaṭṭhena samādhindriyaṁ daṭṭhabbaṁ, samādhindriyassa vasena dassanaṭṭhena paññindriyaṁ daṭṭhabbaṁ . . . pe . . . upaṭṭhānaṭṭhena satindriyaṁ daṭṭhabbaṁ; avijjaṁ pajahato dassanādhipateyyaṭṭhena paññindriyaṁ daṭṭhabbaṁ, paññindriyassa vasena adhimokkhaṭṭhena saddhindriyaṁ daṭṭhabbaṁ . . . pe . . . avikkhepaṭṭhena samādhindriyaṁ daṭṭhabbaṁ.

Kāmacchandaṁ pajahato nekkhammavasena adhimokkhādhipateyyaṭṭhena saddhindriyaṁ daṭṭhabbaṁ, saddhindriyassa vasena paggahaṭṭhena viriyindriyaṁ daṭṭhabbaṁ, upaṭṭhānaṭṭhena satindriyaṁ daṭṭhabbaṁ, avikkhepaṭṭhena samādhindriyaṁ daṭṭhabbaṁ, dassanaṭṭhena paññindriyaṁ daṭṭhabbaṁ; kāmacchandaṁ pajahato nekkhammavasena paggahādhipateyyaṭṭhena viriyindriyaṁ daṭṭhabbaṁ, viriyindriyassa vasena upaṭṭhānaṭṭhena satindriyaṁ daṭṭhabbaṁ . . . pe . . . adhimokkhaṭṭhena saddhindriyaṁ daṭṭhabbaṁ; kāmacchandaṁ pajahato nekkhammavasena upaṭṭhānādhipateyyaṭṭhena satindriyaṁ daṭṭhabbaṁ, satindriyassa vasena avikkhepaṭṭhena samādhindriyaṁ daṭṭhabbaṁ . . . pe . . . paggahaṭṭhena viriyindriyaṁ daṭṭhabbaṁ; kāmacchandaṁ pajahato nekkhammavasena avikkhepādhipateyyaṭṭhena samādhindriyaṁ daṭṭhabbaṁ, samādhindriyassa vasena dassanaṭṭhena paññindriyaṁ daṭṭhabbaṁ . . . pe . . . upaṭṭhānaṭṭhena satindriyaṁ daṭṭhabbaṁ; kāmacchandaṁ pajahato nekkhammavasena dassanādhipateyyaṭṭhena paññindriyaṁ daṭṭhabbaṁ, paññindriyassa vasena adhimokkhaṭṭhena saddhindriyaṁ daṭṭhabbaṁ . . . pe . . . avikkhepaṭṭhena samādhindriyaṁ daṭṭhabaṁ. Byāpādaṁ pajahato abyāpādavasena . . . pe

. . . thīnamiddhaṁ pajahato ālokasaññāvasena . . . pe . . . sabbakilese pajahato Arahattamaggavasena adhimokkhādhipateyyaṭṭhena saddhindriyaṁ daṭṭhabbaṁ . . . pe . . . avikkhepaṭṭhena samādhindriyaṁ daṭṭhabbaṁ. Evaṁ ādhipateyyaṭṭhena indriyāni daṭṭhabbāni.

31. Kathaṁ ādivisodhanaṭṭhena indriyāni daṭṭhabbāni?

Adhimokkhaṭṭhena saddhindriyaṁ assaddhiyaṁ saṁvaraṭṭhena sīlavisuddhi saddhindriyassa ādivisodhanā, paggahaṭṭhena viriyindriyaṁ kosajjaṁ saṁvaraṭṭhena sīlavisuddhi viriyindriyassa ādivisodhanā, upaṭṭhānaṭṭhena satindriyaṁ pamādaṁ saṁvaraṭṭhena sīlavisuddhi satindriyassa ādivisodhanā, avikkhepaṭṭhena samādhindriyaṁ uddhaccaṁ saṁvaraṭṭhena sīlavisuddhi samādhindriyassa ādivisodhanā, dassanaṭṭhena paññindriyaṁ avijjaṁ saṁvaraṭṭhena sīlavisuddhi paññindriyassa ādivisodhanā.

Nekkhamme pañc' indriyāni kāmacchandaṁ saṁvaraṭṭhena sīlavisuddhi pañcannaṁ indriyānaṁ ādivisodhanā, abyāpāde pañc' indriyāni byāpādaṁ saṁvaraṭṭhena sīlavisuddhi pañcannaṁ indriyānaṁ ādivisodhanā, ālokasaññāya pañc' indriyāni thīnamiddhaṁ saṁvaraṭṭhena sīlavisuddhi pañcannaṁ indriyānaṁ ādivisodhanā, Arahattamagge pañc' indriyāni sabbakilese saṁvaraṭṭhena sīlavisuddhi pañcannaṁ indriyānaṁ ādivisodhanā.

Evaṁ ādivisodhanaṭṭhena indriyāni daṭṭhabbāni.

32. Kathaṁ adhimattaṭṭhena indriyāni daṭṭhabbāni?

Saddhindriyassa bhāvanāya chando uppajjati, assaddhiyassa[1] pahānāya chando uppajjati, assaddhiyapariḷāhassa pahānāya chando uppajjati, diṭṭhekaṭṭhānaṁ kilesānaṁ pahānāya chando uppajjati, oḷārikānaṁ kilesānaṁ pahānāya chando uppajjati, aṇusahagatānaṁ kilesānaṁ pahānāya chando uppajjati, sabbakilesānaṁ pahānāya chando uppajjati,[1] chandavasena saddhāvasena saddhindriyaṁ adhimattaṁ hoti; chandavasena pāmojjaṁ uppajjati, pāmojjavasena

---

[1] The five following lines from *assaddhiyassa pahānāya* to *sabbakilesānaṁ pahānāya chando uppajjati* occur in S. and M. at the *end* of sec. 32, after *ime dve vossaggā*.

saddhāvasena saddhindriyaṁ adhimattaṁ hoti; pāmojjavasena pīti uppajjati, pītivasena saddhāvasena saddhindriyaṁ adhimattaṁ hoti; pītivasena passaddhi uppajjati, passaddhivasena saddhāvasena saddhindriyaṁ adhimattaṁ hoti; passaddhivasena sukhaṁ uppajjati, sukhavasena saddhāvasena saddhindriyaṁ adhimattaṁ hoti; sukhavasena obhāso uppajjati, obhāsavasena saddhāvasena saddhindriyaṁ adhimattaṁ hoti; obhāsavasena saṁvego uppajjati, saṁvegavasena saddhāvasena saddhindriyaṁ adhimattaṁ hoti; saṁvejitvā[1] cittaṁ samādahati, samādhivasena saddhāvasena saddhindriyaṁ adhimattaṁ hoti; tathā samāhitaṁ cittaṁ sādhukaṁ paggaṇhāti, paggahavasena saddhāvasena saddhindriyaṁ adhimattaṁ hoti; tathā paggahitaṁ cittaṁ sādhukaṁ ajjhupekkhati, upekkhāvasena saddhāvasena saddhindriyaṁ adhimattaṁ hoti; upekkhāvasena nānattakilesehi cittaṁ vimuccati, vimokkhavasena saddhāvasena saddhindriyaṁ adhimattaṁ hoti; vimuttattā[2] te dhammā ekarasā honti, ekarasaṭṭhena bhāvanāvasena saddhāvasena saddhindriyaṁ adhimattaṁ hoti; bhāvitattā tato[3] paṇītatare vivaṭṭanti, vivaṭṭanāvasena saddhāvasena saddhindriyaṁ adhimattaṁ hoti; vivaṭṭitattā tato vossajjanti, vossaggavasena saddhāvasena saddhindriyaṁ adhimattaṁ hoti; vossajjitattā tato nirujjhanti, nirodhavasena saddhāvasena saddhindriyaṁ adhimattaṁ hoti.

Nirodhavasena dve vossaggā—pariccāgavossaggo ca pakkhandanavossaggo ca. 'Kilese ca khandhe ca pariccajatīti' pariccāgavossaggo, 'nirodhanibbānadhātuyā cittaṁ pakkhandatīti' pakkhandanavossaggo.

Nirodhavasena ime dve vossaggā.

33. Viriyindriyassa bhāvanāya chando uppajjati, kosajjassa pahānāya chando uppajjati, kosajjapariḷāhassa pahānāya chando uppajjati, diṭṭhekaṭṭhānaṁ kilesānaṁ pahānāya chando uppajjati . . . pe . . . sabbakilesānaṁ pahānāya chando uppajjati . . . pe . . . satindriyassa

---

[1] saṁvejetvā, K.; saṁvedhitvā, S.
[2] vimuttatthā, S. and K. as v. l.
[3] tatho, S.; vato, M.

bhāvanāya chando uppajjati, pamādassa pahānāya chando uppajjati, pamādapariḷāhassa pahānāya chando uppajjati . . . pe . . . sabbakilesānaṁ pahānāya chando uppajjati . . . pe . . . samādhindriyassa bhāvanāya chando uppajjati, uddhaccassa pahānāya chando uppajjati, uddhaccapariḷāhassa pahānāya chando uppajjati . . . pe . . . sabbakilesānaṁ pahānāya chando uppajjati . . . pe . . . paññindriyassa bhāvanāya chando uppajjati, avijjāya pahānāya chando uppajjati . . . pe . . . avijjāpariḷāhassa pahānāya chando uppajjati . . . pe . . . sabbakilesānaṁ pahānāya chando uppajjati, chandavasena paññāvasena paññindriyaṁ adhimattaṁ hoti; chandavasena pāmojjaṁ uppajjati, pāmojjavasena paññāvasena paññindriyaṁ adhimattaṁ hoti; pāmojjavasena pīti uppajjati, pītivasena paññāvasena paññindriyaṁ adhimattaṁ hoti; pītivasena passaddhi uppajjati, passaddhivasena paññāvasena paññindriyaṁ adhimattaṁ hoti; passaddhivasena sukhaṁ uppajjati, sukhavasena paññāvasena paññindriyaṁ adhimattaṁ hoti; sukhavasena obhāso uppajjati, obhāsavasena paññāvasena paññindriyaṁ adhimattaṁ hoti; obhāsavasena saṁvego uppajjati, saṁvegavasena paññāvasena paññindriyaṁ adhimattaṁ hoti; saṁvejitvā cittaṁ samādahati, samādhivasena paññāvasena paññindriyaṁ adhimattaṁ hoti; tathā samāhitaṁ cittaṁ sādhukaṁ paggaṇhāti, paggahavasena paññāvasena paññindriyaṁ adhimattaṁ hoti; tathā paggahitaṁ cittaṁ sādhukaṁ ajjhupekkhati, upekkhāvasena paññāvasena paññindriyaṁ adhimattaṁ hoti; upekkhāvasena nānattakilesehi cittaṁ vimuccati, vimokkhavasena paññāvasena paññindriyaṁ adhimattaṁ hoti; vimuttattā te dhammā ekarasā honti, ekarasaṭṭhena bhāvanāvasena paññāvasena paññindriyaṁ adhimattaṁ hoti; bhāvitattā tato paṇītatare vivaṭṭanti, vivaṭṭanāvasena paññāvasena paññindriyaṁ adhimattaṁ hoti; vivaṭṭitattā tato vossajjanti, vossaggavasena paññāvasena paññindriyaṁ adhimattaṁ hoti; vossajjitattā tato nirujjhanti, nirodhavasena paññāvasena paññindriyaṁ adhimattaṁ hoti.

Nirodhavasena dve vossaggā — pariccāgavossaggo ca pakkhandanavossaggo ca. 'Kilese ca khandhe ca pariccā-

jatīti' pariccāgavossaggo, 'nirodhanibbānadhātuyā cittaṁ pakkhandatīti' pakkhandanavossaggo.

Nirodhavasena ime dve vossaggā.

Evaṁ adhimattaṭṭhena indriyāni daṭṭhabbāni.

Bhāṇavāraṁ niṭṭhitaṁ.

34. Kathaṁ adhiṭṭhānaṭṭhena indriyāni daṭṭhabbāni?

Saddhindriyassa bhāvanāya chando uppajjati, chandavasena saddhāvasena saddhindriyaṁ adhiṭṭhāti, chandavasena pāmojjaṁ uppajjati; pāmojjavasena saddhāvasena saddhindriyaṁ adhiṭṭhāti . . . pe . . .

Evaṁ adhiṭṭhānaṭṭhena indriyāni daṭṭhabbāni.

35. Kathaṁ pariyādānaṭṭhena indriyāni daṭṭhabbāni?

Adhimokkhaṭṭhena saddhindriyaṁ assaddhiyaṁ pariyādiyati, assaddhiyapariḷāhaṁ pariyādiyati; paggahaṭṭhena viriyindriyaṁ kosajjaṁ pariyādiyati, kosajjapariḷāhaṁ pariyādiyati; upaṭṭhānaṭṭhena satindriyaṁ pamādaṁ pariyādiyati, pamādapariḷāhaṁ pariyādiyati; avikkhepaṭṭhena samādhindriyaṁ uddhaccaṁ pariyādiyati, uddhaccapariḷāhaṁ pariyādiyati; dassanaṭṭhena paññindriyaṁ avijjaṁ pariyādiyati, avijjāpariḷāhaṁ pariyādiyati.

Nekkhamme pañc' indriyāni kāmacchandaṁ pariyādiyanti, abyāpāde pañc' indriyāni byāpādaṁ pariyādiyanti . . . pe . . . Arahattamagge pañc' indriyāni sabbakilese pariyādiyanti.

Evaṁ pariyādānaṭṭhena indriyāni daṭṭhabbāni.

36. Kathaṁ patiṭṭhāpakaṭṭhena indriyāni daṭṭhabbāni?

Saddho saddhindriyaṁ adhimokkhe patiṭṭhāpeti, saddhassa saddhindriyaṁ adhimokkhe patiṭṭhāpeti; viriyavā viriyindriyaṁ paggahe patiṭṭhāpeti, viriyavato viriyindriyaṁ paggahe patiṭṭhāpeti; satimā satindriyaṁ upaṭṭhāne patiṭṭhāpeti, satimato satindriyaṁ upaṭṭhāne patiṭṭhāpeti; samāhito samādhindriyaṁ avikkhepe patiṭṭhāpeti, samāhitassa samādhindriyaṁ avikkhepe patiṭṭhāpeti; paññavā paññindriyaṁ dassane patiṭṭhāpeti, paññavato paññindriyaṁ dassane patiṭṭhāpeti.

Yogāvacaro pañc' indriyāni nekkhamme patiṭṭhāpeti,

yogāvacarassa pañc' indriyāni nekkhamme patiṭṭhāpenti; yogāvacaro pañc' indriyāni abyāpāde patiṭṭhāpeti, yogāvacarassa pañc' indriyāni abyāpāde patiṭṭhāpenti; yogāvacaro pañc' indriyāni ālokasaññāya patiṭṭhāpeti, yogāvacarassa pañc' indriyāni ālokasaññāya patiṭṭhāpenti; yogāvacaro pañc' indriyāni avikkhepe patiṭṭhāpeti, yogāvacarassa pañc' indriyāni avikkhepe patiṭṭhāpenti . . . pe . . . yogāvacaro pañc' indriyāni Arahattamagge patiṭṭhāpeti, yogāvacarassa pañc' indriyāni Arahattamagge patiṭṭhāpenti. Evaṁ patiṭṭhāpakaṭṭhena indriyāni daṭṭhabbāni.

37. Puthujjano samādhiṁ bhāvayanto katih' ākārehi upaṭṭhānakusalo hoti?

Sekho samādhiṁ bhāvayanto katih' ākārehi upaṭṭhānakusalo hoti?

Vītarāgo samādhiṁ bhāvayanto katih' ākārehi upaṭṭhānakusalo hoti?

Puthujjano samādhiṁ bhāvayanto sattahi ākārehi upaṭṭhānakusalo hoti.

Sekho samādhiṁ bhāvayanto aṭṭhahi ākārehi upaṭṭhānakusalo hoti.

Vītarāgo samādhiṁ bhāvayanto dasahi ākārehi upaṭṭhānakusalo hoti.

38. Puthujjano samādhiṁ bhāvayanto katamehi sattah' ākārehi upaṭṭhānakusalo hoti?

Āvajjitattā ārammaṇūpaṭṭhānakusalo hoti, samathanimittūpaṭṭhānakusalo hoti, paggahanimittūpaṭṭhānakusalo hoti, avikkhepūpaṭṭhānakusalo hoti, obhāsūpaṭṭhānakusalo hoti, sampahaṁsanūpaṭṭhānakusalo hoti, upekkhūpaṭṭhānakusalo hoti. Puthujjano samādhiṁ bhāvayanto imehi sattah' ākārehi upaṭṭhānakusalo hoti.

Sekho samādhiṁ bhāvayanto katamehi aṭṭhah' ākārehi upaṭṭhānakusalo hoti?

Āvajjitattā ārammaṇūpaṭṭhānakusalo hoti . . . pe . . . upekkhūpaṭṭhānakusalo hoti, ekattūpaṭṭhānakusalo hoti. Sekho samādhiṁ bhāvayanto imehi aṭṭhah' ākārehi upaṭṭhānakusalo hoti.

Vītarāgo samādhiṁ bhāvayanto katamehi dasah' ākārehi upaṭṭhānakusalo hoti?

Āvajjitattā ārammaṇūpaṭṭhānakusalo hoti . . . pe . . . ekattūpaṭṭhānakusalo hoti, ñāṇūpaṭṭhānakusalo hoti, vimuttūpaṭṭhānakusalo[1] hoti. Vītarāgo samādhiṁ bhāvayanto imehi dasah' ākārehi upaṭṭhānakusalo hoti.

39. Puthujjano vipassanaṁ bhāvayanto katih' ākārehi upaṭṭhānakusalo hoti, katih' ākārehi anupaṭṭhānakusalo hoti?

Sekho vipassanaṁ bhāvayanto katih' ākārehi upaṭṭhānakusalo hoti, katih' ākārehi anupaṭṭhānakusalo hoti?

Vītarāgo vipassanaṁ bhāvayanto katih' ākārehi upaṭṭhānakusalo hoti, katih' ākārehi anupaṭṭhānakusalo hoti?

Puthujjano vipassanaṁ bhāvayanto navah' ākārehi upaṭṭhānakusalo hoti, navah' ākārehi anupaṭṭhānakusalo hoti.

Sekho vipassanaṁ bhāvayanto dasah' ākārehi upaṭṭhānakusalo hoti, dasah' ākārehi anupaṭṭhānakusalo hoti.

Vītarāgo vipassanaṁ bhāvayanto dvādasahi ākārehi upaṭṭhānakusalo hoti, dvādasahi ākārehi anupaṭṭhānakusalo hoti.

40. Puthujjano vipassanaṁ bhāvayanto katamehi navah' ākārehi upaṭṭhānakusalo hoti, katamehi navah' ākārehi anupaṭṭhānakusalo hoti?

Aniccato upaṭṭhānakusalo hoti, niccato[2] anupaṭṭhānakusalo hoti; dukkhato upaṭṭhānakusalo hoti, sukhato anupaṭṭhānakusalo hoti; anattato upaṭṭhānakusalo hoti, attato anupaṭṭhānakusalo hoti; khayato upaṭṭhānakusalo hoti, ghanato anupaṭṭhānakusalo hoti; vayato upaṭṭhānakusalo hoti, āyuhanānupaṭṭhānakusalo hoti; vipariṇāmūpaṭṭhānakusalo hoti, dhuvato anupaṭṭhānakusalo hoti; animittūpaṭṭhānakusalo hoti, nimittānupaṭṭhānakusalo hoti; appaṇihitūpaṭṭhānakusalo hoti, paṇidhānupaṭṭhānakusalo hoti; suññatūpaṭṭhānakusalo hoti, abhinivesānupaṭṭhānakusalo hoti.

Puthujjano vipassanaṁ bhāvayanto imehi navah' ākārehi upaṭṭhānakusalo hoti, imehi navah' ākārehi anupaṭṭhānakusalo hoti.

Sekho vipassanaṁ bhāvayanto katamehi dasah' ākārehi

---

[1] cittupaṭṭhānakusalo, K.; S. omits. [2] aniccato, S.

upaṭṭhānakusalo hoti, katamehi dasah' ākārehi anupaṭṭhānakusalo hoti?

Aniccato upaṭṭhānakusalo hoti, niccato anupaṭṭhānakusalo hoti . . . pe . . . suññatūpaṭṭhānakusalo hoti, abhinivesānupaṭṭhānakusalo hoti, ñāṇūpaṭṭhānakusalo hoti, aññāṇānupaṭṭhānakusalo hoti. Sekho vipassanaṁ bhāvayanto imehi dasah' ākārehi upaṭṭhānakusalo hoti, imehi dasah' ākārehi anupaṭṭhānakusalo hoti.

Vītarāgo vipassanaṁ bhāvayanto katamehi dvādasahi ākārehi upaṭṭhānakusalo hoti, katamehi dvādasahi ākārehi anupaṭṭhānakusalo hoti?

Aniccato upaṭṭhānakusalo hoti, niccato anupaṭṭhānakusalo hoti . . . pe . . . ñāṇūpaṭṭhānakusalo hoti, aññāṇānupaṭṭhānakusalo hoti; visaññogūpaṭṭhānakusalo hoti, saññogānupaṭṭhānakusalo hoti; nirodhūpaṭṭhānakusalo hoti, saṅkhārānupaṭṭhānakusalo hoti. Vītarāgo vipassanaṁ bhāvento imehi dvādasahi ākārehi upaṭṭhānakusalo hoti, imehi dvādasahi ākārehi anupaṭṭhānakusalo hoti.

Āvajjitattā ārammaṇūpaṭṭhānkusalavasena indriyāni samodhāneti, gocarañ ca pajānāti, samatthañ ca paṭivijjhati . . . pe . . . dhamme samodhāneti, gocarañ ca pajānāti, samatthañ ca paṭivijjhati.

41. 'Indriyāni samodhānetīti.' Kathaṁ indriyāni samodhāneti?

Adhimokkhaṭṭhena saddhindriyaṁ samodhāneti . . . pe . . . samathanimittūpaṭṭhānakusalavasena paggahanimittūpaṭṭhānakusalavasena avikkhepūpaṭṭhānakusalavasena obhāsūpaṭṭhānakusalavasena[1] sampahaṁsanūpaṭṭhānakusalavasena upekkhūpaṭṭhānakusalavasena ekattūpaṭṭhānakusalavasena ñāṇūpaṭṭhānakusalavasena vimuttūpaṭṭhānakusalavasena[2] aniccato upaṭṭhānakusalavasena niccato anupaṭṭhānakusalavasena dukkhato upaṭṭhānakusalavasena sukhato anupaṭṭhānakusalavasena . . . pe . . . nirodhūpaṭṭhānakusalavasena saṅkhārānupaṭṭhānakusalavasena[3] indriyāni samodhāneti, gocarañ ca pajānāti samatthañ ca paṭivijjhati.

---

[1] K omits. [2] cittūpaṭṭhāna,° K. [3] K. omits.

42. Catusaṭṭhiyā ākārehi tiṇṇannaṁ indriyānaṁ vasībhāvatā paññā āsavānaṁ khaye ñāṇaṁ. Katamesaṁ tiṇṇannaṁ indriyānaṁ? Anaññātaññassāmītindriyassa aññindriyassa aññātāvindriyassa.

Anaññātaññassāmītindriyaṁ kati ṭhānāni gacchati? Aññindriyaṁ kati ṭhānāni gacchati? Aññātāvindriyaṁ kati thānāni gacchati?

Anaññātaññassāmītindriyaṁ ekaṁ ṭhānaṁ gacchati, sotāpattimaggaṁ. Aññindriyaṁ cha ṭhānāni gacchati, sotāpattiphalaṁ sakadāgāmimaggaṁ sakadāgāmiphalaṁ anāgāmimaggaṁ anāgāmiphalaṁ Arahattamaggaṁ. Aññātāvindriyaṁ ekaṁ ṭhānaṁ gacchati, Arahattaphalaṁ.

43. Sotāpattimaggakkhaṇe anaññātaññassāmītindriyassa saddhindriyaṁ adhimokkhaparivāraṁ hoti, viriyindriyaṁ paggahaparivāraṁ hoti, satindriyaṁ upaṭṭhānaparivāraṁ hoti, samādhindriyaṁ avikkhepaparivāraṁ hoti, paññindriyaṁ dassanaparivāraṁ hoti, manindriyaṁ vijānanaparivāraṁ hoti, somanassindriyaṁ abhinandanaparivāraṁ[1] hoti, jīvitindriyaṁ pavattasantatādhipateyyaparivāraṁ hoti. Sotāpattimaggakkhaṇe jātā dhammā ṭhapetvā cittasamuṭṭhānaṁ rūpaṁ sabbe 'va kusalā honti, sabbe 'va anāsavā honti, sabbe 'va niyyānikā honti, sabbe 'va apacayagāmino honti, sabbe 'va lokuttarā honti, sabbe 'va nibbānārammaṇā honti. Sotāpattimaggakkhaṇe anaññātaññassāmītindriyassa imāni aṭṭh' indriyāni sahajātaparivārā honti, aññamaññaparivārā honti, nissayaparivārā honti, sampayuttaparivārā honti, sahagatā honti, sahajātā honti, saṁsaṭṭhā honti, sampayuttā honti. Te 'va[2] tassa ākārā c'eva honti parivārā ca.

Sotāpattiphalakkhaṇe . . . pe . . . Arahattaphalakkhaṇe aññātāvindriyassa saddhindriyaṁ adhimokkhaparivāraṁ hoti . . . pe . . . jīvitindriyaṁ pavattasantatādhipateyyaparivāraṁ hoti. Arahattaphalakkhaṇe jātā dhammā sabbe 'va abyākatā honti ṭhapetvā cittasamuṭṭhānaṁ rūpaṁ sabbe 'va anāsavā honti, sabbe 'va lokuttarā honti, sabbe 'va nibbānārammaṇā honti. Arahattaphalakkhaṇe aññā-

---

[1] abhisandana°, M.; abhisanta,° S. S_2. [2] ca, S. M.

tāvindriyassa imāni aṭṭh' indriyāni sahajātaparivārā honti . . . pe . . . Te 'va tassa ākārā c'eva honti parivārā ca. Iti imāni aṭṭhakāni[1] catusaṭṭhī honti.

44. 'Āsavā' ti. Katame te āsavā? Kāmāsavo bhavāsavo diṭṭhāsavo avijjāsavo. Katth' ete āsavā khīyanti?

Sotāpattimaggena anavaseso diṭṭhāsavo khīyati, apāyagamanīyo kāmāsavo khīyati, apāyagamanīyo bhavāsavo khīyati, apāyagamanīyo avijjāsavo khīyati; etth' ete āsavā khīyanti. Sakadāgāmimaggena oḷāriko kāmāsavo khīyati, tadekaṭṭho bhavāsavo khīyati, tadekaṭṭho avijjāsavo khīyati; etth' ete āsavā khīyanti. Anāgāmimaggena anavaseso kāmāsavo khīyati, tadekaṭṭho bhavāsavo khīyati, tadekaṭṭho avijjāsavo khīyati; etth' ete āsavā khīyanti. Arahattamaggena anavaseso bhavāsavo khīyati, anavaseso avijjāsavo khīyati; etth' ete āsavā khīyanti.

Na tassa adiṭṭhaṁ[2] idh' atthi[3] kiñci
atho aviññātaṁ ajānitabbaṁ
sabbaṁ[4] abhiññāsi[5] yad atthi neyyaṁ.[6]
Tathāgato tena samantacakkhūti.[7]

'Samantacakkhūti.' Ken' aṭṭhena samantacakkhu? Cuddasa Buddhañāṇāni: dukkhe ñāṇaṁ Buddhañāṇaṁ, dukkhasamudaye ñāṇaṁ Buddhañāṇaṁ . . . pe . . . anāvaraṇañāṇaṁ Buddhañāṇaṁ. Imāni cuddasa Buddhañāṇāni; imesaṁ cuddasannaṁ Buddhañāṇānaṁ aṭṭha ñāṇāni sāvakasādhāraṇāni, cha ñāṇāni asādhāraṇāni sāvakehi.

45. 'Yāvatā dukkhassa dukkhaṭṭho ñāto, aññāto dukkhaṭṭho n'atthīti' samantacakkhu, yaṁ samantacakkhu taṁ paññindriyaṁ, paññindriyassa vasena adhimokkhaṭṭhena saddhindriyaṁ, paggahaṭṭhena viriyindriyaṁ, upaṭṭhānaṭṭhena satindriyaṁ, avikkhepaṭṭhena samādhindriyaṁ.

'Yāvatā dukkhassa dukkhaṭṭho diṭṭho vidito sacchikato

---

[1] aṭṭh' aṭṭhakāni, K.; aṭṭhavīsatikāni, S_2.
[2] addiṭṭham, M. S_2.; adhiṭṭham, S.
[3] S. omits idh' atthi.
[4] S. omits. [5] abhiññaṭṭhi, S_2.
[6] neyaṁ, S_2. [7] *Cf.* I. 55, 6.

phassito paññāya, aphassito paññāya dukkhaṭṭho n'atthīti' samantacakkhu, yaṁ samantacakkhu taṁ paññindriyaṁ, paññindriyassa vasena adhimokkhaṭṭhena saddhindriyaṁ . . . pe . . . avikkhepaṭṭhena samādhindriyaṁ.

'Yāvatā samudayassa samudayaṭṭho . . . pe . . . yāvatā nirodhassa nirodhaṭṭho, yāvatā maggassa maggaṭṭho, yāvatā atthapaṭisambhidāya atthapaṭisambhidaṭṭho . . . pe . . . yāvatā dhammapaṭisambhidāya dhammapaṭisambhidaṭṭho, yāvatā niruttipaṭisambhidāya niruttipaṭisambhidaṭṭho, yāvatā paṭibhānapaṭisambhidāya paṭibhānapaṭisambhidaṭṭho, yāvatā indriyaparopariyatte ñāṇaṁ, yāvatā sattānaṁ āsayānusaye ñāṇaṁ, yāvatā yamakapāṭihīre ñāṇaṁ, yāvatā mahākaruṇāsamāpattiyā ñāṇaṁ . . . pe . . . yāvatā sadevakassa lokassa samārakassa sabrahmakassa sassamaṇabrahmaṇiyā pajāya sadevamanussāya diṭṭhaṁ sutaṁ mutaṁ viññātaṁ pattaṁ pariyesitaṁ anuvicaritaṁ manasā ñātaṁ diṭṭhaṁ viditaṁ sacchikataṁ phassitaṁ paññāya, aphassitaṁ paññāya n'atthīti' samantacakku, yaṁ samantacakkhu taṁ paññindriyaṁ, paññindriyassa vasena adhimokkhaṭṭhena saddhindriyaṁ . . . pe . . . avikkhepaṭṭhena samādhindriyaṁ. Saddahanto paggaṇhāti paggaṇhanto saddahati, saddahanto upaṭṭhāpeti upaṭṭhāpento saddahati, saddahanto samādahati samādahanto saddahati, saddahanto pajānāti pajānanto saddahati; paggaṇhanto upaṭṭhāpeti upaṭṭhāpento paggaṇhāti, paggaṇhanto samādahati samādahanto paggaṇhāti, paggaṇhanto pajānāti pajānanto paggaṇhāti, paggaṇhanto saddahati saddahanto paggaṇhāti; upaṭṭhāpento samādahati samādahanto upaṭṭhāpeti . . . pe . . . upaṭṭhāpento paggaṇhāti paggaṇhanto upaṭṭhāpeti; samādahanto pajānāti pajānanto samādahati . . . pe . . . samādahanto upaṭṭhāpeti upaṭṭhāpento samādahati; pajānanto saddahati saddahanto pajānāti . . . pe . . . pajānanto samādahati samādahanto pajānāti. Saddahitattā paggahitaṁ paggahitattā saddahitaṁ, saddahitattā upaṭṭhāpitaṁ upaṭṭhāpitattā saddahitaṁ, saddahitattā samādahitaṁ samādahitattā saddahitaṁ, saddahitattā pajānitaṁ pajānitattā saddahitaṁ; paggahitattā upaṭṭhāpitaṁ upaṭṭhāpitattā paggahitaṁ . . . pe . . . paggahitattā saddahitaṁ

saddahitattā paggahitaṁ; upaṭṭhāpitattā samādahitaṁ samādahitattā upaṭṭhāpitaṁ . . . pe . . . upaṭṭhāpitattā paggahitaṁ paggahitattā upaṭṭhāpitaṁ; samādahitattā pajānitaṁ pajānitattā samādahitaṁ . . . pe . . . samādahitattā upaṭṭhāpitaṁ upaṭṭhāpitattā samādahitaṁ; pajānitattā saddahitaṁ saddahitattā pajānitaṁ . . . pe . . . pajānitattā samāhitaṁ samāhitattā pajānitaṁ. Yaṁ Buddhacakkhu taṁ Buddhañāṇāṁ, yaṁ Buddhañāṇaṁ taṁ Buddhacakkhu, yena cakkhunā Tathāgato satte passati apparajakkhe mahārajakkhe tikkhindriye mudindriye svākāre dvākāre suviññāpaye duviññāpaye appekacce paralokavajjabhayadassāvino appekacce na paralokavajjabhayadassāvino.

46. 'Apparajakkhe mahārajakkhe' ti.[1] Saddho puggalo apparajakkho, asaddho puggalo mahārajakkho; āraddhaviriyo puggalo apparajakkho, kusīto puggalo mahārajakkho; upaṭṭhitassati puggalo apparajakkho, muṭṭhasati puggalo mahārajakkho; samāhito puggalo apparajakkho, asamāhito puggalo mahārajakkho; paññavā puggalo apparajakkho, duppañño puggalo mahārajakkho.

'Tikkhindriye mudindriye' ti. Saddho puggalo tikkhindriyo, asaddho puggalo mudindriyo . . . pe . . . paññavā puggalo tikkhindriyo, duppañño puggalo mudindriyo.

'Svākāre dvākāre' ti. Saddho puggalo svākāro, asaddho puggalo dvākāro . . . pe . . . paññavā puggalo svākāro, duppañño puggalo dvākāro.

'Suviññāpaye duviññāpaye' ti. Saddho puggalo suviññāpayo, asaddho puggalo duviññāpayo . . . pe . . . paññavā puggalo suviññāpayo, duppañño puggalo duviññāpayo.

'Appekacce paralokavajjabhayadassāvino appekacce na paralokavajjabhayadassāvino' ti. Saddho puggalo paralokavajjabhayadassāvī, asaddho puggalo na paralokavajjabhayadassāvī . . . pe . . . paññavā puggalo paralokavajjabhayadassāvī, duppañño puggalo na paralokavajjabhayadassāvī.

'Loko' ti. Khandhaloko dhātuloko āyatanaloko vipatti-

---

[1] *Cf.* I. 51, 2.

bhavaloko vipattisaṁbhavaloko sampattibhavaloko sampattisaṁbhavaloko. Eko loko: sabbe sattā āhāraṭṭhitikā. Dve lokā: nāmañ ca rūpañ ca. Tayo lokā: tisso vedanā. Cattāro lokā: cattāro āhārā. Pañca lokā: pañc' upādānakkhandhā. Cha lokā: cha ajjhattikāni āyatanāni. Satta lokā: satta viññāṇaṭṭhitiyo. Aṭṭha lokā: aṭṭha lokadhammā. Nava lokā: nava sattāvāsā. Dasa lokā: das' āyatanāni. Dvādasa lokā: dvādas' āyatanāni. Aṭṭhārasa lokā: aṭṭhārasa dhātuyo.

'Vajjan' ti. Sabbe kilesā vajjā, sabbe duccaritā vajjā, sabbe abhisaṅkhārā vajjā, sabbe bhavagāmikammā vajjā. Iti imasmiñ ca loke imasmiñ ca vajje tibbā bhayasaññā paccupaṭṭhitā hoti, seyyathāpi ukkhittāsike vadhake. Imehi paññāsāya ākārehi imāni pañc' indriyāni jānāti passati aññāti paṭivijjhati.

Tatiyabhāṇavāraṁ niṭṭhitaṁ.

Indriyakathā niṭṭhitā.

I

V. Mahāvagge vimokkhakathā

Paripuṇṇanidānā

1. Tayo 'me Bhikkhave vimokkhā. Katame tayo? Suññato vimokkho, animitto vimokkho, appaṇihito vimokkho. Ime Bhikkhave tayo vimokkhā.

Api ca aṭṭhasaṭṭhī vimokkhā.

Suññato vimokkho, animitto vimokkho, appaṇihito vimokkho, ajjhattavuṭṭhāno vimokkho, bahiddhāvuṭṭhāno vimokkho, dubhatovuṭṭhāno vimokkho, ajjhattavuṭṭhānā cattāro vimokkhā, bahiddhāvuṭṭhānā cattāro vimokkhā, dubhatovuṭṭhānā cattāro vimokkhā, ajjhattavuṭṭhānānaṁ anulomā cattāro vimokkhā, bahiddhāvuṭṭhānānaṁ anulomā cattāro vimokkhā, dubhatovuṭṭhānānaṁ anulomā cattāro vimokkhā, ajjhattavuṭṭhānā paṭippassaddhī cattāro vimokkhā, bahiddhāvuṭṭhānā paṭippassaddhī cattāro vimokkhā, dubhatovuṭṭhānā paṭippassaddhī cattāro vimokkhā, 'rūpī rūpāni passatīti' vimokkho, 'ajjhattaṁ arūpasaññī bahiddhā rūpāni passatīti' vimokkho, 'subhan t'eva adhimutto hotīti' vimokkho, ākāsānañcāyatanasamāpattivimokkho, viññāṇañcāyatanasamāpattivimokkho, ākiñcaññāyatanasamāpattivimokkho, nevasaññānāsaññāyatanasamāpattivimokkho, saññāvedayitanirodhasamāpattivimokkho, samayavimokkho, asamayavimokkho, sāmayiko vimokkho, asāmayiko vimokkho, kuppo vimokkho, akuppo vimokkho, lokiyo vimokkho, lokuttaro vimokkho, sāsavo vimokkho, anāsavo vimokkho, sāmiso vimokkho, nirāmiso vimokkho, nirāmisā[1] nirāmisataro vimokkho, paṇihito vimokkho, appaṇihito vimokkho, paṇihitappaṭippassaddhivimokkho, saññutto vimokkho, visaññutto vimokkho, ekattavimokkho, nānat-

[1] S. K. omit.

tavimokkho, saññāvimokkho, ñāṇavimokkho, sītisiyā[1] vimokkho, jhānavimokkho, anupādā cittassa vimokkho.

2. Katamo suññato vimokkho? Idha bhikkhu araññagato vā rukkhamūlagato vā suññāgāragato vā iti paṭisañcikkhati 'suññaṁ idaṁ attena vā attaniyena vā' ti; 'so tattha abhinivesaṁ na karotīti' suññato vimokkho. Ayaṁ suññato vimokkho.

Katamo animitto vimokkho? Idha bhikkhu araññagato vā . . . pe . . . attaniyena vā' ti; 'so tattha nimittaṁ na karotīti' animitto vimokkho. Ayaṁ animitto vimokkho.

Katamo appaṇihito vimokkho? Idha bhikkhu araññagato vā . . . pe . . . attaniyena vā' ti; 'so tattha paṇidhiṁ na karotīti' appaṇihito vimokkho.

Katamo ajjhattavuṭṭhāno vimokkho? Cattāri jhānāni. Ayaṁ ajjhattavuṭṭhāno vimokkho.

Katamo bahiddhāvuṭṭhāno vimokkho? Catasso arūpasamāpattiyo. Ayaṁ bahiddhāvuṭṭhāno vimokkho.

Katamo dubhatovuṭṭhāno vimokkho? Cattāro ariyamaggā. Ayaṁ dubhatovuṭṭhāno vimokkho.

3. Katame ajjhattavuṭṭhānā cattāro vimokkhā? Paṭhamajjhānaṁ nīvaraṇehi vuṭṭhāti, dutiyajjhānaṁ vitakkavicārehi vuṭṭhāti, tatiyajjhānaṁ pītiyā vuṭṭhāti, catutthajjhānaṁ sukhadukkhehi vuṭṭhāti. Ime ajjhattavuṭṭhānā cattāro vimokkhā.

Katame bahiddhāvuṭṭhānā cattāro vimokkhā? Ākāsānañcāyatanasamāpatti rūpasaññāya paṭighasaññāya nānattasaññāya vuṭṭhāti, viññāṇañcāyatanasamāpatti ākāsānañcāyatanasaññāya vuṭṭhāti, ākiñcaññāyatanasamāpatti viññāṇañcāyatanasaññāya vuṭṭhāti, nevasaññānāsaññāyatanasamāpatti ākiñcaññāyatanasaññāya vuṭṭhāti. Ime bahiddhāvuṭṭhānā cattāro vimokkhā.

Katame dubhatovuṭṭhānā cattāro vimokkhā? Sotāpattimaggo sakkāyadiṭṭhivicikicchāsīlabbataparāmāsā diṭṭhānusayā vicikicchānusayā vuṭṭhāti, tadanuvattakakilesehi ca khandhehi ca vuṭṭhāti, bahiddhā ca sab-

---

[1] satisiyā, S.

banimittehi vuṭṭhāti; sakadāgāmimaggo oḷārikā kāmarāgasaññojanā paṭighasaññojanā oḷārikā kāmarāgānusayā paṭighānusayā vuṭṭhāti, tadanuvattakakilesehi ca khandhehi ca vuṭṭhāti, bahiddhā ca sabbanimittehi vuṭṭhāti; anāgāmimaggo aṇusahagatā kāmarāgasaññojanā paṭighasaññojanā aṇusahagatā kāmarāgānusayā paṭighānusayā vuṭṭhāti, tadanuvattakakilesehi ca khandhehi ca vuṭṭhāti, bahiddhā ca sabbanimittehi vuṭṭhāti; Arahattamaggo rūparāgā arūparāgā mānā uddhaccā avijjāya mānānusayā bhavarāgānusayā avijjānusayā vuṭṭhāti, tadanuvattakakilesehi ca khandhehi ca vuṭṭhāti, bahiddhā ca sabbanimittehi vuṭṭhāti. Ime dubhatovuṭṭhānā cattāro vimokkhā.

4. Katame ajjhattavuṭṭhānānaṁ anulomā cattāro vimokkhā? Paṭhamajjhānaṁ paṭilābhatthāya vitakko ca vicāro ca pīti ca sukhañ ca cittekaggatā ca, dutiyajjhānaṁ . . . pe . . . tatiyajjhānaṁ . . . pe . . . catutthajjhānaṁ paṭilābhatthāya vitakko ca vicāro ca pīti ca sukhañ ca cittekaggatā ca. Ime ajjhattavuṭṭhānānaṁ anulomā cattāro vimokkhā.

Katame bahiddhāvuṭṭhānānaṁ anulomā cattāro vimokkhā? Ākāsānañcāyatanasamāpattiṁ paṭilābhatthāya vitakko ca vicāro ca pīti ca sukhañ ca cittekaggatā ca, viññāṇañcāyatanasamāpattiṁ . . . pe . . . ākiñcaññāyatanasamāpattiṁ . . . pe . . . nevasaññānāsaññāyatanasamāpattiṁ paṭilābhatthāya vitakko ca vicāro ca pīti ca sukhañ ca cittekaggatā ca. Ime bahiddhāvuṭṭhānānaṁ anulomā cattāro vimokkhā.

Katame dubhatovuṭṭhānānaṁ anulomā cattāro vimokkhā? Sotāpattimaggaṁ paṭilābhatthāya aniccānupassanā dukkhānupassanā anattānupassanā, sakadāgāmimaggaṁ . . . pe . . . anāgāmimaggaṁ Arahattamaggaṁ paṭilābhatthāya aniccānupassanā dukkhānupassanā anattānupassanā. Ime dubhatovuṭṭhānānaṁ anulomā cattāro vimokkhā.

5. Katame ajjhattavuṭṭhānā paṭippassaddhī[1] cattāro vimokkhā? Paṭhamajjhānassa paṭilābho vā vipāko vā, dutiyajjhānassa . . . pe . . . tatiyajjhānassa . . . pe . . .

---

[1] ajjhattanuṭṭhānapaṭippassaddhi, S. M.

catutthajjhānassa paṭilābho vā vipāko vā. Ime ajjhattavuṭṭhānā paṭippassaddhī cattāro vimokkhā.

Katame bahiddhāvuṭṭhānā paṭippassaddhī cattāro vimokkhā? Ākāsānañcāyatanasamāpattiyā paṭilābho vā vipāko vā, viññāṇañcāyatanasamāpattiyā . . . pe . . . ākiñcaññāyatanasamāpattiyā . . . pe . . . nevasaññānāsaññāyatanasamāpattiyā paṭilābho vā vipāko vā. Ime bahiddhāvuṭṭhānā paṭippassaddhī cattāro vimokkhā.

Katame dubhatovuṭṭhānā paṭippassaddhī cattāro vimokkhā? Sotāpattimaggassa sotāpattiphalaṁ, sakadāgāmimaggassa sakadāgāmiphalaṁ, anāgāmimaggassa anāgāmiphalaṁ, Arahattamaggassa Arahattaphalaṁ. Ime dubhatovuṭṭhānā paṭippassaddhī cattāro vimokkhā.

6. Kathaṁ 'rūpī[1] rūpāni passatīti' vimokkho? Idh' ekacco ajjhattaṁ paccattaṁ nīlanimittaṁ[2] manasikaroti, nīlasaññaṁ paṭilabhati; so taṁ nimittaṁ suggahitaṁ karoti, sūpadhāritaṁ[3] upadhāreti, svāvatthikaṁ avatthāpeti; so taṁ nimittaṁ suggahitaṁ katvā, sūpadhāritaṁ upadhāritvā, svāvatthikaṁ avatthāpetvā, bahiddhā nīlanimitte cittaṁ upasaṁharati, nīlasaññaṁ paṭilabhati; so taṁ nimittaṁ suggahitaṁ karoti, sūpadhāritaṁ upadhāreti, svāvatthikaṁ avatthāpeti; so taṁ nimittaṁ suggahitaṁ katvā, sūpadhāritaṁ upadhāritvā svāvatthikaṁ avatthāpetvā, āsevati bhāveti bahulīkaroti. Tassa evaṁ hoti—'Ajjhattañ ca bahiddhā ca ubhayaṁ idaṁ rūpan' ti, rūpasaññī hoti.

Idh' ekacco ajjhattaṁ paccattaṁ pītanimittaṁ . . . pe . . . lohitanimittaṁ . . . pe . . . odātanimittaṁ manasikaroti, odātasaññaṁ paṭilabhati; so taṁ nimittaṁ suggahitaṁ karoti . . . pe . . . bahulīkaroti. Tassa evaṁ hoti—'Ajjhattañ ca bahiddhā ca ubhayaṁ idaṁ rūpan' ti, rūpasaññī hoti. Evaṁ 'rūpī rūpāni passatīti' vimokkho.

7. Kathaṁ 'ajjhattaṁ arūpasaññī bahiddhā rūpāni passatīti' vimokkho? Idh' ekacco ajjhattaṁ paccattaṁ

---

[1] rūpaṁ, S. S_2. [2] nīlapītaṁ, S. S_2.
[3] sudhāritaṁ, S.

nīlanimittaṁ na manasikāroti, nīlasaññaṁ na paṭilabhati, bahiddhā nīlanimitte cittaṁ upasaṁharati, nīlasaññaṁ paṭilabhati; so taṁ nimittaṁ suggahitaṁ karoti, sūpadhāritaṁ upadhāreti . . . pe . . . bahulīkaroti. Tassa evaṁ hoti—'Ajjhattaṁ arūpaṁ[1] bahiddhā rūpaṁ idan' ti rūpassaññī hoti. Idh' ekacco ajjhattaṁ paccattaṁ pītanimittaṁ . . . pe . . . lohitanimittaṁ . . . pe . . . odātanimittaṁ na manasikaroti, odātasaññaṁ na paṭilabhati, bahiddhā odātanimitte cittaṁ upasaṁharati, odātasaññaṁ paṭilabhati; so taṁ nimittaṁ suggahitaṁ karoti . . . pe . . . bahulīkaroti. Tassa evaṁ hoti—'Ajjhattaṁ arūpaṁ[2] bahiddhā rūpaṁ idan' ti, rūpasaññī hoti. Evaṁ 'ajjhattaṁ arūpasaññī bahiddhā rūpāni passatīti' vimokkho.

8. Kathaṁ 'subhan t'eva adhimatto[3] hotīti' vimokkho? Idha bhikkhu mettāsahagatena cetasā ekaṁ disaṁ pharitvā viharati, tathā dutiyaṁ, tathā tatiyaṁ, tathā catutthaṁ. Iti uddhaṁ adho tiriyaṁ sabbadhi sabbattatāya sabbāvantaṁ lokaṁ mettāsahagatena cetasā vipulena mahaggatena appamāṇena averena abyāpajjhena pharitvā viharati, mettāya bhāvitattā sattā appaṭikūlā honti; karuṇāsahagatena cetasā ekaṁ disaṁ . . . pe . . . karuṇāya bhāvitattā sattā appaṭikūlā honti; muditāsahagatena cetasā ekaṁ disaṁ . . . pe . . . muditāya bhāvitattā sattā appaṭikūlā honti; upekkhāsahagatena cetasā ekaṁ disaṁ . . . pe . . . upekkhāya bhāvitattā sattā appaṭikūlā honti. Evaṁ 'subhan t' eva adhimutto hotīti' vimokkho.

9. Katamo ākāsānañcāyatanasamāpattivimokkho? Idha bhikkhu sabbaso rūpasaññānaṁ samatikkamā paṭighasaññānaṁ atthaṅgamā nānattasaññānaṁ amanasikārā 'ananto ākāso' ti ākāsānañcāyatanaṁ upasampajja viharati.

Ayaṁ ākāsānañcāyatanasamāpattivimokkho.

Katamo viññāṇañcāyatanasamāpattivimokkho?

Idha bhikkhu sabbaso ākāsānañcāyatanaṁ samatik-

---

[1] arūpasaññī, S. S₂. K.

[2] arūpasaññī, S.; but S₂. and K. have arūpaṁ.

[3] adhimokkho, S.

kamma 'anantaṁ viññāṇan' ti viññāṇañcāyatanaṁ upasampajja viharati. Ayaṁ viññāṇañcāyatanasamāpattivimokkho.

Katamo ākiñcaññāyatanasamāpattivimokkho?

Iddha bhikkhu sabbaso viññāṇañcāyatanaṁ samatikkamma 'n' atthi kiñcīti' ākiñcaññāyatanaṁ upasampajja viharati. Ayaṁ ākiñcaññāyatanasamāpattivimokkho.

Katamo nevasaññānāsaññāyatanasamāpattivimokkho?

Idha bhikkhu sabbaso ākiñcaññāyatanaṁ samatikkamma nevasaññānāsaññāyatanaṁ upasampajja viharati. Ayaṁ nevasaññānāsaññāyatanasamāpattivimokkho.

Katamo saññāvedayitanirodhasamāpattivimokkho?

Idha bhikkhu sabbaso nevasaññānāsaññāyatanaṁ samatikkamma saññāvedayitanirodhaṁ upasampajja viharati. Ayaṁ saññāvedayitanirodhasamāpattivimokkho.

10. Katamo samayavimokkho? Cattāri jhānāni catasso ca arūpasamāpattiyo. Ayaṁ samayavimokkho.

Katamo asamayavimokkho? Cattāro ca ariyamaggā cattāri ca sāmaññaphalāni nibbānañ ca. Ayaṁ asamayavimokkho.

Katamo sāmayiko vimokkho? Cattāri jhānāni catasso ca arūpasamāpattiyo. Ayaṁ sāmayiko vimokkho.

Katamo asāmayiko vimokkho? Cattāro ca ariyamaggā cattāri ca sāmaññaphalāni nibbānañ ca. Ayaṁ asāmayiko vimokkho.

Katamo kuppo vimokkho? Cattāri jhānāni catasso ca arūpasamāpattiyo. Ayaṁ kuppo vimokkho.

Katamo akuppo vimokkho? Cattāro ca ariyamaggā cattāri ca sāmaññaphalāni nibbānañ ca. Ayaṁ akuppo vimokkho.

Katamo lokiyo vimokkho? Cattāri jhānāni catasso ca arūpasamāpattiyo. Ayaṁ lokiyo vimokkho.

Katamo lokuttaro vimokkho? Cattāro ca ariyamaggā cattāri ca sāmaññaphalāni nibbānañ ca. Ayaṁ lokuttaro vimokkho.

Katamo sāsavo vimokkho? Cattāri jhānāni catasso ca arūpasamāpattiyo. Ayaṁ sāsavo vimokkho.

Katamo anāsavo vimokkho? Cattāro ca ariyamaggā

cattāri ca sāmaññaphalāni nibbānañ ca. Ayaṁ anāsavo vimokkho.

11. Katamo sāmiso vimokkho? Rūpappaṭisaññutto vimokkho. Ayaṁ sāmiso vimokkho.

Katamo nirāmiso vimokkho? Arūpappaṭisaññutto vimokkho. Ayaṁ nirāmiso vimokkho.

Katamo nirāmisā nirāmisataro vimokkho[1]? Cattāro ca ariyamaggā cattāri ca sāmaññaphalāni nibbānañ ca. Ayaṁ nirāmisā nirāmisataro[2] vimokkho.

Katamo paṇihito vimokkho? Cattāri jhānāni catasso ca arūpasamāpattiyo. Ayaṁ paṇihito vimokkho.

Katamo appaṇihito vimokkho? Cattāro ca ariyamaggā cattāri ca sāmaññaphalāni nibbānañ ca. Ayaṁ appaṇihito vimokkho.

Katamo paṇihitappaṭippassaddhivimokkho? Paṭhamajjhānassa paṭilābho vā vipāko vā . . . pe . . . nevasaññānāsaññāyatanasamāpattiyā paṭilābho vā vipāko vā. Ayaṁ paṇihitappaṭipassaddhivimokkho.

Katamo saññutto vimokkho? Cattāri jhānāni catasso ca arūpasamāpattiyo. Ayaṁ saññutto vimokkho.

Katamo visaññutto vimokkho? Cattāro ca ariyamaggā cattāri ca sāmaññaphalāni nibbānañ ca. Ayaṁ visaññutto vimokkho.

Katamo ekattavimokkho? Cattāro ca ariyamaggā cattāri ca sāmaññaphalāni nibbānañ ca. Ayaṁ ekattavimokkho.

Katamo nānattavimokkho? Cattāri jhānāni catasso ca arūpasamāpattiyo. Ayaṁ nānattavimokkho.

12. Katamo saññāvimokkho?

Siyā eko saññāvimokkho dasa saññāvimokkhā honti, dasa saññāvimokkhā eko saññāvimokkho hoti vatthuvasena pariyāyena.

'Siyā' ti. Kathañ ca siyā?

'Aniccānupassanāñāṇaṁ niccato saññāya muccatīti'

---

[1] nirāmiso vicāro vimokkho, S.; nirāmiso nirāmissaro vā vimokkho, S_2; nirāmisataro vimokkho, K.

[2] nirāmiso nirāmisavaro, S.; S_2. and K. as above.

saññāvimokkho, 'dukkhānupassanāñāṇaṁ sukhato saññāya muccatīti' saññāvimokkho, 'anattānupassanāñāṇaṁ attato saññāya muccatīti' saññāvimokkho, 'nibbidānupassanāñāṇaṁ nandiyā saññāya muccatīti' saññāvimokkho, 'virāgānupassanāñāṇaṁ rāgato saññāya muccatīti' saññāvimokkho, 'nirodhānupassanāñāṇaṁ samudayato saññāya muccatīti' saññāvimokkho, 'paṭinissaggānupassanāñāṇaṁ ādānato saññāya muccatīti' saññāvimokkho, 'animittānupassanāñāṇaṁ nimittato saññāya muccatīti' saññāvimokkho, 'appaṇihitānupassanāñāṇaṁ paṇidhiyā saññāya muccatīti' saññāvimokkho, 'suññatānupassanāñāṇaṁ abhinivesato saññāya muccatīti' saññāvimokkho.

Evaṁ siyā eko saññāvimokkho dasa saññāvimokkhā honti, dasa saññāvimokkhā eko saññāvimokkho hoti vatthuvasena pariyāyena.

'Rūpe aniccānupassanāñāṇaṁ niccato saññāya muccatīti' saññāvimokkho . . . pe . . . 'rūpe suññatānupassanāñāṇaṁ abhinivesato saññāya muccatīti' saññāvimokkho . . . pe . . . 'vedanāya . . . pe . . . saññāya, saṅkhāresu, viññāṇe, cakkhusmiṁ . . . pe . . . jarāmaraṇe aniccānupassanāñāṇaṁ . . . pe . . . jarāmaraṇe suññatānupassanāñāṇaṁ abhinivesato saññāya muccatīti' saññāvimokkho. Evaṁ siyā eko saññāvimokkho dasa saññāvimokkhā honti, dasa saññāvimokkhā eko saññāvimokkho hoti vatthuvasena pariyāyena.

Ayaṁ saññāvimokkho.

13. Katamo ñāṇavimokkho?

Siyā eko ñāṇavimokkho dasa ñāṇavimokkhā honti, dasa ñāṇavimokkhā eko ñāṇavimokkho hoti vatthuvasena pariyāyena.

'Siyā' ti. Kathañ ca siyā?

'Aniccānupassanā yathābhūtaṁ ñāṇaṁ niccato sammohā aññāṇā muccatīti' ñāṇavimokkho, 'dukkhānupassanā yathābhūtaṁ ñāṇaṁ sukhato sammohā aññāṇā muccatīti' ñāṇavimokkho, 'anattānupassanā yathābhūtaṁ ñāṇaṁ attato sammohā aññāṇā muccatīti' ñāṇavimokkho, 'nibbidānupassanā yathābhūtaṁ ñāṇaṁ nandiyā sammohā aññāṇā muccatīti' ñāṇavimokkho, 'virāgānupassanā yathā-

bhūtaṁ ñāṇaṁ rāgato sammohā aññāṇā muccatīti' ñāṇavimokkho, 'nirodhānupassanā yathābhūtaṁ ñāṇaṁ samudayato sammohā aññāṇā muccatīti' ñāṇavimokkho, 'paṭinissaggānupassanā yathābhūtaṁ ñāṇaṁ ādānato sammohā aññāṇā muccatīti' ñāṇavimokkho, 'animittānupassanā yathābhūtaṁ ñāṇaṁ nimittato sammohā aññāṇā muccatīti' ñāṇavimokkho, 'appaṇihitānupassanā yathābhūtaṁ ñāṇaṁ paṇidhiyā sammohā aññāṇā muccatīti' ñāṇavimokkho, 'suññatānupassanā yathābhūtaṁ ñāṇaṁ abhinivesato sammohā aññāṇā muccatīti' ñāṇavimokkho.

Evaṁ siyā eko ñāṇavimokkho dasa ñāṇavimokkhā honti, dasa ñāṇavimokkhā eko ñāṇavimokkho hoti vatthuvasena pariyāyena.

'Rūpe aniccānupassanā yathābhūtaṁ ñāṇaṁ niccato sammohā aññāṇā muccatīti' ñāṇavimokkho . . . pe . . . 'rūpe suññatānupassanā yathābhūtaṁ ñāṇaṁ abhinivesato sammohā aññāṇā muccatīti' ñāṇavimokkho . . . pe . . . 'vedanāya . . . pe . . . saññāya, saṅkhāresu, viññāṇe, cakkhusmiṁ . . . pe . . . jarāmaraṇe aniccānupassanā . . . pe . . . jarāmaraṇe suññatānupassanā yathābhūtaṁ ñāṇaṁ abhinivesato sammohā aññāṇā muccatīti' ñāṇavimokkho. Evaṁ siyā eko ñāṇavimokkho dasa ñāṇavimokkhā honti, dasa ñāṇavimokkhā eko ñāṇavimokkho hoti vatthuvasena pariyāyena. Ayaṁ ñāṇavimokkho.

14. Katamo sītisiyāvimokkho?[1]

Siyā eko sītisiyāvimokkho dasa sītisiyāvimokkhā[2] honti, dasa sītisiyāvimokkhā eko sītisiyāvimokkho hoti vatthuvasena pariyāyena.

'Siyā' ti. Kathañ ca siyā?

'Aniccānupassanā anuttaraṁ sītibhāvaṁ ñāṇaṁ niccato santāpapariḷāhadarathā muccatīti' sītisiyāvimokkho, 'dukkhānupassanā anuttaraṁ sītibhāvaṁ ñāṇaṁ sukhato santāpapariḷāhadarathā muccatīti' sītisiyāvimokkho, 'anattānupassanā anuttaraṁ sītibhāvaṁ ñāṇaṁ attato santāpapariḷāhadarathā muccatīti' sītisiyāvimokkho, 'nibbid-

---

[1] siyāvimokkho, S.; satiyāvimokkho, S_2.

[2] satisiyāvimokkhā, S_2.

ānupassanā anuttaraṁ sītibhāvaṁ ñāṇaṁ nandiyā santāpapariḷāhadarathā muccatīti' sītisiyāvimokkho, 'virāgānupassanā anuttaraṁ sītibhāvaṁ ñāṇaṁ rāgato santāpapariḷāhadarathā muccatīti', sītisiyāvimokkho, 'nirodhānupassanā anuttaraṁ sītibhāvaṁ ñāṇaṁ samudayato santāpapariḷāhadarathā muccatīti' sītisiyāvimokkho, 'paṭinissaggānupassanā anuttaraṁ sītibhāvaṁ ñāṇaṁ ādānato santāpapariḷāhadarathā muccatīti' sītisiyāvimokkho, 'animittānupassanā anuttaraṁ sītibhāvaṁ ñāṇaṁ nimittato santāpapariḷāhadarathā muccatīti' sītisiyāvimokkho, 'appaṇihitānupassanā anuttaraṁ sītibhāvaṁ ñāṇaṁ paṇidhiyā santāpapariḷāhadarathā muccatīti' sītisiyāvimokkho, 'suññatānupassanā anuttaraṁ sītibhāvaṁ ñāṇaṁ abhinivesato santāpapariḷāhadarathā muccatīti' sītisiyāvimokkho.

Evaṁ siyā eko sītisiyāvimokkho dasa sītisiyāvimokkhā honti, dasa sītisiyāvimokkhā eko sītisiyāvimokkho hoti vatthuvasena pariyāyena.

'Rūpe aniccānupassanā anuttaraṁ sītibhāvaṁ ñāṇaṁ niccato santāpapariḷāhadarathā muccatīti' sītisiyāvimokkho . . . pe . . . vedanāya . . . pe . . . jarāmaraṇe aniccānupassanā . . . pe . . . jarāmaraṇe suññatānupassanā anuttaraṁ sītibhāvaṁ ñāṇaṁ niccato santāpapariḷāhadarathā muccatīti' sītisiyāvimokkho.

Evaṁ siyā eko sītisiyāvimokkho[1] dasa sītisiyāvimokkhā honti, dasa sītisiyāvimokkhā eko sītisiyāvimokkho hoti vatthuvasena pariyāyena.

Ayaṁ sītisiyāvimokkho.

15. Katamo jhānavimokkho?

'Nekkhammaṁ jhāyatīti'[2] jhānaṁ, 'kāmacchandaṁ jhāpetīti'[3] jhānaṁ; 'jhāyanto muccatīti' jhānavimokkho, 'jhāpento muccatīti' jhānavimokkho; 'jhāyantīti' dhammā, 'jhāpetīti' kilese, 'jhāte ca jhāpe ca[4] jānātīti' jhānavimokkho.

---

[1] sītisiyāvimokkho, S. S_2. [2] jāyatīti, S_2. K.

[3] S_2. has jāpetīti corrected to jhāpetīti.

[4] varāne ca jāpe, S_2.; varāne jāpe, S.; jhāte ca jhāpe ca, M.; jāte ca jhāpe ca, K.

'Abyāpādo jhāyatīti' jhānaṁ, 'byāpādaṁ jhāpetīti' jhānaṁ; 'jhāyanto muccatīti' jhānavimokkho, 'jhāpento muccatīti' jhānavimokkho; 'jhayantīti' dhammā, 'jhapetīti' kilese, 'jhāte ca jhāpe ca jānātīti'[1] jhānavimokkho.

'Ālokasaññā jhāyatīti' jhānaṁ, 'thīnamiddhaṁ jhāpetīti' jhānaṁ 'avikkhepo jhāyatīti' jhānaṁ, 'uddhaccaṁ jhāpetīti' jhānaṁ, 'dhammavavatthānaṁ jhāyatīti' jhānaṁ, 'vicikicchaṁ jhāpetīti' jhānaṁ, 'ñāṇaṁ jhāyatīti' jhānaṁ, 'avijjam jhāpetīti' jhānaṁ, 'pāmojjaṁ jhāyatīti' jhānaṁ, 'aratiṁ jhāpetīti' jhānaṁ, 'paṭhamajjhānaṁ jhāyatīti' jhānaṁ, 'nīvaraṇe jhāpetīti' jhānaṁ . . . pe . . . 'Arahattamaggo jhāyatīti' jhānaṁ, 'sabbakilese jhāpetīti' jhānaṁ; 'jhāyanto muccatīti' jhānavimokkho, 'jhāpento muccatīti' jhānavimokkho; 'jhāyantīti' dhammā, 'jhāpetīti' kilese, 'jhāte ca jhāpe[2] ca jānātīti' jhānavimokkho.

Ayaṁ jhānavimokkho.

16. Katamo anupādā cittassa vimokkho?

Siyā eko anupādā cittassa vimokkho dasa anupādā cittassa vimokkhā honti, dasa anupādā cittassa vimokkhā eko anupādā cittassa vimokkho hoti vatthuvasena pariyāyena.

'Siyā' ti. Kathañ ca siyā?

'Aniccānupassanāñāṇaṁ niccato upādānā muccatīti' anupādā cittassa vimokkho, 'dukkhānupassanāñāṇaṁ sukhato upādānā muccatīti' anupādā cittassa vimokkho, 'anattānupassanāñāṇaṁ attato upādānā muccatīti' anupādā cittassa vimokkho, 'nibbidānupassanāñāṇaṁ nandiyā upādānā muccatīti' anupādā cittassa vimokkho, 'virāgānupassanāñāṇaṁ rāgato upādānā muccatīti' anupādā cittassa vimokkho, 'nirodhānupassanāñāṇaṁ samudayato upādānā muccatīti' anupādā cittassa vimokkho, 'paṭinissaggānupassanāñāṇaṁ ādānato upādānā muccatīti' anupādā cittassa vimokkho, 'animittānupassanāñāṇaṁ nimittato upādānā muccatīti' anupādā cittassa vimokkho, 'appaṇi-

---

[1] jhāne ca, S.; jhāne ca jhāpe ca, S_2.
[2] cāte jhāpe, S. S_2.

hitānupassanāñāṇaṁ paṇidhiyā upādānā muccatīti' anupādā cittassa vimokkho, 'suññatānupassanāñāṇaṁ abhinivesato upādānā muccatīti' anupādā cittassa vimokkho.

Evaṁ siyā eko anupādā cittassa vimokkho dasa anupādā cittassa vimokkhā honti, dasa anupādā cittassa vimokkhā eko anupādā cittassa vimokkho hoti vatthuvasena pariyāyena.

'Rūpe aniccānupassanāñāṇaṁ niccato upādānā muccatīti' anupādā cittassa vimokkho . . . pe . . . vedanāya . . . pe . . . jarāmaraṇe aniccānupassanāñāṇaṁ . . . pe . . . jarāmaraṇe suññatānupassanāñāṇaṁ abhinivesato upādānā muccatīti' anupādā cittassa vimokkho.

Evaṁ siyā eko anupādā cittassa vimokkho dasa anupādā cittassa vimokkhā honti, dasa anupādā cittassa vimokkhā eko anupādā cittassa vimokkho hoti vatthuvasena pariyāyena.

17. Aniccānupassanāñāṇaṁ katih' upādānehi muccati? Dukkhānupassanāñāṇaṁ katih' upādānehi muccati? Anattānupassanāñāṇaṁ katih' upādānehi muccati? Nibbidānupassanāñāṇaṁ . . . pe . . . virāgānupassanāñāṇaṁ, nirodhānupassanāñāṇaṁ, paṭinissaggānupassanāñāṇaṁ, animittānupassanāñāṇaṁ, appaṇihitānupassanāñāṇaṁ, suññatānupassanāñāṇaṁ katih' upādānehi muccati?

Aniccānupassanāñāṇaṁ tīh' upādānehi muccati, dukkhānupassanāñāṇaṁ ekūpādānā muccati, anattānupassanāñāṇaṁ tīh' upādānehi muccati, nibbidānupassanāñāṇaṁ ekūpādānā muccati, virāgānupassanāñāṇaṁ ekūpādānā muccati, nirodhānupassanāñāṇaṁ catūh' upādānehi muccati, paṭinissaggānupassanāñāṇaṁ catūh' upādānehi muccati, animittānupassanāñāṇaṁ tīh' upādānehi muccati, appaṇihitānupassanāñāṇaṁ ekūpādānā muccati, suññatānupassanāñāṇaṁ tīh' upādānehi muccati.

18. Aniccānupassanāñāṇaṁ katamehi tīh' upādānehi muccati? Diṭṭhūpādānā sīlabbatūpādānā attavādūpādānā. Aniccānupassanāñāṇaṁ imehi tīh' upādānehi muccati.

Dukkhānupassanāñāṇaṁ katamā ekūpādānā muccati?

Kāmūpādānā. Dukkhānupassanāñāṇaṁ imā[1] ekūpādānā muccati.

Anattānupassanāñāṇaṁ katamehi tīh' upādānehi muccati? Diṭṭhūpādānā sīlabbatūpādānā attavādūpādānā. Anattānupassanāñāṇaṁ imehi tīh' upādānehi muccati.

Nibbidānupassanāñāṇaṁ katamā ekūpādānā muccati? Kāmūpādānā. Nibbidānupassanāñāṇaṁ imā ekūpādānā muccati.

Virāgānupassanāñāṇaṁ katamā ekūpādānā muccati? Kāmūpādānā. Virāgānupassanāñāṇaṁ imā ekūpādānā muccati.

Nirodhānupassanāñāṇaṁ katamehi catūh' upādānehi muccati? Kāmūpādānā diṭṭhūpādānā sīlabbatūpādānā attavādūpādānā. Nirodhānupassanāñāṇaṁ imehi catūh' upādānehi muccati.

Paṭinissaggānupassanāñāṇaṁ katamehi catūh' upādānehi muccati? Kāmūpādānā diṭṭhūpādānā sīlabbatūpādānā attavādūpādānā. Paṭinissaggānupassanāñāṇaṁ imehi catūh' upādānehi muccati.

Animittānupassanāñāṇaṁ katamehi tīh' upādānehi muccati? Kāmūpādānā diṭṭhūpādānā sīlabbatūpādānā attavādūpādānā. Animittānupassanāñāṇam tīh' upādānehi muccati.

Appaṇihitānupassanāñāṇaṁ katamā ekūpādānā muccati? Kāmūpādānā. Appaṇihitānupassanāñāṇaṁ imā ekūpādānā muccati.

Suññatānupassanāñāṇaṁ katamehi tīh' upādānehi muccati? Diṭṭhūpādānā sīlabbatūpādānā attavādūpādānā. Suññatānupassanāñāṇaṁ imehi tīh' upādānehi muccati.

Yañ ca aniccānupassanāñāṇaṁ yañ ca anattānupassanāñāṇaṁ yañ ca animittānupassanāñāṇaṁ yañ ca suññatānupassanāñāṇaṁ, imāni cattāri ñāṇāni tīh' upādānehi muccanti—diṭṭhūpādānā sīlabbatūpādānā attavādūpādānā.

Yañ ca dukkhānupassanāñāṇaṁ yañ ca nibbidānupassanāñāṇaṁ yañ ca virāgānupassanāñāṇaṁ yañ ca appaṇi-

[1] idaṁ, M.

hitānupassanāñāṇaṁ, imāni cattāri ñāṇāni ekūpādānā muccanti—kāmūpādānā.

Yañ ca nirodhānupassanāñāṇaṁ yañ ca paṭinissaggānupassanāñāṇaṁ, imāni dve ñāṇāni catūh' upādānehi muccanti—kāmūpādānā diṭṭhūpādānā sīlabbatūpādānā attavādūpādānā.

Ayaṁ anupādā[1] cittassa vimokkho.

Vimokkhakathāya paṭhamabhāṇavāraṁ.

---

19. Tīṇi kho pan' imāni vimokkhamukhāni lokaniyyānāya saṁvattanti. Sabbasaṅkhāre paricchedaparivaṭṭumato[2] samanupassanatāya animittāya ca dhātuyā cittasampakkhandanatāya,[3] sabbasaṅkhāresu manosamuttejanatāya appaṇihitāya ca dhātuyā cittasampakkhandanatāya, sabbadhamme parato samanupassanatāya suññatāya ca dhātuyā cittasampakkhandanatāya.[4] Imāni tīṇi vimokkhamukhāni lokaniyyānāya saṁvattanti.

20. Aniccato manasikaroto kathaṁ saṅkhārā upaṭṭhahanti?[5] Dukkhato manasikaroto kathaṁ saṅkhārā upaṭṭhahanti? Anattato manasikaroto kathaṁ saṅkhārā upaṭṭhahanti?

Aniccato manasikaroto khayato saṅkhārā upaṭṭhahanti. Dukkhato manasikaroto bhayato saṅkhārā upaṭṭhahanti. Anattato manasikaroto suññato saṅkhārā upaṭṭhahanti.

Aniccato manasikaroto kiṁbahulaṁ cittaṁ hoti? Dukkhato manasikaroto kiṁbahulaṁ cittaṁ hoti? Anattato manasikaroto kiṁbahulaṁ cittaṁ hoti?

Aniccato manasikaroto adhimokkhabahulaṁ cittaṁ

---

[1] anupādānā, K.; S. and S_2. omit.

[2] °parivatthumato, S. S_2. and K. as v.l.

[3] cittasamakkhandhanatāya, S. S_2.

[4] cittassa pakkhandanatāya, S_2.; cittasampakkhandanatāya, S.

[5] upaṭṭhanti, M. K.

hoti. Dukkhato manasikaroto passaddhibahulaṁ cittaṁ hoti. Anattato manasikaroto vedabahulaṁ cittaṁ hoti.

Aniccato manasikaronto adhimokkhabahulo katamindriyaṁ paṭilabhati? Dukkhato manasikaronto passaddhibahulo katamindriyaṁ paṭilabhati? Anattato manasikaronto vedabahulo katamindriyaṁ paṭilabhati?

Aniccato manasikaronto adhimokkhabahulo saddhindriyaṁ paṭilabhati. Dukkhato manasikaronto passaddhibahulo samādhindriyaṁ paṭilabhati. Anattato manasikaronto vedabahulo paññindriyaṁ paṭilabhati.

21. Aniccato manasikaroto adhimokkhabahulassa katamindriyaṁ ādhipateyyaṁ hoti? Bhāvanāya kat' indriyāni tadanvayāni honti, sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti, ekarasā honti? Ken' aṭṭhena bhāvanā? Ko bhāveti?

Dukkhato manasikaroto passaddhibahulassa katamindriyaṁ ādhipateyyaṁ hoti? Bhāvanāya kat' indriyāni tadanvayāni honti, sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti, ekarasā honti? Ken' aṭṭhena bhāvanā? Ko bhāveti?

Anattato manasikaroto vedabahulassa katamindriyaṁ ādhipateyyaṁ hoti? Bhāvanāya kat' indriyāni tadanvayāni honti, sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti, ekarasā honti? Ken' aṭṭhena bhāvanā? Ko bhāveti?

Aniccato manasikaroto adhimokkhabahulassa saddhindriyaṁ ādhipateyyaṁ hoti. Bhāvanāya cattār' indriyāni tadanvayāni honti, sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti, ekarasā honti. Ekarasaṭṭhena bhāvanā. Yo sammāpaṭipanno, so bhāveti; n'atthi micchāpaṭipannassa indriyabhāvanā.

Dukkhato manasikaroto passaddhibahulassa samādhindriyaṁ ādhipateyyaṁ hoti. Bhāvanāya cattār' indriyāni tadanvayāni honti, sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā

honti, ekarasā honti. Ekarasaṭṭhena bhāvanā. Yo sammāpaṭipanno, so bhāveti; n'atthi micchāpaṭipannassa indriyabhāvanā.

Anattato manasikaroto vedabahulassa paññindriyaṁ ādhipateyyaṁ hoti. Bhāvanāya cattār' indriyāni tadanvayāni honti, sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti, ekarasā honti. Ekarasaṭṭhena bhāvanā. Yo sammāpaṭipanno, so bhāveti; n'atthi micchāpaṭipannassa indriyabhāvanā.

22. Aniccato manasikaroto adhimokkhabahulassa katamindriyaṁ ādhipateyyaṁ hoti? Bhāvanāya kat' indriyāni tadanvayāni honti, sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti, ekarasā honti? Paṭivedhakāle katamindriyaṁ ādhipateyyaṁ hoti? Paṭivedhāya kat' indriyāni tadanvayāni honti, sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti, ekarasā honti? Ken' aṭṭhena bhāvanā? Ken' aṭṭhena paṭivedho?

Dukkhato manasikaroto passaddhibahulassa katamindriyaṁ ādhipateyyaṁ hoti? Bhāvanāya kat' indriyāni tadanvayāni honti, sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti, ekarasā honti? Paṭivedhakāle katamindriyaṁ ādhipateyyaṁ hoti? Paṭivedhāya kat' indriyāni tadanvayāni honti, sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti, ekarasā honti? Ken' aṭṭhena bhāvanā? Ken' aṭṭhena paṭivedho?

Anattato manasikaroto vedabahulassa katamindriyaṁ ādhipateyyaṁ hoti? Bhāvanāya kat' indriyāni tadanvayāni honti, sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti, ekarasā honti? Paṭivedhakāle katamindriyaṁ ādhipateyyaṁ hoti? Paṭivedhāya kat' indriyāni tadanvayāni honti, sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti, ekarasā honti? Ken' aṭṭhena bhāvanā? Ken' aṭṭhena paṭivedho?

Aniccato manasikaroto adhimokkhabahulassa saddhindriyaṁ ādhipateyyaṁ hoti. Bhāvanāya cattār' indriyāni tadanvayāni honti, sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti sampayuttapaccayā honti. Paṭivedhakāle paññindriyaṁ ādhipateyyaṁ hoti; paṭivedhāya cattār' indriyāni tadanvayāni honti, sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti, ekarasā honti. Ekarasaṭṭhena bhāvanā, dassanaṭṭhena paṭivedho. Evaṁ paṭivijjhanto pi bhāveti, bhāvento pi paṭivijjhati.

Dukkhato manasikaroto passaddhibahulassa samādhindriyaṁ ādhipateyyaṁ hoti. Bhāvanāya cattār' indriyāni tadanvayāni honti, sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti. Paṭivedhakāle paññindriyaṁ ādhipateyyaṁ hoti; paṭivedhāya cattār' indriyāni tadanvayāni honti, sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti, ekarasā honti. Ekarasaṭṭhena bhāvanā, dassanaṭṭhena paṭivedho. Evaṁ paṭivijjhanto pi bhāveti, bhāvento pi paṭivijjhati.

Anattato manasikaroto vedabahulassa paññindriyaṁ ādhipateyyaṁ hoti. Bhāvanāya cattār' indriyāni tadanvayāni honti, sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti. Paṭivedhakāle paññindriyaṁ ādhipateyyaṁ hoti; paṭivedhāya cattār' indriyāni tadanvayāni honti, sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti, ekarasā honti. Ekarasaṭṭhena bhāvanā, dassanaṭṭhena paṭivedho. Evaṁ paṭivijjhanto pi bhāveti, bhavento pi paṭivijjhati.

23. Aniccato manasikaroto katamindriyaṁ adhimattaṁ hoti? Katamindriyassa adhimattattā saddhāvimutto[1] hoti?

Dukkhato manasikaroto katamindriyaṁ adhimattaṁ hoti? Katamindriyassa adhimattattā kāyasakkhī hoti?

Anattato manasikaroto katamindriyaṁ adhimattaṁ hoti? Katamindriyassa adhimattattā diṭṭhippatto hoti?

---

[1] saddhādhimutto, K.

Aniccato manasikaroto saddhindriyaṁ adhimattaṁ hoti, saddhindriyassa adhimattattā saddhāvimutto hoti.

Dukkhato manasikaroto samādhindriyaṁ adhimattaṁ hoti, samādhindriyassa adhimattattā kāyasakkhī hoti.

Anattato manasikaroto paññindriyaṁ adhimattaṁ hoti, paññindriyassa adhimattattā diṭṭhippatto hoti.

24. 'Saddahanto vimutto'[1] ti saddhāvimutto, 'phuṭṭhattā sacchikarotīti' kāyasakkhī, 'diṭṭhattā patto' ti diṭṭhippatto: 'saddahanto vimuccatīti'[2] saddhāvimutto; 'jhānaphassaṁ paṭhamaṁ phusati, pacchā nirodhaṁ nibbānaṁ sacchikarotīti' kāyasakkhī; 'dukkhā saṅkhārā, sukho nirodho ti ñātaṁ[3] hoti diṭṭhaṁ viditaṁ sacchikataṁ phassitaṁ paññāyāti' diṭṭhippatto. Yo cāyaṁ puggalo saddāvimutto, yo ca kāyasakkhī, yo ca diṭṭhippatto, siyā ime tayo puggalā saddhāvimuttā pi kāyasakkhī pi diṭṭhippattā pi vatthuvasena pariyāyena.

'Siyā' ti. Kathañ ca siyā?

Aniccato manasikaroto saddhindriyaṁ adhimattaṁ hoti, saddhindriyassa adhimattattā saddhāvimutto hoti; dukkhato manasikaroto saddhindriyaṁ adhimattaṁ hoti, saddhindriyassa adhimattattā saddhāvimutto hoti; anattato manasikaroto saddhindriyaṁ adhimattaṁ hoti, saddhindriyassa adhimattattā saddhāvimutto hoti.

Evaṁ ime tayo puggalā saddhindriyassa vasena saddhāvimuttā.

Dukkhato manasikaroto samādhindriyaṁ adhimattaṁ hoti, samādhindriyassa adhimattattā kāyasakkhī hoti; anattato manasikaroto samādhindriyaṁ adhimattaṁ hoti, samādhindriyassa adhimattattā kāyasakkhī hoti; aniccato manasikaroto samādhindriyaṁ adhimattaṁ hoti, samādhindriyassa adhimattattā kāyasakkhī hoti.

Evaṁ ime tayo puggalā samādhindriyassa vasena kāyasakkhī.

Anattato manasikaroto paññindriyaṁ adhimattaṁ hoti, paññindriyassa adhimattattā diṭṭhippatto hoti; aniccato

---

[1] adhimutto, K. [2] adhimuccatīti, K. [3] ñāṇaṃ, S. K.

manasikaroto paññindriyaṁ adhimattaṁ hoti, paññindriyassa adhimattattā diṭṭhippatto hoti; dukkhato manasikaroto paññindriyaṁ adhimattaṁ hoti, paññindriyassa adhimattattā diṭṭhippatto hoti.

Evaṁ ime tayo puggalā paññindriyassa vasena diṭṭhippattā. Yo cāyaṁ puggalo saddhāvimutto yo ca kāyasakkhī yo ca diṭṭhippatto, evaṁ siyā ime tayo puggalā saddhāvimuttā pi kāyasakkhī pi diṭṭhippattā pi vatthuvasena pariyāyena.

Yo cāyaṁ puggalo saddhāvimutto yo ca kāyasakkhī yo ca diṭṭhippatto, siyā ime tayo puggalā, añño yeva saddhāvimutto, añño kāyasakkhī, añño diṭṭhippatto.

'Siyā' ti. Kathañ ca siyā?

Aniccato manasikaroto saddhindriyaṁ adhimattaṁ hoti, saddhindriyassa adhimattattā saddhāvimutto hoti; dukkhato manasikaroto samādhindriyaṁ adhimattaṁ hoti, samādhindriyassa adhimattattā kāyasakkhī hoti; anattato manasikaroto paññindriyaṁ adhimattaṁ hoti, paññindriyassa adhimattattā diṭṭhippatto hoti.

Yo cāyaṁ puggalo saddhāvimutto yo ca kāyasakkhī yo ca diṭṭhippatto, evaṁ siyā ime tayo puggalā saddhāvimuttā pi kāyasakkhī pi diṭṭhippattā pi vatthuvasena pariyāyena, añño yeva saddhāvimutto añño kāyasakkhī añño diṭṭhippatto.

25. Aniccato manasikaroto saddhindriyaṁ adhimattaṁ hoti, saddhindriyassa adhimattattā sotāpattimaggaṁ paṭilabhati; tena vuccati saddhānusārī: cattār' indriyāni tadanvayāni honti, sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti; saddhindriyassa vasena catunnaṁ indriyānaṁ bhāvanā hoti. Ye hi keci saddhindriyassa vasena sotāpattimaggaṁ paṭilabhanti, sabbe te saddhānusārino.

Aniccato manasikaroto saddhindriyaṁ adhimattaṁ hoti, saddhindriyassa adhimattattā sotāpattiphalaṁ sacchikataṁ hoti; tena vuccati saddhāvimutto: cattār' indriyāni tadanvayāni honti, sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti; saddhindriyassa vasena cattār' indriyāni bhāvitāni honti

subhāvitāni. Ye hi keci[1] saddhindriyassa vasena sotāpattiphalaṁ sacchikatā, sabbe te saddhāvimuttā.

Aniccato manasikaroto saddhindriyaṁ adhimattaṁ hoti, saddhindriyassa adhimattattā sakadāgāmimaggaṁ paṭilabhati . . . pe . . . sakadāgāmiphalaṁ sacchikataṁ hoti, anāgāmimaggaṁ paṭilabhati, anāgāmiphalaṁ sacchikataṁ hoti, Arahattamaggaṁ paṭilabhati, Arahattaphalaṁ sacchikataṁ hoti; tena vuccati saddhāvimutto: cattār' indriyāni tadanvayāni honti . . . pe . . . sampayuttapaccayā honti; saddhindriyassa vasena cattār' indriyāni bhāvitāni honti subhāvitāni. Ye hi keci saddhindriyassa vasena Arahattaṁ sacchikatā, sabbe te saddhāvimuttā.

26. Dukkhato manasikaroto samādhindriyaṁ adhimattaṁ hoti, samādhindriyassa adhimattattā sotāpattimaggaṁ paṭilabhati; tena vuccati kāyasakkhī: cattār' indriyāni tadanvayāni honti, sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti; samādhindriyassa vasena catunnaṁ indriyānaṁ bhāvanā hoti. Ye hi keci samādhindriyassa vasena sotāpattimaggaṁ paṭilabhanti, sabbe te kāyasakkhī.

Dukkhato manasikaroto samādhindriyaṁ adhimattaṁ hoti, samādhindriyassa adhimattattā sotāpattiphalaṁ sacchikataṁ hoti . . . pe . . . sakadāgāmimaggaṁ paṭilabhati, sakadāgāmiphalaṁ sacchikataṁ hoti, anāgāmimaggaṁ paṭilabhati, anāgāmiphalaṁ sacchikataṁ hoti, Arahattamaggaṁ paṭilabhati, Arahattaphalaṁ sacchikataṁ hoti; tena vuccati kāyasakkhī: cattār' indriyāni tadanvayāni honti . . . pe . . . sampayuttapaccayā honti; samādhindriyassa vasena cattār' indriyāni bhāvitāni honti subhāvitāni. Ye hi keci samādhindriyassa vasena Arahattaṁ sacchikatā, sabbe te kāyasakkhī.

27. Anattato manasikaroto paññindriyaṁ adhimattaṁ hoti, paññindriyassa adhimattattā sotāpattimaggaṁ paṭilabhati; tena vuccati dhammānusārī: cattār' indriyāni tadanvayāni honti, sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti;

---

[1] yo hi koci, S.

paññindriyassa vasena catunnaṁ indriyānaṁ bhāvanā hoti. Ye hi keci paññindriyassa vasena sotāpattimaggaṁ paṭilabhanti, sabbe te dhammānusārino.

Anattato manasikaroto paññindriyaṁ adhimattaṁ hoti, paññindriyassa adhimattattā sotāpattiphalaṁ sacchikataṁ hoti; tena vuccati diṭṭhippatto: cattār' indriyāni tadanvayāni honti, sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti; paññindriyassa vasena cattār' indriyāni bhāvitāni honti subhāvitāni. Ye hi keci paññindriyassa vasena sotāpattiphalaṁ sacchikatā, sabbe te diṭṭhippattā.

Anattato manasikaroto paññindriyaṁ adhimattaṁ hoti, paññindriyassa adhimattattā sakadāgāmimaggaṁ paṭilabhati . . . pe . . . sakadāgāmiphalaṁ sacchikataṁ hoti, anāgāmimaggaṁ paṭilabhati, anāgāmiphalaṁ sacchikataṁ hoti, Arahattamaggaṁ paṭilabhati, Arahattaphalaṁ sacchikataṁ hoti; tena vuccati diṭṭhippatto: cattār' indriyāni tadanvayāni honti . . . pe . . . sampayuttapaccayā honti; paññindriyassa vasena cattār' indriyāni bhāvitāni honti subhāvitāni. Ye hi keci paññindriyassa vasena Arahattaṁ sacchikatā, sabbe te diṭṭhippattā.

28. Ye hi keci nekkhammaṁ[1] bhāvitā vā bhāventi vā bhāvissanti vā, adhigatā vā adhigacchanti vā adhigamissanti vā, pattā vā pāpuṇanti vā pāpuṇissanti vā, paṭiladdhā vā paṭilabhanti vā paṭilabhissanti vā, paṭividdhā vā paṭivijjhanti vā paṭivijjhissanti vā, sacchikatā vā sacchikaronti vā sacchikarissanti vā, phassitā vā phassanti vā phassissanti vā, vasippattā vā pāpuṇanti vā pāpuṇissanti vā, pāramippattā vā pāpuṇanti vā pāpuṇissanti vā, vesārajjappattā vā pāpuṇanti vā pāpuṇissanti vā; sabbe te saddhindriyassa vasena saddhāvimuttā, samādhindriyassa vasena kāyasakkhī, paññindriyassa vasena diṭṭhippattā.

29. Ye hi keci abyāpādaṁ . . . pe . . . ālokasaññaṁ, avikkhepaṁ, dhammavavatthānaṁ, ñāṇaṁ, pāmojjaṁ, paṭhamajjhānaṁ, dutiyajjhānaṁ, tatiyajjhānaṁ, catutthajjhānaṁ, ākāsānañcāyatanasamāpattiṁ, viññāṇañcāyatana-

---

[1] nikkhammaṁ, S. M.

samāpattiṁ, ākiñcaññāyatanasamāpattiṁ, nevasaññānāsaññāyatanasamāpattiṁ, aniccānupassanaṁ, dukkhānupassanaṁ, anattānupassanaṁ, nibbidānupassanaṁ, virāgānupassanaṁ, nirodhānupassanaṁ, paṭinissaggānupassanaṁ, khayānupassanaṁ, vayānupassanaṁ, vipariṇāmānupassanaṁ, animittānupassanaṁ, appaṇihitānupassanaṁ, suññatānupassanaṁ, adhipaññādhammavipassanaṁ, yathābhūtañāṇadassanaṁ, ādīnavānupassanaṁ, paṭisaṅkhānupassanaṁ, vivaṭṭanānupassanaṁ, sotāpattimaggaṁ, sakadāgāmimaggaṁ, anāgāmimaggaṁ, Arahattamaggaṁ; ye hi keci cattāro satipaṭṭhāne, cattāro sammappadhāne, cattāro iddhipāde, pañc' indriyāni, pañca balāni, satta bojjhaṅge, ariyaṁ aṭṭhaṅgikaṁ maggaṁ; ye hi keci aṭṭha vimokkhe bhāvitā vā bhāventi vā bhāvissanti vā, adhigatā vā adhigacchanti vā adhigamissanti vā, pattā vā pāpuṇanti vā pāpuṇissanti vā, paṭiladdhā vā paṭilabhanti vā paṭilabhissanti vā, paṭividdhā vā paṭivijjhanti vā paṭivijjhissanti vā, sacchikatā vā sacchikaronti vā sacchikarissanti vā, phassitā vā phassanti vā phassissanti vā, vasippattā vā pāpuṇanti vā pāpuṇissanti vā, pāramippattā vā pāpuṇanti vā pāpuṇissanti vā, vesārajjappattā vā pāpuṇanti vā pāpuṇissanti vā; sabbe te saddhindriyassa vasena saddhāvimuttā, samādhindriyassa vasena kāyasakkhī, paññindriyassa vasena diṭṭhippattā.

30. Ye hi keci catasso paṭisambhidā pattā vā pāpuṇanti vā pāpuṇissanti vā . . . pe . . . sabbe te saddhindriyassa vasena saddhāvimuttā, samādhindriyassa vasena kāyasakkhī, paññindriyassa vasena diṭṭhippattā.

Ye hi keci tisso vijjā paṭividdhā vā paṭivijjhanti vā paṭivijjhissanti vā . . . pe . . . sabbe te saddhindriyassa vasena saddhāvimuttā, samādhindriyassa vasena kāyasakkhī, paññindriyassa vasena diṭṭhippattā.

Ye hi keci tisso sikkhā sikkhitā vā sikkhanti vā sikkhissanti vā, sacchikatā vā sacchikaronti vā sacchikarissanti vā . . . pe . . . sabbe te saddhindriyassa vasena saddhāvimuttā, samādhindriyassa vasena kāyasakkhī, paññindriyassa vasena diṭṭhippattā.

Ye hi keci dukkhaṁ parijānanti, samudayaṁ pajahanti, nirodhaṁ sacchikaronti, maggaṁ bhāventi, sabbe te saddh-

indriyassa vasena saddhāvimuttā, samādhindriyassa vasena kāyasakkhī, paññindriyassa vasena diṭṭhippattā.

31. Katih' ākārehi saccapaṭivedho hoti? Katih' ākārehi saccāni paṭivijjhati?

Catūh' ākārehi saccapaṭivedho hoti. Catūh' ākārehi saccāni paṭivijjhati.

Dukkhasaccaṁ pariññāpaṭivedhaṁ paṭivijjhati, samudayasaccaṁ pahānapaṭivedhaṁ paṭivijjhati, nirodhasaccaṁ sacchikiriyāpaṭivedhaṁ paṭivijjhati, maggasaccaṁ bhāvanāpaṭivedhaṁ paṭivijjhati.

Imehi catūh' ākārehi saccapaṭivedho hoti; imehi catūh' ākārehi saccāni paṭivijjhanto saddhindriyassa vasena saddhāvimutto, samādhindriyassa vasena kāyasakkhī, paññindriyassa vasena diṭṭhippatto.

Katih' ākārehi saccapaṭivedho hoti? Katih' ākārehi saccāni paṭivijjhati?

Navah' ākārehi saccapaṭivedho hoti. Navah' ākārehi saccāni paṭivijjhati.

Dukkhasaccaṁ pariññāpaṭivedhaṁ paṭivijjhati, samudayasaccaṁ pahānapaṭivedhaṁ paṭivijjhati, nirodhasaccaṁ sacchikiriyāpaṭivedhaṁ paṭivijjhati, maggasaccaṁ bhāvanāpaṭivedhaṁ paṭivijjhati, abhiññāpaṭivedho[1] ca sabbadhammānaṁ, pariññāpaṭivedho ca sabbasaṅkhārānaṁ, pahānapaṭivedho ca sabbākusalānaṁ,[2] bhāvanāpaṭivedho ca catunnaṁ maggānaṁ, sacchikiriyāpaṭivedho ca nirodhassa. Imehi navah' ākārehi saccapaṭivedho hoti, imehi navah' ākārehi saccāni paṭivijjhanto saddhindriyassa vasena saddhāvimutto, samādhindriyassa vasena kāyasakkhī, paññindriyassa vasena diṭṭhippatto.

Dutiyabhāṇavāraṁ.

---

[1] After maggasaccaṁ bhāvanāpaṭivedhaṁ paṭivijjhati, K. reads maggasaccaṁ bhāvanāpaṭivedho ca, sabbadhammānaṁ pariññāpaṭivedho ca, sabbasaṅkhārānaṁ pahānapaṭivedho ca, sabbakusalānaṁ bhāvanāpaṭivedho ca, catunnaṁ maggānaṁ sacchikiriyāpaṭivedho ca nirodhassa. Imehi, etc.

[2] sabbakusalānaṁ. S. S_2.

32. Aniccato manasikaroto kathaṁ saṅkhārā upaṭṭhahanti? Dukkhato manasikaroto kathaṁ saṅkhārā upaṭṭhahanti? Anattato manasikaroto kathaṁ saṅkhārā upaṭṭhahanti?

Aniccato manasikaroto khayato saṅkhārā upaṭṭhahanti. Dukkhato manasikaroto bhayato saṅkhārā upaṭṭhahanti. Anattato manasikaroto suññato saṅkhārā upaṭṭhahanti.

Aniccato manasikaroto kiṁbahulaṁ cittaṁ hoti? Dukkhato manasikaroto kiṁbahulaṁ cittaṁ hoti? Anattato manasikaroto kiṁbahulaṁ cittaṁ hoti?

Aniccato manasikaroto adhimokkhabahulaṁ cittaṁ hoti. Dukkhato manasikaroto passaddhibahulaṁ cittaṁ hoti. Anattato manasikaroto vedabahulaṁ cittaṁ hoti.

Aniccato manasikaronto adhimokkhabahulo katamaṁ vimokkhaṁ paṭilabhati? Dukkhato manasikaronto passaddhibahulo katamaṁ vimokkhaṁ paṭilabhati? Anattato manasikaronto vedabahulo katamaṁ vimokkhaṁ paṭilabhati?

Aniccato manasikaronto adhimokkhabahulo animittavimokkhaṁ paṭilabhati. Dukkhato manasikaronto passaddhibahulo appaṇihitavimokkhaṁ paṭilabhati. Anattato manasikaronto vedabahulo suññatavimokkhaṁ paṭilabhati.

33. Aniccato manasikaroto adhimokkhabahulassa katamo vimokkho ādhipateyyo hoti? Bhāvanāya kati vimokkhā tadanvayā honti, sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti, ekarasā honti? Ken' aṭṭhena bhāvanā? Ko bhāveti?

Dukkhato manasikaroto passaddhibahulassa katamo vimokkho ādhipateyyo hoti? Bhāvanāya kati vimokkhā tadanvayā honti, sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti, ekarasā honti? Ken' aṭṭhena bhāvanā? Ko bhāveti?

Anattato manasikaroto vedabahulassa katamo vimokkho ādhipateyyo hoti? Bhāvanāya kati vimokkhā tadanvayā honti, sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti,

nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti, ekarasā honti? Ken' aṭṭhena bhāvanā? Ko bhāveti?

Aniccato manasikaroto adhimokkhabahulassa animitto vimokkho ādhipateyyo hoti. Bhāvanāya dve vimokkhā tadanvayā honti, sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti, ekarasā honti. Ekarasaṭṭhena bhāvanā. Yo sammāpaṭipanno, so bhāveti; n'atthi micchāpaṭipannassa vimokkhabhāvanā.

Dukkhato manasikaroto passaddhibahulassa appaṇihito vimokkho ādhipateyyo hoti. Bhāvanāya dve vimokkhā tadanvayā honti, sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti, ekarasā honti. Ekarasaṭṭhena bhāvanā. Yo sammāpaṭipanno, so bhāveti; n'atthi micchāpaṭipannassa vimokkhabhāvanā.

Anattato manasikaroto vedabahulassa suññato vimokkho ādhipateyyo hoti. Bhāvanāya dve vimokkhā tadanvayā honti, sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti, ekarasā honti. Ekarasaṭṭhena bhāvanā. Yo sammāpaṭipanno, so bhāveti; n'atthi micchāpaṭipannassa vimokkhabhāvanā.

34. Aniccato manasikaroto adhimokkhabahulassa katamo vimokkho ādhipateyyo hoti? Bhāvanāya kati vimokkhā tadanvayā honti, sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti, ekarasā honti? Paṭivedhakāle katamo vimokkho ādhipateyyo hoti? Paṭivedhāya kati vimokkhā tadanvayā honti . . . pe . . . ekarasā honti? Ken' aṭṭhena bhāvanā? Ken' aṭṭhena paṭivedho?

Dukkhato manasikaroto passaddhibahulassa katamo vimokkho ādhipateyyo hoti? Bhāvanāya kati vimokkhā tadanvayā honti, sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti, ekarasā honti? Paṭivedhakāle katamo vimokkho ādhipateyyo hoti? Paṭivedhāya kati vimokkhā tadanvayā honti . . . pe . . . ekarasā honti? Ken' aṭṭhena bhāvanā? Ken' aṭṭhena paṭivedho?

Anattato manasikaroto vedabahulassa katamo vimokkho ādhipateyyo hoti? Bhāvanāya kati vimokkhā tadanvayā honti, sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti, ekarasā honti? Paṭivedhakāle katamo vimokkho ādhipateyyo hoti? Paṭivedhāya kati vimokkhā tadanvayā honti . . . pe . . . . ekarasā honti? Ken' aṭṭhena bhāvanā? Ken' aṭṭhena paṭivedho?

Aniccato manasikaroto adhimokkhabahulassa animitto vimokkho ādhipateyyo hoti. Bhāvanāya dve vimokkhā tadanvayā honti, sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti, ekarasā honti. Paṭivedhakāle animitto vimokkho ādhipateyyo hoti. Paṭivedhāya dve vimokkhā tadanvayā honti . . . pe . . . ekarasā honti. Ekarasaṭṭhena bhāvanā, dassanaṭṭhena paṭivedho. Evaṁ paṭivijjhanto pi bhāveti, bhāvento pi paṭivijjhati.

Dukkhato manasikaroto passaddhibahulassa appaṇihito vimokkho ādhipateyyo hoti. Bhāvanāya dve vimokkhā tadanvayā honti, sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti, ekarasā honti. Paṭivedhakāle appaṇihito vimokkho ādhipateyyo hoti. Paṭivedhāya dve vimokkhā tadanvayā honti . . . pe . . . ekarasā honti. Ekarasaṭṭhena bhāvanā, dassanaṭṭhena paṭivedho. Evaṁ paṭivijjhanto pi bhāveti, bhāvento pi paṭivijjhati.

Anattato manasikaroto vedabahulassa suññato vimokkho ādhipateyyo hoti. Bhāvanāya dve vimokkhā tadanvayā honti, sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti, ekarasā honti. Paṭivedhakāle suññato vimokkho ādhipateyyo hoti. Paṭivedhāya dve vimokkhā tadanvayā honti . . . pe . . . ekarasā honti. Ekarasaṭṭhena bhāvanā, dassanaṭṭhena paṭivedho. Evaṁ paṭivijjhanto pi bhāveti, bhāvento pi paṭivijjhati.

35. Aniccato manasikaroto katamo vimokkho adhimatto hoti? Katamavimokkhassa adhimattattā saddhāvimutto[1]

---

[1] saddhādhimutto, K. throughout.

hoti? Dukkhato manasikaroto katamo vimokkho adhimatto hoti? Katamavimokkhassa adhimattattā kāyasakkhī hoti? Anattato manasikaroto katamo vimokkho adhimatto hoti? Katamavimokkhassa adhimattattā diṭṭhippatto hoti?

Aniccato manasikaroto animitto vimokkho adhimatto hoti, animittavimokkhassa adhimattattā saddhāvimutto hoti; dukkhato manasikaroto appaṇihito vimokkho adhimatto hoti, appaṇihitavimokkhassa adhimattattā kāyasakkhī hoti; anattato manasikaroto suññato vimokkho adhimatto hoti, suññatavimokkhassa adhimattattā diṭṭhippatto hoti.

36. 'Saddahanto vimutto' ti saddhāvimutto, 'phuṭṭhattā sacchikarotīti' kāyasakkhī, 'diṭṭhattā patto' ti diṭṭhippatto: 'saddahanto vimuccatīti' saddhāvimutto; 'jhānaphassaṁ paṭhamaṁ phusati, pacchā nirodhaṁ nibbānaṁ sacchikarotīti' kāyasakkhī; 'dukkhā saṅkhārā sukho nirodho ti ñātaṁ[1] hoti diṭṭhaṁ viditaṁ sacchikataṁ phassitaṁ paññāyāti' diṭṭhippatto.

Ye hi keci nekkhammaṁ bhāvitā vā bhāventi vā bhāvissanti vā . . . pe . . . sabbe te animittavimokkhassa vasena saddhāvimuttā, appaṇihitavimokkhassa vasena kāyasakkhī, suññatavimokkhassa vasena diṭṭhippattā.

Ye hi keci abyāpādaṁ . . . pe . . . ālokasaññaṁ, avikkhepaṁ . . . pe . . . ye hi keci dukkhaṁ parijānanti, samudayaṁ pajahanti, nirodhaṁ sacchikaronti, maggaṁ bhāventi; sabbe te animittavimokkhassa vasena saddhāvimuttā, appaṇihitavimokkhassa vasena kāyasakkhī, suññatavimokkhassa vasena diṭṭhippattā.

37. Katih' ākārehi saccapaṭivedho hoti? Katih' ākārehi saccāni paṭivijjhati?

Catūh' ākārehi saccapaṭivedho hoti. Catūh' akārehi saccāni paṭivijjhati.

Dukkhasaccaṁ pariññāpaṭivedhaṁ paṭivijjhati, samudayasaccaṁ pahānapaṭivedhaṁ paṭivijjhati, nirodhasaccaṁ

---

[1] viññātaṁ, M.; ñāṇaṁ, K.

sacchikiriyāpaṭivedhaṁ paṭivijjhati, maggasaccaṁ bhāvanāpaṭivedhaṁ paṭivijjhati.

Imehi catūh' ākārehi saccapaṭivedho hoti; imehi catūh' ākārehi saccāni paṭivijjhanto animittavimokkhassa vasena saddhāvimutto, appaṇihitavimokkhassa vasena kāyasakkhī, suññatavimokkhassa vasena diṭṭhippatto.

Katih' ākarehi saccapaṭivedho hoti? Katih' ākārehi saccāni paṭivijjhati?

Navah' ākārehi saccapaṭivedho hoti. Navah' ākārehi saccāni paṭivijjhati.

Dukkhasaccaṁ pariññāpaṭivedhaṁ paṭivijjhati, samudayasaccaṁ pahānapaṭivedhaṁ paṭivijjhati . . . pe . . . sacchikiriyāpaṭivedho ca nirodhassa. Imehi navah' ākārehi saccapaṭivedho hoti, imehi navah' ākārehi saccāni paṭivijjhanto animittavimokkhassa vasena saddhāvimutto, appaṇihitavimokkhassa vasena kāyasakkhī, suññatavimokkhassa vasena diṭṭhippatto.

38. Aniccato manasikaronto katame dhamme yathābhūtaṁ jānāti[1] passati? Kathaṁ sammādassanaṁ hoti? Kathaṁ tadanvayena sabbe saṅkhārā aniccato sudiṭṭhā honti? Kattha kaṅkhā pahīyati?[2]

Dukkhato manasikaronto katame dhamme yathābhūtaṁ jānāti passati? Kathaṁ sammādassanaṁ hoti? Kathaṁ tadanvayena sabbe saṅkhārā dukkhato sudiṭṭhā honti? Kattha kaṅkhā pahīyati?

Anattato manasikaronto katame dhamme yathābhūtaṁ jānāti passati? Kathaṁ sammādassanaṁ hoti? Kathaṁ tadanvayena sabbe saṅkhārā anattato sudiṭṭhā honti? Kattha kaṅkhā pahīyati?

Aniccato manasikaronto nimittaṁ yathābhūtaṁ jānāti passati. Tena vuccati sammādassanaṁ. Evaṁ tadanvayena sabbe saṅkhārā aniccato sudiṭṭhā honti. Ettha kaṅkhā[3] pahīyati.

Dukkhato manasikaronto pavattaṁ yathābhūtaṁ jānāti passati. Tena vuccati sammādassanaṁ. Evaṁ tadan-

---

[1] pajānāti, K. [2] saṅkhārā paṭiyati, S. S_2.
[3] saṅkhā, S_2., M.

vayena sabbe saṅkhārā dukkhato sudiṭṭhā honti. Ettha kaṅkhā pahīyati.

Anattato manasikaronto nimittañ ca pavattañ ca yathābhūtaṁ jānāti passati. Tena vuccati sammādassanaṁ. Evaṁ tadanvayena sabbe saṅkhārā anattato sudiṭṭhā honti. Ettha kaṅkhā pahīyati.

Yañ ca yathābhūtaṁ ñāṇaṁ yañ ca sammādassanaṁ yā ca kaṅkhāvitaraṇā, ime dhammā nānatthā[1] c'eva nānābyañjanā ca? Udāhu ekatthā,[2] byañjanam eva nānan ti? Yañ ca yathābhūtaṁ ñāṇaṁ yañ ca sammādassanaṁ yā ca kaṅkhāvitaraṇā, ime dhammā ekatthā, byañjanam eva nānaṁ.

39. Aniccato manasikaroto kiṁ bhayato upaṭṭhāti? Dukkhato manasikaroto kiṁ bhayato upaṭṭhāti? Anattato manasikaroto kiṁ bhayato upaṭṭhāti?

Aniccato manasikaroto nimittaṁ bhayato upaṭṭhāti. Dukkhato manasikaroto pavattaṁ bhayato upaṭṭhāti. Anattato manasikaroto nimittañ ca pavattañ ca bhayato upaṭṭhāti.

Yā ca bhayatupaṭṭhāne paññā yañ ca ādīnave ñāṇaṁ yā ca nibbidā, ime dhammā nānatthā c'eva nānābyañjanā ca? Udāhu ekatthā, byañjanam eva nānan ti? Yā ca bhayatupaṭṭhāne paññā yañ ca ādīnave ñāṇaṁ yā ca nibbidā, ime dhammā ekatthā, byañjanam eva nānaṁ.

Yā ca anattānupassanā yā ca suññatānupassanā, ime dhammā nānatthā c'eva nānābyañjanā ca? Udāhu ekatthā, byañjanam eva nānan ti? Yā ca anattānupassanā yā ca suññatānupassanā, ime dhammā ekatthā, byañjanam eva nānaṁ.

40. Aniccato manasikaroto kiṁ paṭisaṅkhā ñāṇaṁ uppajjati? Dukkhato manasikaroto kiṁ paṭisaṅkhā ñāṇaṁ uppajjati? Anattato manasikaroto kiṁ paṭisaṅkhā ñāṇaṁ uppajjati?

Aniccato manasikaroto nimittaṁ paṭisaṅkhā ñāṇaṁ uppajjati. Dukkhato manasikaroto pavattaṁ paṭisaṅkhā

---

[1] nanattā, S. S_2., and K. as v.l.

[2] ekattā, S. S_2., and K. as v.l.

ñāṇaṁ uppajjati. Anattato manasikaroto nimittañ ca pavattañ ca paṭisaṅkhā ñāṇaṁ uppajjati.

Yā ca muñcitūkamyatā[1] yā ca paṭisaṅkhānupassanā yā ca saṅkhārūpekkhā, ime dhammā nānatthā c'eva nānābyañjanā ca? Udāhu ekatthā, byañjanam eva nānan ti? Yā ca muñcitūkamyatā yā ca paṭisaṅkhānupassanā yā ca saṅkhārūpekkhā, ime dhammā ekatthā, byañjanam eva nānaṁ.

Aniccato manasikaroto kuto cittaṁ vuṭṭhāti? Kattha cittaṁ pakkhandati?

Dukkhato manasikaroto kuto cittaṁ vuṭṭhāti? Kattha cittaṁ pakkhandati?

Anattato manasikaroto kuto cittaṁ vuṭṭhāti? Kattha cittaṁ pakkhandati?

Aniccato manasikaroto nimittā cittaṁ vuṭṭhāti, animitte cittaṁ pakkhandati.

Dukkhato manasikaroto pavattā cittaṁ vuṭṭhāti, appavatte cittaṁ pakkhandati.

Anattato manasikaroto nimittā ca pavattā ca cittaṁ vuṭṭhāti, animitte appavatte nirodhanibbānadhātuyā cittaṁ pakkhandati.

Yā ca bahiddhāvuṭṭhānavivaṭṭane paññā ye ca gotrabhūdhammā, ime dhammā nānatthā c'eva nānābyañjanā ca? Udāhu ekatthā, byañjanam eva nānan ti? Yā ca bahiddhāvuṭṭhānavivaṭṭane paññā ye ca gotrabhūdhammā, ime dhammā ekatthā, byañjanam eva nānaṁ.

Aniccato manasikaronto katamena vimokkhena vimuccati? Dukkhato manasikaronto katamena vimokkhena vimuccati? Anattato manasikaronto katamena vimokkhena vimuccati?

Aniccato manasikaronto animittavimokkhena vimuccati. Dukkhato manasikaronto appaṇihitavimokkhena vimuccati. Anattato manasikaronto suññatavimokkhena vimuccati.

Yā ca dubhatovuṭṭhānavivaṭṭane paññā yañ ca magge

---

[1] muñcitūkampanā, S.

ñāṇaṁ, ime dhammā nānatthā c'eva nānābyañjanā ca? Udāhu ekatthā, byañjanam eva nānan ti?

Yā ca dubhatovuṭṭhānavivaṭṭane paññā yañ ca magge ñāṇaṁ, ime dhammā ekatthā, byañjanam eva nānaṁ.

41. Katih' ākārehi tayo vimokkhā nānākhaṇe honti? Katih' ākārehi tayo vimokkhā ekakkhaṇe honti?

Catūh' ākārehi tayo vimokkhā nānākhaṇe honti. Sattah' ākārehi tayo vimokkhā ekakkhaṇe honti.

Katamehi catūh' ākārehi tayo vimokkhā nānākhaṇe honti? Ādhipateyyaṭṭhena adhiṭṭhānaṭṭhena abhinīhāraṭṭhena niyyānaṭṭhena.

Kathaṁ ādhipateyyaṭṭhena tayo vimokkhā nānākhaṇe honti?

Aniccato manasikaroto animitto vimokkho ādhipateyyo hoti, dukkhato manasikaroto appaṇihito vimokkho ādhipateyyo hoti, anattato manasikaroto suññato vimokkho ādhipateyyo hoti.

Evaṁ ādhipateyyaṭṭhena tayo vimokkhā nānākhaṇe honti.

Kathaṁ adhiṭṭhānaṭṭhena tayo vimokkhā nānākhaṇe honti?

Aniccato manasikaronto animittavimokkhassa vasena cittaṁ adhiṭṭhāti, dukkhato manasikaronto appaṇihitavimokkhassa vasena cittaṁ adhiṭṭhāti, anattato manasikaronto suññatavimokkhassa vasena cittaṁ adhiṭṭhāti.

Evaṁ adhiṭṭhānaṭṭhena tayo vimokkhā nānākhaṇe honti.

Kathaṁ abhinīhāraṭṭhena tayo vimokkhā nānākhaṇe honti?

Aniccato manasikaronto animittavimokkhassa vasena cittaṁ abhinīharati, dukkhato manasikaronto appaṇihitavimokkhassa vasena cittaṁ abhinīharati, anattato manasikaronto suññatavimokkhassa vasena cittaṁ abhinīharati.

Evaṁ abhinīhāraṭṭhena tayo vimokkhā nānākhaṇe honti.

Kathaṁ niyyānaṭṭhena tayo vimokkhā nānākhaṇe honti?

Aniccato manasikaronto animittavimokkhassa vasena

nirodhaṁ nibbānaṁ niyyāti, dukkhato manasikaronto appaṇihitavimokkhassa vasena nirodhaṁ nibbānaṁ niyyāti, anattato manasikaronto suññatavimokkhassa vasena nirodhaṁ nibbānaṁ niyyāti.

Evaṁ niyyānaṭṭhena tayo vimokkhā nānākhaṇe honti.

Imehi catūh' ākārehi tayo vimokkhā nānākhaṇe honti.

42. Katamehi sattah' ākārehi tayo vimokkhā ekakkhaṇe honti?

Samodhānaṭṭhena adhigamanaṭṭhena[1] paṭilābhaṭṭhena paṭivedhaṭṭhena sacchikiriyaṭṭhena phassanaṭṭhena[2] abhisamayaṭṭhena.

Kathaṁ samodhānaṭṭhena adhigamanaṭṭhena[1] paṭilābhaṭṭhena paṭivedhaṭṭhena sacchikiriyaṭṭhena phassanaṭṭhena[2] abhisamayaṭṭhena tayo vimokkhā ekakkhaṇe honti?

'Aniccato manasikaronto nimittā muccatīti' animitto vimokkho, 'yato muccati tattha na paṇidahatīti' appaṇihito vimokkho, 'yattha na paṇidahati tena suñño' ti[3] suññato vimokkho, 'yena suñño tena[4] nimittena animitto' ti animitto vimokkho.

Evaṁ samodhānaṭṭhena adhigamanaṭṭhena paṭilābhaṭṭhena paṭivedhaṭṭhena sacchikiriyaṭṭhena phassanaṭṭhena abhisamayaṭṭhena tayo vimokkhā ekakkhaṇe honti.

'Dukkhato manasikaronto paṇidhiyā muccatīti' appaṇihito vimokkho, 'yattha na paṇidahati tena suñño' ti suññato vimokkho, 'yena suñño[5] tena nimittena animitto' ti animitto vimokkho, 'yena nimittena animitto tattha na paṇidahatīti' appaṇihito vimokkho.

Evaṁ samodhānaṭṭhena adhigamanaṭṭhena paṭilābhaṭṭhena paṭivedhaṭṭhena sacchikiriyaṭṭhena phassanaṭṭhena abhisamayaṭṭhena tayo vimokkhā ekakkhaṇe[6] honti.

---

[1] adhigamaṭṭhena, K. [2] passanaṭṭhena, S. S_2.
[3] suññati, S. [4] yena suññatena, S. S_2. K.
[5] S. has yena suñño here.
[6] S. omits from here to middle of sec. 45, and inserts the whole passage in sec. 2 of the following Gatikathā!

'Anattato manasikaronto abhinivesā muccatīti' suññato vimokkho, 'yena suñño tena nimittena animitto' ti animitto vimokkho, 'yena nimittena animitto tattha na paṇidahatīti' appaṇihito vimokkho, 'yattha na paṇidahati tena suñño' ti suññato vimokkho.

Evaṁ samodhānaṭṭhena adhigamanaṭṭhena paṭilābhaṭṭhena paṭivedhaṭṭhena sacchikiriyaṭṭhena phassanaṭṭhena abhisamayaṭṭhena tayo vimokkhā ekakkhaṇe honti.

Imehi sattah' ākārehi tayo vimokkhā ekakkhaṇe honti.

43. Atthi vimokkho, atthi mukhaṁ, atthi vimokkhamukhaṁ, atthi vimokkhapaccanīkaṁ, atthi vimokkhānulomaṁ, atthi vimokkhavivaṭṭanā, atthi vimokkhabhāvanā, atthi vimokkhapaṭippassaddhi.

Katamo vimokkho? Suññato vimokkho, animitto vimokkho, appaṇihito vimokkho.

Katamo suññato vimokkho?

'Aniccānupassanāñāṇaṁ niccato abhinivesā muccatīti' suññato vimokkho, 'dukkhānupassanāñāṇaṁ sukhato abhinivesā muccatīti' suññato vimokkho, 'anattānupassanāñāṇaṁ attato abhinivesā muccatīti' suññato vimokkho, 'nibbidānupassanāñāṇaṁ nandiyā abhinivesā muccatīti' suññato vimokkho, 'virāgānupassanāñāṇaṁ rāgato abhinivesā muccatīti' suññato vimokkho, 'nirodhānupassanāñāṇaṁ samudayato abhinivesā muccatīti' suññato vimokkho, 'paṭinissaggānupassanāñāṇaṁ ādānato abhinivesā muccatīti' suññato vimokkho, 'animittānupassanāñāṇaṁ nimittato abhinivesā muccatīti' suññato vimokkho, 'appaṇihitānupassanāñāṇaṁ paṇidhiyā abhinivesā muccatīti' suññato vimokkho, 'suññatānupassanāñāṇaṁ sabbābhinivesehi muccatīti' suññato vimokkho.

'Rūpe aniccānupassanāñāṇaṁ niccato abhinivesā muccatīti' suññato vimokkho . . . pe . . . . 'rupe suññatānupassanāñāṇaṁ sabbābhinivesehi muccatīti' suññato vimokkho, 'vedanāya . . . pe . . . saññāya saṅkhāresu viññāṇe cakkhusmiṁ . . . pe . . . jarāmaraṇe aniccānupassanāñāṇaṁ niccato abhinivesā muccatīti' suññato vimokkho . . . pe . . . 'jarāmaraṇe suññatānupassanāñāṇaṁ sabbābhinivesehi muccatīti' suññato vimokkho.

Ayaṁ suññato vimokkho.

44. Katamo animitto vimokkho?

'Aniccānupassanāñāṇaṁ niccato nimittā muccatīti' animitto vimokkho, 'dukkhānupassanāñāṇaṁ sukhato nimittā muccatīti' animitto vimokkho, 'anattānupassanāñāṇaṁ attato nimittā muccatīti' animitto vimokkho, nibbidānupassanāñāṇaṁ nandiyā nimittā muccatīti' animitto vimokkho, 'virāgānupassanāñāṇaṁ rāgato nimittā muccatīti' animitto vimokkho, 'nirodhānupassanāñāṇaṁ samudayato nimittā muccatīti' animitto vimokkho, 'paṭinissaggānupassanāñāṇaṁ ādānato nimittā muccatīti' animitto vimokkho, 'animittānupassanāñāṇaṁ sabbanimittehi muccatīti' animitto vimokkho, 'appaṇihitānupassanāñāṇaṁ paṇidhiyā nimittā muccatīti' animitto vimokkho, 'suññatānupassanāñāṇaṁ abhinivesato nimittā muccatīti' animitto vimokkho.

'Rūpe aniccānupassanāñāṇaṁ niccato nimittā muccatīti' animitto vimokkho . . . pe . . . 'rūpe animittānupassanāñāṇaṁ sabbanimittehi muccatīti' animitto vimokkho, 'rūpe appaṇihitānupassanāñāṇaṁ paṇidhiyā nimittā muccatīti' animitto vimokkho, 'rūpe suññatānupassanāñāṇaṁ abhinivesato nimittā muccatīti' animitto vimokkho, 'vedanāya . . . pe . . . saññāya saṅkhāresu viññāṇe cakkhusmiṁ . . . pe . . . jarāmaraṇe aniccānupassanāñāṇaṁ niccato nimittā muccatīti' animitto vimokkho . . . pe . . . 'jarāmaraṇe animittānupassanāñāṇaṁ sabbanimittehi muccatīti' animitto vimokkho, 'jarāmaraṇe appaṇihitānupassanāñāṇaṁ paṇidhiyā nimittā muccatīti' animitto vimokkho, 'jarāmaraṇe suññatānupassanāñāṇaṁ abhinivesato nimittā muccatīti' animitto vimokkho.

Ayaṁ animitto vimokkho.

45. Katamo appaṇihito vimokkho?

'Aniccānupassanāñāṇaṁ niccato paṇidhiyā muccatīti appaṇihito vimokkho, 'dukkhānupassanāñāṇaṁ sukhato paṇidhiyā muccatīti' appaṇihito vimokkho, 'anattānupassanāñāṇaṁ attato paṇidhiyā muccatīti' appaṇihito vimokkho, 'nibbidānupassanāñāṇaṁ nandiyā paṇidhiyā

muccatīti' appaṇihito vimokkho, 'virāgānupassanāñāṇaṁ rāgato paṇidhiyā muccatīti' appaṇihito vimokkho, 'nirodhānupassanāñāṇaṁ samudayato paṇidhiyā muccatīti' appaṇihito vimokkho, 'paṭinissaggānupassanāñāṇaṁ ādānato paṇidhiyā muccatīti' appaṇihito vimokkho, 'animittānupassanāñāṇaṁ nimittato muccatīti' appaṇihito vimokkho, 'appaṇihitānupassanāñāṇaṁ sabbapaṇidhīhi muccatīti' appaṇihito vimokkho, 'suññatānupassanāñāṇaṁ abhinivesato paṇidhiyā muccatīti' appaṇihito vimokkho.

'Rūpe aniccānupassanāñāṇaṁ niccato paṇidhiyā muccatīti' appaṇihito vimokkho . . . pe . . . 'rūpe animittānupassanāñāṇaṁ nimittato muccatīti' appaṇihito vimokkho, 'rūpe appaṇihitānupassanāñāṇaṁ sabbapaṇidhīhi muccatīti' appaṇihito vimokkho, 'rūpe suññatānupassanāñāṇaṁ abhinivesato paṇidhiyā muccatīti' appaṇihito vimokkho, 'vedanāya . . . pe . . . saññāya saṅkhāresu viññāṇe cakkhusmiṁ . . . pe . . . jarāmaraṇe aniccānupassanāñāṇaṁ niccato paṇidhiyā muccatīti' appaṇihito vimokkho . . . pe . . . 'jarāmaraṇe animittānupassanāñāṇaṁ nimittato muccatīti' appaṇihito vimokkho, 'jarāmaraṇe appaṇihitānupassanāñāṇaṁ sabbapaṇidhīhi muccatīti' appaṇihito vimokkho, 'jarāmaraṇe suññatānupassanāñāṇaṁ abhinivesato paṇidhiyā muccatīti' appaṇihito vimokkho.

Ayaṁ vimokkho.

46. Katamaṁ mukhaṁ?[1] Ye tattha jātā anavajjā[2] kusalā bodhipakkhiyā dhammā. Idaṁ mukhaṁ.

Katamaṁ vimokkhamukhaṁ? Yaṁ tesaṁ[3] dhammānaṁ ārammaṇaṁ nirodho nibbānaṁ. Idaṁ vimokkhamukhaṁ.

Katamaṁ vimokkhapaccanīkaṁ? Tīṇi akusalamūlāni vimokkhapaccanīkāni, tīṇi duccaritāni vimokkhapaccanīkāni, sabbe pi akusalā dhammā vimokkhapaccanīkā. Idaṁ vimokkhapaccanīkaṁ.

---

[1] sukhaṁ, S_2. [2] avijjā, S. S_2.
[3] tesantesaṁ, K.

Katamaṁ vimokkhānulomaṁ? Tīṇi kusalamūlāni vimokkhānulomāni, tīṇi sucaritāni vimokkhānulomāni, sabbe pi kusalā dhammā vimokkhānulomā. Idaṁ vimokkhānulomaṁ.

47. Katamo vimokkhavivaṭṭo? Saññāvivaṭṭo cetovivaṭṭo cittavivaṭṭo ñāṇavivaṭṭo vimokkhavivaṭṭo saccavivaṭṭo.

'Sañjānanto vivaṭṭatīti' saññāvivaṭṭo, 'cetayanto vivaṭṭatīti' cetovivaṭṭo, 'vijānanto vivaṭṭatīti' cittavivaṭṭo, 'ñāṇaṁ karonto vivaṭṭatīti' ñāṇavivaṭṭo, 'vossajjanto vivaṭṭatīti' vimokkhavivaṭṭo, 'tathaṭṭhena[1] vivaṭṭatīti' saccavimokkho.

Yattha saññāvivaṭṭo tattha cetovivaṭṭo, yattha cetovivaṭṭo tattha saññāvivaṭṭo; yattha saññāvivaṭṭo cetovivaṭṭo tattha cittavivaṭṭo, yattha cittavivaṭṭo tattha saññāvivaṭṭo cetovivaṭṭo; yattha saññāvivaṭṭo cetovivaṭṭo cittavivaṭṭo tattha ñāṇavivaṭṭo, yattha ñāṇavivaṭṭo tattha saññāvivaṭṭo cetovivaṭṭo cittavivaṭṭo; yattha saññāvivaṭṭo cetovivaṭṭo cittavivaṭṭo ñāṇavivaṭṭo tattha vimokkhavivaṭṭo, yattha vimokkhavivaṭṭo tattha saññāvivaṭṭo cetovivaṭṭo cittavivaṭṭo ñāṇavivaṭṭo; yattha saññāvivaṭṭo cetovivaṭṭo cittavivaṭṭo ñāṇavivaṭṭo vimokkhavivaṭṭo tattha saccavivaṭṭo, yattha saccavivaṭṭo tattha saññāvivaṭṭo cetovivaṭṭo cittavivaṭṭo ñāṇavivaṭṭo vimokkhavivaṭṭo.

Ayaṁ vimokkhavivaṭṭo.

48. Katamā vimokkhabhāvanā? Paṭhamassa jhānassa āsevanā bhāvanā bahulīkammaṁ, dutiyassa jhānassa āsevanā bhāvanā bahulīkammaṁ, tatiyassa jhānassa āsevanā bhāvanā bahulīkammaṁ, catutthassa jhānassa āsevanā bhāvanā bahulīkammaṁ, ākāsānañcāyatanasamāpattiyā āsevanā bhāvanā bahulīkammaṁ, viññāṇañcāyatanasamāpattiyā . . . pe . . . ākiñcaññāyatanasamāpattiyā . . . pe . . . nevasaññānāsaññāyatanasamāpattiyā āsevanā bhāvanā bahulīkammaṁ, sotāpattimaggassa āsevanā bhāvanā bahulīkammaṁ, sakadāgāmimaggassa . . . pe . . . anāgāmimaggassa . . . pe . . . Arahattamaggassa āsevanā bhāvanā bahulīkammaṁ.

---

[1] tathaṭṭhe, K.

Ayaṁ vimokkhabhāvanā.

Katamā vimokkhapaṭippassaddhi? Paṭhamassa jhānassa paṭilābho vā vipāko vā, dutiyassa jhānassa paṭilābho vā vipāko vā, tatiyassa jhānassa paṭilābho vā vipāko vā, catutthassa jhānassa paṭilābho vā vipāko vā, ākāsānañcāyatanasamāpattiyā . . . pe . . . viññāṇañcāyatanasamāpattiyā . . . pe . . . ākiñcaññāyatanasamāpattiyā . . . pe . . . nevasaññānāsaññāyatanasamāpattiyā paṭilābho vā vipāko vā, sotāpattimaggassa sotāpattiphalaṁ, sakadāgāmimaggassa sakadāgāmiphalaṁ, anāgāmimaggassa anāgāmiphalaṁ, Arahattamaggassa Arahattaphalaṁ.

Ayaṁ vimokkhapaṭippassaddhīti.[1]

Tatiyabhāṇavāraṁ

Vimokkhakathā.

---

[1] °paṭipassaddhi, S.

I

VI. Mahāvagge gatikathā

1. Gatisampattiyā ñāṇasampayutte katinaṁ hetūnaṁ paccayā upapatti[1] hoti? Khattiyamahāsālānaṁ brahmaṇamahāsālānaṁ gahapatimahāsālānaṁ kāmāvacarānaṁ devānaṁ ñāṇasampayutte katinaṁ hetūnaṁ paccayā upapatti hoti? Rūpāvacarānaṁ devānaṁ katinaṁ hetūnaṁ paccayā upapatti hoti? Arūpāvacarānaṁ devānaṁ katinaṁ hetūnaṁ paccayā upapatti hoti?

Gatisampattiyā ñāṇasampayutte aṭṭhannaṁ hetūnaṁ paccayā upapatti hoti. Khattiyamahāsālānaṁ brahmaṇamahāsālānaṁ gahapatimahāsālānaṁ kāmāvacarānaṁ devānaṁ ñāṇasampayutte aṭṭhannaṁ hetūnaṁ paccayā upapatti hoti. Rūpāvacarānaṁ devānaṁ aṭṭhannaṁ hetūnaṁ paccayā upapatti hoti. Arūpāvacarānaṁ devānaṁ aṭṭhannaṁ hetūnaṁ paccayā upapatti hoti.

2. Gatisampattiyā ñāṇasampayutte katamesaṁ aṭṭhannaṁ hetūnaṁ paccayā upapatti hoti? Kusalakammassa javanakkhaṇe tayo hetū kusalā, tasmiṁ khaṇe jātacetanāya sahajātapaccayā honti; tena vuccati kusalamūlapaccayā[2] pi saṅkhārā. Nikantikkhaṇe dve hetū akusalā, tasmiṁ khaṇe jātacetanāya sahajātapaccayā honti; tena vuccati akusalamūlapaccayā[3] pi saṅkhārā. Paṭisandhikkhaṇe tayo hetū abyākatā, tasmiṁ khaṇe jātacetanāya sahajātapaccayā honti; tena vuccati nāmarūpapaccayā pi viññāṇaṁ viññāṇapaccayā pi nāmarūpaṁ.

Paṭisandhikkhaṇe pañcakkhandhā sahajātapaccayā honti,

---

[1] uppatti, S. S_2.

[2] kusalapaccayā, S_2.; kusalā paccayā, S.

[3] akusalamūla°, S. S_2.

aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, vippayuttapaccayā honti; paṭisandhikkhaṇe cattāro mahābhūtā sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, vippayuttapaccayā honti; paṭisandhikkhaṇe tayo jīvitasaṅkhārā sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, vippayuttapaccayā honti; paṭisandhikkhaṇe nāmañ ca rūpañ ca sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, vippayuttapaccayā honti. Paṭisandhikkhaṇe ime cuddasa dhammā sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, vippayuttapaccayā honti.

Paṭisandhikkhaṇe cattāro khandhā arūpino sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti; paṭisandhikkhaṇe pañc' indriyāni sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti; paṭisandhikkhaṇe tayo hetū sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti; paṭisandhikkhaṇe nāmañ ca viññāṇañ ca sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti. Paṭisandhikkhaṇe ime cuddasa dhammā sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti.

Paṭisandhikkhaṇe ime aṭṭhavīsati dhammā sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, vippayuttapaccayā honti.

Gatisampattiyā ñāṇasampayutte imesaṁ aṭṭhannaṁ hetūnaṁ paccayā upapatti hoti.

8. Khattiyamahāsālānaṁ brahmaṇamahāsālānaṁ gahapatimahāsālānaṁ kāmāvacarānaṁ devānaṁ ñāṇasampayutte katamesaṁ aṭṭhannaṁ hetūnaṁ paccayā upapatti hoti? Kusalakammassa javanakkhaṇe tayo hetū kusalā, tasmiṁ khaṇe jātacetanāya sahajātapaccayā honti; tena vuccati kusalamūlapaccayā pi saṅkhārā. Nikantikkhaṇe dve hetū akusalā, tasmiṁ khaṇe jātecetanāya sahajātapaccayā honti; tena vuccati akusalamūlapaccayā pi saṅkhārā. Paṭisandhikkhaṇe tayo hetū abyākatā, tasmiṁ khaṇe jātacetanāya

sahajātapaccayā honti; tena vuccati nāmarūpapaccayā pi viññāṇaṁ viññāṇapaccayā pi nāmarūpaṁ.

Paṭisandhikkhaṇe pañcakkhandhā sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, vippayuttapaccayā honti; paṭisandhikkhaṇe cattāro mahābhūtā sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, vippayuttapaccayā honti; paṭisandhikkhaṇe tayo jīvitasaṅkhārā sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, vippayuttapaccayā honti; paṭisandhikkhaṇe nāmañ ca rūpañ ca sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, vippayuttapaccayā honti. Paṭisandhikkhaṇe ime cuddasa dhammā sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, vippayuttapaccayā honti.

Paṭisandhikkhaṇe cattāro khandhā arūpino sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti; paṭisandhikkhaṇe pañc' indriyāni sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti; paṭisandhikkhaṇe tayo hetū sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti; paṭisandhikkhaṇe nāmañ ca viññāṇañ ca sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti. Paṭisandhikkhaṇe ime cuddasa dhammā sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti.

Paṭisandhikkhaṇe ime aṭṭhavīsati dhammā sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, vippayuttapaccayā honti.

Khattiyamahāsālānaṁ bramaṇamahāsālānaṁ gahapatimahāsālānaṁ kāmāvacarānaṁ devānaṁ ñāṇasampayutte imesaṁ aṭṭhannaṁ hetūnaṁ paccayā upapatti hoti.

4. Rūpāvacarānaṁ devānaṁ katamesaṁ aṭṭhannaṁ hetūnaṁ paccayā upapatti hoti?

Kusalakammassa javanakkhaṇe tayo hetū kusalā . . . pe. . . . Rūpāvacarānaṁ devānaṁ imesaṁ aṭṭhannaṁ hetūnaṁ paccayā upapatti hoti.

Arūpavacarānaṁ devānaṁ katamesaṁ aṭṭhannaṁ hetū-

naṁ paccayā upapatti hoti? Kusalakammassa javanakkhaṇe tayo hetū kusalā, tasmiṁ khaṇe jātacetanāya sahajātapaccayā honti; tena vuccati kusalamūlapaccayā pi saṅkhārā. Nikantikkhaṇe dve hetū akusalā, tasmiṁ khaṇe jātacetanāya sahajātapaccayā honti; tena vuccati akusalamūlapaccayā pi saṅkhārā. Paṭisandhikkhaṇe tayo hetū abyākatā, tasmiṁ khaṇe jātacetanāya sahajātapaccayā honti; tena vuccati nāmarūpapaccayā pi viññāṇaṁ viññāṇapaccayā pi nāmarūpaṁ.

Paṭisandhikkhaṇe cattāro khandhā arūpino sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti; paṭisandhikkhaṇe pañc' indriyāni sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti; paṭisandhikkhaṇe tayo hetū sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti; paṭisandhikkhaṇe nāmañ ca viññāṇañ ca sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti. Paṭisandhikkhaṇe ime cuddasa dhammā sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti.

Paṭisandhikkhaṇe ime aṭṭhavīsati dhammā sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, vippayuttapaccayā honti.

Arūpavacarānaṁ devānaṁ imesaṁ aṭṭhannaṁ hetūnaṁ paccayā upapatti hoti.

5. Gatisampattiyā ñāṇavippayutte katinaṁ hetūnaṁ paccayā upapatti hoti? Khattiyamahāsālānaṁ brahmaṇamahāsālānaṁ gahapatimahāsālānaṁ kāmāvacarānaṁ devānaṁ ñāṇavippayutte katinaṁ hetūnaṁ paccayā upapatti hoti? Rūpāvacarānaṁ devānaṁ katinaṁ hetūnaṁ paccayā upapatti hoti? Arūpāvacarānaṁ devānaṁ katinaṁ hetūnaṁ paccayā upapatti hoti?

Gatisampattiyā ñāṇavippayutte channaṁ hetūnaṁ paccayā upapatti hoti. Khattiyamahāsālānaṁ brahmaṇamahāsālānaṁ gahapatimahāsālānaṁ kāmāvacarānaṁ devānaṁ ñāṇavippayutte channaṁ hetūnaṁ paccayā upapatti

hoti. Rūpāvacarānaṁ devānaṁ channaṁ hetūnaṁ paccayā upapatti hoti. Arūpāvacarānaṁ devānaṁ channaṁ hetūnaṁ paccayā upapatti hoti.

6. Gatisampattiyā ñāṇavippayutte katamesaṁ channaṁ hetūnaṁ paccayā upapatti hoti? Kusalakammassa javanakkhaṇe dve hetū kusalā, tasmiṁ khaṇe jātacetanāya sahajātapaccayā honti; tena vuccati kusalamūlapaccayā pi saṅkhārā. Nikantikkhaṇe dve hetū akusalā, tasmiṁ khaṇe jātacetanāya sahajātapaccayā honti; tena vuccati akusalamūlapaccayā pi saṅkhārā. Paṭisandhikkhaṇe dve hetū abyākatā, tasmiṁ khaṇe jātacetanāya sahajātapaccayā honti; tena vuccati nāmarūpapaccayā pi viññāṇaṁ, viññāṇapaccayā pi nāmarūpaṁ.

Paṭisandhikkhaṇe pañcakkhandhā sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, vippayuttapaccayā honti; paṭisandhikkhaṇe cattāro mahābhūtā sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, vippayuttapaccayā honti; paṭisandhikkhaṇe tayo jīvitasaṅkhārā sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, vippayuttapaccayā honti; paṭisandhikkhaṇe nāmañ ca rūpañ ca sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, vippayuttapaccayā honti. Paṭisandhikkhaṇe ime cuddasa dhammā sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, vippayuttapaccayā honti.

Paṭisandhikkhaṇe cattāro dhammā arūpino sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti; paṭisandhikkhaṇe cattār' indriyāni sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti; paṭisandhikkhaṇe dve hetū sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti; paṭisandhikkhaṇe nāmañ ca viññāṇañ ca sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti. Paṭisandhikkhaṇe ime dvādasa dhammā sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti.

Paṭisandhikkhaṇe ime chabbīsati dhammā sahajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, vippayuttapaccayā honti.

Gatisampattiyā ñāṇavippayutte imesaṁ channaṁ hetūnaṁ paccayā upapatti hoti.

Khattiyamahāsālānaṁ brahmaṇamahāsālānaṁ gahapatimahāsālānaṁ kāmāvacarānaṁ devānaṁ ñāṇavippayutte katamesaṁ channaṁ hetūnaṁ paccayā upapatti hoti?

Kusalakammassa javanakkhaṇe ḍve hetū kusalā, tasmiṁ khaṇe jātacetanāya sahajātapaccayā honti; tena vuccati kusalamūlapaccayā pi saṅkhārā . . . pe . . . . Khattiyamahāsālānaṁ brahmaṇamahāsālānaṁ gahapatimahāsālānaṁ kāmāvacarānaṁ devānaṁ ñāṇavippayutte imesaṁ channaṁ hetūnaṁ paccayā upapatti hoti.

Gatikathā samattā.

I

VII. Mahāvagge kammakathā

1. Ahosi kammaṁ ahosi kammavipāko, ahosi kammaṁ nāhosi kammavipāko, ahosi kammaṁ atthi kammavipāko, ahosi kammaṁ n'atthi kammavipāko, ahosi kammaṁ bhavissati kammavipāko, ahosi kammaṁ na bhavissati kammavipāko; atthi kammaṁ atthi kammavipāko, atthi kammaṁ n'atthi kammavipāko, atthi kammaṁ bhavissati kammavipāko, atthi kammaṁ na bhavissati kammavipāko; bhavissati kammaṁ bhavissati kammavipāko, bhavissati kammaṁ na bhavissati kammavipāko.

Ahosi kusalaṁ kammaṁ ahosi kusalassa kammassa vipāko, ahosi kusalaṁ kammaṁ nāhosi kusalassa kammassa vipāko, ahosi kusalaṁ kammaṁ atthi kusalassa kammassa vipāko, ahosi kusalaṁ kammaṁ n'atthi kusalassa kammassa vipāko, ahosi kusalaṁ kammaṁ bhavissati kusalassa kammassa vipāko, ahosi kusalaṁ kammaṁ na bhavissati kusalassa kammassa vipāko; atthi kusalaṁ kammaṁ atthi kusalassa kammassa vipāko, atthi kusalaṁ kammaṁ n'atthi kusalassa kammassa vipāko, atthi kusalaṁ kammaṁ bhavissati kusalassa kammassa vipāko, atthi kusalaṁ kammaṁ na bhavissati kusalassa kammassa vipāko; bhavissati kusalaṁ kammaṁ bhavissati kusalassa kammassa vipāko, bhavissati kusalaṁ kammaṁ na bhavissati kusalassa kammassa vipāko.

Ahosi akusalaṁ kammaṁ ahosi akusalassa kammassa vipāko, ahosi akusalaṁ kammaṁ nāhosi akusalassa kammassa vipāko, ahosi akusalaṁ kammaṁ atthi akusalassa kammassa vipāko, ahosi akusalaṁ kammaṁ n'atthi akusalassa kammassa vipāko, ahosi akusalaṁ kammaṁ bhavissati akusalassa kammassa vipāko, ahosi akusalaṁ kammaṁ na bhavissati akusalassa kammassa vipāko; atthi

akusalaṁ kammaṁ atthi akusalassa kammassa vipāko, atthi akusalaṁ kammaṁ n'atthi akusalassa kammassa vipāko, atthi akusalaṁ kammaṁ bhavissati akusalassa kammassa vipāko, atthi akusalaṁ kammaṁ na bhavissati akusalassa kammassa vipāko; bhavissati akusalaṁ kammaṁ bhavissati akusalassa kammassa vipāko, bhavissati akusalaṁ kammaṁ na bhavissati akusalassa kammassa vipāko.

2. Ahosi sāvajjaṁ kammaṁ . . . pe . . . ahosi anavajjaṁ kammaṁ . . . pe . . . ahosi kaṇhaṁ kammaṁ . . . pe . . . ahosi sukkaṁ kammaṁ . . . pe . . . ahosi sukhudrayaṁ kammaṁ . . . pe . . . ahosi dukkhudrayaṁ kammaṁ . . . pe . . . ahosi sukhavipākaṁ kammaṁ . . . pe . . . ahosi dukkhavipākaṁ kammaṁ ahosi dukkhavipākassa kammassa vipāko, ahosi dukkhavipākaṁ kammaṁ nāhosi dukkhavipākassa kammassa vipāko, ahosi dukkhavipākaṁ kammaṁ atthi dukkhavipākassa kammassa vipāko, ahosi dukkhavipākaṁ kammaṁ n'atthi dukkhavipākassa kammassa vipāko, ahosi dukkhavipākaṁ kammaṁ bhavissati dukkhavipākassa kammassa vipāko, ahosi dukkhavipākaṁ kammaṁ na bhavissati dukkhavipākassa kammassa vipāko; atthi dukkhavipākaṁ kammaṁ atthi dukkhavipākassa kammassa vipāko, atthi dukkhavipākaṁ kammaṁ n'atthi dukkhavipākassa kammassa vipāko, atthi dukkhavipākaṁ kammaṁ bhavissati dukkhavipākassa kammassa vipāko, atthi dukkhavipākaṁ kammaṁ na bhavissati dukkhavipākassa kammassa vipāko; bhavissati dukkhavipākaṁ kammaṁ bhavissati dukkhavipākassa kammassa vipāko, bhavissati dukkhavipākaṁ kammaṁ na bhavissati dukkhavipākassa kammassa vipāko ti.

Kammakathā.

I

VIII. Mahāvagge Vipallāsakathā

Paripuṇṇanidānāni

1. Cattāro 'me Bhikkhave saññāvipallāsā cittavipallāsā diṭṭhivipallāsā. Katame cattāro?

Anicce Bhikkhave 'niccan' ti saññāvipallāso cittavipallāso diṭṭhivipallāso, dukkhe Bhikkhave 'sukhan' ti saññāvipallāso cittavipallāso diṭṭhivipallāso, anattani Bhikkhave 'attā' ti saññāvipallāso cittavipallāso diṭṭhivipallāso, asubhe Bhikkhave 'subhan' ti saññāvipallāso cittavipallāso diṭṭhivipallāso.

Ime kho Bhikkhave cattāro saññāvipallāsā cittavipallāsā diṭṭhivipallāsā.

2. Cattāro 'me Bhikkhave na-saññāvipallāsā na-cittavipallāsā na-diṭṭhivipallāsā. Katame cattāro?

Anicce Bhikkhave 'aniccan' ti na-saññāvipallāso na-cittavipallāso na-diṭṭhivipallāso, dukkhe Bhikkhave 'dukkhan' ti na-saññāvipallāso na-cittavipallāso na-diṭṭhivipallāso, anattani Bhikkhave 'anattā' ti na-saññāvipallāso na-cittavipallāso na-diṭṭhivipallāso, asubhe Bhikkhave 'asubhan' ti na-saññāvipallāso na-cittavipallāso na-diṭṭhivipallāso.

Ime kho Bhikkhave cattāro na-saññāvipallāsā na-cittavipallāsā na-diṭṭhivipallāsā.

Anicce niccasaññino[1] dukkhe ca dukkhasaññino
anattani ca 'attā' ti[2] asubhe subhasaññino,
micchādiṭṭhigatā[3] sattā[4] khittacittā visaññino

---

[1] aniccasaññino, S. S_2.

[2] anattani ca attasaññino, K.; nattāti anantanīti, S.; anattāni anattānīti, S_2.

[3] micchādiṭṭhihatā, S. S_2. M. K. [4] pattā, S. S_2. M.

te yogayuttā Mārassa ayogakkhemagāmino[1]
sattā gacchanti saṁsāraṁ[2] jātimaraṇagāmino,
yadā ca Buddhā lokasmiṁ uppajjanti pabhaṅkarā,
te imaṁ dhammaṁ pakāsenti dukkhūpasamagāminaṁ,
tesaṁ sutvāna sappaññā sacittaṁ paccaladdhuṁ te,[3]
aniccaṁ aniccato dakkhuṁ[4] dukkhamaddakkhuṁ dukkhato[5]
anattani 'anattā' ti[6] asubhaṁ asubhataddasuṁ[7]
sammādiṭṭhisamādānā sabbadukkhaṁ upaccagun ti.[8]

Ime cattāro vipallāsā diṭṭhisampannassa puggalassa pahīnā appahīnā ti. Keci[9] pahīnā, keci appahīnā. Anicce 'niccan' ti saññāvipallāso cittavipallāso diṭṭhivipallāso pahīno;[10] dukkhe 'sukhan' ti saññā uppajjati, cittaṁ uppajjati, diṭṭhivipallāso pahīno; anattani 'attā' ti saññāvipallāso cittavipallāso diṭṭhivipallāso pahīno; asubhe 'subhan' ti saññā uppajjati, cittaṁ uppajjati, diṭṭhivipallāso pahīno.

Dvīsu vatthūsu cha vipallāsā pahīnā; dvīsu vatthūsu dve vipallāsā pahīnā, cattāro vipallāsā appahīnā;[11] catūsu[12] vatthūsu aṭṭha vipallāsā pahīnā, cattāro vipallāsā appahīnā ti.

Vipallāsakathā.

---

[1] ayogakkhemino janā, M. K.; ayogakkhemassa gāmino, S. S_2. and K. as v.l.

[2] saṁsārā, S. [3] sagittaladdhake, S. S_2.

[4] aniccaṁ aniccavā cakkhuṁ, S.; aniccaṁ aniccā cakkhuṁ, S_2.

[5] dukkhasamuddakato, S. S_2.

[6] anattāni anattānīti, S. S_2.; anattaṁ ca anattato, K.

[7] asubhavādasaṁ, S.; asubhavādayaṁ, S_2.; °taddasuṁ, M. K.

[8] upajjagun ti, M.; upajjagan ti, S. and K. as v.l.; uppajjanti, S_2.

[9] ke pahīnā ko ca appahīnā, S. S_2. [10] bahino, S. S_2.

[11] pahīnā, S. S_2. [12] K. has appahīnā ca catūsu.

I

IX. Maggakathā

1. 'Maggo' ti. Ken' aṭṭhena maggo?[1]

Sotāpattimaggakkhaṇe dassanaṭṭhena sammādiṭṭhi micchādiṭṭhiyā pahānāya maggo c'eva hetu ca, sahajātānaṁ dhammānaṁ upatthambhanāya maggo c'eva hetu ca, kilesānaṁ pariyādānāya maggo c'eva hetu ca, paṭivedhādivisodhanāya maggo c'eva hetu ca, cittassa adhiṭṭhānāya maggo c'eva hetu ca, cittassa vodānāya maggo c'eva hetu ca, visesādhigamāya maggo c'eva hetu ca, uttaripaṭivedhāya[2] maggo c'eva hetu ca, saccābhisamayāya maggo c'eva hetu ca, nirodhe patiṭṭhāpanāya maggo c'eva hetu ca; abhiropanaṭṭhena[3] sammāsaṅkappo micchāsaṅkappassa pahānāya maggo c'eva hetu ca, sahajātānaṁ dhammānaṁ upatthambhanāya maggo c'eva hetu ca, kilesānaṁ pariyādānāya maggo c'eva hetu ca, paṭivedhādivisodhanāya maggo c'eva hetu ca, cittassa adhiṭṭhānāya maggo c'eva hetu ca, cittassa vodānāya maggo c'eva hetu ca, visesādhigamāya maggo c'eva hetu ca, uttaripaṭivedhāya maggo c'eva hetu ca, saccābhisamayāya maggo c'eva hetu ca, nirodhe patiṭṭhāpanāya maggo c'eva hetu ca; pariggahaṭṭhena sammāvācā micchāvācāya pahānāya maggo c'eva hetu ca, sahajātānaṁ dhammānaṁ upatthambhanāya maggo c'eva hetu ca, kilesānaṁ pariyādānāya maggo c'eva hetu ca, paṭivedhādivisodhanāya maggo c'eva hetu ca, cittassa adhiṭṭhānāya maggo c'eva hetu ca, cittassa vodānāya maggo c'eva hetu ca, visesādhigamāya maggo c'eva hetu ca, uttaripaṭivedhāya maggo c'eva hetu ca,

---

[1] Maggo kena maggo, S. S_2.

[2] uttariṁ paṭivedhāya, K.; S. omits the whole clause.

[3] abhiniropanaṭṭhena, K.

saccābhisamayāya maggo c'eva hetu ca, nirodhe patiṭṭhāpanāya maggo c'eva hetu ca; samuṭṭhānaṭṭhena sammākammanto micchākammantassa pahānāya maggo c'eva hetu ca, sahajātānaṁ dhammānaṁ upatthambhanāya maggo c'eva hetu ca, kilesānaṁ pariyādānāya maggo c'eva hetu ca, paṭivedhādivisodhanāya maggo c'eva hetu ca, cittassa adhiṭṭhānāya maggo c'eva hetu ca, cittassa vodānāya maggo c'eva hetu ca, visesādhigamāya maggo c'eva hetu ca, uttaripaṭivedhāya maggo c'eva hetu ca, saccābhisamayāya maggo c'eva hetu ca, nirodhe patiṭṭhāpanāya maggo c'eva hetu ca; vodānaṭṭhena sammā-ājīvo micchā-ājīvassa pahānāya maggo c'eva hetu ca . . . pe . . . paggahaṭṭhena sammāvāyāmo micchāvāyāmassa pahānāya maggo c'eva hetu ca . . . pe . . . uppaṭṭhānaṭṭhena sammāsati micchāsatiyā pahānāya maggo c'eva hetu ca . . . pe . . . avikkhepaṭṭhena sammāsamādhi micchāsamādhissa pahānāya maggo c'eva hetu ca, sahajātānaṁ dhammānaṁ upatthambhanāya maggo c'eva hetu ca, kilesānaṁ pariyādānāya maggo c'eva hetu ca, paṭivedhādivisodhanāya maggo c'eva hetu ca, cittassa adhiṭṭhānāya maggo c'eva hetu ca, cittassa vodānāya maggo c'eva hetu ca, visesādhigamāya maggo c'eva hetu ca, uttaripaṭivedhāya maggo c'eva hetu ca, saccābhisamayāya maggo c'eva hetu ca, nirodhe patiṭṭhāpanāya maggo c'eva hetu ca.

2. Sakadāgāmimaggakkhaṇe dassanaṭṭhena sammādiṭṭhi . . . pe . . . avikkhepaṭṭhena sammāsamādhi oḷārikassa kāmarāgasaññojanassa paṭighasaññojanassa oḷārikassa kāmarāgānusayassa paṭighānusayassa pahānāya maggo c'eva hetu ca, sahajātānaṁ dhammānaṁ upatthambhanāya maggo c'eva hetu ca, kilesānaṁ pariyādānāya maggo c'eva hetu ca, paṭivedhādivisodhanāya maggo c'eva hetu ca, cittassa adhiṭṭhānāya maggo c'eva hetu ca, cittassa vodānāya maggo c'eva hetu ca, visesādhigamāya maggo c'eva hetu ca, uttaripaṭivedhāya maggo c'eva hetu ca, saccābhisamayāya maggo c'eva hetu ca, nirodhe patiṭṭhāpanāya maggo c'eva hetu ca.

Anāgāmimaggakkhaṇe dassanaṭṭhena sammādiṭṭhi . . . pe . . . avikkhepaṭṭhena sammāsamādhi aṇusahagatassa

kāmarāgasaññojanassa paṭighasaññojanassa aṇusahagatassa kāmarāgānusayassa paṭighānusayassa pahānāya maggo c'eva hetu ca, sahajātānaṁ dhammānaṁ upatthambhanāya maggo c'eva hetu ca, kilesānaṁ pariyādānāya maggo c'eva hetu ca, paṭivedhādivisodhanāya maggo c'eva hetu ca, cittassa adhiṭṭhānāya maggo c'eva hetu ca, cittassa vodānāya maggo c'eva hetu ca, visesādhigamāya maggo c'eva hetu ca, uttaripaṭivedhāya maggo c'eva hetu ca, saccābhisamayāya maggo c'eva hetu ca, nirodhe patiṭṭhāpanāya maggo c'eva hetu ca.

Arahattamaggakkhaṇe dassanaṭṭhena sammādiṭṭhi . . . pe . . . avikkhepaṭṭhena sammāsamādhi rūparāgassa arūparāgassa mānassa uddhaccassa avijjāya mānānusayassa bhavarāgānusayassa[1] avijjānusayassa pahānāya maggo c'eva hetu ca, sahajātānaṁ dhammānaṁ upatthambhanāya maggo c'eva hetu ca, kilesānaṁ pariyādānāya maggo c'eva hetu ca, paṭivedhādivisodhanāya maggo c'eva hetu ca, cittassa adhiṭṭhānāya maggo c'eva hetu ca, cittassa vodānāya maggo c'eva hetu ca, visesādhigamāya maggo c'eva hetu ca, uttaripaṭivedhāya maggo c'eva hetu ca, saccābhisamayāya maggo c'eva hetu ca, nirodhe patiṭṭhāpanāya maggo c'eva hetu ca.

3. Dassanamaggo sammādiṭṭhi, abhiropanamaggo sammāsaṅkappo, pariggahamaggo sammāvācā, vodānamaggo sammā-ājīvo, paggahamaggo sammāvāyāmo, upaṭṭhānamaggo sammāsati, avikkhepamaggo sammāsamādhi; upaṭṭhānamaggo satisambojjhaṅgo, pavicayamaggo dhammavicayasambojjhaṅgo, paggahamaggo viriyasambojjhaṅgo, pharaṇamaggo pītisambojjhaṅgo, upasamamaggo passaddhisambojjhaṅgo, avikkhepamaggo samādhisambojjhaṅgo, paṭisaṅkhānamaggo upekkhāsambojjhaṅgo; assaddhiye akampiyamaggo saddhābalaṁ, kosajje akampiyamaggo viriyabalaṁ, pamāde akampiyamaggo satibalaṁ, uddhacce akampiyamaggo samādhibalaṁ, avijjāya akampiyamaggo paññābalaṁ; adhimokkhamaggo saddhindriyaṁ, paggahamaggo viriyindriyaṁ, upaṭṭhāna-

[1] rāgānusayassa, K.

maggo satindriyaṁ, avikkhepamaggo samādhindriyaṁ, dassanamaggo paññindriyaṁ. Ādhipateyyaṭṭhena indriyaṁ[1] maggo, akampiyaṭṭhena balaṁ[2] maggo, niyyānaṭṭhena bojjhaṅgo[3] maggo; hetuṭṭhena maggo, upaṭṭhānaṭṭhena satipaṭṭhānā maggo, padahaṭṭhena[4] sammappadhānā maggo, ijjhanaṭṭhena iddhipādā maggo, tathaṭṭhena saccāni[5] maggo, avikkhepaṭṭhena samatho maggo, anupassanaṭṭhena vipassanā maggo, ekarasaṭṭhena samathavipassanā maggo, anativattanaṭṭhena yuganandhā[6] maggo; saṁvaraṭṭhena sīlavisuddhi maggo, avikkhepaṭṭhena cittavisuddhi maggo, dassanaṭṭhena diṭṭhivisuddhi maggo; muttaṭṭhena vimokkho maggo, paṭivedhaṭṭhena vijjā maggo, pariccāgaṭṭhena vimutti maggo, samucchedaṭṭhena khaye ñāṇaṁ maggo; chando mūlaṭṭhena maggo, manasikāro samuṭṭhānaṭṭhena maggo, phasso samodhānaṭṭhena maggo, vedanā samosaraṇaṭṭhena maggo, samādhi samukhaṭṭhena maggo, sati ādhipateyyaṭṭhena maggo, paññā taduttaraṭṭhena[7] maggo, vimutti sāraṭṭhena maggo, amatogadhaṁ nibbānaṁ pariyosānaṭṭhena maggo ti.

Maggakathā.

---

[1] indriyā, M. [2] balā, M.
[3] bojjhaṅgā, M. [4] padahanaṭṭhena, K.
[5] saccā, S. $S._2$ K. [6] yuganaddhā, K.
[7] tatuttaraṭṭhena, S. M.

I

X. Mahāvagge maṇḍapeyyakathā

1. Maṇḍapeyyaṁ idaṁ Bhikkhave brahmacariyaṁ satthari[1] sammukhībhūte.[2] Tividho[3] maṇḍo satthari[4] sammukhībhūte — desanāmaṇḍo paṭiggahamaṇḍo brahmacariyamaṇḍo.

Katamo desanāmaṇḍo?

Catunnaṁ ariyasaccānaṁ ācikkhanā desanā paññapanā paṭṭhapanā vivaraṇā vibhajanā uttānikammaṁ,[5] catunnaṁ satipaṭṭhānānaṁ . . . pe . . . catunnaṁ sammappadhānānaṁ, catunnaṁ iddhipādānaṁ, pañcannaṁ indriyānaṁ, pañcannaṁ balānaṁ, sattannaṁ bojjhaṅgānaṁ, ariyassa aṭṭhaṅgikassa maggassa ācikkhanā desanā paññapanā paṭṭhapanā vivaraṇā vibhajanā uttānikammaṁ. Ayaṁ desanāmaṇḍo.

Katamo paṭiggahamaṇḍo?

Bhikkhū bhikkhuniyo upāsakā upāsikāyo devā manussā, ye va pan' aññe pi keci viññātāro.

Ayaṁ paṭiggahamaṇḍo.

Katamo brahmacariyamaṇḍo?

Ayaṁ eva ariyo aṭṭhaṅgiko maggo, seyyathīdaṁ — sammādiṭṭhi sammāsaṅkappo sammāvacā sammākammanto sammā-ājīvo sammāvāyāmo sammāsati sammāsamādhi. Ayaṁ brahmacariyamaṇḍo.

2. ' Adhimokkhamaṇḍo saddhindriyaṁ assaddhiyaṁ kasaṭo, assaddhiyaṁ kasaṭaṁ chaḍḍetvā saddhindriyassa

---

[1] satthā, M.; sattā, S.; satta, S_2.

[2] samukkhībhūto, S. S_2. M.

[3] tivatta, M.; tivimodhā, S_2.

[4] satthari, S. S_2. M. [5] uttānīkammaṁ, K.

adhimokkhamaṇḍaṁ pivatīti'[1] maṇḍapeyyaṁ; 'paggahamaṇḍo viriyindriyaṁ kosajjaṁ kasaṭo, kosajjaṁ kasaṭaṁ chaḍḍetvā viriyindriyassa paggahamaṇḍaṁ pivatīti' maṇḍapeyyaṁ; 'upaṭṭhānamaṇḍo satindriyaṁ pamādo kasaṭo, pamādaṁ kasaṭaṁ chaḍḍetvā satindriyassa upaṭṭhānamaṇḍaṁ pivatīti' maṇḍapeyyaṁ; 'avikkhepamaṇḍo samādhindriyaṁ uddhaccaṁ kasaṭo, uddhaccaṁ kasaṭaṁ chaḍḍetvā samādhindriyassa avikkhepamaṇḍaṁ pivatīti' maṇḍapeyyaṁ; 'dassanamaṇḍo paññindriyaṁ avijjā kasaṭo, avijjaṁ kasaṭaṁ chaḍḍetvā paññindriyassa dassanamaṇḍaṁ pivatīti' maṇḍapeyyaṁ.

'Assaddhiye akampiyamaṇḍo saddhābalaṁ assaddhiyaṁ kasaṭo, assaddhiyaṁ kasaṭaṁ chaḍḍetvā saddhābalassa assaddhiye akampiyamaṇḍaṁ pivatīti' maṇḍapeyyaṁ; 'kosajje akampiyamaṇḍo viriyabalaṁ kosajjaṁ kasaṭo, kosajjaṁ kasaṭaṁ chaḍḍetvā viriyabalassa kosajje akampiyamaṇḍaṁ pivatīti' maṇḍapeyyaṁ; 'pamāde akampiyamaṇḍo satibalaṁ pamādo kasaṭo, pamādaṁ kasaṭaṁ chaḍḍetvā satibalassa pamāde akampiyamaṇḍaṁ pivatīti' maṇḍapeyyaṁ; 'uddhacce akampiyamaṇḍo samādhibalaṁ uddhaccaṁ kasaṭo, uddhaccaṁ kasaṭaṁ chaḍḍetvā samādhibalassa uddhacce akampiyamaṇḍam pivatīti' maṇḍapeyyaṁ; 'avijjāya akampiyamaṇḍo paññābalaṁ avijjā kasaṭo, avijjaṁ kasaṭaṁ chaḍḍetvā paññābalassa avijjāya akampiyamaṇḍaṁ pivatīti' maṇḍapeyyaṁ.

'Upaṭṭhānamaṇḍo satisambojjhaṅgo pamādo kasaṭo, pamādaṁ kasataṁ chaḍḍetvā satisambojjhaṅgassa upaṭṭhānamaṇḍaṁ pivatīti' maṇḍapeyyaṁ; pavicayamaṇḍo dhammavicayasambojjhaṅgo avijjā kasaṭo, avijjaṁ kasaṭaṁ chaddetvā dhammavicayasambojjhaṅgassa pavicayamaṇḍaṁ pivatīti' maṇḍapeyyaṁ; 'paggahamaṇḍo viriyasambojjhaṅgo kosajjaṁ kasaṭo, kosajjaṁ kasaṭaṁ chaḍḍetvā viriyasambojjhaṅgassa paggahamaṇḍaṁ pivatīti' maṇḍapeyyaṁ; 'pharaṇamaṇḍo pītisambojjhaṅgo pariḷāho kasaṭo, pariḷāhaṁ kasaṭaṁ chaḍḍetvā pītisambojjhaṅgassa pharaṇamaṇḍaṁ pivatīti' maṇḍapeyyaṁ; 'upasamamaṇḍo

---

[1] pīvatīti, S. M.

passaddhisambojjhaṅgo duṭṭhullaṁ kasaṭo, duṭṭhullaṁ kasaṭaṁ chaḍḍetvā passaddhisambojjhaṅgassa upasamamaṇḍaṁ pivatīti' maṇḍapeyyaṁ; 'avikkhepamaṇḍo samādhisambojjhaṅgo uddhaccaṁ kasaṭo, uddhaccaṁ kasaṭaṁ chaḍḍetvā samādhisambojjhaṅgassa avikkhepamaṇḍaṁ pivatīti' maṇḍapeyyaṁ; 'paṭisaṅkhānamaṇḍo[1] upekkhāsambojjhaṅgo appaṭisaṅkhānaṁ[2] kasaṭo, appaṭisaṅkhānaṁ kasaṭaṁ chaḍḍetvā upekkhāsambojjhaṅgassa paṭisaṅkhānamaṇḍaṁ pivatīti' maṇḍapeyyaṁ; 'dassanamaṇḍo sammādiṭṭhi micchādiṭṭhi kasaṭo, micchādiṭṭhiṁ kasaṭaṁ chaḍḍetvā sammādiṭṭhiyā dassanamaṇḍaṁ pivatīti' maṇḍapeyyaṁ; 'abhiropanamaṇḍo sammāsaṅkappo micchāsaṅkappo kasaṭo, micchāsaṅkappaṁ kasaṭaṁ chaḍḍetvā sammāsaṅkappassa abhiropanamaṇḍaṁ pivatīti' maṇḍapeyyaṁ; 'pariggahamaṇḍo sammāvācā micchāvācā kasaṭo, micchāvācaṁ kasaṭaṁ chaḍḍetvā sammāvācāya pariggahamaṇḍaṁ pivatīti' maṇḍapeyyaṁ; 'samuṭṭhānamaṇḍo sammākammanto micchākammanto kasaṭo, micchākammantaṁ kasaṭaṁ chaḍḍetvā sammākammantassa samuṭṭhānamaṇḍaṁ pivatīti' maṇḍapeyyaṁ; 'vodānamaṇḍo sammā-ājīvo micchā-ājīvo kasaṭo, micchā-ājīvaṁ kasaṭaṁ chaḍḍetvā sammā-ājīvassa vodānamaṇḍaṁ pivatīti' maṇḍapeyyaṁ; 'paggahamaṇḍo sammāvāyāmo micchāvāyāmo kasaṭo, micchāvāyāmaṁ kasaṭaṁ chaḍḍetvā sammāvāyāmassa paggahamaṇḍaṁ pivatīti' maṇḍapeyyaṁ; 'upaṭṭhānamaṇḍo sammāsati micchāsati kasaṭo, micchāsatiṁ kasaṭaṁ chaḍḍetvā sammāsatiyā upaṭṭhānamaṇḍaṁ pivatīti' maṇḍapeyyaṁ; 'avikkhepamaṇḍo sammāsamādhi micchāsamādhi kasaṭo, micchāsamādhiṁ kasaṭaṁ chaḍḍetvā sammāsamādhissa avikkhepamaṇḍaṁ pivatīti' maṇḍapeyyaṁ.

3. Atthi maṇḍo, atthi peyyaṁ, atthi kasaṭo.[3]

Adhimokkhamaṇḍo saddhindriyaṁ assaddhiyaṁ kasaṭo, yo tattha attharaso dhammaraso vimuttiraso, idaṁ peyyaṁ; paggahamaṇḍo viriyindriyaṁ kosajjaṁ kasaṭo, yo tattha

---

[1] paṭisaṅkhāpanamaṇḍo, S. [2] appaṭisaṅkhā, M.

[3] adhimaṇḍo adhipateyyaṁ adhikasaṭo adhikasaṭaṁ, S.

attharaso dhammaraso vimuttiraso, idaṁ peyyaṁ; upaṭṭhānamaṇḍo satindriyaṁ pamādo kasaṭo, yo tattha attharaso dhammaraso vimuttiraso, idaṁ peyyaṁ; avikkhepamaṇḍo samādhindriyaṁ uddhaccaṁ kasaṭo, yo tattha attharaso dhammaraso vimuttiraso, idaṁ peyyaṁ; dassanamaṇḍo paññindriyaṁ avijjā kasaṭo, yo tattha attharaso dhammaraso vimuttiraso, idaṁ peyyaṁ.

Assaddhiye akampiyamaṇḍo saddhābalaṁ assaddhiyaṁ kasaṭo, yo tattha attharaso dhammaraso vimuttiraso, idaṁ peyyaṁ; kosajje akampiyamaṇḍo viriyabalaṁ kosajjaṁ kasaṭo, yo tattha attharaso dhammaraso vimuttiraso, idaṁ peyyaṁ; pamāde akampiyamaṇḍo satibalaṁ pamādo kasaṭo, yo tattha attharaso dhammaraso vimuttiraso, idaṁ peyyaṁ; uddhacce akampiyamaṇḍo samādhibalaṁ uddhaccaṁ kasaṭo, yo tattha attharaso dhammaraso vimuttiraso, idaṁ peyyaṁ; avijjāya akampiyamaṇḍo paññābalaṁ avijjā kasaṭo, yo tattha attharaso dhammaraso vimuttiraso, idaṁ peyyaṁ.

Upaṭṭhānamaṇḍo satisambojjhaṅgo pamādo kasaṭo, yo tattha attharaso dhammaraso vimuttiraso, idaṁ peyyaṁ; pavicayamaṇḍo dhammavicayasambojjhaṅgo avijjā kasaṭo, yo tattha attharaso dhammaraso vimuttiraso, idaṁ peyyaṁ; paggahamaṇḍo viriyasambojjhaṅgo kosajjaṁ kasaṭo, yo tattha attharaso dhammaraso vimuttiraso, idaṁ peyyaṁ; pharaṇamaṇḍo pītisambojjhaṅgo pariḷāho kasaṭo, yo tattha attharaso dhammaraso vimuttiraso, idaṁ peyyaṁ; upasamamaṇḍo passaddhisambojjhaṅgo duṭṭhullaṁ kasaṭo, yo tattha attharaso dhammaraso vimuttiraso, idaṁ peyyaṁ; avikkhepamaṇḍo samādhisambojjhaṅgo uddhaccaṁ kasaṭo, yo tattha attharaso dhammaraso vimuttiraso, idaṁ peyyaṁ; paṭisaṅkhānamaṇḍo upekkhāsambojjhaṅgo appaṭisaṅkhānaṁ kasaṭo, yo tattha attharaso dhammaraso vimuttiraso, idaṁ peyyaṁ.

Dassanamaṇḍo sammādiṭṭhi micchādiṭṭhi kasaṭo, yo tattha attharaso dhammaraso vimuttiraso, idaṁ peyyaṁ; abhiropanamaṇḍo sammāsaṅkappo micchāsaṅkappo kasaṭo, yo tattha attharaso dhammaraso vimuttiraso, idaṁ peyyaṁ; pariggahamaṇḍo sammāvācā micchāvācā kasaṭo, yo tattha

attharaso dhammaraso vimuttiraso, idaṁ peyyaṁ; samuṭṭhānamaṇḍo sammākammanto micchākammanto kasaṭo, yo tattha attharaso dhammaraso vimuttiraso, idaṁ peyyaṁ; vodānamaṇḍo sammā-ājīvo micchā-ājīvo kasaṭo, yo tattha attharaso dhammaraso vimuttiraso, idaṁ peyyaṁ; paggahamaṇḍo sammāvāyāmo micchāvāyāmo kasaṭo, yo tattha attharaso dhammaraso vimuttiraso, idaṁ peyyaṁ; upaṭṭhānamaṇḍo sammāsati micchāsati kasaṭo, yo tattha attharaso dhammaraso vimuttiraso, idaṁ peyyaṁ; avikkhepamaṇḍo sammāsamādhi micchāsamādhi kasaṭo, yo tattha attharaso dhammaraso vimuttiraso, idaṁ peyyaṁ.

4. Dassanamaṇḍo sammādiṭṭhi, abhiropanamaṇḍo sammāsaṅkappo, pariggahamaṇḍo sammāvācā, samuṭṭhānamaṇḍo sammākammanto, vodānamaṇḍo sammā-ājīvo, paggahamaṇḍo sammāvāyāmo, upaṭṭhānamaṇḍo sammāsati, avikkhepamaṇḍo sammāsamādhi; upaṭṭhānamaṇḍo satisambojjhaṅgo, pavicayamaṇḍo dhammavicayasambojjhaṅgo, paggahamaṇḍo viriyasambojjhaṅgo, pharaṇamaṇḍo pītisambojjhaṅgo, upasamamaṇḍo passaddhisambojjhaṅgo, avikkhepamaṇḍo samādhisambojjhaṅgo, paṭisaṅkhānamaṇḍo upekkhāsambojjhaṅgo; assaddhiye akampiyamaṇḍo saddhābalaṁ, kosajje akampiyamaṇḍo viriyabalaṁ, pamāde akampiyamaṇḍo satibalaṁ, uddhacce akampiyamaṇḍo samādhibalaṁ, avijjāya akampiyamaṇḍo paññābalaṁ; adhimokkhamaṇḍo saddhindriyaṁ, paggahamaṇḍo viriyindriyaṁ, upaṭṭhānamaṇḍo satindriyaṁ, avikkhepamaṇḍo samādhindriyaṁ, dassanamaṇḍo paññindriyaṁ.

Ādhipateyyaṭṭhena indriyaṁ[1] maṇḍo, akampiyaṭṭhena balaṁ maṇḍo, niyyānaṭṭhena bojjhaṅgo maṇḍo, hetuṭṭhena maggo maṇḍo, upaṭṭhānaṭṭhena satipaṭṭhānā maṇḍo, padahanaṭṭhena sammappadhānā maṇḍo, ijjhanaṭṭhena iddhipādā maṇḍo; avikkhepaṭṭhena samatho maṇḍo, anupassanaṭṭhena vipassanā maṇḍo, ekarasaṭṭhena samathavipassanā maṇḍo, anativattanaṭṭhena yuganandhā maṇḍo; saṁvaraṭṭhena sīlavisuddhi maṇḍo, avikkhepaṭṭhena cittavisuddhi maṇḍo, dassanaṭṭhena diṭṭhivisuddhi maṇḍo;

---

[1] indriyā, M.

muttaṭṭhena vimokkho maṇḍo, paṭivedhaṭṭhena vijjā maṇḍo, pariccāgaṭṭhena vimutti maṇḍo, samucchedaṭṭhena khaye ñāṇaṁ maṇḍo, paṭipassaddhaṭṭhena anuppāde ñāṇaṁ maṇḍo. Chando mūlaṭṭhena maṇḍo, manasikāro samuṭṭhānaṭṭhena maṇḍo, phasso samodhānaṭṭhena[1] maṇḍo, vedanā samosaraṇaṭṭhena maṇḍo, samādhi pamukhaṭṭhena maṇḍo, sati ādhipateyyaṭṭhena maṇḍo, paññā taduttaraṭṭhena maṇḍo, vimutti sāraṭṭhena maṇḍo, amatogadhaṁ nibbānaṁ pariyosānaṭṭhena maṇḍo ti.

Maṇḍapeyyakathā niṭṭhitā.

Bhāṇavāraṁ.

Mahāvaggo paṭhamo.

Tassa vaggassa udānaṁ bhavati.

Ñāṇa diṭṭhi ca assāsā
Indriya vimokkha pañcamā
Gati kamma vipallāsā
Maggo maṇḍena te dasā[2] ti.

Esanikāyavaro[3] ṭhapito asamo paṭhamo[4] pavaro varo ca vaggo[5] ti.

---

[1] samotanaṭṭhena, M.
[2] terasā, M.
[3] esanikāyavasena, M.
[4] M. omits.
[5] varamaggo, K.

II

YUGANANDHAVAGGO

I. YUGANANDHAKATHĀ

1. EVAṀ me sutaṁ.

Ekaṁ samayaṁ āyasmā Ānando Kosambiyaṁ viharati Ghositārāme. Tatra kho āyasmā Ānando bhikkhū āmantesi. 'Āvuso Bhikkhave'[1] ti. 'Āvuso' ti kho te bhikkhū āyasmato Ānandassa paccassosuṁ. Āyasmā Ānando etad avoca—'Yo hi koci āvuso bhikkhu vā bhikkhunī vā mama santike Arahattapattiṁ[2] byākaroti, sabbaso catūhi maggehi etesaṁ vā aññatarena. Katamehi catūhi?

Idh' āvuso bhikkhu samathapubbaṅgamaṁ vipassanaṁ bhāveti, tassa samathapubbaṅgamaṁ vipassanaṁ bhāvayato maggo sañjāyati. So taṁ maggaṁ āsevati bhāveti bahulīkaroti, tassa taṁ maggaṁ āsevato bhāvayato bahulīkaroto saññojanāni pahīyanti, anusayā byantihonti.

Puna ca paraṁ āvuso bhikkhu vipassanāpubbaṅgamaṁ samathaṁ bhāveti, tassa vipassanāpubbaṅgamaṁ samathaṁ bhāvayato maggo sañjāyati. So taṁ maggaṁ āsevati bhāveti bahulīkaroti; tassa taṁ maggaṁ āsevato bhāvayato bahulīkaroto saññojanāni pahīyanti, anusayā byantīhonti.[3]

Puna ca paraṁ āvuso bhikkhu samathavipassanaṁ yuganandhaṁ[4] bhāveti, tassa samathavipassanaṁ yuganandhaṁ bhāvayato maggo sañjāyati. So taṁ maggaṁ āsevati bhāveti bahulīkaroti; tassa taṁ maggaṁ āsevato bhāva-

---

[1] K. omits Bhikkhave.

[2] arahattapattaṁ, S. M.; arahattapatthaṁ, S_2.; arahattaṁ, K.

[3] byantīhonti, M. K.

[4] yuganaddhaṁ, K., with yuganandhaṁ as v.l.

yato bahulīkaroto saññojanāni pahīyanti, anusayā byantihonti.

Puna ca paraṁ āvuso bhikkhuno dhammuddhaccaviggahitaṁ mānasaṁ[1] hoti. So āvuso samayo, yan taṁ cittaṁ ajjhattañ ñeva santiṭṭhati sannisīdati, ekodi hoti samādhiyati; tassa maggo sañjāyati. So taṁ maggaṁ āsevati bhāveti bahulīkaroti, tassa taṁ maggaṁ āsevato bhāvayato bahulīkaroto saññojanāni pahīyanti, anusayā byantihonti. Yo hi koci āvuso bhikkhu vā bhikkhunī vā mama santike Arahattapattiṁ[2] byākaroti, sabbaso imehi catūhi maggehi etesaṁ vā aññatarenāti.

2. Kathaṁ samathapubbaṅgamaṁ vipassanaṁ bhāveti? Nekkhammavasena cittassa ekaggatā avikkhepo samādhi, tattha jāte dhamme aniccato anupassanaṭṭhena vipassanā, dukkhato anupassanaṭṭhena vipassanā, anattato anupassanaṭṭhena vipassanā. Iti paṭhamaṁ samatho, pacchā vipassanā; tena vuccati—samathapubbaṅgamaṁ vipassanaṁ bhāveti.

'Bhavetīti.' Catasso bhāvanā: tattha jātānaṁ dhammānaṁ anativattanaṭṭhena bhāvanā, indriyānaṁ ekarasaṭṭhena bhāvanā, tadupagaviriyavāhanaṭṭhena bhāvanā, āsevanaṭṭhena bhāvanā.

'Maggo sañjāyatīti.' Kathaṁ maggo sañjāyati? Dassanaṭṭhena sammādiṭṭhi maggo sañjāyati, abhiropanaṭṭhena sammāsaṅkappo maggo sañjāyati, pariggahaṭṭhena sammāvācā maggo sañjāyati, samuṭṭhānaṭṭhena sammākammanto maggo sañjāyati, vodānaṭṭhena sammā-ājīvo maggo sañjāyati, paggahaṭṭhena sammāvāyāmo maggo sañjāyati, upaṭṭhanaṭṭhena sammāsati maggo sañjāyati, avikkhepaṭṭhena sammāsamādhi maggo sañjāyati. Evaṁ maggo sañjāyati.

'So taṁ maggaṁ āsevati bhāveti bahulīkarotīti.'

'Āsevatīti.' Kathaṁ āsevati? Āvajjanto āsevati, jānanto āsevati, passanto āsevati, paccavekkhanto āsevati,

---

[1] dhammuddhaccāviggahitamānasaṁ, K.; °viggāhikamānasaṁ, S_2.; °viggāhitamānasa, S.

[2] arahattaṁ, S. S_2.

cittaṁ adhiṭṭhahanto āsevati; saddhāya adhimuccanto āsevati, viriyaṁ paggaṇhanto āsevati, satiṁ upaṭṭhapento āsevati, cittaṁ samādahanto āsevati, paññāya pajānanto āsevati; abhiññeyyaṁ abhijānanto āsevati, pariññeyyaṁ parijānanto āsevati, pahātabbaṁ pajahanto āsevati, bhāvetabbaṁ bhāvento āsevati, sacchikātabbaṁ sacchikaronto āsevati. Evaṁ āsevati.

'Bhāvetīti.' Kathaṁ bhāveti? Āvajjanto bhāveti, jānanto bhāveti, passanto bhāveti, paccavekkhanto bhāveti, cittaṁ adhiṭṭhahanto bhāveti; saddhāya adhimuccanto bhāveti, viriyaṁ paggaṇhanto bhāveti, satiṁ upaṭṭhapento bhāveti, cittaṁ samādahanto bhāveti, paññāya pajānanto bhāveti; abhiññeyyaṁ abhijānanto bhāveti, pariññeyyaṁ parijānanto bhāveti, pahātabbaṁ pajahanto bhāveti, bhāvetabbaṁ bhāvento bhāveti, sacchikātabbaṁ sacchikaronto bhāveti. Evaṁ bhāveti.

'Bahulīkarotīti.' Kathaṁ bahulīkaroti? Āvajjanto bahulīkaroti, jānanto bahulīkaroti, passanto bahulīkaroti, paccavekkhanto bahulīkaroti, cittaṁ adhiṭṭhahanto bahulīkaroti; saddhāya adhimuccanto bahulīkaroti, viriyaṁ paggaṇhanto bahulīkaroti, satiṁ upaṭṭhapento bahulīkaroti, cittaṁ samādahanto bahulīkaroti, paññāya pajānanto bahulīkaroti; abhiññeyyaṁ abhijānanto bahulīkaroti, pariññeyyaṁ parijānanto bahulīkaroti, pahātabbaṁ pajahanto bahulīkaroti, bhāvetabbaṁ bhāvento bahulīkaroti, sacchikātabbaṁ sacchikaronto bahulīkaroti. Evaṁ bahulīkaroti.

'Tassa taṁ maggaṁ āsevato bhāvayato bahulīkaroto saññojanāni pahīyanti, anusayā byantihontīti.' Kathaṁ saññojanāni pahīyanti, anusayā byantihonti?

Sotāpattimaggena sakkāyadiṭṭhi vicikicchā sīlabbataparāmāso, imāni tīṇi saññojanāni pahīyanti; diṭṭhānusayo vickicchānusayo, ime dve anusayā byantihonti.

Sakadāgāmimaggena oḷārikaṁ kāmarāgasaññojanaṁ paṭighasaññojanaṁ, imāni dve saññojanāni pahīyanti, oḷāriko kāmarāgānusayo paṭighānusayo, ime dve anusayā byantihonti.

Anāgāmimaggena aṇusahagataṁ kāmarāgasaññojanaṁ

paṭighasaññojanaṁ, imāni dve saññojanāni pahīyanti, aṇusahagato kāmarāganusayo paṭighānusayo, ime dve anusayā byantihonti. Arahattamaggena rūparāgo arūparāgo māno uddhaccaṁ avijjā—imāni pañca saññojanāni pahīyanti, mānānusayo bhavarāgānusayo avijjānusayo—ime tayo anusayā byantihonti. Evaṁ saññojanāni pahīyanti, anusayā byantihonti.

3. Abyāpādavasena cittassa ekaggatā avikkhepo samādhi, ālokasaññāvasena cittassa ekaggatā avikkhepo samādhi . . . pe . . . paṭinissaggānupassī assāsavasena, paṭinissaggānupassī passāsavasena cittassa ekaggatā avikkhepo samādhi, tattha jāte dhamme aniccato anupassanaṭṭhena vipassanā, dukkhato anupassanaṭṭhena vipassanā, anattato anupassanaṭṭhena vipassanā. Iti paṭhamaṁ samatho, pacchā vipassanā; tena vuccati—samathapubbaṅgamaṁ vipassanaṁ bhāveti.

'Bhāvetīti.' Catasso bhāvanā: tattha jātānaṁ dhammānaṁ anativattanaṭṭhena bhāvanā, indriyānaṁ ekarasaṭṭhena bhāvanā, tadupagaviriyavāhanaṭṭhena bhāvanā, āsevanaṭṭhena bhāvanā.

'Maggo sañjāyatīti.' Kathaṁ maggo sañjāyati? Dassanaṭṭhena sammādiṭṭhi maggo sañjāyati, abhiropanaṭṭhena sammāsaṅkappo maggo sañjāyati . . . pe . . . avikkhepaṭṭhena sammāsamādhi maggo sañjāyati. Evaṁ maggo sañjāyati.

'So taṁ maggaṁ āsevati bhāveti bahulīkarotīti.' 'Āsevatīti.' Kathaṁ āsevati? Āvajjanto āsevati, jānanto āsevati . . . pe . . . sacchikātabbaṁ sacchikaronto āsevati. Evaṁ āsevati.

'Bhāvetīti.' Kathaṁ bhāveti? Āvajjanto bhāveti, jānanto bhāveti . . . pe . . . sacchikātabbaṁ sacchikaronto bhāveti. Evaṁ bhāveti.

'Bahulīkarotīti.' Kathaṁ bahulīkaroti? Āvajjanto bahulīkaroti, jānanto bahulīkaroti . . . pe . . . sacchikātabbaṁ sacchikaronto bahulīkaroti. Evaṁ bahulīkaroti.

'Tassa taṁ maggaṁ āsevato bhāvayato bahulīkaroto saññojanāni pahīyanti, anusayā byantihontīti.' Kathaṁ saññojanāni pahīyanti, anusayā byantihonti?

Sotāpattimaggena sakkāyadiṭṭhi vicikicchā sīlabbataparāmāso, imāni tīṇi saññojanāni pahīyanti; diṭṭhānusayo vickicchānusayo, ime dve anusayā byantihonti.

Sakadāgāmimaggena oḷārikaṁ kāmarāgasaññojanaṁ paṭighasaññojanaṁ, imāni dve saññojanāni pahīyanti, oḷāriko kāmarāgānusayo paṭighānusayo, ime dve anusayā byantihonti.

Anāgāmimaggena aṇusahagataṁ kāmarāgasaññojanaṁ paṭighasaññojanaṁ, imāni dve saññojanāni pahīyanti, aṇusahagato kāmarāgānusayo paṭighānusayo, ime dve anusayā byantihonti. Arahattamaggena rūparāgo arūparāgo māno uddhaccaṁ avijjā—imāni pañca saññojanāni pahīyanti, mānānusayo bhavarāgānusayo avijjānusayo—ime tayo anusayā byantihonti. Evaṁ saññojanāni pahīyanti, anusayā byantihonti.

Evaṁ samathapubbaṅgamaṁ vipassanaṁ bhāveti.

4. Kathaṁ vipassanāpubbaṅgamaṁ samathaṁ bhāveti? Aniccato anupassanaṭṭhena vipassanā, dukkhato anupassanaṭṭhena vipassanā, anattato anupassanaṭṭhena vipassanā; tattha jātānaṁ dhammānañ ca vossaggārammaṇatā[1] cittassa ekaggatā avikkhepo samādhi. Iti paṭhamaṁ vipassanā pacchā samatho; tena vuccati—vipassanāpubbaṅgamaṁ samathaṁ bhāveti.

'Bhāvetīti.' Catasso bhāvanā . . . pe . . . āsevanaṭṭhena bhāvanā . . . pe. . . . 'Maggo sañjāyatīti.'

Kathaṁ maggo sañjāyati? . . . pe. . . . Evaṁ maggo sañjāyati . . . pe. . . . Evaṁ saññojanāni pahīyanti, anusayā byantihonti.

Rūpaṁ aniccato anupassanaṭṭhena vipassanā, rūpaṁ dukkhato anupassanaṭṭhena vipassanā, rūpaṁ anattato anupassanaṭṭhena vipassanā; tattha jātānaṁ dhammānañ ca vossaggārammaṇatā[1] cittassa ekaggatā avikkhepo samādhi. Iti paṭhamaṁ vipassanā pacchā samatho; tena vuccati—vipassanāpubbaṅgamaṁ samathaṁ bhāveti.

'Bhāvetīti.' Catasso bhāvanā . . . pe. . . . Evaṁ saññojanāni pahīyanti, anusayā byantihonti. Vedanaṁ,

---

[1] vosakkārammaṇatā, S. S₂.; vavassaggārammaṇatā, M.

saññaṁ, saṅkhāre, viññāṇaṁ, cakkhuṁ . . . pe . . . jarāmaraṇaṁ aniccato anupassanaṭṭhena vipassanā, jarāmaraṇaṁ dukkhato . . . pe . . . anattato anupassanaṭṭhena vipassanā; tattha jātānaṁ dhammānañ ca vossaggārammaṇatā cittassa ekaggatā avikkhepo samādhi. Iti paṭhamaṁ vipassanā, pacchā samatho; tena vuccati—vipassanāpubbaṅgamaṁ samathaṁ bhāveti.

'Bhāvetīti.' Catasso bhāvanā . . . pe. . . . Evaṁ saññojanāni pahīyanti, anusayā byantihonti.

Evaṁ vipassanāpubbaṅgamaṁ samathaṁ bhāveti.

5. Kathaṁ samathavipassanaṁ yuganandhaṁ bhāveti? Soḷasahi ākārehi samathavipassanaṁ yuganandhaṁ bhāveti—ārammaṇaṭṭhena gocaraṭṭhena pahānaṭṭhena pariccāgaṭṭhena vuṭṭhānaṭṭhena vivaṭṭanaṭṭhena santaṭṭhena paṇītaṭṭhena vimuttaṭṭhena anāsavaṭṭhena taraṇaṭṭhena animittaṭṭhena appaṇihitaṭṭhena suññataṭṭhena ekarasaṭṭhena anativattanaṭṭhena yuganandhaṭṭhena.[1]

Kathaṁ ārammaṇaṭṭhena samathavipassanaṁ yuganandhaṁ bhāveti? Uddhaccaṁ pajahato cittassa ekaggatā avikkhepo samādhi nirodhārammaṇo, avijjaṁ pajahato anupassanaṭṭhena vipassanā nirodhārammaṇā. Iti ārammaṇaṭṭhena samathavipassanā ekarasā honti, yuganandhā honti, aññamaññaṁ nātivattantīti;[2] tena vuccati—ārammaṇaṭṭhena samathavipassanaṁ yuganandhaṁ bhāveti.

'Bhāvetīti.' Catasso bhāvanā . . . pe. . . . Evaṁ saññojanāni pahīyanti, anusayā byantihonti.

Evaṁ ārammaṇaṭṭhena samathavipassanaṁ yuganandhaṁ bhāveti.

Kathaṁ gocaraṭṭhena samathavipassanaṁ yuganandhaṁ bhāveti? Uddhaccaṁ pajahato cittassa ekaggatā avikkhepo samādhi nirodhagocaro, avijjaṁ pajahato anupassanaṭṭhena vipassanā nirodhagocarā. Iti gocaraṭṭhena samathavipassanā ekarasā honti, yuganandhā honti, aññamaññaṁ

---

[1] All MSS. and K. agree in giving seventeen ways instead of sixteen, and in omitting the detailed treatment of the last three.

[2] nātivattanti, S. S_2.

nātivattantīti ; tena vuccati — gocaraṭṭhena samathavipassanaṁ yuganandhaṁ bhāveti.

6. Kathaṁ pahānaṭṭhena samathavipassanaṁ yuganandhaṁ bhāveti? Uddhaccasahagatakilese ca khandhe ca pajahato cittassa ekaggatā avikkhepo samādhi nirodhagocaro, avijjāsahagatakilese ca khandhe ca pajahato anupassanaṭṭhena vipassanā nirodhagocarā. Iti pahānaṭṭhena samathavipassanā ekarasā honti, yuganandhā honti, aññamaññaṁ nātivattantīti; tena vuccati—pahānaṭṭhena samathavipassanaṁ yuganandhaṁ bhāveti.

Kathaṁ pariccāgaṭṭhena samathavipassanaṁ yuganandhaṁ bhāveti? Uddhaccasahagatakilese ca khandhe ca pariccajato cittassa ekaggatā avikkhepo samādhi nirodhagocaro, avijjāsahagatakilese ca khandhe ca pariccajato anupassanaṭṭhena vipassanā nirodhagocarā. Iti pariccāgaṭṭhena samathavipassanā ekarasā honti, yuganandhā honti, aññamaññaṁ nātivattantīti; tena vuccati—pariccāgaṭṭhena samathavipassanaṁ yuganandhaṁ bhāveti.

Kathaṁ vuṭṭhānaṭṭhena samathavipassanaṁ yuganandhaṁ bhāveti? Uddhaccasahagatakilesehi ca khandhehi ca vuṭṭhahato cittassa ekaggatā avikkhepo samādhi nirodhagocaro, avijjāsahagatakilesehi ca khandhehi ca vuṭṭhahato anupassanaṭṭhena vipassanā nirodhagocarā. Iti vuṭṭhānaṭṭhena samathavipassanā ekarasā honti, yuganandhā honti, aññamaññaṁ nātivattantīti; tena vuccati—vuṭṭhānaṭṭhena samathavipassanaṁ yuganandhaṁ bhāveti.

Kathaṁ vivaṭṭanaṭṭhena samathavipassanaṁ yuganandhaṁ bhāveti? Uddhaccasahagatakilesehi ca khandhehi ca vivaṭṭato cittassa ekaggatā avikkhepo samādhi nirodhagocaro, avijjāsahagatakilesehi ca khandhehi ca vivaṭṭato anupassanaṭṭhena vipassanā nirodhagocarā. Iti vivaṭṭanaṭṭhena samathavipassanā ekarasā honti, yuganandhā honti, aññamaññaṁ nātivattantīti; tena vuccati—vivaṭṭanaṭṭhena samathavipassanaṁ yuganandhaṁ bhāveti.

7. Kathaṁ santaṭṭhena samathavipassanaṁ yuganandhaṁ bhāveti? Uddhaccaṁ pajahato cittassa ekaggatā avikkhepo samādhi santo hoti nirodhagocaro, avijjaṁ

pajahato anupassanaṭṭhena vipassanā santā hoti nirodhagocarā. Iti santaṭṭhena samathavipassanā ekarasā honti, yuganandhā honti, aññamaññaṁ nātivattantīti; tena vuccati—santaṭṭhena samathavipassanaṁ yuganandhaṁ bhāveti.

Kathaṁ paṇītaṭṭhena samathavipassanaṁ yuganandhaṁ bhāveti? Uddhaccaṁ pajahato cittassa ekaggatā avikkhepo samādhi paṇīto hoti nirodhagocaro, avijjaṁ pajahato anupassanaṭṭhena vipassanā paṇītā hoti nirodhagocarā. Iti paṇītaṭṭhena samathavipassanā ekarasā honti, yuganandhā honti, aññamaññaṁ nātivattantīti; tena vuccati—paṇītaṭṭhena samathavipassanaṁ yuganandhaṁ bhāveti.

Kathaṁ vimuttaṭṭhena samathavipassanaṁ yuganandhaṁ bhāveti? Uddhaccaṁ pajahato cittassa ekaggatā avikkhepo samādhi vimutto hoti nirodhagocaro, avijjaṁ pajahato anupassanaṭṭhena vipassanā vimuttā hoti nirodhagocarā; iti rāgavirāgā cetovimutti, avijjāvirāgā paññāvimutti. Iti vimuttaṭṭhena samathavipassanā ekarasā honti, yuganandhā honti, aññamaññaṁ nātivattantīti; tena vuccati—vimuttaṭṭhena samathavipassanaṁ yuganandhaṁ bhāveti.

8. Kathaṁ anāsavaṭṭhena samathavipassanaṁ yuganandhaṁ bhāveti? Uddhaccaṁ pajahato cittassa ekaggatā avikkhepo samādhi kāmāsavena anāsavo hoti nirodhagocaro, avijjaṁ pajahato anupassanaṭṭhena vipassanā avijjāsavena anāsavā hoti nirodhagocarā. Iti anāsavaṭṭhena samathavipassanā ekarasā honti, yuganandhā honti, aññamaññaṁ nātivattantīti; tena vuccati—anāsavaṭṭhena samathavipassanaṁ yuganandhaṁ bhāveti.

Kathaṁ taraṇaṭṭhena samathavipassanaṁ yuganandhaṁ bhāveti? Uddhaccasahagatakilesehi ca khandhehi ca tarato cittassa ekaggatā avikkhepo samādhi nirodhagocaro, avijjāsahagatakilesehi ca khandhehi ca tarato anupassanaṭṭhena vipassanā nirodhagocarā. Iti taraṇaṭṭhena samathavipassanā ekarasā honti, yuganandhā honti, aññamaññaṁ nātivattantīti; tena vuccati—taraṇaṭṭhena samathavipassanaṁ yuganandhaṁ bhāveti.

Kathaṁ animittaṭṭhena samathavipassanaṁ yuganan-

dhaṁ bhāveti? Uddhaccaṁ pajahato cittassa ekaggatā avikkhepo samādhi sabbanimittehi animitto hoti nirodhagocaro, avijjaṁ pajahato anupassanaṭṭhena vipassanā sabbanimittehi animittā hoti nirodhagocarā. Iti animittaṭṭhena samathavipassanā ekarasā honti, yuganandhā honti, aññamaññaṁ nātivattantīti; tena vuccati—animittaṭṭhena samathavipassanaṁ yuganandhaṁ bhāveti.

Kathaṁ appaṇihitaṭṭhena samathavipassanaṁ yuganandhaṁ bhāveti? Uddhaccaṁ pajahato cittassa ekaggatā avikkhepo samādhi sabbapaṇidīhi appaṇihito hoti nirodhagocaro, avijjaṁ pajahato anupassanaṭṭhena vipassanā sabbapaṇidīhi appaṇihitā hoti nirodhagocarā. Iti appaṇihitaṭṭhena samathavipassanā ekarasā honti, yuganandhā honti, aññamaññaṁ nātivattantīti; tena vuccati—appaṇihitaṭṭhena samathavipassanaṁ yuganandhaṁ bhāveti.

Kathaṁ suññataṭṭhena samathavipassanaṁ yuganandhaṁ bhāveti? Uddhaccaṁ pajahato cittassa ekaggatā avikkhepo samādhi sabbābhinivesehi suñño hoti nirodhagocaro, avijjaṁ pajahato anupassanaṭṭhena vipassanā sabbābhinivesehi suññā hoti nirodhagocarā. Iti suññataṭṭhena samathavipassanā ekarasā honti, yuganandhā honti, aññamaññaṁ nātivattantīti; tena vuccati—suññataṭṭhena samathavipassanaṁ yuganandhaṁ bhāveti.

'Bhāvetīti.' Catasso bhāvanā: tattha jātānaṁ dhammānaṁ anativattanaṭṭhena bhāvanā, indriyānaṁ ekarasaṭṭhena bhāvanā, tadupagaviriyavāhanaṭṭhena bhāvanā, āsevanaṭṭhena bhāvanā . . . pe . . . maggo sañjāyatīti. Kathaṁ maggo sañjāyati? . . . pe. . . . Evaṁ maggo sañjāyati . . . pe. . . . Evaṁ saññojanāni pahīyanti, anusayā byantihonti. Evaṁ suññataṭṭhena samathavipassanaṁ yuganandhaṁ bhāveti. Imehi soḷasahi ākārehi samathavipassanaṁ yuganandhaṁ bhāveti. Evaṁ samathavipassanaṁ yuganandhaṁ bhāveti.

9. Kathaṁ dhammuddhaccaviggahitaṁ mānasaṁ[1] hoti? Aniccato manasikaroto obhāso uppajjati.

---

[1] dhammuddhaccaṁ viggamānasaṁ, S.

'Obhāso dhammo' ti obhāsaṁ āpajjati,[1] tato vikkhepo uddhaccaṁ,[2] tena[2] uddhaccena viggahitamānaso aniccato upaṭṭhānaṁ yathābhūtaṁ nappajānāti, dukkhato upaṭṭhānaṁ yathābhūtaṁ nappajānāti, anattato upaṭṭhānaṁ yathābhūtaṁ nappajānāti; tena vuccati—dhammuddhaccaviggahitamānaso[3] hoti. So samayo,[4] yan taṁ cittaṁ ajjhattañ ñeva santiṭṭhati sannisīdati ekodi hoti samādhiyati; tassa maggo sañjāyatīti. Kathaṁ maggo sañjāyati? . . . pe. . . . Evaṁ maggo sañjāyati . . . pe. . . . Evaṁ saññojanāni pahīyanti, anusayā byantihonti.

Aniccato manasikaroto ñāṇaṁ uppajjati, pīti uppajjati, passaddhi uppajjati, sukhaṁ uppajjati, adhimokkho uppajjati, paggaho[5] uppajjati, upaṭṭhānaṁ uppajjati, upekkhā uppajjati, nikanti uppajjati. 'Nikanti dhammo' ti nikantiṁ[6] āpajjati,[7] tato vikkhepo uddhaccaṁ, tena uddhaccena viggahitamānaso aniccato upaṭṭhānaṁ yathābhūtaṁ nappajānāti, dukkhato upaṭṭhānaṁ yathābhūtaṁ nappajānāti, anattato upaṭṭhānaṁ yathābhūtaṁ nappajānāti; tena vuccati — dhammuddhaccaviggahitamānaso hoti. So samayo, yan taṁ cittaṁ ajjhattañ ñeva santiṭṭhati sannisīdati ekodi hoti samādhiyati; tassa maggo sañjāyatīti. Kathaṁ maggo sañjāyati? . . . pe. . . . Evaṁ maggo sañjāyati . . . pe. . . . Evaṁ saññojanāni pahīyanti, anusayā byantihonti.

Dukkhato manasikaroto . . . pe . . . anattato manasikaroto obhāso uppajjati, ñāṇaṁ uppajjati, pīti uppajjati, passaddhi uppajjati, sukhaṁ uppajjati, adhimokkho uppajjati, paggaho uppajjati, upaṭṭhānaṁ uppajjati, upekkhā uppajjati, nikanti uppajjati. 'Nikanti dhammo' ti nikantiṁ āpajjati, tato vikkhepo uddhaccaṁ, tena uddhaccena viggāhitamānaso anattato upaṭṭhānaṁ aniccato upaṭṭhānaṁ dukkhato upaṭṭhānaṁ yathābhūtaṁ nappa-

---

[1] apaccatīti, S.; aniccati, S_2.; āvajjati, K.
[2] uddhaccantena, K.
[3] °mānaso, S. S_2. M.; °mānasaṁ, K.
[4] So mayo, S. S_2.
[5] paggāho, K.
[6] nikanti, S. S_2. M.
[7] āvajjati, S. S_2. K.

jānāti; tena vuccati — dhammuddhaccaviggahitamānaso hoti . . . pe . . . . Evaṁ saññojanāni pahīyanti, anusayā byantihonti.

10. Rūpaṁ aniccato manasikaroto . . . pe . . . rūpaṁ dukkhato manasikaroto . . . pe . . . rūpaṁ anattato manasikaroto, vedanaṁ . . . pe . . . saññaṁ, saṅkhāre, viññāṇaṁ, cakkhuṁ . . . pe . . . jarāmaraṇaṁ aniccato manasikaroto, jarāmaraṇaṁ dukkhato manasikaroto, jarāmaraṇaṁ anattato manasikaroto obhāso uppajjati, ñāṇaṁ uppajjati . . . pe . . . nikanti uppajjati. 'Nikanti dhammo' ti nikantiṁ āpajjati, tato vikkhepo uddhaccaṁ, tena uddhaccena viggahitamānaso jarāmaraṇaṁ anattato upaṭṭhānaṁ, jarāmaraṇaṁ aniccato upaṭṭhānaṁ, jarāmaraṇaṁ dukkhato upaṭṭhānaṁ yathābhūtaṁ nappajānāti; tena vuccati —dhammuddhaccaviggahitamānaso hoti. So samayo . . . pe. . . . Evaṁ saññojanāni pahīyanti, anusayā byantihonti. Evaṁ dhammuddhaccaviggahitaṁ mānasaṁ hoti.

> Obhāse c'eva ñāṇe ca
> pītiyā ca vikampati
> passaddhiyā sukhe c'eva
> yehi cittaṁ pavedhati
> adhimokkhe ca paggāhe
> upaṭṭhāne ca kampati[1]
> upekkhāvajjanāya[2] c'eva
> upekkhāya[3] ca nikantiyā.
> Imāni dasa ṭhānāni[4]
> paññāy' yassa paricitā
> dhammuddhaccakusalo hoti
> na ca sammohaṁ gacchati.[5]
> Vikkhipati[6] c'eva kilissati[7] ca
> cavati cittabhāvanā

---

[1] pakampati, S.; vikampati, K; kampati, S_2.
[2] upekkhāvajjānā, S. S_2.
[3] ṭhapekāya, S.; ṭhapekkhāya, S_2.
[4] dassatāna, S. S_2.
[5] sammohagacchati, K.
[6] vikkhippati, S.; vikkhippam eva, S_2.; vikampati, K.
[7] kilīsati, S. S_2.

vikkhipati kilissati
bhāvanā parihāyati,
visujjhati[1] na[2] kilissati
bhāvanā na[2] parihāyati[3]
na ca vikkhipati[4] cittaṁ
na[5] kilissati na cavati bhāvanā.[6]
Imehi catūhi ṭhānehi
cittasaṅkhepavikkhepaṁ[7]
avikkhepaṁ viggahitaṁ
dasaṭṭhāṇehi pajānātīti.

Yuganandhakathā.

---

[1] vikkhipati, S. S_2. M.; text, K.
[2] S. S_2. omit na. [3] pariyāyatīti, S. S_2.
[4] vikkhipate, M. K.; vikkhippavo, S. S_2.
[5] S. S_2. omit na. [6] cittabhāvanā, S. S_2. M.
[7] From here to the end the following are the MS. readings: cittassa saṅkhepavikkhapavigahitaṁ dasa ṭhāne saṁpajānātīti, M.; cittassa saṅkhepaviggahita ānā sampajānātīti, S.; cittassa saṅkhepavikkhepa āvikkhepanā samyojjānātīti, S_2.; cittassa saṅkhepaṁ vikkhepaṁ viggahitaṁ dasaṭṭhānehi sampajānātīti, K.

II

II. Yuganandhavagge Saccakathā

Paripuṇṇakathānidānaṁ[1]

1. Cattār' imāni Bhikkhave tathāni avitathāni anaññathāni. Katamāni cattāri?

'Idaṁ dukkhan' ti Bhikkhave tathaṁ etaṁ avitathaṁ etaṁ anaññathaṁ etaṁ, 'ayaṁ dukkhasamudayo' ti tathaṁ etaṁ avitathaṁ etaṁ anaññathaṁ etaṁ, 'ayaṁ dukkhanirodho' ti tathaṁ etaṁ avitathaṁ etaṁ anaññathaṁ etaṁ, 'ayaṁ dukkhanirodhagāminī paṭipadā' ti tathaṁ etaṁ avitathaṁ etaṁ anaññathaṁ etaṁ.

Imāni kho Bhikkhave cattāri tathāni avitathāni anaññathāni.

2. Kathaṁ dukkhaṁ tathaṭṭhena[2] saccaṁ? Cattāro dukkhassa dukkhaṭṭhā tathā avitathā anaññathā; dukkhassa pīḷanaṭṭho[3] saṅkhataṭṭho santāpaṭṭho[4] vipariṇāmaṭṭho. Ime cattāro dukkhassa dukkhaṭṭhā tathā avitathā anaññathā.

Evaṁ dukkhaṁ tathaṭṭhena saccaṁ.

Kathaṁ samudayo tathaṭṭhena saccaṁ? Cattāro samudayassa samudayaṭṭhā tathā avitathā anaññathā; samudayassa āyuhanaṭṭho nidānaṭṭho saññogaṭṭho palibodhaṭṭho.[5] Ime cattāro samudayassa samudayaṭṭhā tathā avitathā anaññathā.

Evaṁ samudayo tathaṭṭhena saccaṁ.

Kathaṁ nirodho tathaṭṭhena saccaṁ? Cattāro niro-

---

[1] °nidāni, S. S₂.; nidānāni, M.
[2] tathena, S. [3] miṭṭhaṭṭho, S. S₂.
[4] paṭṭho, S₂.; S. omits.
[5] bahulibodhaṭṭho, S.; bahulīkataṭṭho, S₂.

dhassa nirodhaṭṭhā tathā avitathā anaññathā: nirodhassa nissaraṇaṭṭho vivekaṭṭho[1] asaṅkhataṭṭho amataṭṭho. Ime cattāro nirodhassa nirodhaṭṭhā tathā avitathā anaññathā.

Evaṁ nirodho tathaṭṭhena saccaṁ.

Kathaṁ maggo tathaṭṭhena saccaṁ? Cattāro maggassa maggaṭṭhā tathā avitathā anaññathā: maggassa niyyānaṭṭho hetuṭṭho[2] dassanaṭṭho ādhipateyyaṭṭho. Ime cattāro maggassa maggaṭṭhā tathā avitathā anaññathā.

Evaṁ maggo tathaṭṭhena saccaṁ.

3. Katih' ākārehi cattāri saccāni ekapaṭivedhāni? Catūh' ākārehi cattāri saccāni ekapaṭivedhāni; tathaṭṭhena anattaṭṭhena saccaṭṭhena paṭivedhaṭṭhena. Imehi catūh' ākārehi cattāri saccāni ekasaṅgahitāni. 'Yaṁ ekasaṅgahitaṁ, taṁ ekattaṁ; ekattaṁ ekena ñāṇena paṭivijjhatīti' cattāri saccāni ekapaṭivedhāni.

Kathaṁ tathaṭṭhena cattāri saccāni ekapaṭivedhāni? Catūh' ākārehi tathaṭṭhena cattāri saccāni ekapaṭivedhāni; dukkhassa dukkhaṭṭho tathaṭṭho, samudayassa samudayaṭṭho tathaṭṭho, nirodhassa nirodhaṭṭho tathaṭṭho, maggassa maggaṭṭho tathaṭṭho. Imehi catūh' ākārehi tathaṭṭhena cattāri saccāni ekasaṅgahitāni. 'Yaṁ ekansaṅgahitaṁ, taṁ ekattaṁ; ekattaṁ ekena ñāṇena paṭivijjhatīti' cattāri saccāni ekapaṭivedhāni.

Kathaṁ anattaṭṭhena cattāri saccāni ekapaṭivedhāni? Catūh' ākārehi anattaṭṭhena cattāri saccāni ekapaṭivedhāni: dukkhassa dukkhaṭṭho anattaṭṭho, samudayassa samudayaṭṭho anattaṭṭho, nirodhassa nirodhaṭṭho anattaṭṭho, maggassa maggaṭṭho anattaṭṭho. Imehi catūh' ākārehi anattaṭṭhena cattāri saccāni ekasaṅgahitāni. 'Yaṁ ekansaṅgahitaṁ, taṁ ekattaṁ; ekattaṁ ekena ñāṇena paṭivijjhatīti' cattāri saccāni ekapaṭivedhāni.

Kathaṁ saccaṭṭhena cattāri saccāni ekapaṭivedhāni? Catūh' ākārehi saccaṭṭhena cattāri saccāni ekapaṭivedhāni: dukkhassa dukkhaṭṭho saccaṭṭho, samudayassa samudayaṭṭho saccaṭṭho, nirodhassa nirodhaṭṭho saccaṭṭho, mag-

---

[1] vitonaṭṭho, S. S_2. [2] hetaṭṭho, S_2. K.

gassa maggaṭṭho saccaṭṭho. Imehi catūh' ākārehi saccaṭṭhena cattāri saccāni ekasaṅgahitāni. 'Yaṁ ekansaṅgahitaṁ, taṁ ekattaṁ; ekattaṁ ekena ñāṇena paṭivijjhatīti' cattāri saccāni ekapaṭivedhāni.

Kathaṁ paṭivedhaṭṭhena cattāri saccāni ekapaṭivedhāni? Catūh' ākārehi paṭivedhaṭṭhena cattāri saccāni ekapaṭivedhāni: dukkhassa dukkhaṭṭho paṭivedhaṭṭho, samudayassa samudayaṭṭho paṭivedhaṭṭho, nirodhassa nirodhaṭṭho paṭivedhaṭṭho, maggassa maggaṭṭho paṭivedhaṭṭho. Imehi catūh' ākārehi paṭivedhaṭṭhena cattāri saccāni ekasaṅgahitāni. 'Yaṁ ekansaṅgahitaṁ, taṁ ekattaṁ; ekattaṁ ekena ñāṇena paṭivijjhatīti' cattāri saccāni ekapaṭivedhāni.

4. Kathaṁ cattāri saccāni ekapaṭivedhāni? Yaṁ aniccaṁ, taṁ dukkhaṁ; yaṁ aniccañ ca dukkhañ ca, taṁ anattā; yaṁ aniccañ ca dukkhañ ca anattā ca, taṁ tathaṁ; yaṁ aniccañ ca dukkhañ ca anattā ca tathañ ca, taṁ saccaṁ; yaṁ aniccañ ca dukkhañ ca anattā ca tathañ ca saccañ ca, taṁ ekasaṅgahitaṁ. 'Yaṁ ekasaṅgahitaṁ, taṁ ekattaṁ; ekattaṁ ekena ñāṇena paṭivijjhatīti' cattāri saccāni ekapaṭivedhāni.

Katih' ākārehi cattāri saccāni ekapaṭivedhāni? Navah' ākārehi cattāri saccāni ekapaṭivedhāni: tathaṭṭhena anattaṭṭhena saccaṭṭhena paṭivedhaṭṭhena abhiññaṭṭhena pariññaṭṭhena pahānaṭṭhena bhāvanaṭṭhena sacchikiriyaṭṭhena. Imehi navah' ākārehi cattāri saccāni ekasaṅgahitāni. 'Yaṁ ekasaṅgahitaṁ, taṁ ekattaṁ; ekattaṁ ekena ñāṇena paṭivijjhatīti' cattāri saccāni ekapaṭivedhāni.

5. Kathaṁ tathaṭṭhena cattāri saccāni ekapaṭivedhāni? Navah' ākārehi tathaṭṭhena cattāri saccāni ekapaṭivedhāni: dukkhassa dukkhaṭṭho tathaṭṭho, samudayassa samudayaṭṭho tathaṭṭho, nirodhassa nirodhaṭṭho tathaṭṭho, maggassa maggaṭṭho tathaṭṭho, abhiññāya abhiññaṭṭho tathaṭṭho, pariññāya pariññaṭṭho tathaṭṭho, pahānassa pahānaṭṭho tathaṭṭho, bhāvanāya bhāvanaṭṭho tathaṭṭho, sacchikiriyāya sacchikiriyaṭṭho tathaṭṭho. Imehi navah' ākārehi tathaṭṭhena cattāri saccāni ekasaṅgahitāni. 'Yaṁ ekasaṅgahitaṁ, taṁ ekattaṁ; ekattaṁ ekena ñāṇena paṭivijjhatīti' cattāri saccāni ekapaṭivedhāni.

Kathaṁ anattaṭṭhena . . . pe . . . saccaṭṭhena . . . pe . . . paṭivedhaṭṭhena cattāri saccāni ekapaṭivedhāni? Navah' ākārehi paṭivedhaṭṭhena cattāri saccāni ekapaṭivedhāni: dukkhassa dukkhaṭṭho paṭivedhaṭṭho, samudayassa samudayaṭṭho paṭivedhaṭṭho, nirodhassa nirodhaṭṭho paṭivedhaṭṭho, maggassa maggaṭṭho paṭivedhaṭṭho, abhiññāya abhiññaṭṭho paṭivedhaṭṭho, pariññāya pariññaṭṭho paṭivedhaṭṭho, pahānassa pahānaṭṭho paṭivedhaṭṭho, bhāvanāya bhāvanaṭṭho paṭivedhaṭṭho, sacchikiriyāya sacchikiriyaṭṭho paṭivedhaṭṭho. Imehi navah' ākārehi paṭivedhaṭṭhena cattāri saccāni ekasaṅgahitāni. 'Yaṁ ekasaṅgahitaṁ, taṁ ekattaṁ; ekattaṁ ekena ñāṇena paṭivijjhatīti' cattāri saccāni ekapaṭivedhāni.

6. Katih' ākārehi cattāri saccāni ekapaṭivedhāni? Dvādasahi ākārehi cattāri saccāni ekapaṭivedhāni; tathaṭṭhena anattaṭṭhena saccaṭṭhena paṭivedhaṭṭhena abhijānanaṭṭhena[1] parijānanaṭṭhena[2] dhammaṭṭhena tathaṭṭhena[3] ñātaṭṭhena sacchikiriyaṭṭhena phassanaṭṭhena[4] abhisamayaṭṭhena. Imehi dvādasahi ākārehi cattāri saccāni ekasaṅgahitāni. 'Yaṁ ekasaṅgahitaṁ, taṁ ekattaṁ; ekattaṁ ekena ñāṇena paṭivijjhatīti' cattāri saccāni ekapaṭivedhāni.

Kathaṁ tathaṭṭhena cattāri saccāni ekapaṭivedhāni? Soḷasahi ākārehi tathaṭṭhena cattāri saccāni ekapaṭivedhāni: dukkhassa pīḷanaṭṭho saṅkhataṭṭho santāpaṭṭho vipariṇāmaṭṭho tathaṭṭho,[5] samudayassa āyuhanaṭṭho nidānaṭṭho saññogaṭṭho palibodhaṭṭho tathaṭṭho, nirodhassa nissaraṇaṭṭho vivekaṭṭho asaṅkhataṭṭho amataṭṭho tathaṭṭho, maggassa niyyānaṭṭho hetuṭṭho dassanaṭṭho ādhipateyyaṭṭho tathaṭṭho. Imehi soḷasahi ākārehi tathaṭṭhena cattāri saccāni ekasaṅgahitāni. 'Yaṁ ekasaṅgahitaṁ, taṁ ekattaṁ; ekattaṁ ekena ñāṇena paṭivijjhatīti' cattāri saccāni ekapaṭivedhāni.

---

[1] abhijānaṭṭhena, M. S_2. [2] parijānaṭṭhena, S. S_2. M.

[3] S. S_2. omit tathaṭṭhena, which thus occurs twice in the list. (?) *tatvaṭṭhena*.

[4] passanaṭṭhena, M. [5] tataṭṭho, S. S_2., always.

Kathaṁ anattaṭṭhena . . . pe . . . saccaṭṭhena paṭivedhaṭṭhena abhijānanaṭṭhena parijānanaṭṭhena dhammaṭṭhena tathaṭṭhena[1] ñātaṭṭhena sacchikiriyaṭṭhena phassanaṭṭhena abhisamayaṭṭhena cattāri saccāni ekapaṭivedhāni? Soḷasahi ākārehi abhisamayaṭṭhena cattāri saccāni ekapaṭivedhāni: dukkhassa pīḷanaṭṭho saṅkhataṭṭho santāpaṭṭho vipariṇāmaṭṭho abhisamayaṭṭho, samudayassa āyuhanaṭṭho nidānaṭṭho saññogaṭṭho palibodhaṭṭho abhisamayaṭṭho, nirodhassa nissaraṇaṭṭho vivekaṭṭho asaṅkhataṭṭho amataṭṭho abhisamayaṭṭho, maggassa niyyānaṭṭho hetuṭṭho dassanaṭṭho ādhipateyyaṭṭho abhisamayaṭṭho. Imehi soḷasahi ākārehi abhisamayaṭṭhena cattāri saccāni ekasaṅgahitāni. 'Yaṁ ekasaṅgahitaṁ, taṁ ekattaṁ; ekattaṁ ekena ñāṇena paṭivijjhatīti' cattāri saccāni ekapaṭivedhāni.

7. Saccānaṁ[2] kati lakkhaṇāni? Saccānaṁ dve lakkhaṇāni: saṅkhatalakkhaṇañ ca asaṅkhatalakkhaṇañ ca. Saccānaṁ imāni dve lakkhaṇāni.

Saccānaṁ kati lakkhaṇāni? Saccānaṁ cha lakkhaṇāni: saṅkhatānaṁ saccānaṁ uppādo paññāyati, vayo paññāyati, ṭhitānaṁ[3] aññathattaṁ paññāyati; asaṅkhatassa saccassa na uppādo paññāyati, na vayo paññāyati, na ṭhitassa[4] aññathattaṁ paññāyati. Saccānaṁ imāni cha lakkhaṇāni.

Saccānaṁ kati lakkhaṇāni? Saccānaṁ dvādasa lakkhaṇāni: dukkhasaccassa uppādo paññāyati, vayo paññāyati, ṭhitassa aññathattaṁ paññāyati; samudayasaccassa uppādo paññāyati, vayo paññāyati, ṭhitassa aññathattaṁ paññāyati; maggasaccassa uppādo paññāyati, vayo paññāyati, ṭhitassa aññathattaṁ paññāyati; nirodhasaccassa na uppādo paññāyati, na vayo paññāyati, na ṭhitassa aññathattaṁ paññāyati. Saccānaṁ imāni dvādasa lakkhaṇāni.

8. Catunnaṁ saccānaṁ kati kusalā, kati akusalā, kati abyākatā? Samudayasaccaṁ akusalaṁ, . maggasaccaṁ

---

[1] tatatṭhena, S_2.; tathaṭṭhena, S. [2] saccāni, S. S_2.
[3] paññāyatītikānaṁ, S. S_2. [4] titassa, S.

kusalaṁ, nirodhasaccaṁ abyākataṁ, dukkhasaccaṁ siyā kusalaṁ siyā akusalaṁ siyā abyākataṁ. Tīṇi[1] saccāni ekasaccena saṅgahitāni, ekaṁ saccaṁ tīhi saccehi saṅgahitaṁ vatthuvasena pariyāyena.

'Siyā' ti. Kathañ ca siyā? Yaṁ dukkhasaccaṁ akusalaṁ samudayasaccaṁ akusalaṁ, evaṁ akusalaṭṭhena dve saccāni ekasaccena saṅgahitāni: ekasaccaṁ dvīhi saccehi saṅgahitaṁ. Yaṁ dukkhasaccaṁ kusalaṁ maggasaccaṁ kusalaṁ, evaṁ kusalaṭṭhena dve saccāni ekasaccena saṅgahitāni: ekaṁ saccaṁ dvīhi saccehi saṅgahitaṁ. Yaṁ dukkhasaccaṁ abyākataṁ nirodhasaccaṁ abyākataṁ, evaṁ abyākataṭṭhena dve saccāni ekasaccena saṅgahitāni: ekasaccaṁ dvīhi saccehi saṅgahitaṁ. Evaṁ siyā. Tīṇi saccāni ekasaccena saṅgahitāni, ekasaccaṁ tīhi saccehi saṅgahitaṁ vatthuvasena pariyāyenāti.

9. Pubbe me Bhikkhave sambodhā[2] anabhisambuddhassa Bodhisattass' eva sato etad ahosi—'Ko nu kho rūpassa assādo, ko ādīnavo, kiṁ nissaraṇaṁ? Ko vedanāya assādo, ko ādīnavo, kiṁ nissaraṇaṁ? Ko saññāya assādo, ko ādīnavo, kiṁ nissaraṇaṁ? Ko saṅkhārāṇaṁ assādo, ko ādīnavo, kiṁ nissaraṇaṁ? Ko viññāṇassa assādo, ko ādīnavo, kiṁ nissaraṇan' ti? Tassa mayhaṁ Bhikkhave etad ahosi—'Yaṁ kho rūpaṁ paṭicca uppajjati sukhaṁ somanassaṁ, ayaṁ rūpassa assādo; yaṁ rūpaṁ aniccaṁ dukkhaṁ[3] vipariṇāmadhammaṁ, ayaṁ rūpassa ādīnavo; yo rūpasmiṁ chandarāgavinayo chandarāgappahānaṁ, idaṁ rūpassa nissaraṇaṁ. Yaṁ vedanaṁ paṭicca . . . pe . . . yaṁ saññaṁ paṭicca, yaṁ saṅkhāre paṭicca, yaṁ viññāṇaṁ paṭicca uppajjati sukhaṁ somanassaṁ, ayaṁ viññāṇassa assādo; yaṁ viññāṇaṁ aniccaṁ dukkhaṁ vipariṇāmadhammaṁ, ayaṁ viññāṇassa ādīnavo; yo viññāṇasmiṁ chandarāgavinayo chandarāgappahānaṁ, idaṁ viññāṇassa nissaraṇaṁ.

10. Yāva kīvañ cāhaṁ[4] Bhikkhave imesaṁ pañcannaṁ upādānakkhandhānaṁ evaṁ assādañ ca assādato ādīnavañ

---

[1] S. S_2. M. insert siyā before tīṇi. [2] sambodhānaṁ, S.
[3] aniccaṁ taṁ dukkhaṁ, S. M. [4] cāyaṁ, S. S_2.

ca ādīnavato nissaraṇañ ca nissaraṇato yathābhūtaṁ nabbhaññāsiṁ,[1] neva tāvāhaṁ[2] Bhikkhave sadevake loke samārake sabrahmake sassamaṇabrāhmaṇiyā pajāya sadevamanussāya anuttaraṁ sammāsambodhiṁ abhisambuddho[3] paccaññāsiṁ. Yato ca khvāhaṁ Bhikkhave imesaṁ pañcannaṁ upādānakkhandhānaṁ evaṁ assādañ ca assādato ādīnavañ ca ādīnavato nissaraṇañ ca nissaraṇato yathābhūtaṁ abbhaññāsiṁ, athāhaṁ Bhikkhave sadevake loke samārake sabrahmake sassamaṇabrāhmaṇiyā pajāya sadevamanussāya anuttaraṁ sammāsambodhiṁ abhisambuddho paccaññāsiṁ. Ñāṇañ ca pana me dassanaṁ udapādi 'akuppā me cetovimutti, ayaṁ antimā jāti, natth' idāni punabbhavo' ti.

11. 'Yaṁ rūpaṁ paṭicca uppajjati sukhaṁ somanassaṁ, ayaṁ rūpassa assādo' ti pahānapaṭivedho samudayasaccaṁ; 'yaṁ rūpaṁ aniccaṁ dukkhaṁ vipariṇāmadhammaṁ, ayaṁ rūpassa ādīnavo' ti pariññāpaṭivedho dukkhasaccaṁ; 'yo rūpasmiṁ chandarāgavinayo chandarāgappahānaṁ, idaṁ rūpassa nissaraṇan' ti sacchikiriyāpaṭivedho nirodhasaccaṁ; yā imesu tīsu ṭhānesu diṭṭhi saṅkappo vācā kammanto ājīvo vāyāmo sati samādhi bhāvanāpaṭivedho maggasaccaṁ. 'Yaṁ vedanaṁ paṭicca . . . pe . . . yaṁ saññaṁ paṭicca, yaṁ saṅkhāre paṭicca, yaṁ viññāṇaṁ paṭicca uppajjati sukhaṁ somanassaṁ, ayaṁ viññāṇassa assādo' ti pahānapaṭivedho samudayasaccaṁ; 'yaṁ viññāṇaṁ aniccaṁ dukkhaṁ vipariṇāmadhammaṁ, ayaṁ viññāṇassa ādīnavo' ti pariññāpaṭivedho dukkhasaccaṁ; 'yo viññāṇasmiṁ chandarāgavinayo chandarāgappahānaṁ, idaṁ viññāṇassa nissaraṇan' ti sacchikiriyāpaṭivedho nirodhasaccaṁ; yā imesu tīsu ṭhānesu diṭṭhi saṅkappo vācā kammanto ājīvo vāyāmo sati samādhi bhāvanāpaṭivedho maggasaccaṁ.

12. 'Saccan' ti.[4] Katih' ākārehi saccaṁ? Tīh' ākā-

---

[1] nabbhaññāsi, S. S_2. M. [2] tāvaṁ, S. S_2.
[3] abhisambodhiṁ, S_2.; abhisambuddho ti, S. M.
[4] K. omits saccan ti.

rehi saccaṁ: esanaṭṭhena pariggahaṭṭhena paṭivedhaṭṭhena.

Kathaṁ esanaṭṭhena saccaṁ? 'Jarāmaraṇaṁ kiṁ-nidānaṁ kiṁ-samudayaṁ kiṁ-jātikaṁ kiṁ-pabhavan?' ti evaṁ esanaṭṭhena saccaṁ. 'Jarāmaraṇaṁ jātinidānaṁ jātisamudayaṁ jātijātikaṁ jātipabhavan' ti evaṁ pariggahaṭṭhena saccaṁ. Jarāmaraṇañ ca pajānāti, jarāmaraṇasamudayañ ca pajānāti, jarāmaraṇanirodhañ ca pajānāti, jarāmaraṇanirodhagāminipaṭipadañ ca pajānāti. Evaṁ paṭivedhaṭṭhena saccaṁ.

'Jāti kiṁ-nidānā kiṁ-samudayā kiṁ-jātikā kiṁ-pabhavā?' ti evaṁ esanaṭṭhena saccaṁ. 'Jāti bhavanidānā bhavasamudayā bhavajātikā bhavapabhavā' ti evaṁ pariggahaṭṭhena saccaṁ.

Jātiñ ca pajānāti, jātisamudayañ ca pajānāti, jātinirodhañ ca pajānāti, jātinirodhagāminipaṭipadañ ca pajānāti. Evaṁ paṭivedhaṭṭhena saccaṁ.

'Bhavo kiṁ-nidāno kiṁ-samudayo kiṁ-jātiko kiṁ-pabhavo?' ti evaṁ esanaṭṭhena saccaṁ. 'Bhavo upādānanidāno upādānasamudayo upādānajātiko upādānapabhavo' ti evaṁ pariggahaṭṭhena saccaṁ. Bhavañ ca pajānāti, bhavasamudayañ ca pajānāti, bhavanirodhañ ca pajānāti, bhavanirodhagāminipaṭipadañ ca pajānāti. Evaṁ paṭivedhaṭṭhena saccaṁ.

'Upādānaṁ kiṁ-nidānaṁ kiṁ-samudayaṁ kiṁ-jātikaṁ kiṁ-pabhavan?' ti evaṁ esanaṭṭhena saccaṁ. 'Upādānaṁ taṇhānidānaṁ taṇhāsamudayaṁ taṇhājātikaṁ taṇhāpabhavan' ti evaṁ pariggahaṭṭhena saccaṁ. Upādānañ ca pajānāti, upādānasamudayañ ca pajānāti, upādānanirodhañ ca pajānāti, upādānanirodhagāminipaṭipadañ ca pajānāti. Evaṁ paṭivedhaṭṭhena saccaṁ.

'Taṇhā kiṁ-nidānā kiṁ-samudayā kiṁ-jātikā kiṁ-pabhavā?' ti evaṁ esanaṭṭhena saccaṁ.

'Taṇhā vedanānidānā vedanāsamudayā vedanājātikā vedanāpabhavā' ti evaṁ pariggahaṭṭhena saccaṁ.

Taṇhañ ca pajānāti, taṇhāsamudayañ ca pajānāti, taṇhānirodhañ ca pajānāti, taṇhānirodhagāminipaṭipadañ ca pajānāti. Evaṁ paṭivedhaṭṭhena saccaṁ.

'Vedanā kiṁ-nidānā kiṁ-samudayā kiṁ-jātikā kiṁ-pabhavā?' ti evaṁ esanaṭṭhena saccaṁ. 'Vedanā phassanidānā phassasamudayā phassajātikā phassapabhavā' ti evaṁ pariggahaṭṭhena saccaṁ. Vedanañ ca pajānāti, vedanāsamudayañ ca pajānāti, vedanānirodhañ ca pajānāti, vedanānirodhagāminipaṭipadañ ca pajānāti. Evaṁ paṭivedhaṭṭhena saccaṁ.

'Phasso kiṁ-nidāno kiṁ-samudayo kiṁ-jātiko kiṁ-pabhavo?' ti evaṁ esanaṭṭhena saccaṁ. 'Phasso saḷāyatananidāno saḷāyatanasamudayo saḷāyatanajātiko saḷāyatanapabhavo' ti evaṁ pariggahaṭṭhena saccaṁ. Phassañ ca pajānāti, phassasamudayañ ca pajānāti, phassanirodhañ ca pajānāti, phassanirodhagāminipaṭipadañ ca pajānāti. Evaṁ paṭivedhaṭṭhena saccaṁ.

'Saḷāyatanaṁ kiṁ-nidānaṁ kiṁ-samudayaṁ kiṁ-jātikaṁ kiṁ-pabhavan?' ti evaṁ esanaṭṭhena saccaṁ. 'Saḷāyatanaṁ nāmarūpanidānaṁ nāmarūpasamudayaṁ nāmarūpajātikaṁ nāmarūpapabhavan' ti evaṁ pariggahaṭṭhena saccaṁ. Saḷāyatanañ ca pajānāti, saḷāyatanasamudayañ ca pajānāti, saḷāyatananirodhañ ca pajānāti, saḷāyatananirodhagāminipaṭipadañ ca pajānāti. Evaṁ paṭivedhaṭṭhena saccaṁ.

'Nāmarūpaṁ kiṁ-nidānaṁ kiṁ-samudayaṁ kiṁ-jātikaṁ kiṁ-pabhavan?' ti evaṁ esanaṭṭhena saccaṁ. Nāmarūpaṁ viññāṇanidānaṁ viññāṇasamudayaṁ viññāṇajātikaṁ viññāṇapabhavan' ti evaṁ pariggahaṭṭhena saccaṁ. Nāmarūpañ ca pajānāti, nāmarūpasamudayañ ca pajānāti, nāmarūpanirodhañ ca pajānāti, nāmarūpanirodhagāminipaṭipadañ ca pajānāti. Evaṁ paṭivedhaṭṭhena saccaṁ.

'Viññāṇaṁ kiṁ-nidānaṁ kiṁ-samudayaṁ kiṁ-jātikaṁ kiṁ-pabhavan?' ti evaṁ esanaṭṭhena saccaṁ. 'Viññāṇaṁ saṅkhāranidānaṁ saṅkhārasamudayaṁ saṅkhārajātikaṁ saṅkhārapabhavan' ti evaṁ pariggahaṭṭhena saccaṁ. Viññāṇañ ca pajānāti, viññāṇasamudayañ ca pajānāti, viññāṇanirodhañ ca pajānāti, viññāṇanirodhagāminipaṭipadañ ca pajānāti. Evaṁ paṭivedhaṭṭhena saccaṁ.

'Saṅkhārā kiṁ-nidānā kiṁ-samudayā kiṁ-jātikā kiṁ-pabhavā?' ti evaṁ esanaṭṭhena saccaṁ.

'Saṅkhārā avijjānidānā avijjāsamudayā avijjājātikā avijjāpabhavā' ti evaṁ pariggahaṭṭhena saccaṁ.

Saṅkhāre ca pajānāti, saṅkhārasamudayañ ca pajānāti, saṅkhāranirodhañ ca pajānāti, saṅkhāranirodhagāminipaṭipadañ ca pajānāti. Evaṁ paṭivedhaṭṭhena saccaṁ.

13. Jarāmaraṇaṁ dukkhasaccaṁ, jāti samudayasaccaṁ, ubhinnaṁ pi nissaraṇaṁ nirodhasaccaṁ, nirodhapajānanā maggasaccaṁ; jāti dukkhasaccaṁ, bhavo samudayasaccaṁ, ubhinnaṁ pi nissaraṇaṁ nirodhasaccaṁ, nirodhapajānanā maggasaccaṁ; bhavo dukkhasaccaṁ, upādānaṁ samudayasaccaṁ, ubhinnaṁ pi nissaraṇaṁ nirodhasaccaṁ, nirodhapajānanā maggasaccaṁ; upādānaṁ dukkhasaccaṁ, taṇhā samudayasaccaṁ, ubhinnaṁ pi nissaraṇaṁ nirodhasaccaṁ, nirodhapajānanā maggasaccaṁ; taṇhā dukkhasaccaṁ, vedanā samudayasaccaṁ, ubhinnaṁ pi nissaraṇaṁ nirodhasaccaṁ, nirodhapajānanā maggasaccaṁ; vedanā dukkhasaccaṁ, phasso samudayasaccaṁ, ubhinnaṁ pi nissaraṇaṁ nirodhasaccaṁ, nirodhapajānanā maggasaccaṁ; phasso dukkhasaccaṁ, saḷāyatanaṁ samudayasaccaṁ, ubhinnaṁ pi nissaraṇaṁ nirodhasaccaṁ, nirodhapajānanā maggasaccaṁ; saḷāyatanaṁ dukkhasaccaṁ, nāmarūpaṁ samudayasaccaṁ, ubhinnaṁ pi nissaraṇaṁ nirodhasaccaṁ, nirodhapajānanā maggasaccaṁ; nāmarūpaṁ dukkhasaccaṁ, viññāṇaṁ samudayasaccaṁ, ubhinnaṁ pi nissaraṇaṁ nirodhasaccaṁ, nirodhapajānanā maggasaccaṁ; viññāṇaṁ dukkhasaccaṁ, saṅkhārā samudayasaccaṁ, ubhinnaṁ pi nissaraṇaṁ nirodhasaccaṁ, nirodhapajānanā maggasaccaṁ; saṅkhārā dukkhasaccaṁ, avijjā samudayasaccaṁ, ubhinnaṁ pi nissaraṇaṁ nirodhasaccaṁ, nirodhapajānanā maggasaccaṁ.

Jarāmaraṇaṁ dukkhasaccaṁ, jāti siyā dukkhasaccaṁ siyā samudayasaccaṁ,[1] ubhinnaṁ pi nissaraṇaṁ nirodhasaccaṁ, nirodhapajānanā maggasaccaṁ; jāti dukkha-

[1] jarāmaraṇaṁ dukkhasaccaṁ siyā samudayasaccaṁ, S. S_2. M.

saccaṁ, bhavo siyā dukkhasaccaṁ siyā samudayasaccaṁ, ubhinnaṁ pi nissaraṇaṁ nirodhasaccaṁ, nirodhapajānanā maggasaccaṁ; . . . pe . . . saṅkhārā[1] dukkhasaccaṁ, avijjā siyā dukkhasaccaṁ siyā samudayasaccaṁ, ubhinnaṁ pi nissaraṇaṁ nirodhasaccaṁ, nirodhapajānanā maggasaccan ti.

Saccakathā.

Bhāṇavāraṁ.

---

[1] S. S_2. M. omit from here to the end.

II

III. Yuganandhavagge Bojjhaṅgakathā

Sāvatthinidānaṁ.

1. Satt' ime Bhikkhave bojjhaṅgā. Katame satta?

Satisambojjhaṅgo dhammavicayasambojjhaṅgo viriyasambojjhaṅgo pītisambojjhaṅgo passaddhisambojjhaṅgo samādhisambojjhaṅgo upekkhāsambojjhaṅgo. Ime kho Bhikkhave satta bojjhaṅgā.

'Bojjhaṅgā' ti. Ken' aṭṭhena bojjhaṅgā?

'Bodhāya[1] saṁvattantīti'[2] bojjhaṅgā, 'bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'anubujjhantīti' bojjhaṅgā, 'paṭibujjhantīti' bojjhaṅgā, 'sambujjhantīti' bojjhaṅgā; bujjhanaṭṭhena bojjhaṅgā, anubujjhanaṭṭhena bojjhaṅgā, paṭibujjhanaṭṭhena bojjhaṅgā, sambujjhanaṭṭhena bojjhaṅgā. 'Bodhentīti' bojjhaṅgā, 'anubodhentīti' bojjhaṅgā, 'paṭibodhentīti' bojjhaṅgā, 'sambodhentīti' bojjhaṅgā; bodhanaṭṭhena bojjhaṅgā, anubodhanaṭṭhena bojjhaṅgā, paṭibodhanaṭṭhena bojjhaṅgā, sambodhanaṭṭhena bojjhaṅgā. Bodhipakkhiyaṭṭhena bojjhaṅgā, anubodhipakkhiyaṭṭhena bojjhaṅgā, paṭibodhipakkhiyaṭṭhena bojjhaṅgā, sambodhipakkhiyaṭṭhena bojjhaṅgā; buddhilābhaṭṭhena[3] bojjhaṅgā, buddhipaṭilābhaṭṭhena bojjhaṅgā, buddhiropanaṭṭhena bojjhaṅgā, buddhi-abhiropanaṭṭhena bojjhaṅgā, buddhipāpanaṭṭhena[4] bojjhaṅgā, buddhisampāpanaṭṭhena[5] bojjhaṅgā.

2. Mūlaṭṭhena bojjhaṅgā, mūlacariyaṭṭhena bojjhaṅgā, mūlapariggahaṭṭhena bojjhaṅgā, mūlaparivāraṭṭhena boj-

---

[1] bodhiyassa, S. S_2.; bodhiyaṁ, K.

[2] sattatīti, S. S_2.

[3] buddhilabhanaṭṭhena, M.; K. omits.

[4] buddhipāpaṭṭhena, S. S_2.

[5] buddhisampāpaṭṭhena, S. S_2.

jhaṅgā,[1] mūlaparipūraṭṭhena bojjhaṅgā, mūlaparipākaṭṭhena bojjhaṅgā, mūlapaṭisambhidaṭṭhena bojjhaṅgā, mūlapaṭisambhidāpāpanaṭṭhena bojjhaṅgā, mūlapaṭisambhidāya vasībhāvanaṭṭhena bojjhaṅgā, mūlapaṭisambhidāya vasībhāvappattānaṁ pi bojjhaṅgā; hetuṭṭhena bojjhaṅgā, hetucariyaṭṭhena bojjhaṅgā, hetupariggahaṭṭhena bojjhaṅgā, hetuparivāraṭṭhena bojjhaṅgā, hetuparipūraṭṭhena bojjhaṅgā, hetuparipākaṭṭhena bojjhaṅgā, hetupaṭisambhidaṭṭhena bojjhaṅgā, hetupaṭisambhidāpāpanaṭṭhena bojjhaṅgā, hetupaṭisambhidāya vasībhāvanaṭṭhena bojjhaṅgā, hetupaṭisambhidāya vasībhāvappattānaṁ pi bojjhaṅgā; paccayaṭṭhena bojjhaṅgā, paccayacariyaṭṭhena bojjhaṅgā, paccayapariggahaṭṭhena bojjhaṅgā, paccayaparivāraṭṭhena bojjhaṅgā, paccayaparipūraṭṭhena bojjhaṅgā, paccayaparipākaṭṭhena bojjhaṅgā, paccayapaṭisambhidaṭṭhena bojjhaṅgā, paccayapaṭisambhidāpāpanaṭṭhena bojjhaṅgā, paccayapaṭisambhidāya vasībhāvanaṭṭhena bojjhaṅgā, paccayapaṭisambhidāya vasībhāvappattānaṁ pi bojjhaṅgā; visuddhaṭṭhena bojjhaṅgā, visuddhicariyaṭṭhena bojjhaṅgā, visuddhipariggahaṭṭhena bojjhaṅgā, visuddhiparivāraṭṭhena bojjhaṅgā, visuddhiparipūraṭṭhena bojjhaṅgā, visuddhiparipākaṭṭhena bojjhaṅgā, visuddhipaṭisambhidaṭṭhena bojjhaṅgā, visuddhipaṭisambhidāpāpanaṭṭhena bojjhaṅgā, visuddhipaṭisambhidāya vasībhāvanaṭṭhena bojjhaṅgā, visuddhipaṭisambhidāya vasībhāvappattānaṁ pi bojjhaṅgā; anavajjaṭṭhena bojjhaṅgā, anavajjacariyaṭṭhena bojjhaṅgā, anavajjapariggahaṭṭhena bojjhaṅgā, anavajjaparivāraṭṭhena bojjhaṅgā, anavajjaparipūraṭṭhena bojjhaṅgā, anavajjaparipākaṭṭhena bojjhaṅgā, anavajjapaṭisambhidaṭṭhena bojjhaṅgā, anavajjapaṭisambhidāpāpanaṭṭhena bojjhaṅgā, anavajjapaṭisambhidāya vasībhāvanaṭṭhena bojjhaṅgā, anavajjapaṭisambhidāya vasībhāvappattānaṁ pi bojjhaṅgā; nekkhammaṭṭhena bojjhaṅgā, nekkhammacariyaṭṭhena bojjhaṅgā, nekkhammapariggahaṭṭhena bojjhaṅgā, nekkhammaparivāraṭṭhena bojjhaṅgā, nekkhammaparipūraṭṭhena bojjhaṅgā, nek-

---

[1] S. M. insert mūlahetuṭṭhena bojjhaṅgā here.

khammaparipākaṭṭhena bojjhaṅgā, nekkhammapaṭisambhidaṭṭhena bojjhaṅgā, nekkhammapaṭisambhidāpāpanaṭṭhena bojjhaṅgā, nekkhammapaṭisambhidāya vasībhāvanaṭṭhena bojjhaṅgā, nekkhammapaṭisambhidāya vasībhāvappattānaṁ pi bojjhaṅgā; vimuttaṭṭhena bojjhaṅgā, vimutticariyaṭṭhena bojjhaṅgā, vimuttipariggahaṭṭhena bojjhaṅgā, vimuttiparivāraṭṭhena bojjhaṅgā, vimuttiparipūraṭṭhena bojjhaṅgā, vimuttiparipākaṭṭhena bojjhaṅgā, vimuttipaṭisambhidaṭṭhena bojjhaṅgā, vimuttipaṭisambhidāpāpanaṭṭhena bojjhaṅgā, vimuttipaṭisambhidāya vasībhāvanaṭṭhena bojjhaṅgā, vimuttipaṭisambhidāya vasībhāvappattānaṁ pi bojjhaṅgā; anāsavaṭṭhena bojjhaṅgā, anāsavacariyaṭṭhena bojjhaṅgā, anāsavapariggahaṭṭhena bojjhaṅgā, anāsavaparivāraṭṭhena bojjhaṅgā, anāsavaparipūraṭṭhena bojjhaṅgā, anāsavaparipākaṭṭhena bojjhaṅgā, anāsavapaṭisambhidaṭṭhena bojjhaṅgā, anāsavapaṭisambhidāpāpanaṭṭhena bojjhaṅgā, anāsavapaṭisambhidāya vasībhāvanaṭṭhena bojjhaṅgā, anāsavapaṭisambhidāya vasībhāvappattānaṁ pi bojjhaṅgā; vivekaṭṭhena bojjhaṅgā, vivekacariyaṭṭhena bojjhaṅgā, vivekapariggahaṭṭhena bojjhaṅgā, vivekaparivāraṭṭhena bojjhaṅgā, vivekaparipūraṭṭhena bojjhaṅgā, vivekaparipākaṭṭhena bojjhaṅgā, vivekapaṭisambhidaṭṭhena bojjhaṅgā, vivekapaṭisambhidāpāpanaṭṭhena bojjhaṅgā, vivekapaṭisambhidāya vasībhāvanaṭṭhena bojjhaṅgā, vivekapaṭisambhidāya vasībhāvappattānaṁ pi bojjhaṅgā; vossaggaṭṭhena bojjhaṅgā, vossaggacariyaṭṭhena bojjhaṅgā, vossaggapariggahaṭṭhena bojjhaṅgā, vossaggaparivāraṭṭhena bojjhaṅgā, vossaggaparipūraṭṭhena bojjhaṅgā, vossaggaparipākaṭṭhena bojjhaṅgā, vossaggapaṭisambhidaṭṭhena bojjhaṅgā, vossaggapaṭisambhidāpāpanaṭṭhena bojjhaṅgā, vossaggapaṭisambhidāya vasībhāvanaṭṭhena bojjhaṅgā, vossaggapaṭisambhidāya vasībhāvappattānaṁ pi bojjhaṅgā.

3. 'Mūlaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'hetuṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'paccayaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'visuddhaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'anavajjaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'nekkhammaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'vimuttaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'anā-

savaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'vivekaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'vossaggaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā; 'mūlacariyaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'hetucariyaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'paccayacariyaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'visuddhicariyaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'anavajjacariyaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'nekkhammacariyaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'vimutticariyaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'anāsavacariyaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'vivekacariyaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'vossaggacariyaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā; 'mūlapariggahaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā . . . pe . . . vossaggapariggahaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā; 'mūlaparivāraṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā . . . pe . . . 'vossaggaparivāraṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā; 'mūlaparipūraṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā . . . pe . . . 'vossaggaparipūraṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā; 'mūlaparipākaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā . . . pe . . . 'vossaggaparipākaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā; 'mūlapaṭisambhidaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā . . . pe . . . 'vossaggapaṭisambhidaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā; 'mūlapaṭisambhidāpāpanaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā . . . pe . . . 'vossaggapaṭisambhidāpāpanaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā; 'mūlapaṭisambhidāya vasībhāvanaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā . . . pe . . . 'vossaggapaṭisambhidāya vasībhāvanaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā . . . pe . . .

4. 'Pariggahaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'parivāraṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'paripūraṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'ekaggaṭṭhaṁ[1] bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'avikkhepaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'paggahaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'avisāraṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'anāvilaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'aniñjanaṭṭhaṁ[2] bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'ekattupaṭṭhānavasena cittassa ṭhitaṭṭhaṁ[3] bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'ārammaṇaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'gocaraṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'pa-

---

[1] ekaggataṁ, S. S_2.
[2] anaññatthaṁ, M.; vuṭṭhānaṁ, S. S_2.
[3] vivekaṭṭhaṁ, S. S_2.

hānaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'pariccāgaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'vuṭṭhānaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'vivaṭṭanaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, santaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'paṇītaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'vimuttaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'anāsavaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'taraṇaṭṭhaṁ[1] bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'animittaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'suññataṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'ekarasaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'anativattanaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'yuganandhaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'niyyānaṭṭhaṁ[2] bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'hetuṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'dassanaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'ādhipateyyaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā.

5. 'Samathassa avikkhepaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'vipassanāya anupassanaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'samathavipassanānaṁ ekarasaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'yuganandhassa anativattanaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'sikkhāya samādānaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'ārammaṇassa gocaraṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'līnassa cittassa paggahaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'uddhaccassa cittassa niggahaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'ubhovisuddhānaṁ ajjhupekkhanaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā; 'visesādhigamaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'uttaripaṭivedhaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'saccābhisamayaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'nirodhapatiṭṭhāpanaṭṭhaṁ[3] bujjhantīti' bojjhaṅgā.

6. 'Saddhindriyassa adhimokkhaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā . . . pe . . . 'paññindriyassa dassanaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā; 'saddhābalassa assaddhiye akampiyaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā . . . pe . . . 'paññābalassa avijjāya akampiyaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā; 'satisambojjhaṅgassa upaṭṭhānaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā . . . pe . . . 'upekkhāsambojjhaṅgassa paṭisaṅkhān-

---

[1] raṭhakaṭṭhaṁ, S. S_2.

[2] nīyānikaṭṭhaṁ, S.; niyyānikaṭṭhaṁ, S_2.

[3] nirodhe patiṭṭhāpakaṭṭhaṁ, S. K.; nirodhapatiṭṭhānaṭṭhaṁ, S_2.

aṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā; 'sammādiṭṭhiyā[1] dassanaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā . . . pe . . . 'sammāsamādhissa[2] avikkhepaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā.

'Indriyānaṁ ādhipateyyaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'balānaṁ[3] akampiyaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'bojjhaṅgānaṁ[4] niyyānaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'maggassa hetuṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'satipaṭṭhānānaṁ upaṭṭhānaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'sammappadhānānaṁ padahaṭṭhaṁ[5] bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'iddhipādānaṁ ijjhanaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'saccānaṁ tathaṭṭhaṁ[6] bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'payogānaṁ[7] paṭipassaddhaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'phalānaṁ[8] sacchikiriyaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'paññāya pajānanaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā,[9] 'vitakkassa abhiropanaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'vicārassa upavicāraṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'pītiyā pharaṇaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'sukhassa abhisandanaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'cittassa ekaggaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā.

7. 'Āvajjanaṭṭhaṁ[10] bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'vijānanaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'pajānanaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'sañjānanaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'ekodaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā; 'abhiññāya ñātaṭṭhaṁ[11] bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'pariññāya tīraṇaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā; 'pahānassa pariccāgaṭṭhaṁ[12] bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'bhāvanāya ekarasaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā; 'sacchikiriyāya phassanaṭṭhaṁ bujjhantīti'

---

1 diṭṭhiyā, S. S_2.
2 samādhissa, M. S. S_2.
3 phalānaṁ, S. S_2.
4 S. S_2. M. omit bojjhaṅgānaṁ.
5 padahanaṭṭhaṁ, K.
6 tataṭṭhaṁ, M.
7 yogānaṁ, S. S_2.
8 phalassa, M.; phalasacchikiriyaṭṭhaṁ, S. S_2.
9 K. omits 'paññāya pajānanaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā. S_2. omits, but adds in margin, paññāya pajānanaṭṭhaṁ . . . pe . . . .
10 anavajjanaṭṭhaṁ, M.
11 abhiññeyyaṭṭhaṁ, K.
12 paricāgaṭṭhaṁ, M.

bojjhaṅgā, 'khandhānaṁ khandhaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā; 'dhātūnaṁ dhātuṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'āyatanānaṁ āyatanaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā; 'saṅkhatānaṁ saṅkhataṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'asaṅkhatassa asaṅkhataṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā.

8. 'Cittaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'cittānantarikaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'cittassa vuṭṭhānaṭṭhaṁ[1] bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'cittassa vijānanaṭṭhaṁ[2] bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'cittassa hetuṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'cittassa paccayaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'cittassa vatthuṭṭhaṁ[3] bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'cittassa samaṭṭhaṁ[4] bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'cittassa ārammaṇaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'cittassa[5] gocaraṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'cittassa cariyaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'cittassa gataṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'cittassa abhinīhāratthaṁ[6] bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'cittassa niyyānaṭṭhaṁ[7] bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'cittassa nissaraṇaṭṭhaṁ[8] bujjhantīti' bojjhaṅgā.

9. 'Ekatte[9] āvajjanaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'ekatte vijānanaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'ekatte pajānanaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'ekatte sañjānanaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'ekatte ekodaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'ekatte pakkhandanaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'ekatte pasīdanaṭṭhaṁ[10] bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'ekatte santiṭṭhanaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'ekatte vimuttaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā,

---

[1] samuṭṭhanaṭṭhaṁ, S.
[2] avijjanaṭṭhaṁ, S. S_2.; vivaṭṭanaṭṭhaṁ, M.
[3] vatthaṭṭhaṁ, K.; cittaṭṭhaṁ, S. S_2.
[4] sammaṭṭhaṁ, S. S_2.; bhummaṭṭhaṁ, K.
[5] cittavatthussa, K.
[6] abhisāraṭṭhaṁ, S_2.; K. omits from here to end of sec. 8.
[7] S. S_2. omit cittassa niyyānaṭṭhaṁ bujjhantīti bojjhaṅgā.
[8] nīvaraṇaṭṭhaṁ, S. S_2.
[9] ekaṭṭhena, S. S_2., and afterwards ekaṭṭhe or ekatthe; ekatte, K., with ekaṭṭhe as v.l.
[10] passādanaṭṭhaṁ, S. S_2.; passanaṭṭhaṁ, M.

'ekatte "etaṁ[1] santan" ti[2] passanaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'ekatte yānīkataṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'ekatte vatthukataṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'ekatte anuṭṭhitaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'ekatte paricitaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'ekatte susamāraddhaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'ekatte pariggahaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'ekatte parivāraṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'ekatte paripūraṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'ekatte samodhānaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'ekatte adhiṭṭhānaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'ekatte āsevanaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'ekatte bhāvanaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'ekatte bahulīkammaṭṭhaṁ[3] bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'ekatte susamuggataṭṭhaṁ[4] bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'ekatte suvisuddhaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā; 'ekatte buñjanaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'ekatte anubuñjanaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'ekatte paṭibuñjanaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'ekatte sambuñjanaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā; 'ekatte bodhanaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'ekatte anubodhanaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'ekatte paṭibodhanaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'ekatte sambodhanaṭṭhaṁ[5] bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'ekatte bodhipakkhiyaṭṭhaṁ[6] bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'ekatte anubodhipakkhiyaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'ekatte paṭibodhipakkhiyaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'ekatte sambodhipakkhiyaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā; 'ekatte jotanaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'ekatte ujjotanaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'ekatte anujotanaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'ekatte paṭijotanaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'ekatte sañjotanaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā.

10. 'Pahānaṭṭhaṁ[7] bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'nirodhaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'patāpanaṭṭhaṁ[8] bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'virocanaṭṭhaṁ[9] bujjhantīti' boj-

---

[1] evaṁ, S. S_2. [2] santati, S_2.
[3] S. S_2. M. omit. [4] S. S_2. omit.
[5] S. S_2. M. omit. [6] S. S_2. M. omit.
[7] vīmaṁsāya pahānaṭṭhaṁ, K.
[8] S. S_2. M. omit. [9] S. S_2. M. omit.

jhaṅgā, 'kilesānaṁ santāpaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'amalatthaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'vimalaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'nimmalaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'samaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'samayaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'vivekaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'vivekacariyaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'virāgaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'virāgacariyaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'nirodhaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'nirodhacariyaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'vossaggaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'vossaggacariyaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'vimuttaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'vimutticariyaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā; 'chandaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'chandassa mūlaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'chandassa padahaṭṭhaṁ[1] bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'chandassa padhānaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'chandassa ijjhanaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'chandassa adhimokkhaṭṭhaṁ[2] bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'chandassa paggahaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'chandassa upaṭṭhānaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'chandassa avikkhepaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'chandassa dassanaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'viriyaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'cittaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā; 'vīmaṁsaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'vīmaṁsāya mūlaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'vīmaṁsāya padahaṭṭhaṁ[3] bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'vīmaṁsāya padhānaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'vīmaṁsāya ijjhanaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'vīmaṁsāya adhimokkhaṭṭhaṁ[2] bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'vīmaṁsāya paggahaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'vīmaṁsāya upaṭṭhānaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'vīmaṁsāya avikkhepaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'vīmaṁsāya dassanaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā.

11. 'Dukkhassa pīlanaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'dukkhassa saṅkhataṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'dukkhassa santāpaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'dukkhassa

---

[1] vāraṭṭhaṁ, S. S_2.; pādaṭṭhaṁ, K.; haratthaṁ, M.
[2] vimokkhaṭṭhaṁ, M.
[3] padaṭṭhaṁ, M.; paṭhamaṭṭhaṁ, S. S_2.

vipariṇāmaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā; 'samudayassa āyuhanaṭṭhaṁ nidānaṭṭhaṁ saññogatthaṁ palibodhaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā; 'nirodhassa nissaraṇaṭṭhaṁ vivekaṭṭhaṁ asaṅkhataṭṭhaṁ amataṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā; 'maggassa niyyānaṭṭhaṁ hetuṭṭhaṁ dassanaṭṭhaṁ ādhipateyyaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā.

'Tathaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'anaññathaṭṭhaṁ[1] bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'anattaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'saccaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'paṭivedhaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā; 'abhijānanaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'parijānanaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'dhammaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'dhātuṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'ñātaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'sacchikiriyaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'phassanaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'abhisamayaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'nekkhammaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'abyāpādaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'ālokasaññaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'avikkhepaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'dhammavavatthānaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'ñāṇaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'pāmojjaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'paṭhamajjhānaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā . . . pe. . . . 'Arahattamaggaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā.

12. 'Adhimokkhaṭṭhena saddhindriyaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā . . . pe . . . 'dassanaṭṭhena paññindriyaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā; 'assaddhiye akampiyaṭṭhena saddhābalaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā . . . pe . . . 'avijjāya akampiyaṭṭhena paññābalaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā; 'upaṭṭhānaṭṭhena satisambojjhaṅgaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā . . . pe . . . 'paṭisaṅkhānaṭṭhena upekkhāsambojjhaṅgaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā; 'dassanaṭṭhena sammādiṭṭhiṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā . . . pe . . . 'avikkhepaṭṭhena sammāsamādhiṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā; 'ādhipateyyaṭṭhena indriyaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā . . . pe . . . 'akampiyaṭṭhena balaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'niyyānaṭṭhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā . . . pe . . . 'hetuṭṭhena maggaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'upaṭṭhānaṭṭhena satipaṭṭhānaṁ

---

[1] antatthaṁ, S.; anantaṭṭhaṁ, S_2.; K. omits.

bujjhantīti' bojjhaṅgā . . . pe . . . 'padahaṭṭhena sammappadhānaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'ijjhanaṭṭhena iddhipādaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'tathaṭṭhena saccaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā; 'avikkhepaṭṭhena samathaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'anupassanaṭṭhena vipassanaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'ekarasaṭṭhena samathavipassanaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'anativattanaṭṭhena yuganandhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'saṁvaraṭṭhena sīlavisuddhiṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'avikkhepaṭṭhena cittavisuddhiṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'dassanaṭṭhena diṭṭhivisuddhiṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā; 'muttaṭṭhena vimokkhaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'paṭivedhaṭṭhena vijjaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'pariccāgaṭṭhena vimuttiṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'samucchedaṭṭhena khaye ñāṇaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'paṭipassaddhaṭṭhena anuppāde ñāṇaṁ bujjhantīti' bojjhaṅgā; 'chandaṁ mūlaṭṭhena bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'manasikāraṁ samuṭṭhānaṭṭhena bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'phassaṁ samodhānaṭṭhena bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'vedanaṁ samosaraṇaṭṭhena bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'samādhiṁ pamukhaṭṭhena bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'satiṁ ādhipateyyaṭṭhena bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'paññaṁ tatuttaraṭṭhena bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'vimuttiṁ sāraṭṭhena bujjhantīti' bojjhaṅgā, 'amatogadhaṁ nibbānaṁ pariyosānaṭṭhena bujjhantīti' bojjhaṅgā.

Sāvatthinidānaṁ.

13. Tatra kho āyasmā Sāriputto bhikkhū āmantesi: 'Āvuso' ti. 'Āvuso' ti kho te bhikkhū āyasmato Sāriputtassa paccasosuṁ. Āyasmā Sāriputto etad avoca— 'Satt' ime āvuso bojjhaṅgā. Katame satta? Satisambojjhaṅgo dhammavicayasambojjhaṅgo . . . pe . . . upekkhāsambojjhaṅgo. Ime kho āvuso satta bojjhaṅgā. Imesaṁ svāhaṁ āvuso sattannaṁ bojjhaṅgānaṁ yena yena bojjhaṅgena ākaṅkhāmi pubbaṇhasamayaṁ viharituṁ, tena tena bojjhaṅgena pubbaṇhasamayaṁ viharāmi; yena yena bojjhaṅgena ākaṅkhāmi majjhantikasamayaṁ . . . pe . . . sāyaṇhasamayaṁ viharituṁ, tena tena bojjhaṅgena

sāyaṇhasamayaṁ viharāmi. Satisambojjhaṅgo iti ce me āvuso hoti, 'appamāṇo' ti me hoti, 'susamāraddho' ti me hoti, tiṭṭhantaṁ vacanaṁ[1] 'tiṭṭhatīti' pajānāmi; sace pi me cavati, 'idappaccayā me cavatīti' pajānāmi. Dhammavicayasambojjhaṅgo . . . pe . . . upekkhāsambojjhaṅgo iti ce me āvuso hoti, 'appamāṇo' ti me hoti, 'susamāraddho' ti me hoti, tiṭṭhantaṁ vacanaṁ[2] 'tiṭṭhatīti' pajānāmi; sace pi me cavati, 'idappaccayā me cavatīti' pajānāmi. Seyyathāpi āvuso rañño vā rājamahāmattassa vā nānārattānaṁ dussānaṁ dussakaraṇḍako pūro assa, so[3] yañ ñad eva dussayugaṁ ākaṅkheyya pubbaṇhasamayaṁ pārupituṁ, tan tad eva dussayugaṁ pubbaṇhasamayaṁ pārupeyya; yañ ñad eva dussayugaṁ ākaṅkheyya majjhantikasamayaṁ . . . pe . . . sāyaṇhasamayaṁ pārupituṁ, tan tad eva dussayugaṁ sāyaṇhasamayaṁ pārupeyya; evam eva kho ahaṁ āvuso sattannaṁ bojjhaṅgānaṁ yena yena bojjhaṅgena ākaṅkhāmi pubbaṇhasamayaṁ viharituṁ, tena tena bojjhaṅgena pubbaṇhasamayaṁ viharāmi; yena yena bojjhaṅgena ākaṅkhāmi majjhantikasamayaṁ . . . pe . . . sāyaṇhasamayaṁ viharituṁ, tena tena bojjhaṅgena sāyaṇhasamayaṁ viharāmi. Satisambojjhaṅgo iti ce me āvuso hoti, 'appamāṇo' ti me hoti, 'susamāraddho' ti me hoti, tiṭṭhantaṁ vacanaṁ 'tiṭṭhatīti' pajānāmi; sace pi me cavati, 'idappaccayā me cavatīti' pajānāmi. Dhammavicayasambojjhaṅgo . . . pe . . . upekkhāsambojjhaṅgo iti ce me āvuso hoti, 'appamāṇo' ti me hoti, 'susamāraddho' ti me hoti, tiṭṭhantaṁ vacanaṁ 'tiṭṭhatīti' pajānāmi; sace pi me cavati, 'idappaccayā me cavatīti' pajānāmi.

14. Kathaṁ 'satisambojjhaṅgo iti ce me hotīti' bojjhaṅgo? Yāvatā nirodhūpaṭṭhāti, tāvatā 'satisambojjhaṅgo iti ce me hotīti' bojjhaṅgo. Seyyathāpi telappadīpassa jhāyato yāvatā acchi tāvatā vaṇṇo, yāvatā vaṇṇo tāvatā acchi; evam eva yāvatā nirodhūpaṭṭhāti tāvatā 'satisambojjhaṅgo iti ce me hotīti' bojjhaṅgo.

---

[1] cavanaṁ, M.; caraṁ, K.; vacanaṁ, S. S_2.
[2] vacanaṁ, M.
[3] S. S_2., M. omit so.

Kathaṁ 'appamāṇo iti me hotīti' bojjhaṅgo. 'Pamāṇabandhā[1] kilesā sabbe ca[2] pariyuṭṭhānā ye ca[2] saṅkhārā ponobbhavikā, appamāṇo nirodho acalaṭṭhena[3] asaṅkhataṭṭhena; yāvatā nirodhūpaṭṭhāti, tāvatā 'appamāṇo iti me hotīti' bojjhaṅgo.

Kathaṁ 'susamāraddho iti me[4] hotīti' bojjhaṅgo? Visamā kilesā sabbe ca pariyuṭṭhānā ye ca saṅkhārā ponobbhavikā, samadhammo nirodho santaṭṭhena paṇītaṭṭhena; yāvatā nirodhūpaṭṭhāti, tāvatā 'susamāraddho iti me hotīti' bojjhaṅgo.

15. Kathaṁ tiṭṭhantaṁ vacanaṁ 'tiṭṭhatīti'[5] pajānāmi, sace pi cavati 'idappaccayā cavatīti' pajānāmi?

Katih' ākārehi satisambojjhaṅgo tiṭṭhati? Katih' ākārehi satisambojjhaṅgo cavati?

Aṭṭhah' ākārehi satisambojjhaṅgo tiṭṭhati, aṭṭhah' ākārehi satisambojjhaṅgo cavati.

Katamehi aṭṭhah' ākārehi satisambojjhaṅgo tiṭṭhati? Anuppādaṁ āvajjitattā satisambojjhaṅgo tiṭṭhati, uppādaṁ anāvajjitattā satisambojjhaṅgo tiṭṭhati, appavattaṁ āvajjitattā satisambojjhaṅgo tiṭṭhati, pavattaṁ anāvajjitattā satisambojjhaṅgo tiṭṭhati, animittaṁ āvajjitattā satisambojjhaṅgo tiṭṭhati, nimittaṁ anāvajjitattā satisambojjhaṅgo tiṭṭhati, nirodhaṁ āvajjitattā satisambojjhaṅgo tiṭṭhati, saṅkhāre anāvajjitattā satisambojjhaṅgo tiṭṭhati. Imehi aṭṭhah' ākārehi satisambojjhaṅgo tiṭṭhati.

Katamehi aṭṭhah' ākārehi satisambojjhaṅgo cavati? Uppādaṁ āvajjitattā satisambojjhaṅgo cavati, anuppādaṁ anāvajjitattā satisambojjhaṅgo cavati, pavattaṁ āvajjitattā satisambojjhaṅgo cavati, appavattaṁ anāvajjitattā satisambojjhaṅgo cavati, nimittaṁ āvajjitattā satisambojjhaṅgo cavati, animittaṁ anāvajjitattā satisambojjhaṅgo cavati, saṅkhāre āvajjitattā satisambojjhango cavati, nirodhaṁ anāvajjitattā satisambojjhaṅgo cavati. Imehi aṭṭhah' ākārehi satisambojjhaṅgo cavati.

---

[1] samānandhā, S. S_2.; pamāṇavantā, K. [2] va, K.
[3] K. omits. [4] ce, S. S_2. M.
[5] tiṭṭhaṁ taṁ tiṭṭhatīti, S.; tiṭṭhataṁ tiṭṭhatīti, S_2.; caraṁ, K.; cavanaṁ, M.

Evaṁ tiṭṭhantaṁ vacanaṁ 'tiṭṭhatīti' pajānāmi, sace pi cavati 'idappaccayā cavatīti' pajānāmi . . . pe. . . .

16. Kathaṁ 'upekkhāsambojjhaṅgo iti ce me hotīti' bojjhaṅgo? Yāvatā nirodhūpaṭṭhāti, tāvatā 'upekkhāsambojjhaṅgo iti ce me hotīti' bojjhaṅgo. Seyyathāpi telappadīpassa jhāyato yāvatā acchi tāvatā vaṇṇo, yāvatā vaṇṇo tāvatā acchi; evam eva yāvatā nirodhūpaṭṭhāti tāvatā 'upekkhāsambojjhaṅgo iti ce me hotīti' bojjhaṅgo.

Kathaṁ 'appamāṇo iti me hotīti' bojjhaṅgo? Pamāṇabandhā kilesā sabbe ca pariyuṭṭhānā ye ca saṅkhārā ponobbhavikā, appamāṇo nirodho acalaṭṭhena asaṅkhataṭṭhena; yāvatā nirodhūpaṭṭhāti, tāvatā 'appamāṇo iti me hotīti' bojjhaṅgo.

Kathaṁ 'susamāraddho iti me hotīti' bojjhaṅgo? Visamā kilesā sabbe ca pariyuṭṭhānā ye ca saṅkhārā ponobbhavikā, samadhammo nirodho santaṭṭhena paṇītaṭṭhena; yāvatā nirodhūpaṭṭhāti, tāvatā 'susamāraddho iti me hotīti' bojjhaṅgo.

Kathaṁ tiṭṭhantaṁ vacanaṁ 'tiṭṭhatīti' pajānāmi, sace pi cavati 'idappaccayā cavatīti' pajānāmi?

Katih' ākārehi upekkhāsambojjhaṅgo tiṭṭhati? Katih' ākārehi upekkhāsambojjhaṅgo cavati?

Aṭṭhah' ākārehi upekkhāsambojjhaṅgo tiṭṭhati, aṭṭhah' ākārehi upekkhāsambojjhaṅgo cavati.

17. Katamehi aṭṭhah' ākārehi upekkhāsambojjhaṅgo tiṭṭhati? Anuppādaṁ āvajjitattā upekkhāsambojjhaṅgo tiṭṭhati, uppādaṁ anāvajjitattā upekkhāsambojjhaṅgo tiṭṭhati, appavattaṁ āvajjitattā upekkhāsambojjhaṅgo tiṭṭhati, pavattaṁ anāvajjitattā upekkhāsambojjhaṅgo tiṭṭhati, animittaṁ āvajjitattā upekkhāsambojjhaṅgo tiṭṭhati, nimittaṁ anāvajjitattā upekkhāsambojjhaṅgo tiṭṭhati, nirodhaṁ āvajjitattā upekkhāsambojjhaṅgo tiṭṭhati, saṅkhāre anāvajjitattā upekkhāsambojjhaṅgo tiṭṭhati. Imehi aṭṭhah' ākārehi upekkhāsambojjhaṅgo tiṭṭhati.

Katamehi aṭṭhah' ākārehi upekkhāsambojjhaṅgo cavati? Uppādaṁ āvajjitattā upekkhāsambojjhaṅgo cavati, anuppādaṁ anāvajjitattā upekkhāsambojjhaṅgo cavati, pavattaṁ āvajjitattā upekkhāsambojjhaṅgo cavati, appavattaṁ anā-

vajjitattā upekkhāsambojjhaṅgo cavati, nimittaṁ āvajjitattā upekkhāsambojjhaṅgo cavati, animittaṁ anāvajjitattā upekkhāsambojjhaṅgo cavati, saṅkhāre āvajjitattā upekkhāsambojjhaṅgo cavati, nirodhaṁ anāvajjitattā upekkhāsambojjhaṅgo cavati. Imehi aṭṭhah' ākārehi upekkhāsambojjhaṅgo cavati.

Evaṁ tiṭṭhantaṁ vacanaṁ 'tiṭṭhatīti' pajānāmi, sace pi cavati 'idappaccayā cavatīti' pajānāmīti.

Bojjhaṅgakathā.

II

IV. Yuganandhavagge Mettākathā

Sāvatthinidānaṁ

1. Mettāya Bhikkhave cetovimuttiyā āsevitāya bhāvitāya bahulīkatāya yānīkatāya vatthukatāya anuṭṭhitāya paricitāya susamāraddhāya ekādas' ānisaṁsā pāṭikaṅkhā. Katame ekādasa? Sukhaṁ supati, sukhaṁ paṭibujjhati, na pāpakaṁ supinaṁ passati, manussānaṁ piyo hoti, amanussānaṁ piyo hoti, devatā rakkhanti, nāssa[1] aggi vā visaṁ vā satthaṁ vā kamati,[2] tuvaṭaṁ cittaṁ samādhiyati, mukhavaṇṇo vippasīdati, asammūḷho kālaṁ karoti, uttariṁ appaṭivijjhanto brahmalokūpago hoti. Mettāya Bhikkhave cetovimuttiyā āsevitāya bhāvitāya bahulīkatāya yānīkatāya vatthukatāya anuṭṭhitāya paricitāya susamāraddhāya ime ekādas' ānisaṁsā pāṭikaṅkhā.

2. Atthi anodhiso pharaṇā[3] mettā cetovimutti, atthi odhiso pharaṇā mettā cetovimutti, atthi disā pharaṇā mettā cetovimutti.

Katih' ākārehi anodhiso pharaṇā mettā cetovimutti? Katih' ākārehi odhiso pharaṇā mettā cetovimutti? Katih' ākārehi disā pharaṇā mettā cetovimutti?

Pañcah' ākārehi anodhiso pharaṇā mettā cetovimutti, sattah' ākārehi odhiso pharaṇā mettā cetovimutti, dasah' ākārehi disā pharaṇā mettā cetovimutti.

Katamehi pañcah' ākārehi anodhiso pharaṇā mettā cetovimutti? 'Sabbe sattā averā abyāpajjhā anīghā sukhī attānaṁ pariharantu, sabbe pāṇā . . . pe . . . sabbe bhūtā, sabbe puggalā, sabbe attabhāvapariyāpannā averā abyā-

---

[1] nassa, M. [2] khamati, S. [3] bharaṇā, S.

pajjhā anīghā sukhī attānaṁ pariharantūti', imehi pañcah' ākārehi anodhiso pharaṇā mettā cetovimutti.

Katamehi sattah' ākārehi odhiso pharaṇā mettā cetovimutti? 'Sabbā itthiyo averā abyāpajjhā anīghā sukhī attānaṁ pariharantu, sabbe purisā . . . pe . . . sabbe ariyā, sabbe anariyā, sabbe devā, sabbe manussā, sabbe vinipātikā averā abyāpajjhā anīghā sukhī attānaṁ pariharantūti', imehi sattah' ākārehi odhiso pharaṇā mettā cetovimutti.

3. Katamehi dasah' ākārehi disā pharaṇā mettā cetovimutti?

'Sabbe puratthimāya disāya sattā averā abyāpajjhā anīghā sukhī attānaṁ pariharantu, sabbe pacchimāya disāya sattā . . . pe . . . sabbe uttarāya disāya sattā, sabbe dakkhiṇāya disāya sattā; sabbe puratthimāya anudisāya sattā, sabbe pacchimāya anudisāya sattā, sabbe uttarāya anudisāya sattā, sabbe dakkhiṇāya anudisāya satta, sabbe heṭṭhimāya disāya sattā, sabbe uparimāya disāya sattā averā abyāpajjhā anīghā sukhī attānaṁ pariharantu; sabbe puratthimāya disāya pāṇā . . . pe . . . bhūtā, puggalā, attabhāvapariyāpannā, sabbā itthiyo, sabbe purisā, sabbe ariyā, sabbe anariyā, sabbe devā, sabbe manussā, sabbe vinipātikā averā abyāpajjhā anīghā sukhī attānaṁ pariharantu; sabbe pacchimāya disāya vinipātikā, sabbe uttarāya disāya vinipātikā, sabbe dakkhiṇāya disāya vinipātikā; sabbe puratthimāya anudisāya vinipātikā, sabbe pacchimāya anudisāya vinipātikā, sabbe uttarāya anudisāya vinipātikā, sabbe dakkhiṇāya anudisāya vinipātikā, sabbe heṭṭhimāya disāya vinipātikā, sabbe uparimāya disāya vinipātikā averā abyāpajjhā anīghā sukhī attānaṁ pariharantūti', imehi dasah' ākārehi disā pharaṇā mettā cetovimutti. 'Sabbesaṁ sattānaṁ pīḷanaṁ vajjetvā apīḷanāya, upaghātaṁ vajjetvā anupaghātena, santāpaṁ vajjetvā asantāpena, pariyādānaṁ vajjetvā apariyādānena, vihesaṁ vajjetvā avihesāya, sabbe sattā averino hontu mā verino, sukhino hontu mā dukkhino, sukhitattā hontu mā dukkhitattā' ti, imehi aṭṭhah' ākārehi 'sabbe sattā mettāyatīti' mettā, 'taṁ dhammaṁ cetayatīti' ceto,

'sabbabyāpādapariyuṭṭhānehi vimuccatīti' vimutti, 'mettā ca ceto ca vimutti cāti'[1] mettācetovimutti.

4. 'Sabbe sattā averino hontu khemino hontu sukhino hontūti' saddhāya adhimuccati, saddhindriyaṁ paribhāvitā[2] hoti mettā cetovimutti; 'sabbe sattā averino hontu khemino hontu sukhino hontūti' viriyaṁ paggaṇhāti, viriyindriyaṁ paribhāvitā hoti mettā cetovimutti; 'sabbe sattā averino hontu khemino hontu sukhino hontūti' satiṁ upaṭṭhāpeti, satindriyaṁ paribhāvitā hoti mettā cetovimutti; 'sabbe sattā averino hontu khemino hontu sukhino hontūti' cittaṁ samādahati, samādhindriyaṁ paribhāvitā hoti mettā cetovimutti; 'sabbe sattā averino hontu khemino hontu sukhino hontūti' paññāya pajānāti, paññindriyaṁ paribhāvitā hoti mettā cetovimutti.

Imāni pañc' indriyāni mettāya cetovimuttiyā āsevanā honti, imehi pañcah' indriyehi mettā cetovimutti āseviyati; imāni pañc' indriyāni mettāya cetovimuttiyā bhāvanā honti, imehi pañcah' indriyehi mettā cetovimutti bhāviyati; imāni pañc' indriyāni mettāya cetovimuttiyā bahulīkammā honti, imehi pañcah' indriyehi mettā cetovimutti bahulīkariyati; imāni pañc' indriyāni mettāya cetovimuttiyā alaṅkārā honti, imehi pañcah' indriyehi mettā cetovimutti svālaṅkatā hoti; imāni pañc' indriyāni mettāya cetovimuttiyā parikkhārā honti, imehi pañcah' indriyehi mettā cetovimutti suparikkhatā hoti; imāni pañc' indriyāni mettāya cetovimuttiyā parivārā honti, imehi pañcah' indriyehi mettā cetovimutti suparivutā[3] hoti.

Imāni pañc' indriyāni mettāya cetovimuttiyā āsevanā honti, bhāvanā honti, bahulīkammā honti, alaṅkārā honti, parikkhārā honti, parivārā honti, pāripūrī honti, sahagatā honti, sahajātā honti, saṁsaṭṭhā honti, sampayuttā honti, pakkhandanā honti, pasīdanā[4] honti, santiṭṭhanā honti, vimuccanā honti, 'etaṁ santan' ti passanā honti, yānīkatā

[1] mettā ca cetovimutti cāti, K.
[2] saddhindriyaparibhāvitā, K.
[3] paripurī, S.M.
[4] saṁsidanā, M. S.S.$_2$ omit.

honti, vatthukatā honti, anuṭṭhitā honti, paricitā honti, susamāraddhā honti, subhavitā honti, svādhiṭṭhitā honti, susamuggatā honti, suvimuttā honti, nibbattenti, jotenti, pabhāsenti.[1]

5. 'Sabbe sattā averino hontu, khemino hontu, sukhino hontūti' assaddhiye na kampati, saddhābalaṁ paribhāvitā[2] hoti mettā cetovimutti; 'sabbe sattā averino hontu, khemino hontu, sukhino hontūti' kosajje na kampati, viriyabalaṁ paribhāvitā hoti mettā cetovimutti; 'sabbe sattā averino hontu, khemino hontu, sukhino hontūti' pamāde na kampati, satibalaṁ paribhāvitā hoti mettā cetovimutti; 'sabbe sattā averino hontu, khemino hontu, sukhino hontūti' uddhacce na kampati, samādhibalaṁ paribhāvitā hoti mettā cetovimutti; 'sabbe sattā averino hontu, khemino hontu, sukhino hontūti' avijjāya na kampati, paññābalaṁ paribhāvitā hoti mettā cetovimutti.

Imāni pañca balāni mettāya cetovimuttiyā āsevanā honti, imehi pañcahi balehi mettā cetovimutti āseviyati[3]; imāni pañca balāni mettāya cetovimuttiyā bhāvanā honti, imehi pañcahi balehi mettā cetovimutti bhāviyati; imāni pañca balāni mettāya cetovimuttiyā bahulīkammā honti, imehi pañcahi balehi mettā cetovimutti bahulīkariyati; imāni pañca balāni mettāya cetovimuttiyā alaṅkārā honti, imehi pañcahi balehi mettā cetovimutti svālaṅkatā[4] hoti; imāni pañca balāni mettāya cetovimuttiyā parikkhārā honti, imehi pañcahi balehi mettā cetovimutti suparikkhatā hoti; imāni pañca balāni mettāya cetovimuttiyā parivārā honti, imehi pañcahi balehi mettā cetovimutti suparivutā hoti.

Imāni pañca balāni mettāya cetovimuttiyā āsevanā honti, bhāvanā honti, bahulīkammā honti, alaṅkārā honti, parikkhārā honti, parivārā honti, pāripūrī honti, sahagatā honti, sahajātā honti, saṁsaṭṭhā honti, sampayuttā honti, pakkhandanā honti, pasīdanā honti, santiṭṭhanā honti, vimuc-

---

[1] pakāsenti, M.; patāpenti, K.

[2] saddhābalaparibhāvitā, K.

[3] āseviyyati, M.; āsevati, S.

[4] alaṅkatā, S.

canā honti, 'etaṁ santan' ti passanā honti, yānīkatā honti, vatthukatā honti, anuṭṭhitā honti, paricitā honti, susamāraddhā honti, subhāvitā honti, svādhiṭṭhitā honti, susamuggatā honti, suvimuttā honti, nibbattenti, jotenti, pabhāsenti.

6. 'Sabbe sattā averino hontu, khemino hontu, sukhino hontūti' satiṁ upaṭṭhāpeti, satisambojjhaṅgaṁ paribhāvitā hoti mettā cetovimutti; 'sabbe sattā . . . pe . . .' paññāya parivicināti,[1] dhammavicayasambojjhaṅgaṁ paribhāvitā hoti mettā cetovimutti; 'sabbe sattā . . . pe' . . . viriyaṁ paggaṅhāti, viriyasambojjhaṅgaṁ paribhāvitā hoti mettā cetovimutti; 'sabbe sattā . . . pe . . .' pariḷāhaṁ paṭipassambheti, pītisambojjhaṅgaṁ paribhāvitā hoti mettā cetovimutti; 'sabbe sattā . . . pe . . .' duṭṭhullaṁ paṭipassambheti, passaddhisambojjhaṅgaṁ paribhāvitā hoti mettā cetovimutti; 'sabbe sattā . . . pe . . .' cittaṁ samādahati, samādhisambojjhaṅgaṁ paribhāvitā hoti mettā cetovimutti; 'sabbe sattā . . . pe . . .' ñāṇena kilese paṭisaṅkhāti, upekkhāsambojjhaṅgaṁ paribhāvitā hoti mettā cetovimutti.

Ime satta bojjhaṅgā mettāya cetovimuttiyā āsevanā honti, imehi sattahi bojjhaṅgehi mettā cetovimutti āseviyati; ime satta bojjhaṅgā mettāya cetovimuttiyā bhāvanā honti, imehi sattahi bojjhaṅgehi mettā cetovimutti bhāviyati; ime satta bojjhaṅgā mettāya cetovimuttiyā bahulīkammā honti, imehi sattahi bojjhaṅgehi mettā cetovimutti bahulīkariyati; ime satta bojjhaṅgā mettāya cetovimuttiyā alaṅkārā honti, imehi sattahi bojjhaṅgehi mettā cetovimutti svālaṅkatā hoti; ime satta bojjhaṅgā mettāya cetovimuttiyā parikkhārā honti, imehi sattahi bojjhaṅgehi mettā cetovimutti suparikkhatā hoti; ime satta bojjhaṅgā mettāya cetovimuttiyā parivārā honti, imehi sattahi bojjhaṅgehi mettā cetovimutti suparivutā hoti.

Ime satta bojjhaṅgā mettāya cetovimuttiyā āsevanā honti, bhāvanā honti, bahulīkammā honti, alaṅkārā honti, parikkhārā honti, parivārā honti, pāripūrī honti, sahagatā honti, sahajātā honti, saṁsaṭṭhā honti, sampayuttā honti, pakkhandanā honti, pasīdanā honti, santiṭṭhanā honti,

---

[1] pavicināti, K.

vimuccanā honti, 'etaṁ santan' ti passanā honti, yānīkatā honti, vatthukatā honti, anuṭṭhitā honti, paricitā honti, susamāraddhā honti, subhāvitā honti, svādhiṭṭhitā honti, susamuggatā honti, suvimuttā honti, nibbattenti, jotenti, pabhāsenti.

7. 'Sabbe sattā averino hontu, khemino hontu, sukhino hontūti' sammā passati, sammādiṭṭhim paribhāvitā hoti mettā cetovimutti; 'sabbe sattā averino hontu, khemino hontu, sukhino hontūti' sammā abhiniropeti, sammāsaṅkappaṁ paribhāvitā hoti mettā cetovimutti; 'sabbe sattā averino hontu, khemino hontu, sukhino hontūti' sammā pariggaṇhāti, sammāvācaṁ paribhāvitā hoti mettā cetovimutti; 'sabbe sattā averino hontu, khemino hontu, sukhino hontūti' sammā samuṭṭhāpeti, sammākammantaṁ paribhāvitā hoti mettā cetovimutti; 'sabbe sattā averino hontu, khemino hontu, sukhino hontūti' sammā vodāpeti, sammā-ājīvaṁ paribhāvitā hoti mettā cetovimutti; 'sabbe sattā averino hontu, khemino hontu, sukhino hontūti' sammā paggaṇhāti, sammāvāyāmaṁ paribhāvitā hoti mettā cetovimutti; 'sabbe sattā averino hontu, khemino hontu, sukhino hontūti' sammā upaṭṭhāpeti, sammāsatiṁ paribhāvitā hoti mettā cetovimutti; 'sabbe sattā averino hontu, khemino hontu, sukhino hontūti' sammā samādahati, sammāsamādhiṁ paribhāvitā hoti mettā cetovimutti.

Ime aṭṭha maggaṅgā mettāya cetovimuttiyā āsevanā honti, imehi aṭṭhahi maggaṅgehi mettā cetovimutti āseviyati; ime aṭṭha maggaṅgā mettāya cetovimuttiyā bhāvanā honti, imehi aṭṭhahi maggaṅgehi mettā cetovimutti bhāviyati; ime aṭṭha maggaṅgā mettāya cetovimuttiyā bahulīkammā honti, imehi aṭṭhahi maggaṅgehi mettā cetovimutti bahulīkariyati; ime aṭṭha maggaṅgā mettāya cetovimuttiyā alaṅkārā honti, imehi aṭṭhahi maggaṅgehi mettā cetovimutti svālaṅkatā hoti; ime aṭṭha maggaṅgā mettāya cetovimuttiyā parikkhārā honti, imehi aṭṭhahi maggaṅgehi mettā cetovimutti suparikkhatā hoti; ime aṭṭha maggaṅgā mettāya cetovimuttiyā parivārā honti, imehi aṭṭhahi maggaṅgehi mettā cetovimutti suparivutā hoti.

Ime aṭṭha maggaṅgā mettāya cetovimuttiyā āsevanā

honti, bhāvanā honti, bahulīkammā honti, alaṅkārā honti, parikkhārā honti, parivārā honti, pāripūrī honti, sahagatā honti, sahajātā honti, saṁsaṭṭhā honti, sampayuttā honti, pakkhandanā honti, pasīdanā honti, santiṭṭhanā honti, vimuccanā honti, 'etaṁ santan' ti passanā honti, yānīkatā honti, vatthukatā honti, anuṭṭhitā honti, paricitā honti, susamāraddhā honti, subhāvitā honti, svādhiṭṭhitā honti, susamuggatā honti, suvimuttā honti, nibbattenti, jotenti, pabhāsenti.

8. 'Sabbesaṁ pāṇānaṁ . . . pe . . . sabbesaṁ bhūtānaṁ, sabbesaṁ puggalānaṃ, sabbesaṁ attabhāvapariyāpannānaṁ, sabbesaṁ itthīnaṁ, sabbesaṁ purisānaṁ, sabbesaṁ ariyānaṁ, sabbesaṁ anariyānaṁ, sabbesaṁ devānaṁ, sabbesaṁ manussānaṁ, sabbesaṁ vinipātikānaṁ pīlanaṁ vajjetvā apīlanāya, upaghātaṁ vajjetvā anupaghātena, santāpaṁ vajjetvā asantāpena, pariyādānaṁ vajjetvā apariyādānena, vihesaṁ vajjetvā avihesāya, sabbe vinipātikā averino hontu mā verino, sukhino hontu mā dukkhino, sukhitattā hontu mā dukkhitattā, imehi aṭṭhah' ākārehi 'sabbe vinipātikā mettāyatīti' mettā, 'taṁ dhammaṁ cetayatīti' ceto, 'sabbabyāpādapariyuṭṭhānehi vimuccatīti' vimutti, 'mettā ca ceto ca vimutti cāti' mettācetovimutti. 'Sabbe vinipātikā averino hontu, khemino hontu, sukhino hontūti' saddhāya adhimuccati, saddhindriyaṁ paribhāvitā hoti mettā cetovimutti . . . pe . . . nibbattenti jotenti pabhāsenti.

9. 'Sabbesaṁ puratthimāya disāya sattānaṁ . . . pe . . . sabbesaṁ pacchimāya disāya sattānaṁ, sabbesaṁ uttarāya disāya sattānaṁ, sabbesaṁ dakkhiṇāya disāya sattānaṁ, sabbesaṁ puratthimāya anudisāya sattānaṁ, sabbesaṁ pacchimāya anudisāya sattānaṁ, sabbesaṁ uttarāya anudisāya sattānaṁ, sabbesaṁ dakkhiṇāya anudisāya sattānaṁ, sabbesaṁ heṭṭhimāya disāya sattānaṁ, sabbesaṁ uparimāya disāya sattānaṁ pīlanaṁ vajjetvā apīlanāya . . . pe . . . 'mettā ca ceto ca vimutti cāti' mettācetovimutti.

'Sabbe uparimāya disāya sattā averino hontu, khemino hontu, sukkino hontūti' saddhāya adhimuccati, saddhin-

driyaṁ paribhāvitā hoti mettā cetovimutti . . . pe . . . nibbattenti jotenti pabhāsenti.

10. 'Sabbesaṁ puratthimāya disāya pāṇānaṁ . . . pe . . . vinipātikānaṁ, sabbesaṁ pacchimāya disāya vinipātikānaṁ, sabbesaṁ uttarāya disāya vinipātikānaṁ, sabbesaṁ dakkhiṇāya disāya vinipātikānaṁ, sabbesaṁ puratthimāya anudisāya vinipātikānaṁ, sabbesaṁ pacchimāya anudisāya vinipātikānaṁ, sabbesaṁ uttarāya anudisāya vinipātikānaṁ, sabbesaṁ dakkhiṇāya anudisāya vinipātikānaṁ sabbesaṁ heṭṭhimāya disāya vinipātikānaṁ, sabbesaṁ uparimāya disāya vinipātikānaṁ pīlanaṁ vajjetvā apīlanāya . . . pe . . . 'mettā ca ceto ca vimutti cāti' mettācetovimutti.

11. 'Sabbe uparimāya disāya vinipātikā averino hontu, khemino hontu, sukhino hontūti' saddhāya adhimuccati, saddhindriyaṁ paribhāvitā hoti mettā cetovimutti; sabbe uparimāya disāya vinipātikā averino hontu, khemino hontu, sukhino hontūti' viriyaṁ paggaṇhāti, viriyindriyaṁ paribhāvitā hoti mettā cetovimutti . . . pe . . . satiṁ upaṭṭhāpeti, satindriyaṁ paribhāvitā hoti mettā cetovimutti . . . pe . . . cittaṁ samādahati, samādhindriyaṁ paribhāvitā hoti mettā cetovimutti . . . pe . . . paññāya pajānāti, paññindriyaṁ paribhāvitā hoti mettā cetovimutti. Imāni pañc' indriyāni mettāya cetovimuttiyā āsevanā honti, imehi pañcah' indriyehi mettā cetovimutti āseviyati . . . pe . . . nibbattenti jotenti pabhāsenti.

12. 'Sabbe uparimāya disāya vinipātikā averino hontu, khemino hontu, sukhino hontūti' assaddhiye na kampati, saddhābalaṁ paribhāvitā hoti mettā cetovimutti . . . pe . . . kosajje na kampati, viriyabalaṁ paribhāvitā hoti mettā cetovimutti . . . pe . . . pamāde na kampati, satibalaṁ paribhāvitā hoti mettā cetovimutti . . . pe . . . uddhacce na kampati, samādhibalaṁ paribhāvitā hoti mettā cetovimutti . . . pe . . . avijjāya na kampati, paññābalaṁ paribhāvitā hoti mettā cetovimutti. Imāni pañca balāni mettāya cetovimuttiyā āsevanā honti, imehi pañcahi balehi mettā cetovimutti āseviyati . . . pe . . . nibbattenti jotenti pabhāsenti.

13. 'Sabbe uparimāya disāya vinipātikā averino hontu, khemino hontu, sukhino hontūti' satim upaṭṭhāpeti, satisambojjhaṅgaṁ paribhāvitā hoti mettā cetovimutti . . . pe . . . paññāya parivicināti, dhammavicayasambojjhaṅgaṁ paribhāvitā hoti mettā cetovimutti . . . pe . . . viriyaṁ paggaṇhāti, viriyasambojjhaṅgaṁ paribhāvitā hoti mettā cetovimutti . . . pe . . . pariḷāhaṁ paṭipassambheti, pītisambojjhaṅgaṁ paribhāvitā hoti mettā cetovimutti . . . pe . . . duṭṭhullaṁ paṭipassambheti, passaddhisambojjhaṅgaṁ paribhāvitā hoti mettā cetovimutti . . . pe . . . cittaṁ samādahati, samādhisambojjhaṅgaṁ paribhāvitā hoti mettā cetovimutti . . . pe . . . ñāṇena kilese paṭisaṅkhāti, upekkhāsambojjhaṅgaṁ paribhāvitā hoti mettā cetovimutti.

Ime satta bojjhaṅgā mettāya cetovimuttiyā āsevanā honti, imehi sattahi bojjhaṅgehi mettā cetovimutti āseviyati . . . pe . . . nibbattenti jotenti pabhāsenti.

14. Sabbe uparimāya disāya vinipātikā averino hontu, khemino hontu, sukhino hontūti' sammā passati, sammādiṭṭhiṁ paribhāvitā hoti mettā cetovimutti . . . pe . . . sammā abhiniropeti, sammāsaṅkappaṁ paribhāvitā hoti mettā cetovimutti . . . pe . . . sammā pariggaṇhāti, sammāvācaṁ paribhāvitā hoti mettā cetovimutti . . . pe . . . sammā samuṭṭhāpeti, sammākammantaṁ paribhāvitā hoti mettā cetovimutti . . . pe . . . sammā vodāpeti, sammā-ājīvaṁ paribhāvitā hoti mettā cetovimutti . . . pe . . . sammā paggaṇhāti, sammāvāyāmaṁ paribhāvitā hoti mettā cetovimutti . . . pe . . . sammā upaṭṭhāpeti, sammāsatiṁ paribhāvitā hoti mettā cetovimutti . . . pe . . . sammā samādhiyati, sammāsamādhiṁ paribhāvitā hoti mettā cetovimutti.

Ime aṭṭha maggaṅgā mettāya cetovimuttiyā āsevanā honti, imehi aṭṭhahi maggaṅgehi mettā cetovimutti āseviyati; ime aṭṭha maggaṅgā mettāya cetovimuttiyā parivārā honti, imehi aṭṭhahi maggaṅgehi mettā cetovimutti suparivutā hoti; ime aṭṭha maggaṅgā mettāya cetovimuttiyā āsevanā honti, bhāvanā honti, bahulīkammā honti, alaṅkārā honti, parikkhārā honti, parivārā honti,

pāripūrī honti, sahagatā honti, sahajātā honti, saṁsaṭṭhā honti, sampayuttā honti, pakkhandanā honti, pasīdanā honti, santiṭṭhanā honti, vimuccanā honti, 'etaṁ santan' ti passanā honti, yānīkatā honti, vatthukatā honti, anuṭṭhitā honti, paricitā honti, susamāraddhā honti, subhāvitā honti, svādhiṭṭhitā honti, susamuggatā honti, suvimuttā honti, nibbattenti, jotenti, pabhāsentīti.

Mettākathā niṭṭhitā.

II

V. Yuganandhavagge virāgakathā

1. Virāgo[1] maggo, vimutti phalaṁ. Kathaṁ virāgo[2] maggo ?[3]

Sotāpattimaggakkhaṇe dassanaṭṭhena sammādiṭṭhi micchādiṭṭhiyā virajjati, tadanuvattakakilesehi ca khandhehi ca virajjati, bahiddhā ca sabbanimittehi virajjati.

Virāgo virāgārammaṇo virāgagocaro virāge samudāgato[4] virāge ṭhito virāge patiṭṭhito.

'Virāgo' ti. Dve virāgā: nibbānañ ca virāgo, ye ca[5] nibbānārammaṇatā jātā dhammā sabbe virāgā hontīti virāgo. 'Sahajātāni sattaṅgāni virāgaṁ gacchantīti' virāgo maggo, 'etena maggena Buddhā ca sāvakā ca agataṁ disaṁ nibbānaṁ gacchantīti' aṭṭhaṅgiko maggo. Yāvatā puthusamaṇabrāhmaṇānaṁ parappavādānaṁ[6] maggā, ayaṁ eva ariyo aṭṭhaṅgiko maggo aggo ca seṭṭho ca pāmokkho[7] ca uttamo ca pavaro cāti maggānaṁ aṭṭhaṅgiko seṭṭho.

Abhiropanaṭṭhena[8] sammāsaṅkappo micchāsaṅkappā virajjati, pariggahaṭṭhena sammāvācā micchāvācāya virajjati, samuṭṭhānaṭṭhena sammākammanto micchākammantā virajjati, vodānaṭṭhena sammā-ājīvo micchā-ājīvā virajjati, paggahaṭṭhena sammāvāyāmo micchāvāyāmā virajjati, upaṭṭhānaṭṭhena sammāsati micchāsatiyā virajjati, avikkhepaṭṭhena sammāsamādhi micchāsamādhito virajjati,

---

[1] vītarāgo, S. [2] virāgo, S. [3] S. omits.
[4] samupāgato, K., with samudāgato as v.l.
[5] va, M. [6] parippavādānaṁ, S.
[7] vimokkho, K., with pāmokkho as v.l.
[8] abhiniropanaṭṭhena, S.M.

tadanuvattakakilesehi ca khandhehi ca virajjati, bahiddhā ca sabbanimittehi virajjati.

Virāgo virāgārammaṇo virāgagocaro virāge samudāgato virāge ṭhito virāge patiṭṭhito.

'Virāgo' ti. Dve virāgā: nibbānañ ca virāgo, ye ca nibbānārammaṇatā jātā dhammā sabbe virāgā hontīti virāgo. 'Sahajātāni sattaṅgāni virāgaṁ gacchantīti' virāgo maggo, 'etena maggena Buddhā ca sāvakā ca agataṁ disaṁ nibbānaṁ gacchantīti' aṭṭhaṅgiko maggo. Yāvatā puthusamaṇabrāhmaṇānaṁ parappavādānaṁ maggā, ayaṁ eva ariyo aṭṭhaṅgiko maggo aggo ca seṭṭho ca pāmokkho ca uttamo ca pavaro cāti maggānam aṭṭhaṅgiko seṭṭho.

2. Sakadāgāmimaggakkhaṇe dassanaṭṭhena sammādiṭṭhi . . . pe . . . avikkhepaṭṭhena sammāsamādhi oḷārikā kāmarāgasaññojanā paṭighasaññojanā, oḷārikā kāmarāgānusayā paṭighānusayā virajjati, tadanuvattakakilesehi ca khandhehi ca virajjati, bahiddhā ca sabbanimittehi virajjati.

Virāgo virāgārammaṇo virāgagocaro virāge samudāgato virāge ṭhito virāge patiṭṭhito.

'Virāgo' ti. Dve virāgā: nibbānañ ca virāgo, ye ca nibbānārammaṇatā jātā dhammā sabbe virāgā hontīti virāgo. 'Sahajātāni sattaṅgāni virāgaṁ gacchantīti' virāgo maggo, 'etena maggena Buddhā ca sāvakā ca agataṁ disaṁ nibbānaṁ gacchantīti' aṭṭhaṅgiko maggo. Yāvatā puthusamaṇabrāhmaṇānaṁ parappavādānaṁ maggā, ayaṁ eva ariyo aṭṭhaṅgiko maggo aggo ca seṭṭho ca pāmokkho ca uttamo ca pavaro cāti maggānaṁ aṭṭhaṅgiko seṭṭho.

3. Anāgāmimaggkkhaṇe dassanaṭṭhena sammādiṭṭhi . . . pe . . . avikkhepaṭṭhena sammāsamādhi aṇusahagatā kāmarāgasaññojanā paṭighasaññojanā, aṇusahagatā kāmarāgānusayā paṭighānusayā virajjati, tadanuvattakakilesehi ca khandhehi ca virajjati, bahiddhā ca sabbanimittehi virajjati.

Virāgo virāgārammaṇo virāgagocaro virāge samudāgato virāge ṭhito virāge patiṭṭhito.

'Virāgo' ti. Dve virāgā: nibbānañ ca virāgo, ye ca nibbānārammaṇatā jātā dhammā sabbe virāgā hontīti virāgo. 'Sahajātāni sattaṅgāni virāgaṁ gacchantīti' virāgo maggo, 'etena maggena Buddhā ca sāvakā ca agataṁ disaṁ nibbānaṁ gacchantīti' aṭṭhaṅgiko maggo. Yāvatā puthusamaṇabrāhmaṇānaṁ parappavādānaṁ maggā, ayaṁ eva ariyo aṭṭhaṅgiko maggo aggo ca seṭṭho ca pāmokkho ca uttamo ca pavaro cāti maggānaṁ aṭṭhaṅgiko seṭṭho.

4. Arahattamaggakkhaṇe dassanaṭṭhena sammādiṭṭhi . . . pe . . . avikkhepaṭṭhena sammāsamādhi rūparāgā arūparāgā mānā uddhaccā avijjāya mānānusayā bhavarāgānusayā avijjānusayā virajjati, tadanuvattakakilesehi ca khandhehi ca virajjati, bahiddhā ca sabbanimittehi virajjati.

Virāgo virāgārammaṇo virāgagocaro virāge samudāgato virāge ṭhito virāge patiṭṭhito.

'Virāgo' ti. Dve virāgā: nibbānañ ca virāgo, ye ca nibbānārammaṇatā jātā dhammā sabbe virāgā hontīti virāgo. 'Sahajātāni sattaṅgāni virāgaṁ gacchantīti' virāgo maggo, 'etena maggena Buddhā ca sāvakā ca agataṁ disaṁ nibbānaṁ gacchantīti' aṭṭhaṅgiko maggo. Yāvatā puthusamaṇabrāhmaṇānaṁ parappavādānaṁ maggā, ayaṁ eva ariyo aṭṭhaṅgiko maggo aggo ca seṭṭho ca pāmokkho ca uttamo ca pavaro cāti maggānaṁ aṭṭhaṅgiko seṭṭho.

5. Dassanavirāgo sammādiṭṭhi, abhiropanavirāgo[1] sammāsaṅkappo, pariggahavirāgo sammāvācā, samuṭṭhānavirāgo sammākammanto, vodānavirāgo sammā-ājīvo, paggahavirāgo sammāvāyāmo, upaṭṭhānavirāgo sammāsati, avikkhepavirāgo sammāsamādhi; upaṭṭhānavirāgo satisambojjhaṅgo, pavicayavirāgo dhammavicayasambojjhaṅgo, paggahavirāgo viriyasambojjhaṅgo, pharaṇavirāgo pītisambojjhaṅgo, upasamavirāgo passaddhisambojjhaṅgo, avikkhepavirāgo samādhisambojjhaṅgo, paṭisaṅkhānavirāgo upekkhāsambojjhaṅgo.

[1] All MSS. have abhiropana° here.

Assaddhiye akampiyavirāgo saddhābalaṁ, kosajje akampiyavirāgo viriyabalaṁ, pamāde akampiyavirāgo satibalaṁ, uddhacce akampiyavirāgo samādhibalaṁ, avijjāya akampiyavirāgo paññābalaṁ; adhimokkhavirāgo saddhindriyaṁ, paggahavirāgo viriyindriyaṁ, upaṭṭhānavirāgo satindriyaṁ, avikkhepavirāgo samādhindriyaṁ, dassanavirāgo paññindriyaṁ.

Ādhipateyyaṭṭhena indriyā virāgo, akampiyaṭṭhena balā virāgo, niyyānaṭṭhena bojjhaṅgā virāgo, hetuṭṭhena maggo virāgo, upaṭṭhānaṭṭhena satipaṭṭhānā virāgo, padahanaṭṭhena sammappadhānā virāgo, ijjhanaṭṭhena iddhipādā virāgo, tathaṭṭhena saccā virāgo, avikkhepaṭṭhena samatho virāgo; anupassanaṭṭhena vipassanā virāgo, ekarasaṭṭhena samathavipassanā virāgo, anativattanaṭṭhena yuganandhaṁ virāgo; saṁvaraṭṭhena sīlavisuddhi virāgo, avikkhepaṭṭhena cittavisuddhi virāgo, dassanaṭṭhena diṭṭhivisuddhi virāgo; vimuttaṭṭhena vimokkho virāgo, paṭivedhaṭṭhena vijjā virāgo, pariccāgaṭṭhena vimutti virāgo, samucchedaṭṭhena khaye ñāṇaṁ virāgo.

Chando mūlaṭṭhena virāgo, manasikāro samuṭṭhānaṭṭhena virāgo, phasso samodhānaṭṭhena virāgo, vedanā samosaraṇaṭṭhena virāgo, samādhi pamukhaṭṭhena virāgo, sati ādhipateyyaṭṭhena virāgo, paññā tatuttaraṭṭhena virāgo, vimutti sāraṭṭhena virāgo. Dassanamaggo sammādiṭṭhi, abhiropanamaggo sammāsaṅkappo . . . pe . . . amatogadhaṁ nibbānaṁ pariyosānaṭṭhena maggo.

Evaṁ virāgo maggo.

6. Kathaṁ vimutti phalaṁ?

Sotāpattiphalakkhaṇe dassanaṭṭhena sammādiṭṭhi micchādiṭṭhiyā vimuttā hoti, tadanuvattakakilesehi ca khandhehi ca vimuttā hoti, bahiddhā ca sabbanimittehi vimuttā hoti.

Vimutti vimuttārammaṇā vimuttigocarā vimuttiyā samudāgatā vimuttiyā ṭhitā vimuttiyā patiṭṭhitā.

'Vimuttīti.' Dve vimuttiyo: nibbānañ ca vimutti, ye ca nibbānārammaṇatā jātā dhammā sabbe vimuttā hontīti vimutti phalaṁ.

Abhiropanaṭṭhena sammāsaṅkappo micchāsaṅkappā

vimutto hoti, tadanuvattakakilesehi ca khandhehi ca vimutto hoti, bahiddhā ca sabbanimittehi vimutto hoti.

Vimutti vimuttārammaṇā vimuttigocarā vimuttiyā samudāgatā vimuttiyā ṭhitā vimuttiyā patiṭṭhitā.

'Vimuttīti.' Dve vimuttiyo: nibbānañ ca vimutti, ye ca nibbānārammaṇatā jātā dhammā sabbe vimuttā hontīti vimutti phalaṁ.

Pariggahaṭṭhena sammāvācā micchāvācāya vimuttā hoti . . . pe . . . samuṭṭhānaṭṭhena sammākammanto micchākammantā vimuttā hoti, vodānaṭṭhena sammā-ājīvo micchā-ājīvā vimutto hoti, paggahaṭṭhena sammāvāyāmo micchāvāyāmā vimutto hoti, upaṭṭhānaṭṭhena sammāsati micchāsatiyā vimuttā hoti, avikkhepaṭṭhena sammāsamādhi micchāsamādhito vimutto hoti, tadanuvattakakilesehi ca khandhehi ca vimutto hoti, bahiddhā ca sabbanimittehi vimutto hoti.

Vimutti vimuttārammaṇā vimuttigocarā vimuttiyā samudāgatā vimuttiyā ṭhitā vimuttiyā patiṭṭhitā.

'Vimuttīti.' Dve vimuttiyo: nibbānañ ca vimutti, ye ca nibbānārammaṇatā jātā dhammā sabbe vimuttā hontīti vimutti phalaṁ.

7. Sakadāgāmiphalakkhaṇe dassanaṭṭhena sammādiṭṭhi . . . pe . . . avikkhepaṭṭhena sammāsamādhi oḷārikā kāmarāgasaññojanā paṭighasaññojanā, oḷārikā kāmarāgānusayā paṭighānusayā vimutto hoti, tadanuvattakakilesehi ca khandhehi ca vimutto hoti, bahiddhā ca sabbanimittehi vimutto hoti.

Vimutti vimuttārammaṇā vimuttigocarā vimuttiyā samuḍāgatā vimuttiyā ṭhitā vimuttiyā patiṭṭhitā.

'Vimuttīti.' Dve vimuttiyo: nibbānañ ca vimutti, ye ca nibbānārammaṇatā jātā dhammā sabbe vimuttā hontīti vimutti phalaṁ.

8. Anāgāmiphalakkhaṇe dassanaṭṭhena sammādiṭṭhi . . . pe . . . avikkhepaṭṭhena sammāsamādhi aṇusahagatā kāmarāgasaññojanā paṭighasaññojanā, aṇusahagatā kāmarāgānusayā paṭighānusayā vimutto hoti, tadanuvattakakilesehi ca khandehi ca vimutto hoti, bahiddhā ca sabbanimittehi vimutto hoti.

Vimutti vimuttārammaṇā vimuttigocarā vimuttiyā samudāgatā vimuttiyā ṭhitā vimuttiyā patiṭṭhitā.

'Vimuttīti.' Dve vimuttiyo: nibbānañ ca vimutti, ye ca nibbānārammaṇatā jātā dhammā sabbe vimuttā hontīti vimutti phalaṁ.

9. Arahattaphalakkhaṇe dassanaṭṭhena sammādiṭṭhi . . . pe . . . avikkhepaṭṭhena sammāsamādhi rūparāgā arūparāgā mānā uddhaccā avijjāya mānānusayā bhavarāgānusayā avijjānusayā vimutto hoti, tadanuvattakakilesehi ca khandhehi ca vimutto hoti, bahiddhā ca sabbanimittehi vimutto hoti.

Vimutti vimuttārammaṇā vimuttigocarā vimuttiyā samudāgatā vimuttiyā ṭhitā vimuttiyā patiṭṭhitā.

'Vimuttīti.' Dve vimuttiyo: nibbānañ ca vimutti, ye ca nibbānārammaṇatā jātā dhammā sabbe vimuttā hontīti vimutti phalaṁ.

10. Dassanavimutti sammādiṭṭhi, abhiropanavimutti sammāsaṅkappo, pariggahavimutti sammāvācā, samuṭṭhānavimutti sammākammanto, vodānavimutti sammā-ājīvo, paggahavimutti sammāvāyāmo, upaṭṭhānavimutti sammāsati, avikkhepavimutti sammāsamādhi; upaṭṭhānavimutti satisambojjhaṅgo, pavicayavimutti dhammavicayasambojjhaṅgo, paggahavimutti viriyasambojjhaṅgo, pharaṇavimutti pītisambojjhaṅgo, upasamavimutti passaddhisambojjhaṅgo, avikkhepavimutti samādhisambojjhaṅgo, paṭisaṅkhānavimutti upekkhāsambojjhaṅgo.

Assaddhiye akampiyavimutti saddhābalaṁ, kosajje akampiyavimutti viriyabalaṁ, pamāde akampiyavimutti satibalaṁ, uddhacce akampiyavimutti samādhibalaṁ, avijjāya akampiyavimutti paññābalaṁ; adhimokkhavimutti saddhindriyaṁ, paggahavimutti virindriyaṁ, upaṭṭhānavimutti satindriyaṁ, avikkhepavimutti samādhindriyaṁ, dassanavimutti paññindriyaṁ.

Ādhipateyyaṭṭhena indriyā vimutti, akampiyaṭṭhena balā vimutti, niyyānaṭṭhena bojjhaṅgā vimutti, hetuṭṭhena maggo vimutti, upaṭṭhānaṭṭhena satipaṭṭhānā vimutti, padahanaṭṭhena sammappadhānā vimutti, ijjhanaṭṭhena iddhipādā vimutti, tathaṭṭhena saccā vimutti, avikkhepaṭṭhena sama-

tho vimutti; anupassanaṭṭhena vipassanā vimutti, ekarasaṭṭhena samathavipassanā vimutti, anativattanaṭṭhena yuganandhaṁ vimutti; saṁvaraṭṭhena sīlavisuddhi vimutti, avikkhepaṭṭhena cittavisuddhi vimutti, dassanaṭṭhena diṭṭhivisuddhi vimutti; vimuttaṭṭhena vimokkho vimutti, paṭivedhaṭṭhena vijjā vimutti, pariccāgaṭṭhena vimutti vimutti, samucchedaṭṭhena khaye ñāṇaṁ vimutti.

Chando mūlaṭṭhena vimutti, manasikāro samuṭṭhānaṭṭhena vimutti, phasso samodhānaṭṭhena vimutti, vedanā samosaraṇaṭṭhena vimutti, samādhi pamukhaṭṭhena vimutti, sati ādhipateyyaṭṭhena vimutti, paññā tatuttaraṭṭhena vimutti, vimutti sāraṭṭhena vimutti. Dassanamaggo sammādiṭṭhi, abhiropanamaggo sammāsaṅkappo . . . pe . . . amatogadhaṁ nibbānaṁ pariyosānaṭṭhena maggo. Evaṁ vimutti phalaṁ. Evaṁ virāgo maggo, vimutti phalan ti.

Virāgakathā.

II

VI. Yuganandhavagge paṭisambhidākathā

1. Evaṁ me sutaṁ. Ekaṁ samayaṁ Bhagavā Bārāṇasiyaṁ viharati Isipatane[1] Migadāye. Tatra kho Bhagavā pañcavaggiye bhikkhū āmantesi—'Dve 'me Bhikkhave antā pabbajitena na sevitabbā. Katame dve? Yo cāyaṁ kāmesu kāmasukhallikānuyogo hīno gammo pothujjaniko anariyo anatthasaṁhito, yo cāyaṁ attakilamathānuyogo dukkho anariyo anatthasaṁhito, ete te Bhikkhave ubho ante anupagamma majjhimā paṭipadā Tathāgatena abhisambuddhā cakkhukaraṇī ñāṇakaraṇī upasamāya abhiññāya sambodhāya nibbānāya saṁvattati. Katamā ca sā Bhikkhave majjhimā paṭipadā Tathāgatena abhisambuddhā cakkhukaraṇī ñāṇakaraṇī upasamāya abhiññāya sambodhāya nibbānāya saṁvattati? Ayam eva ariyo aṭṭhaṅgiko maggo, seyyathīdaṁ—sammādiṭṭhi sammāsaṅkappo sammāvācā sammākammanto sammā-ājīvo sammāvāyāmo sammāsati sammāsamādhi. Ayaṁ kho sā Bhikkhave majjhimā paṭipadā Tathāgatena abhisambuddhā cakkhukaraṇī ñāṇakaraṇī upasamāya abhiññāya sambodhāya nibbānāya saṁvattati.

2. Idaṁ kho pana Bhikkhave dukkhaṁ ariyasaccaṁ. Jāti pi dukkhā jarā pi dukkhā byādhi pi dukkhā maraṇaṁ pi dukkhaṁ, appiyehi sampayogo dukkho piyehi vippayogo dukkho, yaṁ p' icchaṁ na labhati taṁ pi dukkhaṁ, saṅkhittena pañc' upādānakkhandhā pi dukkhā.

Idaṁ kho pana Bhikkhave dukkhasamudayaṁ ariyasaccaṁ. Yāyaṁ taṇhā ponobbhavikā nandirāgasahagatā tatratatrābhinandinī, seyyathīdaṁ—kāmataṇhā bhavataṇhā vibhavataṇhā.

---

[1] S. omits.

Idaṁ kho pana Bhikkhave dukkhanirodhaṁ ariyasaccaṁ. Yo tassā yeva taṇhāya asesavirāganirodho cāgo paṭinissaggo mutti anālayo.

Idaṁ kho pana Bhikkhave dukkhanirodhagāminī paṭipadā ariyasaccaṁ. Ayam eva ariyo atthaṅgiko maggo, seyyathīdaṁ—sammādiṭṭhi . . . pe . . . sammāsamādhi.

3. Idaṁ dukkhaṁ ariyasaccan ti me Bhikkhave pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṁ udapādi ñāṇaṁ udapādi paññā udapādi vijjā udapādi āloko udapādi. Taṁ kho pan' idaṁ dukkhaṁ ariyasaccaṁ pariññeyyan ti me Bhikkhave . . . pe . . . pariññātan ti me Bhikkhave pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṁ udapādi ñāṇaṁ udapādi paññā udapādi vijjā udapādi āloko udapādi.

Idam dukkhasamudayaṁ ariyasaccan ti me Bhikkhave pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṁ udapādi ñāṇaṁ udapādi paññā udapādi vijjā udapādi āloko udapādi. Taṁ kho pan' idaṁ dukkhasamudayaṁ ariyasaccaṁ pahātabban ti me Bhikkhave . . . pe . . . pahīnan ti me Bhikkhave pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṁ udapādi ñāṇaṁ udapādi paññā udapādi vijjā udapādi āloko udapādi.

Idaṁ dukkhanirodhaṁ ariyasaccan ti me Bhikkhave pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṁ udapādi ñāṇam udapādi paññā udapādi vijjā udapādi āloko udapādi. Taṁ kho pan' idaṁ dukkhanirodhaṁ ariyasaccaṁ sacchikātabban ti me Bhikkhave . . . pe . . . sacchikatan ti me Bhikkhave pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṁ udapādi ñāṇam udapādi paññā udapādi vijjā udapādi āloko udapādi.

Idaṁ dukkhanirodhagāminī paṭipadā ariyasaccan ti me Bhikkhave pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṁ udapādi ñāṇaṁ udapādi paññā udapādi vijjā udapādi āloko udapādi. Taṁ kho pan' idaṁ dukkhanirodhagāminī paṭipadā ariyasaccaṁ bhāvetabban ti me Bhikkhave . . . pe . . . bhāvitan ti me Bhikkhave pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṁ udapādi ñāṇaṁ udapādi paññā udapādi vijjā udapādi āloko udapādi.

4. Yāva kīvañ ca me Bhikkhave imesu catūsu ariyasaccesu evan tiparivaṭṭaṁ dvādasākāraṁ yathābhūtaṁ ñāṇadassanaṁ na suvisuddhaṁ ahosi, n'eva tāvāhaṁ

Bhikkhave sadevake loke samārake sabrahmake sassamaṇabrāhmaṇiyā pajāya sadevamanussāya anuttaraṁ sammāsambodhiṁ abhisambuddho paccaññāsiṁ. Yato ca kho me Bhikkhave imesu catūsu ariyasaccesu evan tiparivaṭṭaṁ dvādasākāraṁ yathābhūtaṁ ñāṇadassanaṁ suvisuddhaṁ ahosi, athāhaṁ Bhikkhave sadevake loke samārake sabrahmake sassamaṇabrāhmaṇiyā pajāya sadevamanussāya anuttaraṁ sammāsambodhiṁ abhisambuddho paccaññāsiṁ. Ñāṇañ ca pana me dassanaṁ udapādi—'Akuppā me cetovimutti, ayam antimā jāti, n' atth' idāni punabbhavo' ti. Idam avoca Bhagavā, attamanā pañcavaggiyā bhikkhū Bhagavato bhāsitaṁ abhinandun ti.

Imasmiñ ca pana veyyākaraṇasmiṁ bhaññamāne āyasmato Koṇḍaññassa virajaṁ vītamalaṁ dhammacakkhuṁ udapādi—'Yaṁ kiñci samudayadhammaṁ, sabban taṁ nirodhadhamman' ti. Pavattite ca pana Bhagavatā dhammacakke Bhummā devā saddaṁ anussāvesuṁ—'Etaṁ Bhagavatā Bārāṇasiyaṁ Isipatane Migadāye anuttaraṁ dhammacakkaṁ pavattitaṁ appaṭivattiyaṁ samaṇena vā brāhmaṇena vā devena vā Mārena vā Brahmunā vā kenaci vā lokasmin' ti. Bhummānaṁ devānaṁ saddaṁ sutvā Cātumahārājikā devā saddaṁ anussāvesuṁ, Cātumahārājikānaṁ devānaṁ saddaṁ sutvā Tāvatiṁsā devā . . . pe . . . Yāmā devā, Tusitā devā, Nimmānaratī devā, Paranimmitavasavattī devā, Brahmakāyikā devā saddaṁ anussāvesuṁ —'Etaṁ Bhagavatā Bārāṇasiyaṁ Isipatane Migadāye anuttaraṁ dhammacakkaṁ pavattitaṁ appaṭivattiyaṁ samaṇena vā brāhmaṇena vā devena vā Mārena vā Brahmunā vā kenaci vā lokasmin' ti.

Iti ha tena khaṇena tena layena tena mūhuttena yāva Brahmalokā saddo abbhuggacchi, ayañ ca dasasahassī lokadhātu saṅkampi sampakampi sampavedhi, appamāṇo ca uḷāro obhāso loke pātur ahosi atikkamm' eva devānaṁ devānubhāvan ti. Atha kho Bhagavā udānaṁ udānesi—'Aññāsi vata bho Koṇḍañño, aññāsi vata bho Koṇḍañño' ti. Iti h' idaṁ āyasmato Koṇḍaññassa 'Aññāta-Koṇḍañño' tveva nāmaṁ ahosi.

5. 'Idaṁ dukkhaṁ ariyasaccan' ti pubbe ananussutesu

dhammesu cakkhuṁ udapādi, ñāṇaṁ udapādi, paññā udapādi, vijjā udapādi, āloko udapādi.

Cakkhuṁ udapādīti.' Ken' aṭṭhena? 'Ñāṇaṁ udapādīti.' Ken' aṭṭhena? 'Paññā udapādīti.' Ken' aṭṭhena? 'Vijjā udapādīti.' Ken' aṭṭhena? 'Āloko udapādīti.' Ken' aṭṭhena?

'Cakkhuṁ udapādīti.' Dassanaṭṭhena. 'Ñāṇaṁ udapādīti.' Ñātaṭṭhena. 'Paññā udapādīti.' Pajānanaṭṭhena. 'Vijjā udapādīti.' Paṭivedhaṭṭhena. 'Āloko udapādīti.' Obhāsaṭṭhena.

Cakkhuṁ dhammo, ñāṇaṁ dhammo, paññā dhammo, vijjā dhammo, āloko dhammo, ime pañca dhammā dhammapaṭisambhidāya ārammaṇā c'eva honti gocarā ca. Ye tassā ārammaṇā, te tassā gocarā: ye tassā gocarā, te tassā ārammaṇā. Tena vuccati—dhammesu ñāṇaṁ dhammapaṭisambhidā.

Dassanaṭṭho attho, ñātaṭṭho attho, pajānanaṭṭho attho, paṭivedhaṭṭho attho, obhāsaṭṭho attho, ime pañc' atthā atthapaṭisambhidāya ārammaṇā c'eva honti gocarā ca. Ye tassā ārammaṇā, te tassā gocarā: ye tassā gocarā, te tassā ārammaṇā. Tena vuccati—atthesu ñāṇaṁ atthapaṭisambhidā.

Pañca dhamme sandassetuṁ byañjananiruttābhilāpā, pañc' atthe sandassetuṁ byañjananiruttābhilāpā, imā dasa niruttiyo niruttipaṭisambhidāya ārammaṇā c'eva honti gocarā ca. Ye tassā ārammaṇā, te tassā gocarā: ye tassā gocarā, te tassā ārammaṇā. Tena vuccati—niruttīsu ñāṇaṁ niruttipaṭisambhidā.

Pañcasu dhammesu ñāṇāni, pañcasu atthesu ñāṇāni, dasasu niruttīsu ñāṇāni, imāni vīsati ñāṇāni paṭibhānapaṭisambhidāya ārammaṇā c'eva honti gocarā ca. Ye tassā ārammaṇā, te tassā gocarā; ye tassā gocarā, te tassā ārammaṇā. Tena vuccati—paṭibhānesu ñāṇaṁ paṭibhānapaṭisambhidā.

6. Taṁ kho pan' idaṁ dukkhaṁ ariyasaccaṁ pariññeyyan ti . . . pe . . . pariññātan ti pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṁ udapādi, ñāṇaṁ udapādi, paññā udapādi, vijjā udapādi, āloko udapādi.

'Cakkhuṁ udapādīti.' Ken' aṭṭhena? 'Ñāṇaṁ udapādīti.' Ken' aṭṭhena? 'Paññā udapādīti.' Ken' aṭṭhena? 'Vijjā udapādīti.' Ken' aṭṭhena? 'Āloko udapādīti.' Ken' aṭṭhena?

'Cakkhuṁ udapādīti.' Dassanaṭṭhena. 'Ñāṇaṁ udapādīti.' Ñātaṭṭhena. 'Paññā udapādīti.' Pajānanaṭṭhena. 'Vijjā udapādīti.' Paṭivedhaṭṭhena. 'Āloko udapādīti.' Obhāsaṭṭhena.

Cakkhuṁ dhammo, ñāṇaṁ dhammo, paññā dhammo, vijjā dhammo, āloko dhammo, ime pañca dhammā dhammapaṭisambhidāya ārammaṇā c'eva honti gocarā ca. Ye tassā ārammaṇa, te tassā gocarā, ye tassā gocarā, te tassā ārammaṇā. Tena vuccati—dhammesu ñāṇaṁ dhammapaṭisambhidā.

Dassanaṭṭho attho, ñātaṭṭho attho, pajānanaṭṭho attho, paṭivedhaṭṭho attho, obhāsaṭṭho attho, ime pañc' atthā atthapaṭisambhidāya ārammaṇā c'eva honti gocarā ca. Ye tassā ārammaṇā, te tassā gocarā: ye tassā gocarā, te tassā ārammaṇā. Tena vuccati—atthesu ñāṇaṁ atthapaṭisambhidā.

Pañca dhamme sandassetuṁ byañjananiruttābhilāpā, pañc' atthe sandassetuṁ byañjananiruttābhilāpā, imā dasa niruttiyo niruttipaṭisambhidāya ārammaṇā c'eva honti gocarā ca. Ye tassā ārammaṇā, te tassā gocarā: ye tassā gocarā, te tassā ārammaṇā. Tena vuccati—niruttīsu ñāṇaṁ niruttipaṭisambhidā.

Pañcasu dhammesu ñāṇāni, pañcasu atthesu ñāṇāni, dasasu niruttīsu ñāṇāni, imāni vīsati ñāṇāni paṭibhānapaṭisambhidāya ārammaṇā c'eva honti gocarā ca. Ye tassā ārammaṇā, te tassā gocarā; ye tassā gocarā, te tassā ārammaṇā. Tena vuccati—paṭibhānesu ñāṇaṁ paṭibhānapaṭisambhidā. Dukkhe ariyasacce paṇṇarasa dhammā, paṇṇarasa atthā, tiṁsa niruttiyo, saṭṭhi ñāṇāni.

7. Idaṁ dukkhasamudayaṁ ariyasaccan ti pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṁ udapādi . . . pe . . . āloko udapādi . . . pe . . . Taṁ kho pan' idaṁ dukkhasamudayaṁ ariyasaccaṁ pahātabban ti . . . pe . . . pahīnan ti pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṁ udapādi

. . . pe . . . āloko udapādi . . . pe . . . Dukkhasamudaye ariyasacce paṇṇarasa dhammā, paṇṇarasa atthā, tiṁsa niruttiyo, saṭṭhi ñāṇāni.

Idaṁ dukkhanirodhaṁ ariyasaccan ti pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṁ udapādi . . . pe . . . āloko udapādi . . . pe. . . . Taṁ kho pan' idaṁ dukkhanirodhaṁ ariyasaccaṁ sacchikātabban ti . . . pe . . . sacchikatan ti pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṁ udapādi . . . pe . . . āloko udapādi . . . pe. . . . Dukkhanirodhe ariyasacce paṇṇarasa dhammā, paṇṇarasa atthā, tiṁsa niruttiyo, saṭṭhi ñāṇāni.

Idaṁ dukkhanirodhagāminī paṭipadā ariyasaccan ti pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṁ udapādi . . . pe . . . āloko udapādi . . . pe. . . . Taṁ kho pan' idaṁ dukkhanirodhagāminī paṭipadā ariyasaccaṁ bhāvitabban ti . . . pe . . . bhāvitan ti pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṁ udapādi . . . pe . . . āloko udapādi . . . pe. . . . Dukkhanirodhagāminiyā paṭipadāya ariyasacce paṇṇarasa dhammā, paṇṇarasa atthā, tiṁsa niruttiyo, saṭṭhi ñāṇāni.

Catūsu ariyasaccesu saṭṭhi dhammā, saṭṭhi atthā, vīsasatā[1] niruttiyo, cattārīsañ ca dve ca ñāṇasatāni.

8. Ayaṁ kāye kāyānupassanā ti me Bhikkhave pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṁ udapādi . . . pe . . . āloko udapādi. Sā kho panāyaṁ kāye kāyānupassanā bhāvetabbā ti me Bhikkhave . . . pe . . . bhāvitā ti me Bhikkhave pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṁ udapādi . . . pe . . . āloko udapādi. Ayaṁ vedanāsu . . . pe . . . ayaṁ citte . . . pe . . . ayaṁ dhammesu dhammānupassanā ti pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṁ udapādi . . . pe . . . āloko udapādi. Sā kho panāyaṁ kāye dhammānupassanā bhāvetabbā ti me Bhikkhave . . . pe . . . bhāvitā ti me Bhikkhave pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṁ udapādi . . . pe . . . āloko udapādi.

Ayaṁ kāye kāyānupassanā ti pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṁ udapādi . . . pe . . . āloko udapādi.

---

[1] vīsatisatā, M.

Sā kho panāyaṁ kāye kāyānupassanā bhāvetabbā ti ,. . pe . . . bhāvitā ti pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṁ udapādi, ñāṇaṁ udapādi, paññā udapādi, vijjā udapādi, āloko udapādi.

'Cakkhuṁ udapādīti.' Ken' aṭṭhena? 'Ñāṇaṁ udapādīti.' Ken' aṭṭhena? 'Paññā udapādīti.' Ken' aṭṭhena? 'Vijjā udapādīti.' Ken' aṭṭhena? 'Āloko udapādīti.' Ken' aṭṭhena?

'Cakkhuṁ udapādīti.' Dassanaṭṭhena. 'Ñāṇaṁ udapādīti.' Ñātaṭṭhena. 'Paññā udapādīti.' Pajānanaṭṭhena. 'Vijjā udapādīti.' Paṭivedhaṭṭhena. 'Āloko udapādīti.' Obhāsaṭṭhena.

Cakkhuṁ dhammo, ñāṇaṁ dhammo, paññā dhammo, vijjā dhammo, āloko dhammo, ime pañca dhammā dhammapaṭisambhidāya ārammaṇā c'eva honti gocarā ca. Ye tassā ārammaṇā, te tassā gocarā: ye tassā gocarā, te tassā ārammaṇā. Tena vuccati—dhammesu ñāṇaṁ dhammapaṭisambhidā.

Dassanaṭṭho attho, ñātaṭṭho attho, pajānanaṭṭho attho, paṭivedhaṭṭho attho, obhāsaṭṭho attho, ime pañc' atthā atthapaṭisambhidāya ārammaṇā c'eva honti gocarā ca. Ye tassā ārammaṇā, te tassā gocarā: ye tassā gocarā, te tassā ārammaṇā. Tena vuccati—atthesu ñāṇaṁ atthapaṭisambhidā.

Pañca dhamme sandassetuṁ byañjananiruttābhilāpā, pañc' atthe sandassetuṁ byañjananiruttābhilāpā, imā dasa niruttiyo niruttipaṭisambhidāya ārammaṇā c'eva honti gocarā ca. Ye tassā ārammaṇā, te tassā gocarā: ye tassā gocarā, te tassā ārammaṇā. Tena vuccati—niruttīsu ñāṇaṁ niruttipaṭisambhidā.

Pañcasu dhammesu ñāṇāni, pañcasu atthesu ñāṇāni, dasasu niruttīsu ñāṇāni, imāni vīsati ñāṇāni paṭibhānapaṭisambhidāya ārammaṇā c'eva honti gocarā ca. Ye tassā ārammaṇā, te tassā gocarā; ye tassā gocarā, te tassā ārammaṇā. Tena vuccati—paṭibhānesu ñāṇaṁ paṭibhānapaṭisambhidā. Kāye kāyānupassanāsatipaṭṭhāne paṇṇarasa dhammā, paṇṇarasa atthā, tiṁsa niruttiyo, saṭṭhi ñāṇāni. Ayaṁ vedanāsu . . . pe . . . ayaṁ citte . . . pe . . . ayaṁ

dhammesu dhammānupassanā bhāvetabbā ti . . . pe . . . bhāvitā ti pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṁ udapādi . . . pe . . . āloko udapādi. Dhammesu dhammānupassanāsatipaṭṭhāne paṇṇarasa dhammā, paṇṇarasa atthā, tiṁsa niruttiyo, satthi ñāṇāni. Catūsu satipaṭṭhānesu saṭṭhi dhammā, saṭṭhi atthā, vīsasatā niruttiyo, cattārīsañ ca dve ca ñāṇasatāni.

9. Ayaṁ chandasamādhipadhānasaṅkhārasamannāgato iddhipādo ti me Bhikkhave pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṁ udapādi . . . pe . . . āloko udapādi. So kho panāyaṁ chandasamādhipadhānasaṇkhārasamannāgato iddhipādo bhāvetabbo ti me Bhikkhave . . . pe . . . bhāvito ti me Bhikkhave pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṁ udapādi . . . pe . . . āloko udapādi.

Ayaṁ viriyasamādhi° . . . pe . . . ayaṁ cittasamādhi° . . . pe . . . ayaṁ vīmaṁsāsamādhipadhānasaṅkhārasamannāgato iddhipādo ti me Bhikkhave pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṁ udapādi . . . pe . . . āloko udapādi. So kho panāyaṁ vīmaṁsāsamādhipadhānasaṅkhārasamannāgato iddhipādo bhāvetabbo ti me Bhikkhave . . . pe . . . bhāvito ti me Bhikkhave pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṁ udapādi . . . pe . . . āloko udapādi.

10. Ayaṁ chandasamādhipadhānasaṅkhārasamannāgato iddhipādo ti pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṁ udapādi . . . pe . . . āloko udapādi. So kho panāyaṁ chandasamādhipadhānasaṅkhārasamannāgato iddhipādo bhāvetabbo ti me Bhikkhave . . . pe . . . bhāvito ti me Bhikkhave pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṁ udapādi, ñāṇaṁ udapādi, paññā udapādi, vijjā udapādi, āloko udapādi.

'Cakkhuṁ udapādīti.' Ken' aṭṭhena? 'Ñāṇaṁ udapādīti.' Ken' aṭṭhena? 'Paññā udapādīti.' Ken' aṭṭhena? 'Vijjā udapādīti.' Ken' aṭṭhena? 'Āloko udapādīti.' Ken' aṭṭhena?

'Cakkuṁ udapādīti.' Dassanaṭṭhena. 'Ñāṇaṁ udapādīti.' Ñātaṭṭhena. 'Paññā udapādīti.' Pajānanaṭṭhena. 'Vijjā udapādīti.' Paṭivedhaṭṭhena. 'Āloko udapādīti.' Obhāsaṭṭhena.

Cakkhuṁ dhammo, ñāṇaṁ dhammo, paññā dhammo, vijjā dhammo, āloko dhammo, ime pañca dhammā dhammapaṭisambhidāya ārammaṇā c'eva honti gocarā ca. Ye tassā ārammaṇā, te tassā gocarā: ye tassā gocarā, te tassā ārammaṇā. Tena vuccati—dhammesu ñāṇaṁ dhammapaṭisambhidā.

Dassanaṭṭho attho, ñātaṭṭho attho, pajānanaṭṭho attho, paṭivedhaṭṭho attho, obhāsaṭṭho attho, ime pañc' atthā atthapaṭisambhidāya ārammaṇā c'eva honti gocarā ca. Ye tassā ārammaṇā, te tassā gocarā: ye tassā gocarā, te tassā ārammaṇā. Tena vuccati—atthesu ñāṇaṁ atthapaṭisambhidā.

Pañca dhamme sandassetuṁ byañjananiruttābhilāpā, pañc' atthe sandassetuṁ byañjananiruttābhilāpā, imā dasa niruttiyo niruttipaṭisambhidāya ārammaṇā c'eva honti gocarā ca. Ye tassā ārammaṇā, te tassā gocarā: ye tassā gocarā, te tassā ārammaṇā. Tena vuccati—niruttīsu ñāṇaṁ niruttipaṭisambhidā.

Pañcasu dhammesu ñāṇāni, pañcasu atthesu ñāṇāni, dasasu niruttīsu ñāṇāni, imāni vīsati ñāṇāni paṭibhānapaṭisambhidāya ārammaṇā c'eva honti gocarā ca. Ye tassā ārammaṇā, te tassā gocarā; ye tassā gocarā, te tassā ārammaṇā. Tena vuccati—paṭibhānesu ñāṇaṁ paṭibhānapaṭisambhidā. Chandasamādhipadhānasaṅkhārasamannāgate iddhipāde paṇṇarasa dhammā, paṇṇarasa atthā, tiṁsa niruttiyo, saṭṭhi ñāṇāni.

Ayaṁ viriyasamādhi° . . . pe . . . ayaṁ cittasamādhi° . . . pe . . . ayaṁ vimaṁsāsamādhipadhānasaṅkhārasamannāgato iddhipādo ti pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṁ udapādi . . . pe . . . aloko udapādi. So kho panāyaṁ vīmaṁsāsamādhipadhānasaṅkhārasamannāgato iddhipādo bhāvetabbo ti . . . pe . . . bhāvito ti pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṁ udapādi . . . pe . . . āloko udapādi . . . pe . . . paṭibhānesu ñāṇaṁ paṭibhānapaṭisambhidā. Vīmaṁsāsamādhipadhānasaṅkhārasamannāgate iddhipāde paṇṇarasa dhammā, paṇṇarasa atthā, tiṁsa niruttiyo, saṭṭhi ñāṇāni. Catūsu iddhipādesu saṭṭhi dhammā, saṭṭhi aṭṭhā, vīsasatā niruttiyo, cattārīsañ ca dve ca ñāṇasatāni.

11. Samudayo samudayo ti kho Bhikkhave Vipassissa Bodhisattassa pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṁ udapādi . . . pe . . . āloko udapādi. Nirodho nirodho ti kho Bhikkhave Vipassissa Bodhisattassa pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṁ udapādi . . . pe . . . āloko udapādi. Vipassissa Bodhisattassa veyyākaraṇe dasa dhammā, dasa atthā, vīsati niruttiyo, cattārīsaṁ ñāṇāni.

Samudayo samudayo ti kho Bhikkhave Sikhissa Bodhisattassa . . . pe . . . Vessabhussa Bodhisattassa . . . pe . . . Kakusandhassa[1] Bodhisattassa . . . pe . . . Konāgamanassa Bodhisattassa . . . pe . . . Kassapassa Bodhisattassa pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṁ udapādi . . . pe . . . āloko udapādi. Nirodho nirodho ti kho Bhikkhave Kassapassa Bodhisattassa pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṁ udapādi . . . pe . . . āloko udapādi. Kassapassa Bodhisattassa veyyākaraṇe dasa dhammā, dasa atthā, vīsati niruttiyo, cattārisaṁ ñāṇāni.

Samudayo samudayo ti kho Bhikkhave Gotamassa Bodhisattassa pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṁ udapādi . . . pe . . . āloko udapādi. Nirodho nirodho ti kho Bhikkhave pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṁ udapādi . . . pe . . . āloko udapādi. Gotamassa Bodhisattassa veyyākaraṇe dasa dhammā, dasa atthā, vīsati niruttiyo, cattārisaṁ ñāṇāni.

Sattannaṁ Bodhisattānaṁ sattasu veyyākaraṇesu sattati dhammā, sattati atthā, cattārīsasatā niruttiyo, asīti ca dve ca ñāṇasatāni.

12. 'Yāvatā abhiññāya abhiññaṭṭho ñāto diṭṭho vidito sacchikato phassito paññāya, aphassito paññāya abhiññaṭṭho n'atthīti' cakkhuṁ udapādi ñāṇaṁ udapādi paññā udapādi vijjā udapādi āloko udapādi. Abhiññāya abhiññaṭṭhe pañcavīsati dhammā, pañcavīsati atthā, paññāsa niruttiyo, sataṁ ñāṇāni.

Yāvatā pariññāya pariññaṭṭho . . . pe . . . yāvatā pahānassa pahānaṭṭho . . . pe . . . yāvatā bhāvanāya bhāvanaṭṭho . . . pe . . . yāvatā sacchikiriyāya sacchi-

[1] Kakkusandhassa, M.

kiriyaṭṭho ñāto diṭṭho vidito . . . pe . . . āloko udapādi. Sacchikiriyāya sacchikiriyaṭṭhe pañcavīsati dhammā, pañcavīsati atthā, paññāsa niruttiyo, sataṁ ñāṇāni. Abhiññāya abhiññaṭṭhe, pariññāya pariññaṭṭhe, pahānāya pahānaṭṭhe, bhāvanāya bhāvanaṭṭhe, sacchikiriyāya sacchikiriyaṭṭhe pañcavīsasataṁ dhammā, pañcavīsasataṁ atthā, aḍḍhateyyaniruttisatāni, pañca ñāṇasatāni.

13. Yāvatā khandhānaṁ khandhaṭṭho ñāto diṭṭho vidito . . . pe . . . āloko udapādi. Khandhānaṁ khandhaṭṭhe pañcavīsati dhammā . . . pe . . . sataṁ ñāṇāni. Yāvatā dhātūnaṁ dhātuṭṭho . . . pe . . . yāvatā āyatanānaṁ āyatanaṭṭho . . . pe . . . yāvatā saṅkhatānaṁ saṅkhataṭṭho . . . pe . . . yāvatā asaṅkhatassa asaṅkhataṭṭho ñāto diṭṭho vidito . . . pe . . . āloko udapādi.

Asaṅkhatassa asaṅkhataṭṭhe pañcavīsati dhammā, pañcavīsati atthā, paññāsa niruttiyo, sataṁ ñāṇāni. Khandhānaṁ khandhaṭṭhe, dhātūnaṁ dhātuṭṭhe, āyatanānaṁ āyatanaṭṭhe, saṅkhatānaṁ saṅkhataṭṭhe, asaṅkhatassa asaṅkhataṭṭhe pañcavīsasataṁ dhammā, pañcavīsasataṁ atthā, aḍḍhateyyaniruttisatāni, pañca ñāṇasatāni.

14. Yāvatā dukkhassa dukkhaṭṭho ñāto diṭṭho vidito . . . pe . . . āloko udapādi. Dukkhassa dukkhaṭṭho pañcavīsati dhammā . . . pe . . . sataṁ ñāṇāni. Yāvatā samudayassa samudayaṭṭho . . . pe . . . yāvatā nirodhassa nirodhaṭṭho . . . pe . . . yāvatā maggassa maggaṭṭho ñāto diṭṭho vidito . . . pe . . . āloko udapādi. Maggassa maggaṭṭhe pañcavīsati dhammā, pañcavīsati atthā, paññāsa niruttiyo, sataṁ ñāṇāni. Catūsu ariyasaccesu sataṁ dhammā, sataṁ atthā, dve niruttisatāni, cattāri ñāṇasatāni.

15. Yāvatā atthapaṭisambhidāya atthapaṭisambhidaṭṭho ñāto diṭṭho vidito . . . pe . . . āloko udapādi. Atthapaṭisambhidāya atthapaṭisambhidaṭṭhe pañcavīsati dhammā . . . pe . . . sataṁ ñāṇāni.

Yāvatā dhammapaṭisambhidāya dhammapaṭisambhidaṭṭho . . . pe . . . yāvatā niruttipaṭisambhidāya niruttipaṭisambhidaṭṭho . . . pe . . . yāvatā paṭibhānapaṭisambhidāya paṭibhānapaṭisambhidaṭṭho ñāto diṭṭho vidito . . .

pe . . . āloko udapādi. Paṭibhānapaṭisambhidāya paṭibhānapaṭisambhidaṭṭhe pañcavīsati dhammā . . . pe . . . sataṁ ñāṇāni. Catūsu paṭisambhidāsu sataṁ dhammā, sataṁ atthā, dve niruttisatāni, cattāri ñāṇasatāni.

16. Yāvatā indriyaparopariyatte ñāṇaṁ ñātaṁ diṭṭhaṁ viditaṁ . . . pe . . . āloko udapādi. Indriyaparopariyatte ñāṇe pañcavīsati dhammā . . . pe . . . sataṁ ñāṇāni. Yāvatā sattānaṁ āsayānusaye ñāṇaṁ . . . pe . . . yāvatā yamakapāṭihīre ñāṇaṁ . . . pe . . . . yāvatā mahākaruṇāsamāpattiyā ñāṇaṁ . . . pe . . . yāvatā anāvaraṇaṁ ñāṇaṁ ñātaṁ diṭṭhaṁ viditaṁ . . . pe . . . āloko udapādi. Anāvaraṇe ñāṇe pañcavīsati dhammā . . . pe . . . sataṁ ñāṇāni. Chasu Buddhadhammesu diyaḍḍhasataṁ dhammā, diyaḍḍhasataṁ atthā, tīṇi niruttisatāni, cha ñāṇasatāni. Paṭisambhidādhikaraṇe[1] aḍḍhanavamāni dhammasatāni, aḍḍhanavamāni atthasatāni, niruttisahassañ ca satta ca niruttisatāni, tīṇi ca ñāṇasahassāni cattāri ca ñāṇasatānīti.

Paṭisambhidākathā.

---

[1] Paṭibhānapaṭisambhidādhikaraṇe, M.; paṭibhānapaṭisambhidākaraṇe, S. S_2.; paṭisambhidāpakaraṇe, K.

II

VII. Yuganandhavagge dhammacakkakathā

1. Evaṁ me sutaṁ. Ekaṁ samayaṁ Bhagavā Bārāṇasiyaṁ viharati . . . pe . . . iti h' idaṁ ayasmato Koṇḍaññassa 'Aññātakoṇḍañño' tveva nāmaṁ ahosi.

'Idaṁ dukkhaṁ ariyasaccan' ti pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṁ udapādi, ñāṇaṁ udapādi, paññā udapādi, vijjā udapādi, āloko udapādi.

'Cakkhuṁ udapādīti.' Ken' aṭṭhena? 'Ñāṇaṁ udapādīti.' Ken' aṭṭhena? 'Paññā udapādīti.' Ken' aṭṭhena? 'Vijjā udapādīti.' Ken' aṭṭhena? 'Āloko udapādīti.' Ken' aṭṭhena?

'Cakkhuṁ udapādīti.' Dassanaṭṭhena. 'Ñāṇam udapādīti.' Ñātaṭṭhena. 'Paññā udapādīti.' Pajānanaṭṭhena. 'Vijjā udapādīti.' Paṭivedhaṭṭhena. 'Āloko udapādīti.' Obhāsaṭṭhena.

Cakkhuṁ dhammo dassanaṭṭho attho, ñāṇaṁ dhammo ñātaṭṭho attho, paññā dhammo pajānanaṭṭho attho, vijjā dhammo paṭivedhaṭṭho attho, āloko dhammo obhāsaṭṭho attho, ime pañca dhammā pañca atthā dukkhavatthukā saccavatthukā saccārammaṇā saccagocarā saccasaṅgahitā saccapariyāpannā sacce samudāgatā sacce ṭhitā sacce patiṭṭhitā.

2. 'Dhammacakkan' ti. Ken' aṭṭhena dhammacakkaṁ? 'Dhammañ ca pavatteti cakkañ cāti' dhammacakkaṁ, 'cakkañ ca pavatteti dhammañ cāti' dhammacakkaṁ, 'dhammena pavattetīti' dhammacakkaṁ, 'dhammacariyāya pavattetīti' dhammacakkaṁ, 'dhamme ṭhito pavattetīti' dhammacakkaṁ, 'dhamme patiṭṭhito pavattetīti' dhammacakkaṁ, 'dhamme patiṭṭhāpento pavattetīti' dhammacakkaṁ, 'dhamme vasippatto pavattetīti' dhammacakkaṁ, 'dhamme vasiṁ pāpento pavattetīti' dhamma-

cakkaṁ, 'dhamme pāramippatto pavattetīti' dhammacakkaṁ, 'dhamme pāramiṁ pāpento pavattetīti' dhammacakkaṁ, 'dhamme vesārajjappatto pavattetīti' dhammacakkaṁ, dhamme vesārajjaṁ pāpento pavattetīti' dhammacakkaṁ, 'dhammaṁ sakkaronto pavattetīti' dhammacakkaṁ, 'dhammaṁ garukaronto[1] pavattetīti' dhammacakkaṁ, 'dhammaṁ mānento pavattetīti' dhammacakkaṁ, 'dhammaṁ pūjento pavattetīti' dhammacakkaṁ, 'dhammaṁ apacāyamāno pavattetīti' dhammacakkaṁ, 'dhammaddhajo pavattetīti' dhammacakkaṁ, 'dhammaketuṁ pavattetīti' dhammacakkaṁ, 'dhammādhipateyyo pavattetīti' dhammacakkaṁ, 'taṁ kho pana dhammacakkaṁ appaṭivattiyaṁ samaṇena vā brāhmaṇena vā devena vā Mārena vā Brahmunā vā kenaci vā lokasmin' ti dhammacakkaṁ.

'Saddhindriyaṁ dhammo, taṁ dhammaṁ pavattetīti' dhammacakkaṁ, 'viriyindriyaṁ dhammo, taṁ dhammaṁ pavattetīti' dhammacakkaṁ, 'satindriyaṁ dhammo, taṁ dhammaṁ pavattetīti' dhammacakkaṁ, 'samādhindriyaṁ dhammo, taṁ dhammaṁ pavattetīti' dhammacakkaṁ, 'paññindriyaṁ dhammo, taṁ dhammaṁ pavattetīti' dhammacakkaṁ; 'saddhābalaṁ dhammo, taṁ dhammaṁ pavattetīti' dhammacakkaṁ, 'viriyabalaṁ dhammo, taṁ dhammaṁ pavattetīti' dhammacakkaṁ, 'satibalaṁ dhammo, taṁ dhammaṁ pavattetīti' dhammacakkaṁ, 'samādhibalaṁ dhammo, taṁ dhammaṁ pavattetīti' dhammacakkaṁ, 'paññābalaṁ dhammo, taṁ dhammaṁ pavattetīti' dhammacakkaṁ; 'satisambojjhaṅgo dhammo, taṁ dhammaṁ pavattetīti' dhammacakkaṁ, 'dhammavicayasambojjhaṅgo dhammo, taṁ dhammaṁ pavattetīti' dhammacakkaṁ, 'viriyasambojjhaṅgo dhammo, taṁ dhammaṁ pavattetīti' dhammacakkaṁ, 'pītisambojjhaṅgo dhammo, taṁ dhammaṁ pavattetīti' dhammacakkaṁ, 'passaddhisambojjhaṅgo dhammo, taṁ dhammaṁ pavattetīti' dhammacakkaṁ, 'samādhisambojjhaṅgo dhammo, taṁ dhammaṁ pavattetīti' dhammacakkaṁ, 'upekkhā-

---

[1] guruṁ karonto, M.

sambojjhaṅgo dhammo, taṁ dhammaṁ pavattetīti' dhammacakkaṁ; 'sammādiṭṭhi dhammo, taṁ dhammaṁ pavattetīti' dhammacakkaṁ, 'sammāsaṅkappo dhammo, taṁ dhammaṁ pavattetīti' dhammacakkaṁ, 'sammāvācā dhammo, taṁ dhammaṁ pavattetīti' dhammacakkaṁ, 'sammākammanto dhammo, taṁ dhammaṁ pavattetīti' dhammacakkaṁ, 'sammā-ājīvo dhammo, taṁ dhammaṁ pavattetīti' dhammacakkaṁ, 'sammāvāyāmo dhammo, taṁ dhammaṁ pavattetīti' dhammacakkaṁ, 'sammāsati dhammo, taṁ dhammaṁ pavattetīti' dhammacakkaṁ, 'sammāsamādhi dhammo, taṁ dhammaṁ pavattetīti' dhammacakkaṁ.

'Ādhipateyyaṭṭhena indriyā dhammo, taṁ dhammaṁ pavattetīti' dhammacakkaṁ, 'akampiyaṭṭhena balā dhammo, taṁ dhammaṁ pavattetīti' dhammacakkaṁ, 'niyyānaṭṭhena bojjhaṅgā dhammo, taṁ dhammaṁ pavattetīti' dhammacakkaṁ, 'hetuṭṭhena maggo dhammo, taṁ dhammaṁ pavattetīti' dhammacakkaṁ, 'upaṭṭhānaṭṭhena satipaṭṭhānā dhammo, taṁ dhammaṁ pavattetīti' dhammacakkaṁ, 'padahanaṭṭhena sammappadhānā dhammo, taṁ dhammaṁ pavattetīti' dhammacakkaṁ, 'ijjhanaṭṭhena iddhipādā dhammo, taṁ dhammaṁ pavattetīti' dhammacakkaṁ, 'tathaṭṭhena saccā dhammo, taṁ dhammaṁ pavattetīti' dhammacakkaṁ; 'avikkhepaṭṭhena samatho dhammo, taṁ dhammaṁ pavattetīti' dhammacakkaṁ, 'anupassanaṭṭhena vipassanā dhammo, taṁ dhammaṁ pavattetīti' dhammacakkaṁ, 'ekarasaṭṭhena samathavipassanā dhammo, taṁ dhammaṁ pavattetīti' dhammacakkaṁ, 'anativattanaṭṭhena yuganandhaṁ dhammo, taṁ dhammaṁ pavattetīti' dhammacakkaṁ; 'saṁvaraṭṭhena sīlavisuddhi dhammo, taṁ dhammaṁ pavattetīti' dhammacakkaṁ, 'avikkhepaṭṭhena cittavisuddhi dhammo, taṁ dhammaṁ pavattetīti' dhammacakkaṁ, 'dassanaṭṭhena diṭṭhivisuddhi dhammo, taṁ dhammaṁ pavattetīti' dhammacakkaṁ; 'muttaṭṭhena vimokkho dhammo, taṁ dhammaṁ pavattetīti' dhammacakkaṁ, 'paṭivedhaṭṭhena vijjā dhammo, taṁ dhammaṁ pavattetīti' dhammacakkaṁ, 'pariccāgaṭṭhena vimutti

dhammo, taṁ dhammaṁ pavattetīti' dhammacakkaṁ, 'samucchedaṭṭhena khaye ñāṇaṁ dhammo, taṁ dhammaṁ pavattetīti' dhammacakkaṁ, 'paṭippassaddhaṭṭhena anuppāde ñāṇaṁ dhammo, taṁ dhammaṁ pavattetīti' dhammacakkaṁ.

'Chando mūlaṭṭhena dhammo, taṁ dammaṁ pavattetīti' dhammacakkaṁ, 'manasikāro samuṭṭhānaṭṭhena dhammo, taṁ dhammaṁ pavattetīti' dhammacakkaṁ, 'phasso samodhānaṭṭhena dhammo, taṁ dhammaṁ pavattetīti' dhammacakkaṁ, 'vedanā samosaraṇaṭṭhena dhammo, taṁ dhammaṁ pavattetīti' dhammacakkaṁ, 'samādhi pamukkhaṭṭhena dhammo, taṁ dhammaṁ pavattetīti' dhammacakkaṁ, 'sati ādhipateyyaṭṭhena dhammo, taṁ dhammaṁ pavattetīti' dhammacakkaṁ, 'paññā tatuttaraṭṭhena dhammo, taṁ dhammaṁ pavattetīti' dhammacakkaṁ, 'vimutti sāraṭṭhena dhammo, taṁ dhammaṁ pavattetīti' dhammacakkaṁ, 'amatogadhaṁ nibbānaṁ pariyosānaṭṭhena dhammo, taṁ dhammaṁ pavattetīti' dhammacakkaṁ.

3. Taṁ kho pan' idaṁ dukkhaṁ ariyasaccaṁ pariññeyyan ti . . . pe . . . pariññātan ti pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṁ udapādi . . . pe . . . āloko udapādi. 'Cakkhuṁ udapadīti.' Ken' aṭṭhena? . . . pe . . . 'āloko udapādīti.' Ken' aṭṭhena? 'Cakkhuṁ udapādīti.' Dassanaṭṭhena . . . pe . . . 'āloko udapādīti.' Obhāsaṭṭhena.

Cakkhuṁ dhammo dassanaṭṭho attho . . . pe . . . āloko dhammo obhāsaṭṭho attho, ime pañca dhammā pañca atthā dukkhavatthukā saccavatthukā . . . pe . . . sacce patiṭṭhitā.

'Dhammacakkan' ti. Ken' aṭṭhena dhammacakkaṁ? 'Dhammañ ca pavatteti cakkañ cāti' dhammacakkaṁ . . . pe . . . 'amatogadhaṁ nibbānaṁ pariyosānaṭṭhena dhammo, taṁ dhammaṁ pavattetīti' dhammacakkaṁ.

4. 'Idaṁ dukkhasamudayaṁ ariyasaccan' ti pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṁ udapādi . . . pe . . . āloko udapādi. Taṁ kho pan' idaṁ dukkhasamudayaṁ ariyasaccaṁ pahātabban ti . . . pe . . . pahīnan ti pubbe

ananussutesu dhammesu cakkhuṁ udapādi . . . pe . . . āloko udapādi. 'Cakkhuṁ udapādīti.' Ken' aṭṭhena? . . . pe . . . 'āloko udapādīti.' Ken' aṭṭhena? 'Cakkhuṁ udapādīti.' Dassanaṭṭhena . . . pe . . . 'āloko udapādīti.' Obhāsaṭṭhena. Cakkhuṁ dhammo dassanaṭṭho attho . . . pe . . . āloko dhammo obhāsaṭṭho attho, ime pañca dhammā pañca atthā samudayavatthukā saccavatthukā . . . pe . . . nirodhavatthukā saccavatthukā . . . pe . . . maggavatthukā saccavatthukā saccārammaṇā . . . pe . . . sacce patiṭṭhitā.

'Dhammacakkan' ti. Ken' aṭṭhena dhammacakkaṁ? 'Dhammañ ca pavatteti cakkañ cāti' dhammacakkaṁ . . . pe . . . 'amatogadhaṁ nibbānaṁ pariyosānaṭṭhena dhammo, taṁ dhammaṁ pavattetīti' dhammacakkaṁ.

5. 'Ayaṁ kāye kāyānupassanā' ti me Bhikkhave pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṁ udapādi . . . pe . . . āloko udapādi. Sā kho panāyaṁ kāye kāyānupassanā bhāvetabbā ti me Bhikkhave. . . pe . . . bhāvitā ti me Bhikkhave pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṁ udapādi . . . pe . . . āloko udapādi. 'Ayaṁ vedanāsu . . . pe . . . ayaṁ citte . . . pe . . . ayaṁ dhammesu dhammānupassanā' ti me Bhikkhave pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṁ udapādi . . . pe . . . āloko udapādi. Sā kho panāyaṁ dhammesu dhammānupassanā bhāvetabbā ti me Bhikkhave . . . pe . . . bhāvitā ti me Bhikkhave pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṁ udapādi . . . pe . . . āloko udapādi.

'Ayaṁ kāye kāyānupassanā' ti . . . pe . . . āloko udapādi. 'Cakkhuṁ udapādīti.' Ken' aṭṭhena? . . . pe. . . . 'Āloko udapādīti.' Ken' aṭṭhena? 'Cakkhuṁ udapādīti.' Dassanaṭṭhena . . . pe . . . 'Āloko udapādīti.' Obhāsatthena. Cakkhuṁ dhammo dassanaṭṭho attho . . . pe . . . āloko dhammo obhāsaṭṭho attho, ime pañca dhammā pañca atthā kāyavatthukā satipaṭṭhānavatthukā . . . pe . . . vedanāvatthukā satipaṭṭhānavatthukā . . . pe . . . cittavatthukā satipaṭṭhānavatthukā . . . pe . . . dhammavatthukā satipaṭṭhānavatthukā satipaṭṭhānārammaṇā . . . pe . . . satipaṭṭhāne patiṭṭhitā. 'Dhammacakkan' ti. Ken' aṭṭhena dhammacakkaṁ? 'Dhammañ ca pavatteti cakkañ cāti'

dhammacakkaṁ . . . pe . . . 'amatogadhaṁ nibbānaṁ pariyosānaṭṭhena dhammo, taṁ dhammaṁ pavattetīti' dhammacakkaṁ.

6. 'Ayaṁ chandasamādhipadhānasaṅkhārasamannāgato iddhipādo' ti me Bhikkhave pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṁ udapādi . . . pe . . . āloko udapādi. So kho panāyaṁ chandasamādhipadhānasaṅkhārasamannāgato iddhipādo bhāvetabbo ti me Bhikkhave . . . pe . . . āloko udapādi. 'Ayaṁ viriyasamadhi° . . . pe . . . ayaṁ cittasamādhi° . . . pe . . . ayaṁ vīmaṁsāsamādhipadhānasaṅkhārasamannāgato iddhipādo' ti me Bhikkhave . . . pe . . . āloko udapādi. So kho panāyaṁ vīmaṁsāsamādhipadhānasaṅkhārasamannāgato iddhipādo bhāvetabbo ti me Bhikkhave . . . pe . . . āloko udapādi.

'Ayaṁ chandasamādhipadhānasaṅkhārasamannāgato iddhipādo' ti . . . pe . . . āloko udapādi.

'Cakkhuṁ udapādīti.' Ken' aṭṭhena? . . . pe. . . . 'Āloko udapādīti.' Ken' aṭṭhena?

'Cakkhuṁ udapādīti.' Dassanaṭṭheha . . . pe. . . . 'Aloko udapādīti.' Obhāsaṭṭhena.

Cakkhuṁ dhammo dassanaṭṭho attho . . . pe . . . āloko dhammo obhāsaṭṭho attho, ime pañca dhammā pañca atthā chandavatthukā iddhipādavatthukā iddhipādārammaṇā . . . pe . . . iddhipāde patiṭṭhitā. 'Dhammacakkan' ti. Ken' aṭṭhena dhammacakkaṁ? 'Dhammañ ca pavatteti cakkañ cāti' dhammacakkaṁ . . . pe . . . 'amatogadhaṁ nibbānaṁ pariyosānaṭṭhena dhammo, taṁ dhammaṁ pavattetīti' dhammacakkaṁ.

Ayaṁ viriyasamādhipadhānasaṇkhārasamannāgato iddhipādo ti . . . pe . . . āloko udapādi. 'Cakkhuṁ udapādīti.' Ken' aṭṭhena? . . . pe . . . . 'Āloko udapādīti'? Ken' aṭṭhena? 'Cakkhuṁ udapādīti.' Dassanaṭṭhena . . . pe. . . . 'Āloko udapādīti'? Obhāsaṭṭhena. Cakkhuṁ dhammo dassanaṭṭho attho . . . pe . . . āloko dhammo obhāsaṭṭho attho, ime pañca dhammā pañca atthā viriyavatthukā iddhipādavatthukā . . . pe . . . cittavatthukā iddhipādavatthukā . . . pe . . . vīmaṁsāvatthukā iddhipādavatthukā iddhipādārammaṇā . . . pe . . . iddhipāde

patiṭṭhitā. 'Dhammacakkan' ti. Ken' aṭṭhena dhammacakkaṁ? 'Dhammañ ca pavatteti cakkañ cāti' dhammacakkaṁ . . . pe . . . 'amatogadhaṁ nibbānaṁ pariyosānaṭṭhena dhammo, taṁ dhammaṁ pavattetīti' dhammacakkan ti.

Dhammacakkakathā niṭṭhitā.

II

VIII. Yuganandhavagge lokuttarakathā

1. Katame dhammā lokuttarā?

Cattāro satipaṭṭhānā, cattāro sammappadhānā, cattāro iddhipādā, pañc' indriyāni, pañca balāni, satta bojjhaṅgā, aṭṭhaṅgiko maggo, cattāro ariyamaggā, cattāri ca sāmaññaphalāni, nibbānañ ca; ime dhammā lokuttarā.

'Lokuttarā' ti. Ken' aṭṭhena lokuttarā?

'Lokaṁ tarantīti'[1] lokuttarā, 'lokā[2] uttarantīti'[2] lokuttarā, 'lokato uttarantīti' lokuttarā, 'lokamhā[3] uttarantīti' lokuttarā; 'lokaṁ atikkamantīti' lokuttarā, 'lokaṁ samatikkamantīti'[4] lokuttarā, 'lokaṁ[5] samatikkantā'[5] ti lokuttarā, 'loke[6] atirekā' ti lokuttarā; 'lokantaṁ[7] tarantīti'[7] lokuttarā, 'lokā nissarantīti' lokuttarā, 'lokato nissarantīti' lokuttarā, 'lokamhā nissarantīti' lokuttarā; 'lokā nissaṭā' ti lokuttarā, 'lokena nissaṭā' lokuttarā, 'lokamhā nissaṭā' ti lokuttarā; 'loke na tiṭṭhantīti' lokuttarā, 'lokamhi[8] na tiṭṭhantīti' lokuttarā, 'loke na limpantīti' lokuttarā, 'lokena[9] na limpantīti' lokuttarā, 'loke asaṅkilittā'[10] ti lokuttarā, 'lokena asaṅkilittā' ti lokuttarā, 'loke anupalittā' ti lokuttarā, 'lokena anupalittā' ti lokuttarā; 'loke vippamuttā'[11] ti lokuttarā, 'lokena vippamuttā' ti lokuttarā, 'lokā vippamuttā' ti lokuttarā, 'lokato vippamuttā' ti lokuttarā, 'lokamhā vippamuttā'

---

[1] lokuttarantīti, S.; lokantarantīti, S₂.; lokaṁ uttarantīti, K.
[2] loko uttaratīti, S. S₂.
[3] lokadhammā, S. S₂.
[4] samatikkamantāti, S. S₂. K.
[5] S. S₂. K. omit.
[6] lokena, S. S₂. M.
[7] K. omits.
[8] lokasmiṁ, M.
[9] lokamhi, K.
[10] asaṁlittā, M. K.
[11] vimuttā, S.

ti lokuttarā; 'loke visaññuttā' ti lokuttarā, 'lokena visaññuttā' ti lokuttarā, 'lokā[1] visaññuttā' ti lokuttarā, 'lokato visaññuttā' ti lokuttarā, 'lokamhā visaññuttā' ti lokuttarā; 'lokā sujjhantīti' lokuttarā, 'lokato sujjhantīti' lokuttarā, 'lokamhā sujjhantīti' lokuttarā; 'lokā visujjhantīti' lokuttarā, 'lokato visujjhantīti' lokuttarā, 'lokamhā visujjhantīti' lokuttarā; 'lokā vuṭṭhahantīti'[2] lokuttarā, 'lokato vuṭṭhahantīti' lokuttarā, 'lokamhā vuṭṭhahantīti' lokuttarā; 'lokā vivaṭṭantīti'[3] lokuttarā, 'lokato vivaṭṭantīti' lokuttarā, 'lokamhā vivaṭṭantīti' lokuttarā; 'loke na sajjantīti' lokuttarā, 'loke na gayhantīti' lokuttarā, 'loke na bajjhantīti'[4] lokuttarā; 'lokaṁ samucchindantīti' lokuttarā, 'lokaṁ samucchinnattā' ti lokuttarā; 'lokaṁ paṭipassambhentīti' lokuttarā, 'lokaṁ paṭipassambhitattā' ti lokuttarā; 'lokassa atītā'[5] ti lokuttarā, 'lokassa agatīti' lokuttarā, 'lokassa avisayā' ti lokuttarā, 'lokassa asādhāraṇā' ti lokuttarā; 'lokaṁ vamantīti' lokuttarā, 'lokaṁ na paccāgamantīti' lokuttarā, 'lokaṁ pajahantīti' lokuttarā, 'lokaṁ na upādiyantīti' lokuttarā, 'lokaṁ visinentīti' lokuttarā, 'lokaṁ na ussinentīti'[6] lokuttarā, 'lokaṁ vidhūpentīti' lokuttarā, 'lokaṁ na sandhūpentīti'[7] lokuttarā, 'lokaṁ samatikkamma abhibhuyya tiṭṭhantīti' lokuttarā ti.

Lokuttarakathā.

---

[1] lokasmiṁ, S. S_2. M.
[2] uddhantīti, M.
[3] vivajjantīti, K.
[4] gacchantīti, S.
[5] apathā, M.; apaccāgatīti, K.
[6] lokaṁ vissantīti, S.; lokaṁ nayantīti, K.
[7] paṭṭhapentīti, S. S_2.; sudhūpentīti, K.

II

IX. Yuganandhavagge Balakathā

Sāvatthinidānaṁ

1. Pañc' imāni Bhikkhave balāni. Katamāni pañca?
Saddhābalaṁ viriyabalaṁ satibalaṁ samādhibalaṁ paññābalaṁ. Imāni kho Bhikkhave pañca balāni.

Api ca aṭṭhasaṭṭhī balāni—saddhābalaṁ viriyabalaṁ satibalaṁ samādhibalam paññābalaṁ, hiribalaṁ ottappabalaṁ paṭisaṅkhānabalaṁ bhāvanābalaṁ anavajjabalaṁ saṅgahabalaṁ, khantibalaṁ paññattibalaṁ nijjhantibalaṁ[1] issariyabalaṁ adhiṭṭhānabalaṁ samathabalaṁ vipassanābalaṁ, dasa sekhabalāni, dasa asekhabalāni, dasa khīṇāsavabalāni, dasa iddhibalāni, dasa Tathāgatabalāni.

2. Katamaṁ saddhābalaṁ? 'Assaddhiye na kampatīti saddhābalaṁ, sahajātānaṁ dhammānaṁ upatthambhanaṭṭhena saddhābalaṁ, kilesānaṁ pariyādānaṭṭhena saddhābalaṁ, paṭivedhādivisodhanaṭṭhena saddhābalaṁ, cittassa adhiṭṭhānaṭṭhena saddhābalaṁ, cittassa vodānaṭṭhena saddhābalaṁ, visesādhigamanaṭṭhena saddhābalaṁ, uttaripaṭivodhaṭṭhena saddhābalaṁ, saccābhisamayaṭṭhena saddhābalaṁ, nirodhe patiṭṭhāpakaṭṭhena saddhābalam. Idaṁ saddhābalaṁ.

Katamaṁ viriyabalaṁ? 'Kosajje na kampatīti' viriyabalaṁ, sahajātānaṁ dhammānaṁ upatthambhanaṭṭhena viriyabalaṁ, kilesānaṁ pariyādānaṭṭhena viriyabalaṁ, paṭivedhādivisodhanaṭṭhena viriyabalaṁ, cittassa adhiṭṭhānaṭṭhena viriyabalaṁ, cittassa vodānaṭṭhena viriyabalaṁ, visesādhigamanaṭṭhena viriyabalaṁ, uttaripaṭivedhaṭṭhena viriyabalaṁ, saccābhisamayaṭṭhena viriyabalaṁ, nirodhe patiṭṭhāpakaṭṭhena viriyabalaṁ. Idaṁ viriyabalaṁ.

---

[1] nijjhattibalaṁ, K; S. S_2 omit.

Katamaṁ satibalaṁ? 'Pamāde na kampatīti' satibalaṁ, sahajātānaṁ dhammānaṁ upatthambhanaṭṭhena satibalaṁ . . . pe . . . nirodhe patiṭṭhāpakaṭṭhena satibalaṁ. Idaṁ satibalaṁ.

Katamaṁ samādhibalaṁ? 'Uddhacce na kampatīti' samādhibalaṁ, sahajātānaṁ dhammānaṁ upatthambhanaṭṭhena samādhibalaṁ . . . pe . . . nirodhe patiṭṭhāpakaṭṭhena samādhibalaṁ. Idaṁ samādhibalaṁ.

Katamaṁ paññābalaṁ? 'Avijjāya na kampatīti' paññābalaṁ, sahajātānaṁ dhammānaṁ upatthambhanaṭṭhena paññābalaṁ . . . pe . . . nirodhe patiṭṭhāpakaṭṭhena paññābalaṁ. Idaṁ paññābalaṁ.

3. Katamaṁ hiribalaṁ? 'Nekkhammena kāmacchandaṁ hiriyatīti' hiribalaṁ, 'abyāpādena byāpādaṁ hiriyatīti' hiribalaṁ, 'ālokasaññāya thīnamiddhaṁ hiriyatīti' hiribalaṁ, 'avikkhepena uddhaccaṁ hiriyatīti' hiribalaṁ, 'dhammavavatthānena vicikicchaṁ hiriyatīti' hiribalaṁ, 'ñāṇena avijjaṁ hiriyatīti,' hiribalaṁ, 'pāmojjena aratiṁ hiriyatīti' hiribalaṁ, 'paṭhamajjhānena nīvaraṇe hiriyatīti' hiribalaṁ . . . pe . . . 'Arahattamaggena sabbakilese hiriyatīti' hiribalaṁ. Idaṁ hiribalaṁ.

Katamaṁ ottappabalaṁ? 'Nekkhammena kāmacchandaṁ ottappatīti' ottappabalaṁ, 'abyāpādena byāpādaṁ ottappatīti' ottappabalaṁ, 'ālokasaññāya thīnamiddhaṁ ottappatīti' ottappabalaṁ, 'avikkhepena uddhaccaṁ ottappatīti' ottappabalam, 'dhammavavatthānena vicikicchaṁ ottappatīti' ottappabalaṁ, 'ñāṇena avijjaṁ ottappatīti' ottappabalaṁ, 'pāmojjena aratiṁ ottappatīti' ottappabalaṁ, 'paṭhamajjhānena nīvaraṇe ottappatīti' ottappabalaṁ . . . pe . . . 'Arahattamaggena sabbakilese ottappatīti' ottappabalaṁ. Idaṁ ottappabalaṁ.

Katamaṁ paṭisaṅkhānabalaṁ? 'Nekkhammena kāmacchandaṁ paṭisaṅkhātīti' paṭisaṅkhānabalaṁ, 'abyāpādena byāpādaṁ paṭisaṅkhātīti' paṭisaṅkhānabalaṁ, 'ālokasaññāya thīnamiddhaṁ paṭisaṅkhātīti' paṭisaṅkhānabalaṁ, 'avikkhepena uddhaccaṁ paṭisaṅkhātīti paṭisaṅkhānabalaṁ, 'dhammavavatthānena vicikicchaṁ paṭisaṅkhātīti' paṭisaṅkhānabalaṁ, 'ñāṇena avijjaṁ paṭisaṅkhātīti' paṭi-

saṅkhānabalaṁ, 'pāmojjena aratiṁ paṭisaṅkhātīti' paṭisaṅkhānabalaṁ, 'paṭhamajjhānena nīvaraṇe paṭisaṅkhātīti' paṭisaṅkhānabalaṁ . . . pe . . . 'Arahattamaggena sabbakilese paṭisaṅkhātīti' paṭisaṅkhānabalaṁ. Idaṁ paṭisaṅkhānabalaṁ.

4. Katamaṁ bhāvanābalaṁ? 'Kāmacchandaṁ pajahanto nekkhammaṁ bhāvetīti' bhāvanābalaṁ, 'byāpādaṁ pajahanto abyāpādaṁ bhāvetīti' bhāvanābalaṁ, 'thīnamiddhaṁ pajahanto ālokasaññaṁ bhāvetīti' bhāvanābalaṁ, 'uddhaccaṁ pajahanto avikkhepaṁ bhāvetīti' bhāvanābalaṁ, 'vicikicchaṁ pajahanto dhammavavatthānaṁ bhāvetīti' bhāvanābalaṁ, 'avijjaṁ pajahanto ñāṇaṁ bhāvetīti' bhāvanābalaṁ, 'aratiṁ pajahanto pāmojjaṁ bhāvetīti' bhāvanābalaṁ, 'nīvaraṇe pajahanto paṭhamajjhānaṁ bhāvetīti' bhāvanābalaṁ . . . pe . . . 'sabbakilese pajahanto Arahattamaggaṁ bhāvetīti' bhāvanābalaṁ.

Katamaṁ anavajjabalam? 'Kāmacchandassa pahīnattā nekkhamme n' atthi kiñci vajjan'[1] ti anavajjabalaṁ, 'byāpādassa pahīnattā abyāpāde n' atthi kiñci vajjan' ti anavajjabalaṁ, 'thīnamiddhassa pahīnattā ālokasaññāya n' atthi kiñci vajjan' ti anavajjabalaṁ, 'uddhaccassa pahīnattā avikkhepe n' atthi kiñci vajjan' ti anavajjabalaṁ, 'vicikicchāya pahīnattā dhammavavatthāve n' atthi kiñci vajjan' ti anavajjabalaṁ, 'avijjāya pahīnattā ñāṇe n' atthi kiñci vajjan' ti anavajjabalaṁ, 'aratiyā pahīnattā pāmojje n' atthi kiñci vajjan' ti anavajjabalaṁ, 'nīvaraṇānaṁ pahīnattā paṭhamajjhāne n' atthi kiñci vajjan' ti anavajjabalaṁ . . . pe . . . 'sabbakilesānaṁ pahīnattā Arahattamagge n' atthi kiñci vajjan' ti anavajjabalaṁ. Idaṁ anavajjabalaṁ.

Katamaṁ saṅgahabalaṁ? 'Kāmacchandaṁ pajahanto nekkhammavasena cittaṁ saṅgaṇhātīti' saṅgahabalaṁ, 'byāpādaṁ pajahanto abyāpādavasena cittaṁ saṅgaṇhātīti' saṅgahabalaṁ, 'thīnamiddhaṁ pajahanto ālokasaññāvasena cittaṁ saṅgaṇhātīti' saṅgahabalaṁ . . . pe . . . 'sabbakilese pajahanto Arahattamaggavasena cittaṁ saṅgaṇhātīti' saṅgahabalaṁ.

---

[1] vijjan ti, M.

5. Katamaṁ khantibalaṁ? 'Kāmacchandassa pahīnattā nekkhammaṁ khantīti' khantibalaṁ, 'byāpādassa pahīnattā abyāpādo khantīti' khantibalaṁ, 'thīnamiddhassa pahīnattā ālokasaññā khantīti' khantibalaṁ, 'uddhaccassa pahīnattā avikkhepo khantīti' khantibalaṁ, 'vicikicchāya pahīnattā dhammavavatthānaṁ khantīti' khantibalaṁ, 'avijjāya pahīnattā ñāṇaṁ khantīti' khantibalaṁ, 'aratiyā pahīnattā pāmojjaṁ khantīti' khantibalaṁ, 'nīvaraṇānaṁ pahīnattā paṭhamajjhānaṁ khantīti' khantibalaṁ . . . pe . . . 'sabbakilesānaṁ pahīnattā Arahattamaggo khantīti' khantibalaṁ. Idaṁ khantibalaṁ.

Katamaṁ paññattibalaṁ? 'Kāmacchandaṁ pajahanto nekkhammavasena cittaṁ paññāpetīti' paññattibalaṁ, 'byāpādaṁ pajahanto abyāpādavasena cittaṁ paññāpetīti' paññattibalaṁ, 'thīnamiddhaṁ pajahanto ālokasaññāvasena cittaṁ paññāpetīti' paññattibalaṁ . . . pe . . . 'sabbakilese pajahanto Arahattamaggavasena cittaṁ paññāpetīti' paññattibalaṁ. Idaṁ paññattibalaṁ.

Katamaṁ nijjhantibalaṁ[1]? 'Kāmacchandaṁ pajahanto nekkhammavasena cittaṁ nijjhāpetīti' nijjhantibalaṁ, 'byāpādaṁ pajahanto abyāpādavasena cittaṁ nijjhāpetīti' nijjhantibalaṁ, 'thīnamiddhaṁ pajahanto ālokasaññāvasena cittaṁ nijjhāpetīti' nijjhantibalaṁ . . . pe . . . 'sabbakilese pajahanto Arahattamaggavasena cittaṁ nijjhāpetīti' nijjhantibalaṁ. Idaṁ nijjhantibalaṁ.

Katamaṁ issariyabalaṁ? 'Kāmacchandaṁ pajahanto nekkhammavasena cittaṁ vasaṁ vattetīti' issariyabalaṁ, 'byāpādaṁ pajahanto abyāpādavasena cittaṁ vasaṁ vattetīti' issariyabalaṁ, 'thīnamiddhaṁ pajahanto ālokasaññāvasena cittaṁ vasaṁ vattetīti' issariyabalaṁ . . . pe . . . 'sabbakilese pajahanto Arahattamaggavasena cittaṁ vasaṁ vattetīti' issariyabalaṁ. Idaṁ issariyabalaṁ.

Katamaṁ adhiṭṭhānabalaṁ? 'Kāmacchandaṁ pajahanto nekkhammavasena cittaṁ adhiṭṭhātīti' adhiṭṭhānabalaṁ, 'byāpādaṁ pajahanto abyāpādavasena cittaṁ adhiṭṭhātīti' adhiṭṭhānabalaṁ, 'thīnamiddhaṁ pajahanto āloka-

[1] nijjhattibalaṁ, K.

saññāvasena cittaṁ adhiṭṭhātīti' adhiṭṭhānabalaṁ . . . pe . . . 'sabbakilese pajahanto Arahattamaggavasena cittaṁ adhiṭṭhātīti' adhiṭṭhānabalaṁ. Idaṁ adhiṭṭhānabalaṁ.

6. Katamaṁ samathabalaṁ? Nekkhammavasena cittassa ekaggatā avikkhepo samathabalaṁ, abyāpādavasena cittassa ekaggatā avikkhepo samathabalaṁ, ālokasaññāvasena cittassa ekaggatā avikkhepo samathabalaṁ . . . pe . . . paṭinissaggānupassī assāsavasena cittassa ekaggatā avikkhepo samathabalaṁ, paṭinissaggānupassī passāsavasena cittassa ekaggatā avikkhepo samathabalaṁ.

'Samathabalan' ti. Ken' aṭṭhena samathabalaṁ?

'Paṭhamajjhānena nīvaraṇe na kampatīti' samathabalaṁ, 'dutiyajjhānena vitakkavicāre na kampatīti' samathabalaṁ, 'tatiyajjhānena pītiyā na kampatīti' samathabalaṁ, 'catutthajjhānena sukhadukkhe na kampatīti' samathabalaṁ, 'ākāsānañcāyatanasamāpattiyā rūpasaññāya paṭighasaññāya nānattasaññāya na kampatīti' samathabalaṁ, 'viññāṇañcāyatanasamāpattiyā ākāsānañcāyatanasaññāya na kampatīti' samathabalaṁ, 'ākiñcaññāyatanasamāpattiyā viññāṇañcāyatanasaññāya na kampatīti' samathabalaṁ, 'nevasaññānāsaññāyatanasamāpattiyā ākiñcaññāyatanasaññāya na kampatīti' samathabalaṁ, 'uddhacce ca uddhaccasahagatakilese ca khandhe ca na kampati na calati na vedhatīti' samathabalaṁ. Idaṁ samathabalaṁ.

7. Katamaṁ vipassanābalaṁ? Aniccānupassanā vipassanābalaṁ, dukkhānupassanā vipassanābalaṁ . . . pe . . . paṭinissagānupassanā vipassanābalaṁ. Rūpe anniccānupassanā vipassanābalaṁ, rūpe dukkhānupassanā vipassanābalaṁ . . . pe . . . rūpe paṭinissaggānupassanā vipassanābalaṁ; vedanāya . . . pe . . . saññāya, saṅkhāresu, viññāṇe, cakkhusmiṁ . . . pe . . . jarāmaraṇe aniccānupassanā vipassanābalaṁ, jarāmaraṇe dukkhānupassanā vipassanābalaṁ, jarāmaraṇe paṭinissaggānupassanā vipassanābalaṁ.

'Vipassanābalan' ti. Ken' aṭṭhena vipassanābalaṁ?

'Aniccānupassanāya niccasaññāya na kampatīti' vipassanābalaṁ, 'dukkhānupassanāya sukhasaññāya na kampatīti' vipassanābalaṁ, 'anattānupassanāya attasaññāya

na kampatīti' vipassanābalaṁ, 'nibbidānupassanāya nandiyā na kampatīti' vipassanābalaṁ, 'virāgānupassanāya rāge na kampatīti' vipassanābalaṁ, 'nirodhānupassanāya samudaye na kampatīti' vipassanābalaṁ, 'paṭinissaggānupassanāya ādāne na kampatīti' vipassanābalaṁ, 'avijjāya ca avijjāsahagatakilese ca khandhe ca na kampati na calati na vedhatīti' vipassanābalaṁ. Idaṁ vipassanābalaṁ.

8. Katamāni dasa sekhabalāni, dasa asekhabalāni?

'Sammādiṭṭhiṁ sikkhatīti' sekhabalaṁ, tattha sikkhitattā asekhabalaṁ; 'sammāsaṅkappaṁ sikkhatīti' sekhabalaṁ, tattha sikkhitattā asekhabalaṁ; 'sammāvācaṁ . . . pe . . . sammākammantaṁ, sammā-ājīvaṁ, sammāvāyāmaṁ, sammāsatiṁ, sammāsamādhiṁ, sammāñāṇaṁ . . . pe . . . sammāvimuttiṁ sikkhatīti' sekhabalaṁ, tattha sikkhitattā asekhabalaṁ. Imāni dasa sekhabalāni, dasa asekhabalāni.

9. Katamāni dasa khīṇāsavabalāni?

Idha khīṇāsavassa bhikkhuno aniccato sabbe saṅkhārā yathābhūtaṁ sammappaññāya sudiṭṭhā honti: yaṁ pi khīṇāsavassa bhikkhuno aniccato sabbe saṅkhārā yathābhūtaṁ sammappaññāya sudiṭṭhā honti, idaṁ pi khīṇāsavassa bhikkhuno balaṁ hoti; yaṁ balaṁ āgamma khīṇāsavo bhikkhu āsavānaṁ khayaṁ paṭijānāti—'khīṇā me āsavā' ti.

Puna ca paraṁ, khīṇāsavassa bhikkhuno aṅgārakāsūpamā kāmā yathābhūtaṁ sammappaññāya sudiṭṭhā honti: yaṁ pi khīṇāsavassa bhikkhuno aṅgārakāsūpamā kāmā yathābhūtaṁ sammappaññāya sudiṭṭhā honti, idaṁ pi khīṇāsavassa bhikkhuno balaṁ hoti; yaṁ balaṁ āgamma khīṇāsavo bhikkhu āsavānaṁ khayaṁ paṭijānāti—'khīṇā me āsavā' ti.

Puna ca paraṁ, khīṇāsavassa bhikkhuno vivekaninnaṁ cittaṁ hoti vivekapoṇaṁ vivekapabbhāraṁ vivekaṭṭhaṁ nekkhammābhirataṁ byantibhūtaṁ sabbaso āsavaṭṭhāniyehi dhammehi: yaṁ pi khīṇāsavassa bhikkhuno vivekaninnaṁ cittaṁ hoti vivekapoṇaṁ vivekapabbhāraṁ vivekaṭṭhaṁ nekkhammābhirataṁ byantibhūtaṁ sabbaso āsavaṭṭhāniyehi dhammehi, idaṁ pi khīṇāsavassa bhikkhuno

balaṁ hoti; yaṁ balaṁ āgamma khīṇāsavo bhikkhu āsavānaṁ khayaṁ paṭijānāti—'khīṇā me āsavā' ti.

Puna ca paraṁ, khīṇāsavassa bhikkhuno cattāro satipaṭṭhānā bhāvitā honti subhāvitā; yaṁ pi khīṇāsavassa bhikkhuno cattāro satipaṭṭhānā bhāvitā honti subhāvitā, idaṁ pi khīṇāsavassa bhikkhuno balaṁ hoti; yaṁ balaṁ āgamma khīṇāsavo bhikkhu āsavānaṁ khayaṁ paṭijānāti—'khīṇā me āsavā' ti.

Puna ca paraṁ, khīnāsavassa bhikkhuno cattāro sammappadhānā bhāvitā honti subhāvitā . . . pe . . . cattāro iddhipādā bhāvitā honti subhāvitā, pañc' indriyāni bhāvitāni honti subhāvitāni, pañca balāni bhāvitāni honti subhāvitāni, satta bojjhaṅgā bhāvitā . . . pe . . . ariyo aṭṭhaṅgiko maggo bhāvito hoti subhāvito: yaṁ pi khīṇāsavassa bhikkhuno ariyo aṭṭhaṅgiko maggo bhāvito hoti subhāvito, idaṁ pi khīṇāsavassa bhikkhuno balaṁ hoti; yaṁ balaṁ āgamma khīṇāsavo bhikkhu āsavānaṁ khayaṁ paṭijānāti—'Khīṇā me āsavā' ti. Imāni dasa khiṇāsavabalāni.

10. Katamāni dasa iddhibalāni?

Adhiṭṭhānā iddhi, vikubbanā[1] iddhi, manomayā iddhi, ñāṇavipphārā iddhi, samādhivipphārā iddhi, ariyā iddhi, kammavipākajā iddhi, puññavato iddhi, vijāmayā iddhi, tattha tattha sammāpayogapaccayā ijjhanaṭṭhena iddhi. Imāni dasa iddhibalāni.

11. Katamāni dasa Tathāgatabalāni?

Idha Tathāgato ṭhānañ ca ṭhānato aṭṭhānañ ca aṭṭhānato yathābhūtaṁ pajānāti: yaṁ pi Tathāgato ṭhānañ ca ṭhānato aṭṭhānañ ca aṭṭhānato yathābhūtaṁ pajānāti, idaṁ pi Tathāgatassa Tathāgatabalaṁ hoti; yaṁ balaṁ āgamma Tathāgato āsabhaṭṭhānaṁ[2] paṭijānāti, parisāsu sīhanādaṁ nadati, brahmacakkaṁ pavatteti.

Puna ca paraṁ, Tathāgato atītānāgatapaccuppannānaṁ kammasamādānānaṁ ṭhānaso hetuso vipākaṁ yathābhūtaṁ pajānāti: yaṁ pi Tathāgato atītānāgatapaccuppan-

---

[1] vikuppanā, S. S_2. M.

[2] āsabhaṇṭhānaṁ, K.; āsabhaṇhānaṁ, M.; āsabhaṁ ṭhānaṁ, S.

ñānaṁ kammasamādānānaṁ ṭhānaso hetuso vipākaṁ yathābhūtaṁ pajānāti, idaṁ pi Tathāgatassa Tathāgatabalaṁ hoti; yaṁ balaṁ āgamma Tathāgato āsabhaṭṭhānaṁ paṭijānāti, parisāsu sīhanādaṁ nadati, brahmacakkaṁ pavatteti.

Puna ca paraṁ, Tathāgato sabbatthagāminipaṭipadaṁ yathābhūtaṁ pajānāti: yaṁ pi Tathāgato sabbatthagāminipaṭipadaṁ yathābhūtaṁ pajānāti, idaṁ pi Tathāgatassa Tathāgatabalaṁ hoti; yaṁ balaṁ āgamma Tathāgato āsabhaṭṭhānaṁ paṭijānāti, parisāsu sīhanādaṁ nadati, brahmacakkaṁ pavatteti.

Puna ca paraṁ, Tathāgato anekadhātunānādhātulokaṁ yathābhūtaṁ pajānāti: yaṁ pi Tathāgato anekadhātunānādhātulokaṁ yathābhūtaṁ pajānāti, idaṁ pi Tathāgatassa Tathāgatabalaṁ hoti . . . pe . . . brahmacakkaṁ pavatteti.

Puna ca paraṁ, Tathāgato sattānaṁ nānādhimuttikataṁ yathābhūtaṁ pajānāti: yaṁ pi Tathāgato sattānaṁ nānādhimuttikataṁ yathābhūtaṁ pajānāti, idaṁ pi Tathāgatassa . . . pe . . . brahmacakkaṁ pavatteti.

Puna ca paraṁ, Tathāgato parasattānaṁ parapuggalānaṁ indriyaparopariyattaṁ yathābhūtaṁ pajānāti: yaṁ pi Tathāgato parasattānaṁ parapuggalānaṁ indriyaparopariyattaṁ yathābhūtaṁ pajānāti, idaṁ pi Tathāgatassa . . . pe . . . brahmacakkaṁ pavatteti.

Puna ca paraṁ, Tathāgato jhāṇavimokkhasamādhisamāpattīnaṁ saṅkilesaṁ vodānaṁ vuṭṭhānaṁ yathābhūtaṁ pajānāti: yaṁ pi Tathāgato jhānavimokkhasamādhisamāpattīnaṁ saṅkilesaṁ vodānaṁ vuṭṭhānaṁ yathābhūtaṁ pajānāti, idaṁ pi Tathāgatassa . . . pe . . . brahmacakkaṁ pavatteti.

Puna ca paraṁ, Tathāgato anekaviditaṁ pubbenivāsaṁ anussarati, seyyathīdaṁ ekaṁ pi jātiṁ dve pi jātiyo . . . pe . . . iti sākāraṁ sa-uddesaṁ anekaviditaṁ pubbenivāsaṁ anussarati: yaṁ pi Tathāgato anekaviditaṁ pubbenivāsaṁ anussarati, seyyathīdaṁ—ekaṁ pi jātiṁ dve pi jātiyo . . . pe . . . idaṁ pi Tathāgatassa . . . pe . . . brahmacakkaṁ pavatteti.

Puna ca paraṁ, Tathāgato dibbena cakkhunā visuddhena atikkantamānusakena satte passati cavamāne upapājjamāne:

yaṁ pi Tathāgato dibbena cakkhunā visuddhena atikantamānussakena . . . pe . . . idaṁ pi Tathāgatassa . . . pe . . . brahmacakkaṁ pavatteti.

Puna ca paraṁ, Tathāgato āsavānaṁ khayā anāsavaṁ cetovimuttiṁ paññāvimuttim diṭṭhe 'va dhamme sayaṁ abhiññāya sacchikatvā upasampajja viharati: yaṁ pi Tathāgato āsavānaṁ khayā anāsavaṁ cetovimuttiṁ paññāvimuttiṁ diṭṭhe 'va dhamme sayaṁ abhiññāya sacchikatvā upasampajja viharati, idaṁ pi Tathāgatassa Tathāgatabalaṁ hoti; yaṁ balaṁ āgamma Tathāgato āsabhaṭṭhānaṁ paṭijānāti, parisāsu sīhanādaṁ nadati, brahmacakkaṁ pavatteti. Imāni dasa Tathāgatabalāni.

12. Ken' aṭṭhena saddhābalaṁ? Ken' aṭṭhena viriyabalaṁ? Ken' aṭṭhena satibalaṁ? Ken' aṭṭhena samādhibalaṁ? Ken' aṭṭhena paññābalaṁ? Ken' aṭṭhena hiribalaṁ? Ken' aṭṭhena ottappabalaṁ? Ken' aṭṭhena paṭisaṅkhānabalaṁ? Ken' aṭṭhena Tathāgatabalaṁ?

Assaddhiye akampiyaṭṭhena saddhābalaṁ, kosajje akampiyaṭṭhena viriyabalaṁ, pamāde akampiyaṭṭhena satibalaṁ, uddhacce akampiyaṭṭhena samādhibalaṁ, avijjāya akampiyaṭṭhena paññābalaṁ. 'Hiriyati pāpake akusale dhamme' ti hiribalaṁ, 'ottappati pāpake kusale dhamme' ti ottappabalaṁ, 'ñāṇena kilese paṭisaṅkhātīti' paṭisaṅkhānabalaṁ, 'tattha jātā[1] dhammā[1] ekarasā hontīti' bhāvanābalaṁ, 'tattha n'atthi kiñci vajjan' ti anavajjabalaṁ, 'tena cittaṁ saṅgaṇhātīti' saṅgahabalaṁ, 'tam[2] tassa[2] khamatīti' khantibalaṁ, 'tena cittaṁ paññāpetīti' paññattibalaṁ, 'tena cittaṁ nijjhāpetīti' nijjhantibalaṁ, 'tena cittaṁ vasaṁ vattetīti' issariyabalaṁ, 'tena cittaṁ adhiṭṭhātīti' adhiṭṭhānabalaṁ, 'tena cittaṁ ekaggan' ti samathabalaṁ, 'tattha jāte dhamme anupassatīti' vipassanābalaṁ, 'tattha sikkhatīti' sekhabalaṁ, tattha sikkhitattā asekhabalaṁ, 'tena āsavā khīṇā' ti khīṇāsavabalaṁ, 'taṁ[3] tassaijjhatīti' iddhibalaṁ, appameyyaṭṭhena Tathāgatabalaṁ.

Balakathā.

---

[1] jātānaṁ dhammānaṁ, S. S_2. M.

[2] taṁ khanatīti, M.; tasso khanatīti, S. S_2.

[3] S. S_2. omit taṁ.

II

X. Yuganandhavagge suññakathā

1. Evaṁ me sutaṁ. Ekaṁ samayaṁ Bhagavā Sāvatthiyaṁ viharati Jetavane Anāthapiṇḍikassa ārāme. Atha kho āyasmā Ānando yena Bhagavā ten' upasaṅkami, upasaṅkamitvā Bhagavantaṁ abhivādetvā ekamantaṁ nisīdi. Ekamantaṁ nisinno kho āyasmā Ānando Bhagavantaṁ etad avoca—'Suñño loko, suñño loko' ti bhante vuccati: kittāvatā nu kho bhante 'suñño loko' ti vuccatīti'?

Yasmā kho Ānanda suññaṁ attena vā attaniyena vā, tasmā 'suñño loko' ti vuccati. Kiñ ca Ānanda suññaṁ attena vā attaniyena vā? Cakkhuṁ kho Ānanda suññaṁ attena vā attaniyena vā, rūpā suññā attena vā attaniyena vā, cakkhuviññāṇaṁ suññaṁ attena vā attaniyena vā, cakkhusamphasso suñño attena vā attaniyena vā, yaṁ p'idaṁ cakkhusamphassapaccayā uppajjati vedayitaṁ sukhaṁ vā dukkhaṁ vā adukkhamasukhaṁ vā taṁ pi suññaṁ attena vā attaniyena vā. Sotaṁ suññaṁ . . . pe . . . saddā suññā, ghānaṁ suññaṁ gandhā suññā, jivhā suññā rasā suññā, kāyo suñño phoṭṭhabbā suññā, mano suñño attena vā attaniyena vā, dhammā suññā attena vā attaniyena vā, manoviññāṇaṁ suññaṁ attena vā attaniyena vā, manosamphasso suñño attena vā attaniyena vā, yaṁ p' idaṁ manosamphassapaccayā uppajjati vedayitaṁ sukhaṁ vā dukkhaṁ vā adukkhamasukhaṁ vā taṁ pi suññaṁ attena vā attaniyena vā. Yasmā kho Ānanda suññaṁ attena vā attaniyena vā, tasmā 'suñño loko' ti vuccatīti.

2. Suññasuññam,[1] saṅkhārasuññaṁ, vipariṇāmasuññaṁ, aggasuññaṁ, lakkhaṇasuññaṁ, vikkhambhanasuññaṁ, tadaṅgasuññaṁ, samucchedasuññaṁ, paṭippassaddhisuñ-

---

[1] suññaṁ suññaṁ K.

ñaṁ, nissaraṇasuññaṁ, ajjhattasuññaṁ, bahiddhāsuññaṁ, dubhatosuññaṁ, sabhāgasuññaṁ, visabhāgasuññaṁ, esanāsuññaṁ, pariggahasuññaṁ, paṭilābhasuññaṁ, paṭivedhasuññaṁ, ekattasuññaṁ, nānattasuññaṁ, khantisuññaṁ, adhiṭṭhānasuññaṁ, pariyogāhanasuññaṁ, sampajānassa pavattapariyādānaṁ sabbasuññatānaṁ paramatthasuññaṁ.

3. Katamaṁ suññasuññaṁ?

Cakkhuṁ suññaṁ attena vā attaniyena vā niccena vā dhuvena vā sassatena vā avipariṇāmadhammena vā, sotaṁ suññaṁ . . . pe . . . ghānaṁ suññaṁ, jivhā suññā, kāyo suñño, mano suñño attena vā attaniyena vā niccena vā dhuvena vā sassatena vā avipariṇāmadhammena vā. Idaṁ suññasuññaṁ.

4. Katamaṁ saṅkhārasuññaṁ?

Tayo saṅkhārā—puññābhisaṅkhāro apuññābhisaṅkhāro āneñjābhisaṅkhāro.[1] Puññābhisaṅkhāro apuññābhisaṅkhārena ca āneñjābhisaṅkhārena ca suñño, apuññābhisaṅkhāro puññābhisaṅkhārena ca āneñjābhisaṅkhārena ca suñño, āneñjābhisaṅkhāro puññābhisaṅkhārena ca apuññābhisaṅkhārena ca suñño. Ime tayo saṅkhārā.

Aparā pi tayo saṅkhārā—kāyasaṅkhāro vacīsaṅkhāro cittasaṅkhāro. Kāyasaṅkhāro vacīsaṅkhārena ca cittasaṅkhārena ca suñño, vacīsaṅkhāro kāyasaṅkhārena ca cittasaṅkhārena ca suñño, cittasaṅkhāro kāyasaṅkhārena ca vacīsaṅkhārena ca suñño. Ime tayo saṅkhārā.

Aparā pi tayo saṅkhārā—atītā saṅkhārā, anāgatā saṅkhārā, paccuppannā saṅkhārā. Atītā saṅkhārā anāgatehi ca paccuppannehi ca saṅkhārehi suññā, anāgatā saṅkhārā atītehi ca paccuppannehi ca saṅkhārehi suññā, paccuppannā saṅkhārā atītehi ca anāgatehi ca saṅkhārehi suññā. Ime tayo saṅkhārā. Idaṁ saṅkhārasuññaṁ.

5. Katamaṁ vipariṇāmasuññaṁ?

Jātaṁ rūpaṁ sabhāvena suññaṁ, vigataṁ rūpaṁ vipariṇatañ c'eva suññañ ca; jātā vedanā sabhāvena suññā, vigatā vedanā vipariṇatā c'eva suññā ca; jātā saṅkhārā, jātaṁ viññāṇaṁ, jātaṁ cakkhuṁ . . . pe . . . jāto bhavo

[1] aneñjābhisaṅkhāro K.; ānañjābhisankhāro S. S_2.

sabhāvena suñño, vigato bhavo vipariṇato c'eva suñño ca. Idaṁ vipariṇāmasuññaṁ.

6. Katamaṁ aggasuññaṁ? Aggaṁ etaṁ padaṁ, seṭṭhaṁ etaṁ padaṁ, visiṭṭhaṁ[1] etaṁ padaṁ; yadidaṁ sabbasaṅkhārasamatho sabbūpadhipaṭinissaggo taṇhakkhayo virāgo nirodho nibbānaṁ. Idaṁ aggasuññaṁ.

7. Katamaṁ lakkhaṇasuññaṁ?

Dve lakkhaṇāni—bālalakkhaṇañ ca paṇḍitalakkhaṇañ ca. Bālalakkhaṇaṁ paṇḍitalakkhaṇena suññaṁ, paṇḍitalakkhaṇaṁ bālalakkhaṇena suññaṁ. Tīṇi lakkhaṇāni—uppādalakkhaṇaṁ vayalakkhaṇaṁ ṭhitaññathattalakkhaṇaṁ. Uppādalakkhaṇaṁ vayalakkhaṇena ca ṭhitaññathattalakkhaṇena ca suññaṁ, vayalakkhaṇaṁ uppādalakkhaṇena ca ṭhitaññathattalakkhaṇena ca suññaṁ, ṭhitaññathattalakkhaṇaṁ uppādalakkhaṇena ca vayalakkhaṇena ca suññaṁ. Rūpassa uppādalakkhaṇaṁ vayalakkhaṇena ca ṭhitaññathattalakkhaṇena ca suññaṁ, rūpassa vayalakkhaṇaṁ uppādalakkhaṇena ca ṭhitaññathattalakkhaṇena ca suññaṁ, rūpassa ṭhitaññathattalakkhaṇaṁ uppādalakkhaṇena ca vayalakkhaṇena ca suññaṁ. Vedanāya, saññāya, saṅkhārānaṁ, viññāṇassa, cakkhussa . . . pe . . . jarāmaraṇassa uppādalakkhaṇaṁ vayalakkhaṇena ca ṭhitaññathattalakkhaṇena ca suññaṁ, jarāmaraṇassa vayalakkhaṇaṁ uppādalakkhaṇena ca ṭhitaññathattalakkhaṇena ca suññaṁ, jarāmaraṇassa ṭhitaññathattalakkhaṇaṁ uppādalakkhaṇena ca vayalakkhaṇena ca suññaṁ. Idaṁ lakkhaṇasuññaṁ.

8. Katamaṁ vikkhambhanasuññaṁ?

Nekkhammena kāmacchando vikkhambhito c'eva suñño ca, abyāpādena byāpādo vikkhambhito c'eva suñño ca, ālokasaññāya thīnamiddhaṁ vikkhambhitañ c'eva suññañ ca, avikkhepena uddhaccaṁ vikkhambhitañ c'eva suññañ ca, dhammavavatthānena vicikicchā vikkhambhitā c'eva suññā ca, ñāṇena avijjā vikkhambhitā c'eva suññā ca, pāmojjena arati vikkhambhitā c'eva suññā ca, paṭhamajjhānena nīvaraṇā vikkhambhitā c'eva suññā ca . . . pe. . . . Arahattamaggena sabbakilesā vikkhambhitā c'eva suññā ca. Idaṁ vikkhambhanasuññaṁ.

---

[1] viseṭṭham. M.; visiddhaṁ K.

9. Katamaṁ tadaṅgasuññaṁ?

Nekkhammena kāmacchando tadaṅgasuñño, abyāpādena byāpādo tadaṅgassuñño, ālokasaññāya thīnamiddhaṁ tadaṅgasuññaṁ, avikkhepena uddhaccaṁ tadaṅgasuññaṁ, dhammavavatthānena vicikicchā tadaṅgasuññā, ñāṇena avijjā tadaṅgasuññā, pāmojjena arati tadaṅgasuññā, paṭhamajjhānena nīvaraṇā tadaṅgassuññā . . . pe . . . vivaṭṭanānupassanāya saññogābhiniveso tadaṅgasuñño. Idaṁ tadaṅgasuññaṁ.

10. Katamaṁ samucchedasuññaṁ?

Nekkhammena kāmacchando samucchinno c'eva suñño ca, abyāpādena byāpādo samucchinno c'eva suñño ca, ālokasaññāya thīnamiddhaṁ samucchinnañ c'eva suññañ ca, avikkhepena uddhaccaṁ samucchinnañ c'eva suññañ ca, dhammavavatthānena vicikicchā samucchinnā c'eva suññā ca, ñāṇena avijjā samucchinnā c'eva suññā ca, pāmojjena arati samucchinnā c'eva suññā ca, paṭhamajjhānena nīvaraṇā samucchinnā c'eva suññā ca . . . pe. . . . Arahattamaggena sabbakilesā samucchinnā c'eva suññā ca. Idaṁ samucchedasuññaṁ.

11. Katamaṁ paṭipassaddhisuññaṁ?

Nekkhammena kāmacchando paṭipassaddho c'eva suñño ca, abyāpādena byāpādo paṭipassaddho c'eva suñño ca, ālokasaññāya thīnamiddhaṁ paṭipassaddhañ c'eva suññañ ca, avikkhepena uddhaccaṁ paṭipassaddhañ c'eva suññañ ca, dhammavavatthānena vicikicchā paṭipassaddhā c'eva suññā ca, ñāṇena avijjā paṭipassaddhā c'eva suññā ca, pāmojjena arati paṭipassaddhā c'eva suññā ca, paṭhamajjhānena nīvaraṇā paṭipassaddhā c'eva suññā ca . . . pe. . . . Arahattamaggena sabbakilesā paṭipassaddhā c'eva suññā ca. Idaṁ paṭipassaddhisuññaṁ.

12. Katamaṁ nissaraṇasuññaṁ?

Nekkhammena kāmacchando nissaṭo c'eva suñño ca, abyāpādena byāpādo nissaṭo c'eva suñño ca, ālokasaññāya thīnamiddhaṁ nissaṭañ c'eva suññañ ca, avikkhepena uddhaccaṁ nissaṭañ c'eva suññañ ca, dhammavavatthānena vicikicchā nissaṭā c'eva suññā ca, ñāṇena avijjā nissaṭā c'eva suññā ca, pāmojjena arati nissaṭā c'eva suññā ca, paṭhamajjhānena nīvaraṇā nissaṭā c'eva suññā

ca . . . pe. . . . Arahattamaggena sabbakilesā nissaṭā c'eva suññā ca. Idaṁ nissaraṇasuññaṁ.

13. Katamaṁ ajjhattasuññaṁ?

Ajjhattaṁ cakkhuṁ suññaṁ attena vā attaniyena vā niccena vā dhuvena vā sassatena vā avipariṇāmadhammena vā, ajjhattaṁ sotaṁ suññaṁ . . . pe . . . ajjhattaṁ ghāṇaṁ suññaṁ, ajjhattaṁ jivhā suññā, ajjhattaṁ kāyo suñño, ajjhattaṁ mano suñño attena vā attaniyena vā niccena vā dhuvena vā sassatena vā avipariṇāmadhammena vā. Idaṁ ajjhattasuññaṁ.

14. Katmaṁ bahiddhāsuññaṁ?

Bahiddhā rūpā suññā . . . pe . . . bahiddhā dhammā suññā attena vā attaniyena vā niccena vā dhuvena vā sassatena vā avipariṇāmadhammena vā. Idaṁ bahiddhāsuññaṁ.

15. Katamaṁ dubhatosuññaṁ?

Yañ ca ajjhattaṁ cakkhuṁ ye ca bahiddhā rūpā, ubhayaṁ etaṁ[1] suññaṁ attena vā attaniyena vā niccena vā dhuvena vā sassatena vā avipariṇāmadhammena vā; yañ ca ajjhattaṁ sotaṁ ye ca bahiddhā saddā . . . pe . . . yañ ca ajjhattaṁ ghānaṁ ye ca bahiddhā gandhā, yā ca ajjhattaṁ jivhā ye ca bahiddhā rasā, yo ca ajjhattaṁ kāyo ye ca bahiddhā phoṭṭhabbā, yo ca ajjhattaṁ mano ye ca bahiddhā dhammā, ubhayaṁ etaṁ suññaṁ attena vā attaniyena vā niccena vā dhuvena vā sassatena vā avipariṇāmadhammena vā. Idaṁ dubhatosuññaṁ.

16. Katamaṁ sabhāgasuññaṁ?

Cha ajjhattikāni āyatanāni sabhāgāni c'eva suññāni ca, cha bāhirāni āyatanāni sabhāgāni c'eva suññāni ca, cha viññāṇakāyā sabhāgā c'eva suññā ca, cha phassakāyā sabhāgā c'eva suññā ca, cha vedanākāyā sabhāgā c'eva suññā ca, cha saññākāyā sabhāgā c'eva suññā ca, cha cetanākāyā sabhāgā c'eva suññā ca. Idaṁ sabhāgasuññaṁ.

17. Katamaṁ visabhāgasuññaṁ?

Cha ajjhattikāni āyatanāni chahi bāhirehi āyatanehi visabhāgāni c'eva suññāni ca, cha bāhirāni āyatanāni chahi viññāṇakāyehi visabhāgāni c'eva suññāni ca, cha viññāṇakāyā chahi phassakāyehi visabhāgā c'eva suññā ca, cha

---

[1] ubhayato taṁ K. with ubhayaṁ etaṁ as v.l.

phassakāyā chahi vedanākāyehi visabhāgā c'eva suññā ca, cha vedanākāyā chahi saññākāyehi visabhāgā c'eva suññā ca, cha saññākāyā chahi cetanākāyehi visabhāgā c'eva suññā ca. Idaṁ visabhāgasuññaṁ.

18. Katamaṁ esanāsuññaṁ?

Nekkhammesanā kāmacchandena suññā, abyāpādesanā byāpādena suññā, ālokasaññesanā thīnamiddhena suññā, avikkhepesanā uddhaccena suññā, dhammavavatthānesanā vicikicchāya suññā, ñāṇesanā avijjāya suññā, pāmojjesanā aratiyā suññā, paṭhamajjhānesanā nīvaraṇehi suññā . . . pe. . . . Arahattamaggesanā sabbakilesehi suññā. Idaṁ esanāsuññaṁ.

19. Katamaṁ pariggahasuññaṁ?

Nekkhammapariggaho kāmacchandena suñño, abyāpādapariggaho byāpādena suñño, ālokasaññāpariggaho thīnamiddhena suñño, avikkhepapariggaho uddhaccena suñño, dhammavavatthānapariggaho vicikicchāya suñño, ñāṇapariggaho avijjāya suñño, pāmojjapariggaho aratiyā suñño, paṭhamajjhānapariggaho nīvaraṇehi suñño . . . pe. . . . Arahattamaggapariggaho sabbakilesehi suñño. Idaṁ pariggahasuññaṁ.

20. Katamaṁ paṭilābhasuññaṁ?

Nekkhammapaṭilābho kāmacchandena suñño, abyāpādapaṭilābho byāpādena suñño, ālokasaññāpaṭilābho thīnamiddhena suñño, avikkhepapaṭilābho uddhaccena suñño, dhammavavatthānapaṭilābho vicikicchāya suñño, ñāṇapaṭilābho avijjāya suñño, pāmojjapaṭilābho aratiyā suñño, paṭhamajjhānapaṭilābho nīvaraṇehi suñño . . . pe. . . . Arahattamaggapaṭilābho sabbakilesehi suñño. Idaṁ paṭilābhasuññaṁ.

21. Katamaṁ paṭivedhasuññaṁ?

Nekkhammapaṭivedho kāmacchandena suñño, abyāpādapaṭivedho byāpādena suñño, ālokasaññāpaṭivedho thīnamiddhena suñño, avikkhepapaṭivedho uddhaccena suñño, dhammavavatthānapaṭivedho vicikicchāya suñño, ñāṇapaṭivedho avijjāya suñño, pāmojjapaṭivedho aratiyā suñño, paṭhamajjhānapaṭivedho nīvaraṇehi suñño . . . pe. . . . Arahattamaggapaṭivedho sabbakilesehi suñño. Idaṁ paṭivedhasuññaṁ.

22. Katamaṁ ekattasuññaṁ nānattasuññaṁ?

Kāmacchando nānattaṁ nekkhammaṁ ekattaṁ, nekkhammekattaṁ cetayato kāmacchandena suññaṁ; byāpādo nānattaṁ abyāpādo ekattaṁ, abyāpādekattaṁ cetayato byāpādena suññaṁ; thīnamiddhaṁ nānattaṁ ālokasaññā ekattaṁ, ālokasaññekattaṁ cetayato thīnamiddhena suññaṁ; uddhaccaṁ nānattaṁ, vicikicchā nānattaṁ, avijjā nānattaṁ, arati nānattaṁ, nīvaraṇā nānattaṁ paṭhamajjhānaṁ ekattaṁ, paṭhamajjhānekattaṁ cetayato nīvaraṇehi suññaṁ . . . pe . . . sabbakilesā nānattaṁ Arahattamaggo ekattaṁ, Arahattamaggekattaṁ cetayato sabbakilesehi suññaṁ. Idaṁ ekattasuññaṁ nānattasuññaṁ.

23. Katamaṁ khantisuññaṁ?

Nekkhammakhanti kāmacchandena suññā, abyāpādakhanti byāpādena suññā, ālokasaññākhanti thīnamiddhena suññā, avikkhepakhanti uddhaccena suññā, dhammavavatthānakhanti vicikicchāya suññā, ñāṇakhanti avijjāya suññā, pāmojjakhanti aratiyā suññā, paṭhamajjhānakhanti nīvaraṇehi suññā . . . pe. . . . Arahattamaggakhanti sabbakilesehi suññā. Idaṁ khantisuññaṁ.

24. Katamaṁ adhiṭṭhānasuññaṁ?

Nekkhammādhiṭṭhānaṁ kāmacchandena suññaṁ, abyāpādādhiṭṭhānaṁ byāpādena suññaṁ, ālokasaññādhiṭṭhānaṁ thīnamiddhena suññaṁ, avikkhepādhiṭṭhānaṁ uddhaccena suññaṁ, dhammavavatthānādhiṭṭhānaṁ vicikicchāya suññaṁ, ñāṇādhiṭṭhānaṁ avijjāya suññaṁ, pāmojjādhiṭṭhānaṁ aratiyā suññaṁ, paṭhamajjhānādhiṭṭhānaṁ nīvaraṇehi suññaṁ . . . pe. . . . Arahattamaggādhiṭṭhānaṁ sabbakilesehi suññaṁ. Idaṁ adhiṭṭhānasuññaṁ.

25. Katamaṁ pariyogāhanasuññaṁ?

Nekkhammapariyogāhanaṁ kāmacchandena suññaṁ, abyāpādapariyogāhanaṁ byāpādena suññaṁ, ālokasaññāpariyogāhanaṁ thīnamiddhena suññaṁ, avikkhepapariyogāhanaṁ uddhaccena suññaṁ, dhammavavatthānapariyogāhanaṁ vicikicchāya suññaṁ, ñāṇapariyogāhanaṁ avijjāya suññaṁ, pāmojjapariyogāhanaṁ aratiyā suññaṁ, paṭhamajjhānapariyogāhanaṁ nīvaraṇehi suññaṁ . . . pe. . . . Arahattamaggapariyogāhanaṁ sabbakilesehi suññaṁ. Idaṁ pariyogāhanasuññaṁ.

26. Katamaṁ sampajānassa pavattapariyādānaṁ sabbasuññatānaṁ paramaṭṭhasuññaṁ?

Idha[1] sampajāno nekkhammena kāmacchandassa pavattaṁ pariyādiyati, abyāpādena byāpādassa pavattaṁ pariyādiyati, ālokasaññāya thīnamiddhassa pavattaṁ pariyādiyati, avikkhepena uddhaccassa pavattaṁ pariyādiyati, dhammavavatthānena vicikicchāya pavattaṁ pariyādiyati, ñāṇena avijjāya pavattaṁ pariyādiyati, pāmojjena aratiyā pavattaṁ pariyādiyati, paṭhamajjhānena nīvaraṇānaṁ pavattaṁ pariyādiyati . . . pe . . . Arahattamaggena sabbakilesānaṁ pavattaṁ pariyādiyati.

Atha vā pana sampajānassa anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāyantassa idañ c'eva[2] cakkhupavattaṁ pariyādiyati, aññañ ca cakkhupavattaṁ na uppajjati; idañ c'eva sotapavattaṁ . . . pe . . . jhānapavattaṁ, jivhāpavattaṁ, kāyapavattaṁ, manopavattaṁ pariyādiyati, aññañ ca manopavattaṁ na uppajjati. Idaṁ sampajānassa pavattapariyādānaṁ sabbasuññatānaṁ paramaṭṭhasuññan ti.

Suññakathā.

Yuganandhavaggo dutiyo.

Tassa vaggassa udānaṁ bhavati:

Yuganandhā[3] saccabojjhaṅgā[4] mettā virāgapañcamaṁ[5]
paṭisambhidā dhammacakkaṁ lokuttarabalā suññā te dasāti.'[6]

Esa nikāyavaro[7] ṭhapito asamo dutiyo pavaro[8] pavaravaggo[9] ti.

---

[1] Idaṁ, S. S₂. ; K. omits.
[2] idaṁ c'etaṁ, M. ; idaṁ te ca, S. ; idaṁ te va, S₂.
[3] yuganandhasacca°, M.
[4] satta bojjhaṅgā, S. S₂.
[5] °pañcamā, M.
[6] lokuttarabalasuññatā ti, M. ; suññatena dasāti, S. S₂.
[7] nikāyadharehi, M. ; nikāyavare, S. S₂.
[8] pavare, M. ; pajare, S. ; pare, S₂.
[9] pavaggo ti, S. S₂. ; varamaggo ti, K.

III

Paññāvaggo

I. Paññāvagge mahāpaññākathā

1. Aniccānupassanā bhāvitā bahulīkatā katamaṁ paññaṁ paripūreti? Dukkhānupassanā bhāvitā bahulīkatā katamaṁ paññaṁ paripūreti? Anattānupassanā bhāvitā bahulīkatā katamaṁ paññaṁ paripūreti? Nibbidānupassanā bhāvitā bahulīkatā katamaṁ paññaṁ paripūreti? Virāgānupassanā bhāvitā bahulīkatā katamaṁ paññaṁ paripūreti? Nirodhānupassanā bhāvitā bahulīkatā katamaṁ paññaṁ paripūreti? Paṭinissaggānupassanā bhāvitā bahulīkatā katamaṁ paññaṁ paripūreti?

Aniccānupassanā bhāvitā bahulīkatā javanapaññaṁ paripūreti. Dukkhānupassanā bhāvitā bahulīkatā nibbedhikapaññaṁ paripūreti. Anattānupassanā bhāvitā bahulīkatā mahāpaññaṁ paripūreti. Nibbidānupassanā bhāvitā bahulīkatā tikkhapaññaṁ paripūreti. Virāgānupassanā bhāvitā bahulīkatā vipulapaññaṁ paripūreti. Nirodhānupassanā bhāvitā bahulīkatā gambhīrapaññaṁ paripūreti. Paṭinissaggānupassanā bhāvitā bahulīkatā assāmantapaññaṁ[1] paripūreti. Imā satta paññā bhāvitā bahulīkatā paṇḍiccaṁ[2] paripūrenti, imā aṭṭha paññā bhāvitā bahulīkatā puthupaññaṁ paripūrenti, imā nava paññā bhāvitā bahulīkatā hāsapaññaṁ paripūrenti.

Hāsapaññā paṭibhānapaṭisambhidā, tassā[3] atthavavatthānato atthapaṭisambhidā adhigatā hoti sacchikatā phassitā paññāya, dhammavavatthānato dhammapaṭisambhidā adhigatā hoti sacchikatā phassitā paññāya, niruttivavatthānato niruttipaṭisambhidā adhigatā hoti sacchikatā phassitā paññāya, paṭibhānavavatthānato paṭibhānapaṭisambhidā

---

[1] asāmantaṁ, M.; damantaṁ, S. S_2.
[2] paṭiccaṁ, S. S_2. [3] tassa, S. S_2. M.

adhigatā hoti sacchikatā phassitā paññāya. Tass' imā catasso paṭisambhidāyo adhigatā honti sacchikatā phassitā paññāya.

2. Rūpe aniccānupassanā bhāvitā bahulīkatā katamaṁ paññaṁ paripūreti? . . . pe . . . rūpe paṭinissaggānupassanā bhāvitā bahulīkatā katamaṁ paññaṁ paripūreti?

Rūpe aniccānupassanā bhāvitā bahulīkatā javanapaññaṁ paripūreti, rūpe paṭinissaggānupassanā bhāvitā bahulīkatā assāmantapaññaṁ[1] paripūreti.

Imā satta paññā bhāvitā bahulīkatā paṇḍiccaṁ paripūrenti, imā aṭṭha paññā bhāvitā bahulīkatā puthupaññaṁ paripūrenti, imā nava paññā bhāvitā bahulīkatā hāsapaññaṁ paripūrenti.

Hāsapaññā paṭibhānapaṭisambhidā, tassā atthavavatthānato atthapaṭisambhidā adhigatā hoti sacchikatā phassitā paññāya, dhammavavatthānato dhammapaṭisambhidā adhigatā hoti sacchikatā phassitā paññāya, niruttivavatthānato niruttipaṭisambhidā adhigatā hoti sacchikatā phassitā paññāya, paṭibhānavavatthānato paṭibhānapaṭisambhidā adhigatā hoti sacchikatā phassitā paññāya. Tass' imā catasso paṭisambhidāyo adhigatā honti sacchikatā phassitā paññāya. Vedanāya, saññāya, saṅkhāresu, viññāṇe, cakkhusmiṁ . . . pe . . . jarāmaraṇe aniccānupassanā bhāvitā bahulīkatā katamaṁ paññaṁ paripūreti? . . . pe . . . jarāmaraṇe paṭinissaggānupassanā bhāvitā bahulīkatā katamaṁ paññaṁ paripūreti? Jarāmaraṇe aniccānupassanā bhāvitā bahulīkatā javanapaññaṁ paripūreti, jarāmaraṇe paṭinissaggānupassanā bhāvitā bahulīkatā assāmantapaññaṁ[2] paripūreti.

Imā satta paññā bhāvitā bahulīkatā paṇḍiccaṁ paripūrenti, imā aṭṭha paññā bhāvitā bahulīkatā puthupaññaṁ paripūrenti, imā nava paññā bhāvitā bahulīkatā hāsapaññaṁ paripūrenti.

Hāsapaññā paṭibhānapaṭisambhidā, tassā atthavavatthānato atthapaṭisambhidā adhigatā hoti sacchikatā phassitā

---

[1] mantaṁ, S. S_2.

[2] assāmantaṁ paññaṁ, S. S_2.

paññāya, dhammavavatthānato dhammapaṭisambhidā adhigatā hoti sacchikatā phassitā paññāya, niruttivavatthānato niruttipaṭisambhidā adhigatā hoti sacchikatā phassitā paññāya, paṭibhānavavatthānato paṭibhānapaṭisambhidā adhigatā hoti sacchikatā phassitā paññāya. Tass' imā catasso paṭisambhidāyo adhigatā honti sacchikatā phassitā paññāya.

3. Rūpe aniccānupassanā bhāvitā bahulīkatā katamaṁ paññaṁ paripūreti? Atītānāgatapaccuppanne rūpe aniccānupassanā bhāvitā bahulīkatā katamaṁ paññaṁ paripūreti? Rūpe dukkhānupassanā bhāvitā bahulīkatā katamaṁ paññaṁ paripūreti? Atītānāgatapaccuppanne rūpe dukkhānupassanā bhāvitā bahulīkatā katamaṁ paññaṁ paripūreti? Rūpe anattānupassanā bhāvitā bahulīkatā katamaṁ paññaṁ paripūreti? Atītānāgatapaccuppanne rūpe anattānupassanā bhāvitā bahulīkatā katamaṁ paññaṁ paripūreti? Rūpe nibbidānupassanā bhāvitā bahulīkatā katamaṁ paññaṁ paripūreti? Atītānāgatapaccuppanne rūpe nibbidānupassanā bhāvitā bahulīkatā katamaṁ paññaṁ paripūreti? Rūpe virāgānupassanā bhāvitā bahulīkatā katamaṁ paññaṁ paripūreti? Atītānāgatapaccuppanne rūpe virāgānupassanā bhāvitā bahulīkatā katamaṁ paññaṁ paripūreti? Rūpe nirodhānupassanā bhāvitā bahulīkatā katamaṁ paññaṁ paripūreti? Atītānāgatapaccuppanne rūpe nirodhānupassanā bhāvitā bahulīkatā katamaṁ paññaṁ paripūreti? Rūpe paṭinissaggānupassanā bhāvitā bahulīkatā katamaṁ paññaṁ paripūreti? Atītānāgatapaccuppanne rūpe paṭinissaggānupassanā bhāvitā bahulīkatā katamaṁ paññaṁ paripūreti?

Rūpe aniccānupassanā bhāvitā bahulīkatā javanapaññaṁ paripūreti, atītānāgatapaccuppanne rūpe aniccānupassanā bhāvitā bahulīkatā javanapaññaṁ paripūreti. Rūpe dukkhānupassanā bhāvitā bahulīkatā nibbedhikapaññaṁ paripūreti, atītānāgatapaccuppanne rūpe dukkhānupassanā bhāvitā bahulīkatā javanapaññaṁ paripūreti. Rūpe anattānupassanā bhāvitā bahulīkatā mahāpaññaṁ paripūreti, atītānāgatapaccuppanne rūpe anattānupassanā bhāvitā bahulīkatā javanapaññaṁ paripūreti. Rūpe nibbidānupas-

sanā bhāvitā bahulīkatā tikkhapaññaṁ paripūreti, atītānāgatapaccuppanne rūpe nibbidānupassanā bhāvitā bahulīkatā javanapaññaṁ paripūreti. Rūpe virāgānupassanā bhāvitā bahulīkatā vipulapaññaṁ paripūreti, atītānāgatapaccuppanne rūpe virāgānupassanā bhāvitā bahulīkatā javanapaññaṁ paripūreti. Rūpe nirodhānupassanā bhāvitā bahulīkatā gambhīrapaññaṁ paripūreti, atītānāgatapaccuppanne rūpe nirodhānupassanā bhāvitā bahulīkatā javanapaññaṁ paripūreti. Rūpe paṭinissaggānupassanā bhāvitā bahulīkatā assāmantapaññaṁ paripūreti, atītānāgatapaccuppanne rūpe paṭinissaggānupassanā bhāvitā bahulīkatā javanapaññaṁ paripūreti.

Imā satta paññā bhāvitā bahulīkatā paṇḍiccaṁ paripūrenti, imā aṭṭha paññā bhāvitā bahulīkatā puthupaññaṁ paripūrenti, imā nava paññā bhāvitā bahulīkatā hāsapaññaṁ paripūrenti. Hāsapaññā paṭibhānapaṭisambhidā, tassā atthavavatthānato atthapaṭisambhidā adhigatā hoti sacchikatā phassitā paññāya, dhammavavatthānato dhammapaṭisambhidā adhigatā hoti sacchikatā phassitā paññāya, niruttivavatthānato niruttipaṭisambhidā adhigatā hoti sacchikatā phassitā paññāya, paṭibhānavavatthānato paṭibhānapaṭisambhidā adhigatā hoti sacchikatā phassitā paññāya. Tass' imā catasso paṭisambhidāyo adhigatā hoti sacchikatā phassitā paññāya. Vedanāya, saññāya, saṅkhāresu, viññāṇe, cakkhusmiṁ . . . pe . . . jarāmaraṇe aniccānupassanā bhāvitā bahulīkatā katamaṁ paññaṁ paripūreti? Atītānāgatapaccuppanne jarāmaraṇe aniccānupassanā bhāvitā bahulīkatā katamaṁ paññaṁ paripūreti? . . . pe . . . Jarāmaraṇe paṭinissaggānupassanā bhāvitā bahulīkatā katamaṁ paññaṁ paripūreti? Atītānāgatapaccuppanne jarāmaraṇe paṭinissaggānupassanā bhāvitā bahulīkatā katamaṁ paññaṁ paripūreti?

Jarāmaraṇe aniccānupassanā bhāvitā bahulīkatā javanapaññaṁ paripūreti, atītānāgatapaccuppanne jarāmaraṇe aniccānupassanā bhāvitā bahulīkatā javanapaññaṁ paripūreti . . . pe . . .

Tass' imā catasso paṭisambhidāyo adhigatā honti sacchikatā phassitā paññāya.

4. Cattāro 'me Bhikkhave dhammā bhāvitā bahulīkatā sotāpattiphalasacchikiriyāya saṁvattanti. Katame cattāro? Sappurisasaṁsevo saddhammasavanaṁ yonisomanasikāro dhammānudhammapaṭipatti. Ime kho Bhikkhave cattāro dhammā bhāvitā bahulīkatā sotāpattiphalasacchikiriyāya saṁvattanti.

Cattāro 'me Bhikkhave dhammā bhāvitā bahulīkatā sakadāgāmiphalasacchikiriyāya saṁvattanti . . . pe . . . anāgāmiphalasacchikiriyāya saṁvattanti . . . pe . . . Arahattaphalasacchikiriyāya saṁvattanti. Katame cattāro? Sappurisasaṁsevo saddhammasavanaṁ yonisomanasikāro dhammānudhammapaṭipatti. Ime kho Bhikkhave cattāro dhammā bhāvitā bahulīkatā Arahattaphalasacchikiriyāya saṁvattanti.

5. Cattāro 'me Bhikkhave dhammā bhāvitā bahulīkatā paññāpaṭilābhāya saṁvattanti, paññābuddhiyā saṁvattanti, paññāvepullāya saṁvattanti, mahāpaññatāya saṁvattanti, puthupaññatāya saṁvattanti, vipulapaññatāya saṁvattanti, gambhīrapaññatāya saṁvattanti, assāmantapaññatāya saṁvattanti, bhūripaññatāya saṁvattanti, paññābāhullāya saṁvattanti, sīghapaññatāya saṁvattanti, lahupaññatāya saṁvattanti, hāsapaññatāya saṁvattanti, javanapaññatāya saṁvattanti, tikkhapaññatāya saṁvattanti, nibbedhikapaññatāya saṁvattanti. Katame cattāro? Sappurisaṁsevo saddhammasavanaṁ yonisomanasikāro dhammānudhammapaṭipatti. Ime kho Bhikkhave cattāro dhammā bhāvitā bahulīkatā paññāpaṭilābhāya saṁvattanti, paññābuddhiyā saṁvattanti . . . pe . . . nibbedhikapaññatāya saṁvattanti.

6. 'Paññāpaṭilābhāya saṁvattantīti.' Katamo paññāpaṭilābho?

'Catunnaṁ maggañāṇānaṁ catunnaṁ phalañāṇānaṁ catunnaṁ paṭisambhidāñāṇānaṁ channaṁ abhiññāñāṇānaṁ[1] tesattatīnaṁ ñāṇānaṁ sattasattatīnaṁ ñāṇānaṁ lābho paṭilābho patti sampatti phassanā sacchikiriyā upasampadā paññāpaṭilābhāya saṁvattantīti.' Ayaṁ paññāpaṭilābho.

---

[1] abhiññāñāṇaṁ, S. S_2; abhiññānaṁ, K.

'Paññābuddhiyā saṁvattantīti.' Katamā paññābuddhi?

'Sattannañ ca sekhānaṁ puthujjanakalyāṇakassa ca paññā vaḍḍhati,[1] Arahato paññā vaḍḍhati; vaḍḍhanā paññābuddhiyā saṁvattantīti.' Ayaṁ paññābuddhi.

'Paññāvepullāya saṁvattantīti.' Katamaṁ paññāvepullaṁ?

'Sattannañ ca sekhānaṁ puthujjanakalyāṇakassa ca paññā vepullaṁ gacchati, Arahato paññā vepullagatā[2]; vepullatā[2] paññāvepullāya saṁvattantīti.' Idaṁ paññāvepullaṁ.

7. 'Mahāpaññatāya saṁvattantīti.' Katamā mahāpaññā? 'Mahante atthe pariggaṇhātīti' mahāpaññā, 'mahante dhamme pariggaṇhātīti' mahāpaññā, 'mahantā niruttiyo pariggaṇhātīti' mahāpaññā, 'mahantāni paṭibhānāni pariggaṇhātīti' mahāpaññā, 'mahante sīlakkhandhe pariggaṇhātīti' mahāpaññā, 'mahante samādhikkhandhe pariggaṇhātīti' mahāpaññā, 'mahante paññākkhandhe pariggaṇhātīti' mahāpaññā, 'mahante vimuttikkhandhe pariggaṇhātīti' mahāpaññā, 'mahante vimuttiñāṇadassanakkhandhe pariggaṇhātīti' mahāpaññā, 'mahantāni ṭhānāṭṭhānāni pariggaṇhātīti' mahāpaññā, 'mahāvihārasamāpattiyo[3] pariggaṇhātīti' mahāpaññā, 'mahantāni ariyasaccāni pariggaṇhātīti' mahāpaññā, 'mahante satipaṭṭhāne pariggaṇhātīti' mahāpaññā, 'mahante sammappadhāne pariggaṇhātīti' mahāpaññā, 'mahante iddhipāde pariggaṇhātīti' mahāpaññā, 'mahantāni indriyāni pariggaṇhātīti' mahāpaññā, 'mahantāni balāni pariggaṇhātīti' mahāpaññā, 'mahante bojjhaṅge pariggaṇhātīti' mahāpaññā, 'mahantaṁ ariyamaggaṁ pariggaṇhātīti' mahāpaññā, 'mahantāni sāmaññaphalāni pariggaṇhātīti' mahāpaññā, 'mahantā abhiññāyo[4] pariggaṇhātīti' mahāpaññā, 'mahantaṁ param-

---

[1] pavatti, S.

[2] K. omits vepullagatā. M. omits vepullatā. S. omits the whole passage. S_2 has Arahato vepullatāññāya vephullāya saṁvattanti.

[3] mahantā vihārasamāpattiyo, K.

[4] mahābhiññāyo, S. S_2. M.

aṭṭhaṁ nibbānaṁ pariggaṇhātīti' mahāpaññā. 'Mahāpaññatāya saṁvattantīti' ayaṁ mahāpaññā.

8. 'Puthupaññatāya saṁvattantīti.' Katamā puthupaññā?

'Puthunānākhandhesu ñāṇaṁ pavattatīti' puthupaññā, 'puthunānādhātūsu ñāṇaṁ pavattatīti' puthupaññā, 'puthunānā-āyatanesu ñāṇaṁ pavattatīti' puthupaññā, 'puthunānāpaṭiccsamuppādesu ñāṇaṁ pavattatīti' puthupaññā, puthunānāsuññatamanupalabbhesu[1] ñāṇaṁ pavattatīti' puthupaññā, 'puthunānā-atthesu ñāṇaṁ pavattatīti' puthupaññā, 'puthunānādhammesu ñāṇaṁ pavattatīti' puthupaññā, 'puthunānāniruttīsu ñāṇaṁ pavattatīti' puthupaññā, 'puthunānāpaṭibhānesu ñāṇaṁ pavattatīti' puthupaññā, 'pathunānāsīlakkhandhesu ñāṇaṁ pavattatīti' puthupaññā, 'puthunānāsamādhikkhandhesu ñāṇaṁ pavattatīti' puthupaññā, 'puthunānāpaññākkhandhesu ñāṇaṁ pavattatīti' puthupaññā, 'puthunānāvimuttikkhandesu ñāṇaṁ pavattatīti' puthupaññā, 'puthunānāvimuttiñāṇadassanakkhandhesu ñāṇaṁ pavattatīti' puthupaññā, 'puthunānāṭhānāṭṭhānesu ñāṇaṁ pavattatīti' puthupaññā, 'puthunānāvihārasamāpattīsu ñāṇaṁ pavattatīti' puthupaññā, 'puthunānā-ariyasaccesu ñāṇaṁ pavattatīti' puthupaññā, 'puthunānāsatipaṭṭhānesu ñāṇaṁ pavattatīti' puthupaññā, 'puthunānāsammappadhānesu ñāṇaṁ pavattatīti' puthupaññā, 'puthunānā-iddhipādesu ñāṇaṁ pavattatīti' puthupaññā, 'puthunānā-indriyesu ñāṇaṁ pavattatīti' puthupaññā, 'puthunānābalesu ñāṇaṁ pavattatīti' puthupaññā, 'puthunānābojjhaṅgesu ñāṇaṁ pavattatīti' puthupaññā, 'puthunānā-ariyamaggesu ñāṇaṁ pavattatīti' puthupaññā, 'puthunānāsāmaññaphalesu ñāṇaṁ pavattatīti' puthupaññā, 'puthunānā-abhiññāsu ñāṇaṁ pavattatīti' puthupaññā, 'puthujjanasādhāraṇe dhamme samatikkamma paramaṭṭhe nibbāne ñāṇaṁ pavattatīti' puthupaññā.

'Puthupaññatāya saṁvattantīti,' ayaṁ puthupaññā.

9. 'Vipulapaññataya saṁvattantīti.' Katamā vipulapaññā?

---

[1] °suññatamanulabbhesu, S. S_2. K.

'Vipule atthe pariggaṇhātīti' vipulapaññā, 'vipule dhamme pariggaṇhātīti' vipulapaññā, vipulā niruttiyo pariggaṇhātīti' vipulapaññā, 'vipulāni paṭibhānāni pariggaṇhātīti' vipulapaññā, 'vipule sīlakkhandhe pariggaṇhātīti' vipulapaññā, 'vipule samādhikkhandhe pariggaṇhātīti' vipulapaññā, 'vipule paññākkhandhe pariggaṇhātīti' vipulapaññā, 'vipule vimuttikkhandhe pariggaṇhātīti' vipulapaññā, 'vipule paññākkhandhe pariggaṇhātīti' vipulapaññā, 'vipule vimuttikkhandhe pariggaṇhātīti' vipulapaññā, 'vipule vimuttiñāṇadassanakkhandhe pariggaṇhātīti' vipulapaññā; 'vipulāni ṭhānāṭṭhānāni pariggaṇhātīti' vipulapaññā, 'vipulavihārasamāpattiyo pariggaṇhātīti' vipulapaññā, 'vipulāni ariyasaccāni pariggaṇhātīti' vipulapaññā, 'vipule satipaṭṭhāne pariggaṇhātīti' vipulapaññā, 'vipule sammappadhāne pariggaṇhātīti' vipulapaññā, 'vipule iddhipāde pariggaṇhātīti' vipulapaññā, 'vipulāni indriyāni pariggaṇhātīti' vipulapaññā, 'vipulāni balāni pariggaṇhātīti' vipulapaññā, 'vipule bojjhaṅge pariggaṇhātīti' vipulapaññā, 'vipulaṁ ariyamaggaṁ pariggaṇhātīti' vipulapaññā, 'vipulāni sāmaññaphalāni pariggaṇhātīti' vipulapaññā, 'vipulā abhiññāyo pariggaṇhātīti' vipulapaññā, 'vipulaṁ paramaṭṭhaṁ nibbānaṁ pariggaṇhātīti' vipulapaññā.

'Vipulapaññatāya saṁvattantīti,' ayaṁ vipulapaññā.

10. 'Gambhīrapaññatāya saṁvattantīti.' Katamā gambhīrapaññā?

'Gambhīresu khandhesu ñāṇaṁ pavattatīti' gambhīrapaññā, 'gambhīresu dhātūsu ñāṇaṁ pavattatīti' gambhīrapaññā, 'gambhīresu āyatanesu ñāṇaṁ pavattatīti' gambhīrapaññā, 'gambhīresu paṭiccasamuppādesu ñāṇaṁ pavattatīti' gambhīrapaññā, 'gambhīresu suññatamanupalabbhesu ñāṇaṁ pavattatīti' gambhīrapaññā, 'gambhīresu atthesu ñāṇaṁ pavattatīti' gambhīrapaññā, 'gambhīresu dhammesu ñāṇaṁ pavattatīti' gambhīrapaññā, 'gambhīresu niruttīsu ñāṇaṁ pavattatīti' gambhīrapaññā, 'gambhīresu paṭibhānesu ñāṇaṁ pavattatīti' gambhīrapaññā, 'gambhīresu sīlakkhandhesu ñāṇaṁ pavattatīti' gambhīrapaññā, 'gambhīresu samādhikkhandhesu ñāṇaṁ pavattatīti' gam-

bhīrapaññā, 'gambhīresu paññākkhandhesu ñāṇaṁ pavattatīti' gambhīrapaññā, 'gambhīresu vimuttikkhandhesu ñāṇaṁ pavattatīti' gambhīrapaññā, 'gambhīresu vimuttiñāṇadassanakkhandhesu ñāṇaṁ pavattatīti' gambhīrapaññā, 'gambhīresu thānāṭṭhānesu ñāṇaṁ pavattatīti' gambhīrapaññā, 'gambhīresu vihārasamāpattīsu ñāṇaṁ pavattatīti' gambhīrapaññā, 'gambhīresu ariyāsaccesu ñāṇaṁ pavattatīti' gambhīrapaññā, 'gambhīresu satipaṭṭhānesu ñāṇaṁ pavattatīti' gambhīrapaññā, 'gambhīresu sammappadhānesu ñāṇaṁ pavattatīti' gambhīrapaññā, 'gambhīresu iddhipādesu ñāṇaṁ pavattatīti' gambhīrapaññā, 'gambhīresu indriyesu ñāṇaṁ pavattatīti' gambhīrapaññā, 'gambhīresu balesu ñāṇaṁ pavattatīti' gambhīrapaññā, 'gambhīresu bojjhaṅgesu ñāṇaṁ pavattatīti' gambhīrapaññā, 'gambhīresu ariyamaggesu ñāṇaṁ pavattatīti' gambhīrapaññā, 'gambhīresu sāmaññaphalesu ñāṇaṁ pavattatīti' gambhīrapaññā, 'gambhīrāsu abhiññāsu ñāṇaṁ pavattatīti' gambhīrapaññā, 'gambhīre[1] paramaṭṭhe nibbāne ñāṇaṁ pavattatīti' gambhīrapaññā. 'Gambhīrapaññatāya saṁvattantīti,' ayaṁ gambhīrapaññā.

11. 'Assāmantapaññatāya saṁvattantīti.' Katāma assāmantapaññā?

'Yassa puggalassa atthavavatthānato atthapaṭisambhidā adhigatā hoti sacchikatā phassitā paññāya, dhammavavatthānato dhammapaṭisambhidā adhigatā hoti sacchikatā phassitā paññāya, niruttivavatthānato niruttipaṭisambhidā adhigatā hoti sacchikatā phassitā paññāya, paṭibhānavavatthānato paṭibhānapaṭisambhidā adhigatā hoti sacchikatā phassitā paññāya, tassa atthe ca dhamme ca niruttiyā ca paṭibhāne ca na[2] añño koci sakkoti abhisambhavituṁ, anabhisambhavanīyo[3] ca so aññehīti'[4] assāmantapaññā. Puthujjanakalyāṇakassa paññā aṭṭhamakassa paññāya dūre vidūre suvidūre na santike na sāmantā, puthujjanakalyāṇakaṁ upādāya aṭṭhamako assāmantapañño; aṭṭhamakassa paññā sotāpannassa paññāya dūre vidūre suvidūre na

---

[1] gambhīresu, S. S_2., K.
[2] S. S_2. M. omit na.
[3] abhisambhavanīyo, S. S_2.
[4] so āñño ti, K.

santike na sāmantā, aṭṭhamakaṁ upādāya sotāpanno assāmantapañño; sotāpannassa paññā sakadāgāmissa paññāya dūre vidūre suvidūre na santike na sāmantā, sotāpannaṁ upādāya sakadāgāmī assāmantapañño; sakadāgāmissa paññā anāgāmissa paññāya dūre vidūre suvidūre na santike na sāmantā, sakadāgāmiṁ upādāya anāgāmī assāmantapañño; anāgāmissa paññā Arahato paññāya dūre vidūre suvidūre na santike na sāmantā, anāgāmiṁ upādāya Arahā assāmantapañño; Arahato paññā Paccekabuddhassa paññāya dūre vidūre suvidūre na santike na sāmantā, Arahantaṁ upādāya Paccekabuddho assāmantapañño; Paccekabuddhañ ca sadevakañ ca lokaṁ upādāya Tathāgato Arahaṁ Sammāsambuddho aggo assāmantapañño paññappabhedakusalo pabhinnañāṇo adhigatapaṭisambhido catuvesārajjappatto dasabaladhārī purisāsabho purisasīho purisanāgo purisājañño purisadhorayho anantañāṇo anantatejo anantayaso aḍḍho mahaddhano dhanavā netā vinetā anunetā paññāpetā nijjhāpetā pekkhatā pasādetā. So hi Bhagavā anuppannassa maggassa uppādetā asañjātassa maggassa sañjānetā anakkhātassa maggassa akkhātā maggaññū maggavidū maggakovido, maggānugāmī[1] ca pana etarahi sāvakā viharanti pacchā[2] sammannāgatā.[2] So hi Bhagavā jānaṁ jānāti passaṁ passati cakkhubhūto ñāṇabhūto dhammabhūto brahmabhūto vattā pavattā atthassa ninnetā amatassa dātā dhammasāmī Tathāgato, n'atthi tassa Bhagavato aññātaṁ adiṭṭhaṁ aviditaṁ asacchikataṁ aphassitaṁ paññāya, atītaṁ anāgataṁ paccuppannaṁ upādāya sabbe dhammā sabbākārena Buddhassa Bhagavato ñāṇamukhe āpāthaṁ[3] āgacchanti. Yaṁ kiñci neyyaṁ nāma atthadhammaṁ[4] jānitabbaṁ—attattho vā parattho vā ubhayattho vā, diṭṭhadhammiko vā attho, samparāyiko vā attho, uttāno vā attho,

---

[1] maggānugā, S. S_2. K. [2] pacchāgatā, K.

[3] apāthaṁ, S.; āpātaṁ, K.

[4] atthi dhammaṁ, M.; yaṁ kiñci yesaṁ nāma atthi taṁ sabbaṁ dhammaṁ jānitabbaṁ, S. S_2. = S. with nāmaṁ for nāma.

gambhīro vā attho, gūḷho[1] vā attho, paṭicchanno vā attho, neyyo vā attho, nīto vā attho, anavajjo vā attho, nikkileso vā attho, vodāno vā attho, paramaṭṭho vā attho—sabban taṁ[2] anto Buddhañāṇe parivattati, sabbaṁ kāyakammaṁ Buddhassa ñāṇānuparivattati, sabbaṁ vacīkammaṁ Buddhassa ñāṇānuparivattati, sabbaṁ manokammaṁ Buddhassa ñāṇānuparivattati.

Atīte Buddhassa appaṭihataṁ ñāṇaṁ, anāgate Buddhassa appaṭihataṁ ñāṇaṁ, paccuppanne Buddhassa appaṭihataṁ ñāṇaṁ. Yāvatakaṁ neyyaṁ, tāvatakaṁ ñāṇaṁ; yāvatakaṁ ñāṇaṁ, tāvatakaṁ neyyaṁ; neyyapariyantikaṁ ñāṇaṁ, ñāṇapariyantikaṁ neyyaṁ; neyyaṁ atikkamitvā ñāṇaṁ nappavattati, ñāṇaṁ atikkamitvā neyyapatho n' atthi; aññamaññaṁ pariyantaṭṭhāniyo te dhammā. Yathā dvinnaṁ samuggapaṭalānaṁ suphussitānaṁ heṭṭhimaṁ samuggapaṭalaṁ uparimaṁ nātivattati, uparimaṁ samuggapaṭalaṁ heṭṭhimaṁ nātivattati, aññamaññaṁ pariyantaṭṭhāniyo; evamevaṁ Buddhassa Bhagavato neyyañ ca ñāṇañ ca aññamaññaṁ pariyantaṭṭhāniyo te dhammā. Yāvatakaṁ neyyaṁ tāvatakaṁ ñāṇaṁ, yāvatakaṁ ñāṇaṁ tāvatakaṁ neyyaṁ; neyyapariyantikaṁ ñāṇaṁ, ñāṇapariyantikaṁ neyyaṁ; neyyaṁ atikkamitvā ñāṇaṁ nappavattati, ñāṇaṁ atikkamitvā neyyapatho n' atthi; aññamaññaṁ pariyantaṭṭhāniyo te dhammā. Sabbadhammesu Buddhassa[3] ñāṇaṁ pavattati, sabbe dhammā Buddhassa Bhagavato āvajjanapaṭibaddhā ākaṅkhāpaṭibaddhā manasikārapaṭibaddhā cittuppādapaṭibaddhā. Sabbasattesu Buddhassa ñāṇaṁ pavattati; sabbesaṁ sattānaṁ Buddho āsayaṁ jānāti, anusayaṁ jānāti, caritaṁ jānāti,[4] adhimuttiṁ jānāti, apparajakkhe mahārajakkhe tikkhindriye mudindriye svākāre dvākāre suviññāpaye duviññāpaye bhabbābhabbe satte pajānāti. Sadevako loko samārako sabrahmako sassamaṇabrāhmaṇī pajā sadevamanussā anto[5] Buddhañāṇe parivattati. Yathā ye keci macchakacchapā

---

[1] guḷho, M. K.; rūḷho, S. S_2. [2] sampannaṁ, S. S_2.
[3] Sambuddhassa, S. M. [4] cariyaṁ, K.
[5] sadevamanussāya arahanto, S.

antamaso timitimiṅgalaṁ upādāya anto mahāsamudde parivattanti, evamevaṁ sadevako loko samārako sabrahmako sassamaṇabrāhmaṇī pajā sadevamanussā anto Buddhañāṇe parivattati. Yathā ye keci pakkhino antamaso garuḷaṁ venateyyaṁ[1] upādāya ākāsassa padese parivattanti, evamevaṁ ye pi te Sāriputta sattā paññavanto[2] te pi Buddhañāṇassa padese parivattanti. Buddhañāṇaṁ devamanussānaṁ paññaṁ[3] pharitvā atighaṁsitvā[4] tiṭṭhati. Ye pi te khattiyapaṇḍitā brāhmaṇapaṇḍitā gahapatipaṇḍitā samaṇapaṇḍitā nipuṇā kataparappavādā[5] vālavedhirūpā[6] te bhindantā paññe[7] caranti, paññāgatena diṭṭhigatāni, te pañhaṁ abhisaṅkharitvā Tathāgataṁ upasaṅkamitvā pucchanti gūḷhāni ca paṭicchannāni ca, kathitā vissajjitā[8] va[9] te pañhā Bhagavatā honti, niddiṭṭhakāraṇā upakkhittakā[10] te[11] Bhagavato sampajjanti: atha kho Bhagavā va[12] tattha[13] atirocati[14] yadidaṁ paññāyāti aggo assāmantapañño. 'Assāmantapaññatāya saṁvattantīti,' ayaṁ assāmantapaññā.

12. 'Bhūripaññatāya saṁvattantīti' Katamā bhūripaññā?

'Rāgaṁ abhibhuyyatīti' bhūripaññā, 'abhibhavitā[15]' ti bhūripaññā; 'dosaṁ abhibhuyyatīti' bhūripaññā, 'abhibhavitā'[16] ti bhūripaññā; 'mohaṁ abhibhuyyatīti' bhūripaññā, 'abhibhavitā[17]' ti bhūripaññā; 'kodhaṁ . . . pe . . .

---

[1] garuḷavenateyyaṁ, M.; garuvenateyyaṁ, S_2.

[2] samāpaññāya, S_2. M.; sammappaññā, S.; sammappaññāya, K. as v.l., with paññavanto in text.

[3] pañhaṁ, S. S_2. K.

[4] atikkamitvā, S. S_2.

[5] gataparappavādā, S. S_2.

[6] bālavedhirūpā, K.; vālavedirūpā, S. S_2.

[7] paññā, K.; maññe, S. S_2.

[8] sacchitā, S.; sacchikatā, S_2.

[9] ca, K.

[10] niddiṭṭhakāradakkhittabhāvato, S.; niddiṭṭhakāraṇā dakkhittabhāvato, S_2., and K. as v.l.

[11] S. S_2. omit te.

[12] S. S_2. K. omit va.

[13] atittha, S. S_2.

[14] abhirocati, S. S_2.

[15] abhibhavikā, M.; abhibhāvitā, S.; atītavitā, S_2.

[16] atibhāvitā, S.; atītabhāvitā, S_2.

[17] atibhāvitā, S. S_2.

upanāhaṁ makkhaṁ paḷāsaṁ issaṁ macchariyaṁ māyaṁ sāṭheyyaṁ thambhaṁ sārambhaṁ mānaṁ atimānaṁ madaṁ pamādaṁ sabbe kilese sabbe duccarite sabbe abhisaṅkhāre . . . pe . . . sabbe bhavagāmikamme abhibhuyyatīti' bhūripaññā, 'abhibhavitā' ti bhūripaññā. 'Rāgo ari, taṁ ariṁ maddati[1] paññā' ti bhūripaññā; 'doso ari, taṁ ariṁ maddati paññā' ti bhūripaññā; 'moho ari, taṁ ariṁ maddati paññā' ti bhūripaññā; 'kodho . . . pe . . . upanāho makkho paḷāso issā macchariyaṁ māyā sāṭheyyaṁ thambho sārambho māno atimāno mado pamādo sabbe kilesā sabbe duccaritā sabbe abhisaṅkhārā . . . pe . . . sabbe bhavagāmikammā ari, taṁ ariṁ maddati[2] paññā' ti bhūripaññā. 'Bhūri vuccati paṭhavī,[3] paṭhavīsamāya vitthatāya vipulāya paññāya[4] samannāgato' ti bhūripaññā; api ca 'paññāya-m-etaṁ adhivacanaṁ, bhūri medhā pariṇāyikā' ti bhūripaññā. 'Bhūripaññatāya saṁvattantīti' ayaṁ bhūripaññā.

13. 'Paññābāhullāya saṁvattantīti.' Katamaṁ paññābāhullaṁ?

Idh' ekacco paññāgaruko hoti paññācarito paññāsayo paññādhimutto paññādhajo paññāketu paññādhipateyyo, vicayabahulo pavicayabahulo okkhāyanabahulo[5] sampekkhāyanabahulo sampekkhāyanadhammo vibhūtavihāritaccarito[6] taggaruko tabbahulo tanninno tappoṇo[7] tappabbhāro tadadhimutto tadādhipateyyo. Yathā gaṇagaruko vuccati 'gaṇabāhuliko' ti, cīvaragaruko vuccati 'cīvarabāhuliko' ti, pattagaruko vuccati 'pattabāhuliko' ti, senāsanagaruko vuccati 'senāsanabāhuliko' ti; evamevaṁ idh' ekacco

---

[1] arimandaṁ, S.; arimandati, S_2; ariṁ maddanī, M.; ariṁ maddanipaññā, K., with mandanipaññā as v.l.

[2] atimaddati, S_2; arimaddati, S.

[3] K. inserts tāya after paṭhavī.

[4] S. S_2. M. omit paññāya.

[5] okāyanabahulo, S. S_2.

[6] vibhūtaviharītaccarito, M.; vibhūtiviharīccarito, S.; vibhūtaviharicarito, S^2.

[7] taṁpoṇo, K.

paññāgaruko hoti paññācarito paññāsayo paññādhimutto paññādhajo paññāketu paññādhipateyyo, vicayabahulo pavicayabahulo okkhāyanabahulo[1] sampekkhāyanabahulo sampekkhāyanadhammo vibhūtavihāritaccarito[2] taggaruko tabbahulo tanninno tappoṇo tappabbhāro tadadhimutto tadādhipateyyo. 'Paññābāhullāya saṁvattantīti,' idaṁ paññābāhullaṁ.

14. 'Sīghapaññatāya saṁvattantīti.' Katamā sīghapaññā?

'Sīghaṁ sīgham sīlāni paripūretīti' sīghapaññā, 'sīghaṁ sīghaṁ indriyasaṁvaraṁ paripūretīti' sīghapaññā, 'sīghaṁ sīghaṁ bhojane mattaññutaṁ paripūretīti' sīghapaññā, 'sīghaṁ sīghaṁ jāgariyānuyogaṁ paripūretīti' sīghapaññā, 'sīghaṁ sīghaṁ sīlakkhandhaṁ paripūretīti' sīghapaññā, 'sīghaṁ sīghaṁ samādhikkhandhaṁ paripūretīti' sīghapaññā, 'sīghaṁ sīghaṁ paññākkhandhaṁ paripūretīti' sīghapaññā, 'sīgham sīgháṁ vimuttikkhandhaṁ paripūretīti' sīghapaññā, 'sīghaṁ sīghaṁ vimuttiñāṇadassanakkhandhaṁ paripūretīti' sīghapaññā, 'sīghaṁ sīghaṁ ṭhānāṭṭhānāni paṭivijjhatīti' sīghapaññā, 'sīghaṁ sīghaṁ vihārasamāpattiyo paripūretīti' sīghapaññā, 'sīghaṁ sīghaṁ ariyasaccāni paṭivijjhatīti' sīghapaññā, 'sīghaṁ sīghaṁ satipaṭṭhāne bhāvetīti' sīghapaññā, 'sīghaṁ sīghaṁ sammappadhāne bhāvetīti' sīghapaññā, 'sīghaṁ sīghaṁ iddhipāde bhāvetīti' sīghapaññā, 'sīghaṁ sīghaṁ indriyāni bhāvetīti' sīghapaññā, 'sīghaṁ sīghaṁ balāni bhāvetīti' sīghapaññā, 'sīghaṁ sīghaṁ bojjhaṅge bhāvetīti' sīghapaññā, 'sīghaṁ sīghaṁ ariyamaggaṁ bhāvetīti' sīghapaññā, 'sīghaṁ sīghaṁ sāmaññaphalāni sacchikarotīti' sīghapaññā, 'sīghaṁ sīghaṁ abhiññāyo paṭivijjhatīti' sīghapaññā, 'sīghaṁ sīghaṁ paramatthaṁ nibbānaṁ sacchikarotīti' sīghapaññā. 'Sīghapaññatāya saṁvattantīti,' ayaṁ sīghapaññā.

15. Lahupaññatāya saṁvattantīti.' Katamā lahupaññā?

'Lahuṁ lahuṁ sīlāni paripūretīti' lahupaññā, lahuṁ lahuṁ indriyasaṁvaraṁ paripūretīti' lahupaññā, 'lahuṁ

---

[1] okkāyanabahulo, S. S_2. [2] bhūtaviharitaccarito, S.

lahuṁ bhojane mattaññutaṁ paripūretīti' lahupaññā, 'lahuṁ lahuṁ jāgariyānuyogaṁ paripūretīti' lahupaññā, 'lahuṁ lahuṁ sīlakkhandhaṁ paripūretīti' lahupaññā, 'lahuṁ lahuṁ samādhikkhandhaṁ paripūretīti' lahupaññā, 'lahuṁ lahuṁ paññākkhandhaṁ paripūretīti' lahupaññā, 'lahuṁ lahuṁ vimuttikkhandhaṁ paripūretīti' lahupaññā, 'lahuṁ lahuṁ vimuttiñāṇadassanakkhandhaṁ paripūretīti' lahupaññā, 'lahuṁ lahuṁ ṭhānāṭṭhānāni paṭivijjhatīti' lahupaññā, 'lahuṁ lahuṁ vihārasamāpattiyo paripūretīti' lahupaññā, 'lahuṁ lahuṁ ariyasaccāni paṭivijjhatīti' lahupaññā, 'lahuṁ lahuṁ satipaṭṭhāne bhāvetīti' lahupaññā, 'lahuṁ lahuṁ sammappadhāne bhāvetīti' lahupaññā, 'lahuṁ lahuṁ iddhipāde bhāvetīti' lahupaññā, 'lahuṁ lahuṁ indriyāni bhāvetīti' lahupaññā, 'lahuṁ lahuṁ balāni bhāvetīti' lahupaññā, 'lahuṁ lahuṁ bojjhaṅge bhāvetīti' lahupaññā, 'lahuṁ lahuṁ ariyamaggaṁ bhāvetīti' lahupaññā, 'lahuṁ lahuṁ sāmaññaphalāni sacchikarotīti' lahupaññā, 'lahuṁ lahuṁ abhiññāyo paṭivijjhatīti' lahupaññā, 'lahuṁ lahuṁ paramatthaṁ nibbānaṁ sacchikarotīti' lahupaññā. 'Lahupaññatāya saṁvattantīti,' ayaṁ lahupaññā.

16. 'Hāsapaññatāya saṁvattantīti.' Katamā hāsapaññā? 'Idh' ekacco hāsabahulo vedabahulo[1] tuṭṭhibahulo pāmojjabahulo sīlāni paripūretīti' hāsapaññā, 'hāsabahulo vedabahulo tuṭṭhibahulo pāmojjabahulo indriyasaṁvaraṁ paripūretīti' hāsapaññā, 'hāsabahulo vedabahulo tuṭṭhibahulo pāmojjabahulo bhojane mattaññutaṁ paripūretīti' hāsapaññā, 'hāsabahulo vedabahulo tuṭṭhibahulo pāmojjabahulo jāgariyānuyogaṁ paripūretīti' hāsapaññā, 'hāsabahulo vedabahulo tuṭṭhibahulo pāmojjabahulo sīlakkhandhaṁ . . . pe . . . samādhikkhandhaṁ paññākkhandhaṁ vimuttikkhandhaṁ vimuttiñāṇadassanakkhandhaṁ paripūretīti' hāsapaññā, 'ṭhānāṭṭhānāni paṭivijjhatīti, vihārasamāpattiyo paripūretīti, ariyasaccāni paṭivijjhatīti, satipaṭṭhāne bhāvetīti, sammappadhāne bhāvetīti, iddhipāde bhāvetīti, indriyāni bhāvetīti, balāni bhāvetīti, bojjhaṅge

[1] S. omits vedabahulo.

bhāvetīti, ariyamaggaṁ bhāvetīti, sāmaññaphalāni sacchikarotīti' hāsapaññā, 'hāsabahulo vedabahulo tuṭṭhibahulo pāmojjabahulo abhiññāyo paṭivijjhatīti' hāsapaññā, 'hāsabahulo vedabahulo tuṭṭhibahulo pāmojjabahulo paramatthaṁ nibbānaṁ sacchikarotīti' hāsapaññā.

'Hāsapaññatāya saṁvattantīti,' ayaṁ hāsapaññā.

17. 'Javanapaññatāya saṁvattantīti.' Katamā javanapaññā?

'Yaṁ kiñci rūpaṁ atītānāgatapaccuppannaṁ ajjhattaṁ vā bahiddhā vā oḷārikaṁ vā sukhumaṁ vā hīnaṁ vā paṇītaṁ vā yaṁ dūre[1] santike vā, sabbaṁ rūpaṁ aniccato khippaṁ javatīti' javanapaññā, 'dukkhato khippaṁ javatīti' javanapaññā, 'anattato khippaṁ javatīti' javanapaññā; 'yā kāci vedanā . . . pe . . . yā kāci saññā, ye keci saṅkhārā, yaṁ kiñci viññāṇaṁ, yaṁ kiñci cakkhuṁ . . . pe . . . yaṁ kiñci jarāmaraṇaṁ atītānāgatapaccuppannaṁ aniccato khippaṁ javatīti' javanapaññā, 'dukkhato khippaṁ javatīti' javanapaññā, 'anattato khippaṁ javatīti' javanapaññā.

'Rūpaṁ atītānāgatapaccuppannaṁ aniccaṁ khayaṭṭhena, dukkhaṁ bhayaṭṭhena, anattā asārakaṭṭhenāti' tūlayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṁ katvā rūpanirodhe nibbāne khippaṁ javatīti' javanapaññā. 'Rūpaṁ atītānāgatapaccuppannaṁ aniccaṁ saṅkhataṁ[2] paṭiccasamuppannaṁ khayadhammaṁ vayadhammaṁ virāgadhammaṁ nirodhadhamman' ti tūlayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṁ katvā rūpanirodhe nibbāne khippaṁ javatīti' javanapaññā, 'vedanā saññā saṅkhārā viññāṇaṁ cakkhuṁ . . . pe . . . jarāmaraṇaṁ atītānāgatapaccuppannaṁ aniccaṁ saṅkhataṁ paṭiccasamuppannaṁ khayadhammaṁ vayadhammaṁ virāgadhammaṁ nirodhadhamman' ti tūlayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṁ katvā jarāmaraṇanirodhe nibbāne khippaṁ javatīti' javanapaññā. 'Javanapaññatāya saṁvattantīti,' ayaṁ javanapaññā.

18. Tikkhapaññatāya saṁvattantīti.' Katamā tikkhapaññā?

---

[1] dūre vā, S. S_2.

[2] saṅkhātaṁ, S.

'Khippaṁ kilese chindatīti'[1] tikkhapaññā, 'uppannaṁ kāmavitakkaṁ nādhivāseti pajahati vimodeti byantikaroti anabhāvaṁ gametīti'[2] tikkhapaññā, 'uppannaṁ byāpādavitakkaṁ nādhivāseti pajahati vimodeti byantikaroti anabhāvaṁ gametīti' tikkhapaññā, 'uppannaṁ vihiṁsāvitakkaṁ nādhivāseti . . . pe . . . uppannuppanne pāpake akusale dhamme nādhivāseti pajahati vimodeti byantikaroti anabhāvaṁ gametīti' tikkhapaññā, 'uppannaṁ rāgaṁ vāseti pajahati vimodeti byantikaroti anabhāvaṁ gametīti' tikkhapaññā, 'uppannaṁ dosaṁ . . . pe . . . uppannaṁ mohaṁ uppannaṁ kodhaṁ upanāhaṁ makkhaṁ paḷāsaṁ issaṁ macchariyaṁ māyaṁ sāṭheyyaṁ thambhaṁ sārambhaṁ mānaṁ atimānaṁ madaṁ pamādaṁ sabbe kilese sabbe duccarite sabbe abhisaṅkhāre . . . pe . . . sabbe bhavagāmikamme nādhivāseti pajahati vimodeti byantikaroti anabhāvaṁ gametīti' tikkhapaññā, 'ekamhi[3] āsane cattāro ca ariyamaggā cattāri ca sāmaññaphalāni catasso ca paṭisambhidāyo cha abhiññāyo adhigatā honti sacchikatā phassitā paññāyāti' tikkhapaññā.

'Tikkhapaññatāya saṁvattantīti,' ayaṁ tikkhapaññā.

19. 'Nibbedhikapaññatāya saṁvattantīti.' Katamā nibbedhikapaññā?

'Idh' ekacco sabbasaṅkhāresu ubbegabahulo[4] hoti uttāsabahulo, ukkaṇṭhanabahulo[5] hoti aratibahulo anabhiratibahulo,[5] bahimukho na ramati sabbasaṅkhāresu; anibbiddhapubbaṁ[6] appadālitapubbaṁ lobhakkhandhaṁ nibbijjhati[7] padāletīti' nibbedhikapaññā, 'anibbiddhapubbaṁ[8] appadālitapubbaṁ dosakkhandhaṁ nibbijjhati padāletīti' nibbedhikapaññā, 'anibbiddhapubbaṁ appadālitapubbaṁ

[1] bhindatīti, K. [2] anabhāvaṅgametīti, K.
[3] ekasmiṁ, M. [4] ubbedhabahulo, K.
[5] ukkaṇṭhānabahulo hoti aratibahulo anabhiratibahulo, K.; ukkaṇṭhanabahulo anabhiratibahulo, M.; uggaṇhanabahulo aratibahulo, S.; uggaṇhaṇabahulo anaratibahulo, S_2.
[6] aniddiṭṭhapubbaṁ, S.; anuppiṭṭhapubbaṁ, S_2.
[7] nibbijjati, S. S_2.
[8] anibbedhikapubbaṁ, S.; anibbiddhapubbaṁ, S_2.

mohakkhandhaṁ nibbijjhati padāletīti' nibbedhikapaññā, 'anibbedhapubbaṁ appadālitapubbaṁ kodhaṁ . . . pe . . . upanāhaṁ makkhaṁ paḷāsaṁ issaṁ macchariyaṁ māyaṁ sāṭheyyaṁ thambhaṁ sārambhaṁ mānaṁ atimānaṁ madaṁ pamādaṁ sabbe kilese sabbe duccarite sabbe abhisaṅkhāre . . . pe . . . sabbe bhavagāmikamme nibbijjhati padāletīti' nibbedhikapaññā. 'Nibbedhikapaññatāya saṁvattantīti,' ayaṁ nibbedhikapaññā. Imā soḷasa paññāyo.

20. Imāhi soḷasahi paññāhi samannāgato puggalo paṭisambhidappatto.

Dve puggalā paṭisambhidappattā: eko pubbayogasampanno, eko na pubbayogasampanno. Yo pubbayogasampanno, so tena atireko hoti, adhiko hoti, viseso hoti; tassa ñāṇaṁ pabhijjhati.[1] Dve puggalā paṭisambhidappattā: dve pi pabbayogasampannā; eko bahussuto, eko na bahussuto. Yo bahussuto, so tena atireko hoti, adhiko hoti, viseso hoti; tassa ñāṇaṁ pabhijjhati.

Dve puggalā paṭisambhidappattā: dve pi pubbayogasampannā, dve pi bahussutā; eko desanābahulo, eko na desanābahulo. Yo desanābahulo, so tena atireko hoti, adhiko hoti, viseso hoti; tassa ñāṇaṁ pabhijjhati.

Dve puggalā paṭisambhidappattā: dve pi pubbayogasampannā, dve pi bahussutā, dve pi desanābahulā; eko garūpanissito, eko na garūpanissito. Yo garūpanissito, so tena atireko hoti, adhiko hoti, viseso hoti; tassa ñāṇaṁ pabhijjhati.

Dve puggalā paṭisambhidappattā: dve pi pubbayogasampannā, dve pi bahussutā, dve pi desanābahulā, dve pi garūpanissitā; eko vihārabahulo, eko na vihārabahulo. Yo vihārabahulo, so tena atireko hoti, adhiko hoti, viseso hoti; tassa ñāṇaṁ pabhijjati.

Dve puggalā paṭisambhidappattā: dve pi pubbayogasampannā, dve pi bahussutā, dve pi desanābahulā, dve pi garūpanissitā, dve pi vihārabahulā; eko paccavekkhana-

---

[1] pabhijjatīti, K. always.

ḅahulo,[1] eko na paccavekkhanabahulo. Yo paccavekkhanabahulo, so tena atireko hoti, adhiko hoti, viseso hoti; tassa ñāṇaṁ pabhijjati.

Dve puggalā paṭisambhidappattā: dve pi pubbayogasampannā, dve pi bahussutā, dve pi desanābahulā, dve pi garūpanissitā, dve pi vihārabahulā, dve pi paccavekkhanabahulā; eko sekhapaṭisambhidappatto,[2] eko asekhapaṭisambhidappatto. Yo asekhapaṭisambhidappato, so tena atireko hoti, adhiko hoti, viseso hoti; tassa ñāṇaṁ pabhijjati.

Dve puggalā paṭisambhidappattā: dve pi pubbayogasampannā, dve pi bahussutā, dve pi desanābahulā, dve pi garūpanissitā, dve pi vihārabahulā, dve pi paccavekkhanabahulā, dve pi asekhapaṭisambhidappattā; eko sāvakapāramippatto, eko na sāvakapāramippatto. Yo sāvakapāramippatto, so tena atireko hoti, adhiko hoti, viseso hoti; tassa ñāṇaṁ pabhijjati.

Dve puggalā paṭisambhhidappattā: dve pi pubbayogasampannā, dve pi bahussutā, dve pi desanābahulā, dve pi garūpanissitā, dve pi vihārabahulā, dve pi paccavekkhanabahulā, dve pi asekhapaṭisambhidappattā; eko sāvakapāramippatto, eko Paccekasambuddho. Yo Paccekasambuddho, so tena atireko hoti, adhiko hoti, viseso hoti; tassa ñāṇaṁ pabhijjati. Paccekasambuddhañ ca sadevatañ ca lokaṁ upādāya Tathāgato Arahaṁ Sammāsambuddho aggo paṭisambhidappatto paññāpabhedakusalo pabhinnañāṇo adhigatapaṭisambhido catuvesārajjappatto dasabaladhārī purisāsabho purisasīho . . . pe . . . ye pi te khattiyapaṇḍitā brāhmaṇapaṇḍitā gahapatipaṇḍitā samaṇapaṇḍitā nipuṇā[3] kataparappavādā[4] vālavedhirūpā, te bhindantā[5] paññe caranti,[6] paññāgatena diṭṭhigatāni, te pañhaṁ abhisaṅkharitvā Tathāgataṁ upasaṅkamitvā pucchanti gūḷhāni

---

[1] paccavekkhaṇābahulo, M. K. [2] sekkha°, M. K.

[3] S. omits nipuṇā.

[4] duttapparappavādā, S.; parappavādā, S_2.

[5] sīdantā, S. S_2. [6] maññe vadanti, S. S_2.

ca paṭichannāni ca, kathitā vissajjitā va te pañhā Bhagavatā honti, niddiṭṭhakāraṇā[1] upakkhittakā te[2] Bhagavato sampajjanti: atha kho Bhagavā va tattha atirocati yadidaṁ paññāyāti aggo paṭisambhidappatto ti.

Mahāpaññākathā samattā.

---

[1] sanniddikiṭṭhakāraṇā, S. S_2.
[2] upakkhittabhāvake, S.; upakkhittabhāvā te, S_2.

III

II. Paññāvagge iddhikathā

1. Kā iddhi? Kati iddhiyo? Iddhiyā kati bhūmiyo? Kati pādā? Kati padāni? Kati mūlāni?

'Kā iddhīti'? Ijjhanaṭṭhena iddhi. 'Kati iddhiyo' ti? Dasa iddhiyo. Iddhiyā catasso bhūmiyo, cattāro pādā, aṭṭha padāni, soḷasa mūlāni.

2. Katamā dasa iddhiyo? Adhiṭṭhānā iddhi, vikubbanā[1] iddhi, manomayā iddhi, ñāṇavipphārā iddhi, samādhivipphārā iddhi, ariyā iddhi, kammavipākajā iddhi, puññavato iddhi, vijjāmayā iddhi, tattha tattha sammāpayogapaccayā[2] ijjhanaṭṭhena iddhi.

3. Iddhiyā katamā catasso bhūmiyo? Vivekajā bhūmi paṭhamajjhānaṁ, pītisukhabhūmi dutiyajjhānaṁ, upekkhāsukhabhūmi tatiyajjhānaṁ, adukkhamasukhabhūmi catutthajjhānaṁ. Iddhiyā imā catasso bhūmiyo iddhilābhāya iddhipaṭilābhāya iddhivikubbanāya iddhivisavitāya[3] iddhivasībhāvāya iddhivesārajjāya saṁvattantīti.

4. Iddhiyā katamā cattāro pādā? Idha bhikkhu chandasamādhipadhānasaṅkhārasamannāgataṁ iddhipādaṁ bhāveti, viriyasamādhipadhānasaṅkhārasamannāgataṁ iddhipādaṁ bhāveti, cittasamādhipadhānasaṅkhārasamannāgataṁ iddhipādaṁ bhāveti, vīmaṁsāsamādhipadhānasaṅkhārasamannāgataṁ iddhipādaṁ bhāveti. Iddhiyā ime cattāro pādā iddhilābhāya iddhipaṭilābhāya iddhivikubbanāya iddhivisavitāya iddhivasībhāvāya iddhivesārajjāya saṁvattantīti.

5. Iddhiyā katamāni aṭṭha padāni? Chandañ[4] ce

---

[1] vikuppanā, M.; vikappanā, S. S_2.
[2] sammappayogappaccayā, K. [3] S. omits.
[4] chandaṁ, M.; channaṁ, S. S_2.

bhikkhu nissāya labhati samādhiṁ, labhati cittassa ekaggataṁ; chando na samādhi, samādhi na chando; añño chando añño samādhi. Viriyañ ce bhikkhu nissāya labhati samādhiṁ, labhati cittassa ekaggataṁ; viriyaṁ na samādhi, samādhi na viriyaṁ; aññaṁ viriyaṁ añño samādhi. Cittañ ce bhikkhu nissāya labhati samādhiṁ, labhati cittassa ekaggataṁ; cittaṁ na samādhi, samādhi na cittaṁ; aññaṁ cittaṁ añño samādhi. Vīmaṁsañ ce bhikkhu nissāya labhati samādhiṁ, labhati cittassa ekaggataṁ; vīmaṁsā na samādhi, samādhi na vīmaṁsā; aññā vīmaṁsā añño samādhi. Iddhiyā imāni aṭṭha padāni iddhilābhāya iddhipaṭilābhāya iddhivikubbanāya iddhivisavitāya iddhivasībhāvāya iddhivesārajjāya saṁvattantīti.

6. Iddhiyā katamāni soḷasa mūlāni? 'Anoṇataṁ[1] cittaṁ kosajje na ijjhatīti' āneñjaṁ, 'anunnataṁ[2] cittaṁ uddhacce na ijjhatīti' āneñjaṁ, 'anabhiṇataṁ cittaṁ rāge na ijjhatīti' āneñjaṁ, 'anapaṇataṁ cittaṁ byāpāde na ijjhatīti' āneñjaṁ, 'anissitaṁ cittaṁ diṭṭhiyā na ijjhatīti' āneñjaṁ, 'appaṭibaddhaṁ[3] cittaṁ chandarāge na ijjhatīti' āneñjaṁ, 'vippamuttaṁ cittaṁ kāmarāge na ijjhatīti' āneñjaṁ, 'visaññuttaṁ cittaṁ kilese na ijjhatīti' āneñjaṁ, 'vipariyādikataṁ[4] cittaṁ kilesapariyāde na ijjhatīti' āneñjaṁ, 'ekaggataṁ cittaṁ nānattakilese na ijjhatīti' āneñjaṁ, 'saddhāya pariggahitaṁ cittaṁ assaddhiye na ijjhatīti' āneñjaṁ, 'viriyena pariggahitaṁ cittaṁ kosajje na ijjhatīti' āneñjaṁ, 'satiyā pariggahitaṁ cittaṁ pamāde na ijjhatīti' āneñjaṁ, 'samādhinā pariggahitaṁ cittaṁ pamāde na ijjhatīti' āneñjaṁ, 'paññāya pariggahitaṁ cittaṁ avijjāya na ijjhatīti' āneñjaṁ, 'obhāsagataṁ cittaṁ avijjandhakāre na ijjhatīti' āneñjaṁ. Iddhiyā imāni soḷasa mūlāni iddhilābhāya iddhipaṭilābhāya iddhivikubbanāya iddhivisavitāya iddhivasībhāvāya iddhivesārajjāya saṁvattantīti.

---

[1] anonataṁ, K; anekataṁ, S. S_2.
[2] anuṇṇataṁ, M.
[3] appaṭibandhaṁ, M.; appaṭibuddha, S. S_2.
[4] vipariyādhigataṁ, S.; viriyādigataṁ, S_2.

7. Katamā adhiṭṭhānā iddhi? Idha bhikkhu anekaviditaṁ iddhividhaṁ paccanubhoti: eko pi hutvā bahudhā hoti, bahudhā pi hutvā eko hoti; āvibhāvaṁ tirobhāvaṁ tirokuḍḍaṁ tiropākāraṁ tiropabbakaṁ asajjamāno gacchati, seyyathāpi ākāse; paṭhaviyā pi ummujjanimmujjaṁ karoti, seyyathāpi udake; udake pi abhijjamāne gacchati, seyyathāpi paṭhaviyaṁ; ākāse pi pallaṅkena caṅkamati,[1] seyyathāpi pakkhī sakuṇo; ime pi candimasuriye evaṁ-mahiddhike evaṁ-mahānubhāve pāṇinā parāmasati parimajjati, yāva Brahmalokā pi kāyena vasaṁ vatteti.

'Idhāti.' Imissā diṭṭhiyā imissā khantiyā imissā ruciyā imasmiṁ ādāye imasmiṁ dhamme imasmiṁ vinaye imasmiṁ pāvacane imasmiṁ brahmacariye imasmiṁ satthusāsane, tena vuccati 'idhāti.'

'Bhikkhūti.' Puthujjanakalyāṇako vā hoti bhikkhu sekho vā Arahā vā akuppadhammo.

'Anekaviditaṁ iddhividhaṁ paccanubhotīti.' Nānappakāraṁ[2] iddhividhaṁ paccanubhoti.

'Eko pi hutvā bahudhā hotīti.' Pakatiyā eko bahulaṁ āvajjati, sataṁ vā sahassaṁ vā satasahassaṁ vā āvajjati; āvajjitvā ñāṇena adhiṭṭhāti 'bahulo homīti,' bahulo hoti. Yathāyasmā Cūḷapanthako[3] eko pi hutvā bahudhā hoti, evamevaṁ so iddhimā cetovasippatto eko pi hutvā bahudhā hoti.

'Bahudhā pi hutvā eko hotīti.' Pakatiyā bahulo ekaṁ āvajjati; āvajjitvā ñāṇena adhiṭṭhāti 'eko homīti,' eko hoti. Yathāyasmā Cūḷapanthako bahudhā pi hutvā eko hoti, evamevaṁ so iddhimā cetovasippatto bahudhā pi hutvā eko hoti.

'Āvibhāvan' ti. Kenaci anāvaṭaṁ hoti appaṭicchannaṁ vivaṭaṁ pākaṭam.[4]

'Tirobhāvan' ti. Kenaci āvataṁ hoti paṭicchannaṁ pihitaṁ[5] paṭikujjitaṁ.

---

[1] kamati, K. [2] nānappakārakaṁ, K.
[3] Cullapanthako, K. [4] S. S_2. K. omit pākataṁ.
[5] paṭicchannavihitaṁ, M.

'Tirokuḍḍaṁ tiropākāraṁ tiropabbataṁ asajjamāno gacchati, seyyathāpi ākāse' ti.

Pakatiyā ākāsakasiṇasamāpattiyā lābhī hoti, tirokuḍḍaṁ tiropākāraṁ tiropabbataṁ āvajjati; āvajjitvā ñāṇena adhiṭṭhāti 'ākāso hotūti,' ākāso hoti. So tirokuḍḍaṁ tiropākāraṁ tiropabbataṁ āvajjamāno gacchati. Yathā manussā pakatiyā aniddhimanto kenaci anāvaṭe aparikkhitte asajjamānā gacchanti, evamevaṁ so iddhimā cetovasippatto tirokuḍḍaṁ tiropākāraṁ tiropabbataṁ asajjamāno gacchati, seyyathāpi ākāse.

'Paṭhaviyā pi ummujjanimujjaṁ karoti, seyyathāpi udake' ti. Pakatiyā āpokasiṇasamāpattiyā lābhī hoti, paṭhaviṁ āvajjati; āvajjitvā ñāṇena adhiṭṭhāti 'udakaṁ hotūti,' udakaṁ hoti. So paṭhaviyā ummujjanimujjaṁ karoti. Yathā manussā pakatiyā aniddhimanto udake ummujjanimujjaṁ karonti, evamevaṁ so iddhimā cetovasippatto paṭhaviyā ummujjanimujjaṁ karoti, seyyathāpi udake.

'Udake pi abhijjamāne gacchati, seyyathāpi paṭhaviyan' ti. Pakatiyā paṭhavīkasiṇasamāpattiyā lābhī hoti, udakaṁ āvajjati; āvajjitvā ñāṇena adhiṭṭhāti 'paṭhavī hotūti,' paṭhavī hoti. So abhijjamāne udake gacchati. Yathā manussā pakatiyā aniddhimanto abhijjamānāya paṭhaviyā gacchanti, evamevaṁ so iddhimā cetovasippatto abhijjamāne udake gacchati, seyyathāpi paṭhaviyaṁ.

'Ākāse pi pallaṅkena caṅkamati, seyyathāpi pakkhī sakuṇo' ti. Pakatiyā paṭhavīkasiṇasamāpattiyā lābhī hoti, ākāsaṁ[1] āvajjati; āvajjitvā ñāṇena adhiṭṭhāti 'paṭhavī hotūti,' paṭhavī hoti. So ākāse antalikkhe caṅkamati pi tiṭṭhati pi nisīdati pi seyyaṁ pi kappeti. Yathā manussā pakatiyā aniddhimanto paṭhaviyā caṅkamanti pi tiṭṭhanti pi nisīdanti pi seyyaṁ pi kappenti, evamevaṁ so iddhimā cetovasippatto ākāse antalikkhe caṅkamati pi tiṭṭhati pi nisīdati pi seyyaṁ pi kappeti, seyyathāpi pakkhī sakuṇo.

'Ime pi candimasuriye evaṁ-mahiddhike evaṁ-mahānubhāve pāṇinā parāmasati parimajjatīti.' Idha[2] so iddhimā

---

[1] ākāse, K. [2] ima, M.; iddhi, S. S_2.

cetovasippatto nisinnako vā nipannako vā candimasuriye āvajjati; āvajjitvā ñāṇena adhiṭṭhāti 'hatthapāse[1] hotūti,' hatthapāse hoti. So nisinnako vā nipannako vā candimasuriye pāṇinā āmasati parāmasati parimajjati. Yathā manussā pakatiyā aniddhimanto kiñcid eva rūpagataṁ hatthapāse āmasanti parāmasanti parimajjanti, evamevaṁ so iddhimā cetovasippatto nisinnako vā nipannako vā candimasuriye pāṇinā āmasati parāmasati parimajjati.

'Yāva Brahmalokā pi kāyena vasaṁ vattetīti.'[2] Sace so iddhimā cetovasippatto Brahmalokaṁ gantukāmo hoti, dūre pi santike adhiṭṭhāti 'santike hotūti' santike hoti, santike pi dūre adhiṭṭhāti 'dūre hotūti' dūre hoti; bahukaṁ pi thokaṁ adhiṭṭhāti 'thokaṁ hotūti' thokaṁ hoti, thokaṁ pi bahukaṁ adhiṭṭhāti 'bahukaṁ hotūti' bahukaṁ hoti; dibbena cakkhunā tassa Brahmuno rūpaṁ passati, dibbāya sotadhātuyā tassa Brahmuno saddaṁ suṇāti, cetopariyañāṇena tassa Brahmuno cittaṁ pajānāti. Sace so iddhimā cetovasippatto dissamānena kāyena Brahmalokaṁ gantukāmo hoti, kāyavasena cittaṁ pariṇāmeti, kāyavasena cittaṁ adhiṭṭhāti; kāyavasena cittaṁ pariṇāmetvā kāyavasena cittaṁ adhiṭṭhahitvā sukhasaññañ ca lahusaññañ ca okkamitvā dissamānena kāyena Brahmalokaṁ gacchati. Sace so iddhimā cetovasippatto adissamānena kāyena Brahmalokaṁ gantukāmo hoti, cittavasena kāyaṁ pariṇāmeti, cittavasena kāyaṁ adhiṭṭhāti; cittavasena kāyaṁ pariṇāmetvā cittavasena kāyaṁ adhiṭṭhahitvā sukhasaññañ ca lahusaññañ ca okkamitvā adissamānena kāyena Brahmalokaṁ gacchati. So tassa Brahmuno purato[3] rūpaṁ abhinimmināti manomayaṁ sabbaṅgapaccaṅgaṁ ahinindriyaṁ.[4] Sace so iddhimā caṅkamati, nimmito[5] pi tattha caṅkamati; sace so iddhimā tiṭṭhati, nimmito pi tattha tiṭṭhati; sace so iddhimā nisīdati, nimmito pi tattha nisīdati; sace so iddhimā seyyaṁ kappeti, nimmito pi

[1] hatthāpase, M. [2] saṁvattetīti, S.
[3] rūpato, S. S_2.
[4] hinindriyaṁ, S. S_2.; ahīnindriyaṁ, K.
[5] nibbito, S. S_2., but nimmito below.

tattha seyyaṁ kappeti; sace so iddhimā dhūpāyati,[1] nimmito pi tattha dhūpāyati; sace so iddhimā pajjalati, nimmito pi tattha pajjalati; sace so iddhimā dhammaṁ bhāsati, nimmito pi tattha dhammaṁ bhāsati; sace so iddhimā pañhaṁ pucchati, nimmito pi tattha pañhaṁ pucchati; sace so iddhimā pañhaṁ puṭṭho vissajjeti, nimmito pi tattha pañhaṁ puṭṭho vissajjeti; sace so iddhimā tena Brahmunā saddhiṁ[2] santiṭṭhati sallapati sākacchaṁ samāpajjati, nimmito pi ti tattha tena Brahmunā saddhiṁ santiṭṭhati sallapati sākacchaṁ samāpajjati; yañ ñad eva hi[3] so iddhimā karoti, tan tad eva hi so nimmito karotīti. Ayaṁ adhiṭṭhānā iddhi.

8. Katamā vikubbanā iddhi?

Sikhissa Bhagavato Arahato Sammāsambuddhassa abhibhū nāma sāvako Brahmaloke ṭhito sahassīlokadhātuṁ sarena viññāpeti. So dissamānena pi kāyena dhammaṁ deseti, adissamānena pi kāyena dhammaṁ deseti, dissamānena pi heṭṭhimena upaḍḍhakāyena adissamānena pi uparimena upaḍḍhakāyena dhammaṁ deseti, dissamānena pi uparimena upaḍḍhakāyena adissamānena pi heṭṭhimena upaḍḍhakāyena dhammaṁ deseti. So pakativaṇṇaṁ vijahitvā kumārakavaṇṇaṁ vā dasseti, nāgavaṇṇaṁ vā dasseti, supaṇṇavaṇṇaṁ[4] vā dasseti, yakkhavaṇṇaṁ vā dasseti,[5] indavaṇṇaṁ vā dasseti, devavaṇṇaṁ vā dasseti, Brahmavaṇṇaṁ vā dasseti, samuddavaṇṇaṁ vā dasseti, pabbatavaṇṇaṁ vā dasseti, vanavaṇṇaṁ vā dasseti, sīhavaṇṇaṁ vā dasseti, byagghavaṇṇaṁ[6] vā dasseti,[6] dīpivaṇṇaṁ vā dasseti, hatthivaṇṇaṁ vā dasseti, assaṁ pi dasseti, rathaṁ pi dasseti, pattiṁ pi dasseti, vividhaṁ pi senābyūhaṁ dasseti. Ayaṁ vikubbanā iddhi.

9. Katamā manomayā iddhi? Idha bhikkhu imamhā kāyā aññaṁ kāyaṁ abhinimmināti rūpiṁ manomayaṁ

---

[1] dhūmayati, K.; dhumayati, M.

[2] santi, S. S_2. [3] yaṁ, S. S_2. K. omits.

[4] subaṇṇavaṇṇaṁ, M.

[5] K. inserts asuravaṇṇaṁ vā dasseti.

[6] S. omits.

sabbaṅgapaccaṅgaṁ ahīnindriyaṁ.[1] Seyyathāpi puriso muñjamhā isikaṁ pavāheyya, tassa evam assa—'Ayaṁ muñjo ayaṁ isikā, añño muñjo aññā isikā, muñjamhā tve va isikā pavāḷhā' ti;[2] seyyathāpi vā pana puriso asiṁ kosiyā[3] pavāheyya, tassa evam assa—'Ayaṁ assi ayaṁ kosi, añño asi aññā kosi, kosiyā tv eva asi pavāḷho' ti[4]; seyyathāpi vā pana puriso ahiṁ karaṇḍā uddhareyya, tassa evam assa—'Ayaṁ asi ayaṁ karaṇḍo, añño asi añño karaṇḍo, karaṇḍā tv eva ahi ubbhato' ti. Evam evaṁ bhikkhu imamhā kāyā aññaṁ kāyaṁ abhinimmināti rūpiṁ manomayaṁ sabbaṅgapaccaṅgaṁ ahīnindriyaṁ.[5] Ayaṁ manomayā iddhi.

10. Katamā ñāṇavipphārā iddhi?

'Aniccānupassanāya niccasaññāya pahānaṭṭho ijjhatīti' ñāṇavipphārā iddhi, 'dukkhānupassanāya sukhasaññāya, anattānupassanāya attasaññāya, nibbidānupassanāya nandiyā, virāgānupassanāya rāgassa, nirodhānupassanāya samudayassa, paṭinissaggānupassanāya ādānassa pahānaṭṭho ijjhatīti' ñāṇavipphārā iddhi. Ayasmato Bakkulassa[6] ñāṇavipphārā iddhi, ayasmato Saṅkiccassa[7] ñāṇavipphārā iddhi, ayasmato Bhūtapālassa ñāṇavippārā iddhi. Ayaṁ ñāṇavipphārā iddhi.

11. Katamā samādhivipphārā iddhi?

'Paṭhamajjhānena nīvaraṇānaṁ pahānaṭṭho ijjhatīti' samādhivipphārā iddhi, 'dutiyajjhānena vitakkavicārānaṁ pahānaṭṭho ijjhatīti' samādhivipphārā iddhi, 'tatiyajjhānena pītiyā pahānaṭṭho ijjhatīti' samādhivipphārā iddhi . . . pe . . . 'catutthajjhānena sukhadukkhānaṁ pahānaṭṭho ijjhatīti' . . . pe . . . ākāsānañcāyatanasamāpattiyā rūpasaññāya paṭighasaññāya nānattasaññāya pahānaṭṭho ijjhatīti' . . . pe . . . 'viññāṇañcāyatanasamāpattiyā ākāsānañcāyatanasaññāya pahānaṭṭho ijjhatīti' . . . pe . . . 'ākiñcaññāyatanasamāpattiyā viññāṇ-

---

[1] abhinindriyaṁ, S. S_2.; ahinindriyaṁ, M.
[2] sabbavālābhi, S. S_2.
[3] asikosiyā, S. S_2. M.
[4] saṭṭhāhoti, S. S_2.
[5] abhinindriyaṁ, S. S_2.
[6] Bākkulassa, M.
[7] Saṅkilassa, M.

añcāyatanasaññāya pahānaṭṭho ijjhatīti' . . . pe . . . 'nevasaññānāsaññāyatanasamāpattiyā ākiñcaññāyatanasaññāya pahānaṭṭho ijjhatīti' samādhivipphārā iddhi. Ayasmato Sāriputtassa samādhivipphārā iddhi, ayasmato Sañjīvassa samādhivipphārā iddhi, ayasmato Khāṇukoṇḍaññassa[1] samādhivipphārā iddhi; Uttarāya upāsikāya samādhivipphārā iddhi, Sāmāvatikāya[2] upāsikāya samādhivipphārā iddhi. Ayaṁ samādhivipphārā iddhi.

12. Katamā ariyā iddhi? Idha bhikkhu sace ākaṅkhati 'Paṭikkūle[3] apaṭikkūlasaññī vihareyyan' ti, apaṭikkūlasaññī tattha viharati; sace ākaṅkhati 'Apaṭikkūle paṭikkūlasaññī vihareyyan' ti, paṭikkūlasaññī tattha viharati; sace ākaṅkhati 'Paṭikkūle ca apaṭikkūle ca apaṭikkūlasaññī vihāreyyan' ti, apaṭikkūlasaññī tattha viharati; sace ākaṅkhati 'Apaṭikkūle ca paṭikkūle ca paṭikkūlasaññī vihāreyyan' ti, paṭikkūlasaññī tattha viharati; sace ākaṅkhati 'Paṭikkūle ca apaṭikkūle ca tadubhayaṁ abhinivajjetvā upekkhako vihareyyaṁ sato sampajāno' ti, upekkhako tattha viharati sato sampajāno.

Kathaṁ paṭikkūle apaṭikkūlasaññī viharati? Aniṭṭhasmiṁ vatthusmiṁ mettāya vā pharati, dhātuto vā upasaṁharati. Evaṁ paṭikkūle apaṭikkūlasaññī viharati.

Kathaṁ apaṭikkūle paṭikkūlasaññī viharati? Iṭṭhasmiṁ vatthusmiṁ asubhāya vā pharati, aniccato vā upasaṁharati. Evaṁ apaṭikkūle paṭikkūlasaññī viharati.

Kathaṁ paṭikkūle ca apaṭikkūle ca apaṭikkūlasaññī viharati? Aniṭṭhasmiṁ ca iṭṭhasmiṁ ca vatthusmiṁ mettāya vā pharati, dhātuto vā upasaṁharati. Evaṁ paṭikkūle ca apaṭikkūle ca apaṭikkūlasaññī viharati.

Kathaṁ apaṭikkūle ca paṭikkūle ca paṭikkūlasaññī viharati? Iṭṭhasmiṁ ca aniṭṭhasmiṁ ca vatthusmiṁ asubhāya vā pharati, aniccato vā upasaṁharati. Evaṁ apaṭikkūle ca paṭikkūle ca paṭikkūlasaññī viharati.

Kathaṁ paṭikkūle ca apaṭikkūle ca tadubhayaṁ abhini-

---

[1] Chānukondaññassa, S.; Kondaññassa, S.

[2] Sāmāvatiyā, M. [3] paṭikule, M.; paṭikūle, K

vajjetvā upekkhako viharati sato sampajāno? Idha bhikkhu cakkhunā rūpaṁ disvā n'eva sumano hoti na dummano, upekkhako viharati sato sampajāno; sotena saddaṁ sutvā, ghānena gandhaṁ ghāyitvā, jivhāya rasaṁ sāyitvā, kāyena phoṭṭhabbaṁ phusitvā, manasā dhammaṁ viññāya n'eva sumano hoti na dummano, upekkhako viharati sato sampajāno. Evaṁ paṭikkūle ca apaṭikkūle ca tadubhayaṁ abhinivajjetvā upekkhako viharati sato sampajāno. Ayaṁ ariyā iddhi.

13. Katamā kammavipākajā iddhi? Sabbesaṁ pakkhīnaṁ[1], sabbesaṁ devānaṁ, ekaccānaṁ manussānaṁ, ekaccānaṁ vinipātikānaṁ. Ayaṁ kammavipākajā iddhi.

14. Katamā puññavato iddhi? Rājā Cakkavatti vehāsaṁ gacchati saddhiṁ caturaṅginiyā senāya antamaso assabandhagopake[2] purise upādāya; jotikassa[3] gahapatissa puññavato iddhi, jaṭilassa gahapatissa puññavato iddhi, meṇḍakassa[4] gahapatissa puññavato iddhi, ghositassa gahapatissa puññavato iddhi, pañcannaṁ[5] mahāpuññānaṁ puññavato iddhi. Ayaṁ puññavato iddhi.

15. Katamā vijjāmayā iddhi? Vijjādharā vijjaṁ parijapetvā[6] vehāsaṁ gacchanti: ākāse antalikkhe hatthiṁ pi dassenti, assaṁ pi dassenti, rathaṁ pi dassenti, pattiṁ pi dassenti, vividhaṁ pi senābyūhaṁ dassenti. Ayaṁ vijjāmayā iddhi.

16. Kathaṁ tattha tattha sammāpayogapaccayā[7] ijjhanaṭṭhena iddhi? 'Nekkhammena kāmacchandassa pahānaṭṭho ijjhatīti' tattha tattha sammāpayogapaccayā ijjhan-

---

[1] M. omits sabbesaṁ pakkhīnaṁ.

[2] assabandhago, M.; asābandhanekā, S. S_2. K. gives assabandhane purise as v.l. to text.

[3] jotiyassa, K.

[4] mandhigahapatissa, S.

[5] S. S_2. M. insert yaṁ before pañcannaṁ.

[6] parijappetvā, M.; paridapetvā, S.; pariyajayepatvā, S_2.; paridametvā, K. as v.l.

[7] sammappayogapaccayā, S. K.

aṭṭhena iddhi, 'abyāpādena byāpādassa pahānaṭṭho ijjhatīti' . . . pe . . . 'ālokasaññāya thīnamiddhassa . . . pe. . . . Arahattamaggena sabbakilesānaṁ pahānaṭṭho ijjhatīti' tattha tattha sammāpayogapaccayā ijjhanaṭṭhena iddhi. Evaṁ tattha tattha sammāpayogapaccayā ijjhanaṭṭhena iddhi. Imā dasa iddhiyo.

Iddhikathā niṭṭhitā.

III

III. Paññāvagge abhisamayakathā

1. 'Abhisamayo' ti. Kena abhisameti? Hañci cittena abhisameti, tena hi aññāṇī abhisameti? Na aññāṇī abhisameti, ñāṇena abhisameti. Hañci ñāṇena abhisameti, tena hi[1] acittako abhisameti? Na acittako abhisameti, cittena ca ñāṇena ca abhisameti. Hañci cittena ca ñāṇena ca abhisameti, tena hi kāmāvacaracittena ca ñāṇena ca abhisameti? Na kāmāvacaracittena ca ñāṇena ca abhisameti. Tena hi rūpāvacaracittena ca ñāṇena ca abhisameti? Na rūpāvacaracittena ca ñāṇena ca abhisameti. Tena hi arūpāvacaracittena ca ñāṇena ca abhisameti? Na arūpāvacaracittena ca ñāṇena ca abhisameti. Tena hi kammassakacittena[2] ca ñāṇena ca abhisameti? Na kammassakacittena ca ñāṇena ca abhisameti. Tena hi saccānulomikacittena ca ñāṇena ca abhisameti? Na saccānulomikacittena ca ñāṇena ca abhisameti. Tena hi atītacittena ca ñāṇena ca abhisameti? Na atītacittena ca ñāṇena ca abhisameti. Tena hi anāgatacittena ca ñāṇena ca abhisameti? Na anāgatacittena ca ñāṇena ca abhisameti. Tena hi paccuppannalokikacittena ca ñāṇena ca abhisameti? Na[3] paccuppannalokikacittena ca ñāṇena ca abhisameti, lokuttaramaggakkhaṇe paccuppannacittena ca ñāṇena ca abhisameti.

2. Kathaṁ lokuttaramaggakkhaṇe paccuppannacittena ca ñāṇena ca abhisameti? Lokuttaramaggakkhaṇe uppādādhipateyyaṁ cittaṁ ñāṇassa hetu paccayo ca, taṁ-

---

[1] tena hi acittena ca ñāṇena ca acittako, M.; cittanañ ca ñāṇena cittako, S.

[2] kammassakatacittena, M.; kammassakatācittena, K.

[3] S. S_2. M. omit na.

sampayuttaṁ cittaṁ nirodhagocaraṁ; dassanādhipateyyaṁ ñāṇaṁ cittassa hetu paccayo ca, taṁ-sampayuttaṁ ñāṇaṁ nirodhagocaraṁ. Evaṁ lokuttaramaggakkhaṇe paccuppannacittena ca ñāṇena ca abhisameti.

3. Kin nu ettako yeva abhisamayo ti? Na hi; lokuttaramaggakkhaṇe dassanābhisamayo sammādiṭṭhi abhiropanābhisamayo sammāsaṅkappo, pariggahābhisamayo sammāvācā, samuṭṭhānābhisamayo sammākammanto, vodānābhisamayo sammā-ājīvo, paggahābhisamayo sammāvāyāmo, upaṭṭhānābhisamayo sammāsati, avikkhepābhisamayo sammāsamādhi; upaṭṭhānābhisamayo satisaṁbojjhaṅgo . . . pe . . . paṭisaṅkhānābhisamayo[1] upekkhāsaṁbojjhaṅgo; assaddhiye akampiyābhisamayo saddhābalaṁ, kosajje akampiyābhisamayo viriyabalaṁ, pamāde akampiyābhisamayo satibalaṁ, uddhacce akampiyābhisamayo samādhibalaṁ, avijjāya akampiyābhisamayo paññābalaṁ; adhimokkhābhisamayo saddhindriyaṁ, paggahābhisamayo viriyindriyaṁ, upaṭṭhānābhisamayo satindriyaṁ, avikkhepābhisamayo samādhindriyam, dassanābhisamayo paññindriyaṁ. Ādhipateyyaṭṭhena indriyābhisamayo, akampiyaṭṭhena balābhisamayo, niyyānaṭṭhena bojjhaṅgābhisamayo, hetuṭṭhena maggābhisamayo, upaṭṭhānaṭṭhena satipaṭṭhānābhisamayo, padahanaṭṭhena sammappadhānābhisamayo, ijjhanaṭṭhena iddhipādābhisamayo, tathaṭṭhena saccābhisamayo; avikkhepaṭṭhena samathābhisamayo, anupassanaṭṭhena vipassanābhisamayo, ekarasaṭṭhena samathavipassanābhisamayo, anativattanaṭṭhena yuganandhābhisamayo; saṁvaraṭṭhena sīlavisuddhi abhisamayo, avikkhepaṭṭhena cittavisuddhi abhisamayo, dassanaṭṭhena diṭṭhivisuddhi abhisamayo; muttaṭṭhena adhimokkhābhisamayo, paṭivedhaṭṭhena vijjābhisamayo, pariccāgaṭṭhena vimutti abhisamayo, samucchedaṭṭhena khaye ñāṇaṁ abhisamayo. Chando mūlaṭṭhena abhisamayo, manasikāro samuṭṭhānaṭṭhena abhisamayo, phasso samodhānaṭṭhena abhisamayo, vedanā samosaraṇaṭṭhena abhisamayo, samādhi pamukkhaṭṭhena

[1] paṭisaṅkhārābhisamayo, M.

abhisamayo, sati ādhipateyyaṭṭhena abhisamayo, paññā taduttaraṭṭhena abhisamayo, vimutti sāraṭṭhena abhisamayo, amatogadhaṁ nibbānaṁ pariyosānaṭṭhena abhisamayo.

4. Kin nu ettako yeva abhisamayo ti? Na hi; sotāpattimaggakkhaṇe dassanābhisamayo sammādiṭṭhi . . . pe . . . amatogadhaṁ nibbānaṁ pariyosānaṭṭhena abhisamayo.

Kin nu ettako yeva abhisamayo ti? Na hi; sotāpattiphalakkhaṇe dassanābhisamayo sammādiṭṭhi . . . pe . . . paṭipassaddhaṭṭhena anuppāde ñāṇaṁ abhisamayo. Chando mūlaṭṭhena abhisamayo . . . pe . . . amatogadhaṁ nibbānaṁ pariyosānaṭṭhena abhisamayo.

Kin nu ettako yeva abhisamayo ti? Na hi; sakadāgāmimaggakkhaṇe . . . pe . . . sakadāgāmiphalakkhaṇe, anāgāmimaggakkhaṇe, anāgāmiphalakkhaṇe, Arahattamaggakkhaṇe, Arahattaphalakkhaṇe dassanābhisamayo sammādiṭṭhi, abhiropanābhisamayo sammāsaṅkappo . . . pe . . . paṭipassaddhaṭṭhena anuppāde ñāṇaṁ abhisamayo. Chando mūlaṭṭhena abhisamayo . . . pe . . . amatogadhaṁ nibbānaṁ pariyosānaṭṭhena abhisamayo.

Svāyaṁ[1] atīte kilese pajahati, anāgate kilese pajahati, paccuppane kilese pajahati.

5. 'Atīte kilese pajahatīti.' Hañci atīte kilese pajahati, tena hi khīṇaṁ khepeti, niruddhaṁ nirodheti, vigataṁ vigameti, atthaṅgataṁ atthaṅgameti; atītaṁ yaṁ n'atthi, taṁ pajahatīti. Na atīte kilese pajahatīti.

'Anāgate kilese pajahatīti.' Hañci anāgate kilese pajahati, tena hi ajātaṁ pajahati, anibbattaṁ pajahati, anuppannaṁ pajahati, apātubhūtaṁ pajahati; anāgataṁ yaṁ n'atthi, taṁ pajahatīti. Na anāgate kilese pajahatīti.

'Paccuppanne kilese pajahatīti.' Hañci paccuppanne kilese pajahati, tena hi ratto rāgaṁ pajahati, duṭṭho dosaṁ pajahati, mūḷho mohaṁ pajahati, vinibandho mānaṁ pajahati, parāmaṭṭho diṭṭhiṁ pajahati, avikkhepagato uddhaccaṁ pajahati, aniṭṭhaṅgato vicikicchaṁ pajahati, thāmagato anusayaṁ pajahati, kaṇhasukkadhammā yu-

---

[1] yvāyaṁ, M.; yāsaṁ, S.; yāyaṁ, S_2.

ganandhā pavattanti,[1] saṁkilesikā[2] maggabhāvanā hotīti. Na atīte kilese pajahati, na anāgate kilese pajahati, na paccuppanne kilese pajahatīṭi.

6. Hañci na atīte kilese pajahati, na anāgate kilese pajahati, na paccuppanne kilese pajahati, tena hi n'atthi maggabhāvanā, n'atthi phalasacchikiriyā, n'atthi kilesappahānaṁ,[3] n'atthi dhammābhisamayo ti? Na hi;[4] atthi maggabhāvanā, atthi phalasacchikiriyā, atthi kilesappahānaṁ, atthi dhammābhisamayo. Yathā kathaṁ viya?

Seyyathāpi[5] taruṇo rukkho ajātaphalo, tam enaṁ puriso mūlaṁ chindeyya; ye[6] tassa rukkhassa ajātaphalā te[7] ajātā yeva na jāyanti, anibbattā yeva na nibbattanti, anuppannā yeva na uppajjanti, apātubhūtā yeva na pātubhavanti: evamevaṁ uppādo hetu uppādo paccayo kilesānaṁ nibbattiyā, uppāde ādīnavaṁ disvā anuppāde cittaṁ pakkhandati; anuppāde cittassa pakkhandanattā[8] ye uppādapaccayā kilesā nibbatteyyuṁ, te ajātā yeva na jāyanti,[9] anibbattā yeva na nibbattanti, anuppannā yeva na uppajjanti, apātubhūtā yeva na pātubhavanti. Evaṁ hetunirodhā dukkhanirodho, pavattaṁ hetu[10] nimittaṁ hetu[10] āyuhanā hetu āyuhanā paccayo kilesānaṁ nibbattiyā, āyuhane ādīnavaṁ disvā anāyuhane cittaṁ pakkhandati; anāyuhane cittassa pakkhandanattā ye āyuhanapaccayā kilesā nibbatteyyuṁ, te ajātā yeva na jāyanti, anibbattā yeva na nibbattanti, anuppannā yeva na uppajjanti, apātubhūtā yeva na pātubhavanti. Evaṁ hetunirodhā dukkhanirodho. Evaṁ atthi maggabhāvanā, atthi maggasacchikiriyā, atthi kilesappahānaṁ, atthi dhammābhisamayo ti.

Abhisamayakathā niṭṭhitā.

---

[1] samavattanti, M.; vattanti, S. S_2.
[2] taṁ- saṁkilesikā, K.
[3] kilese pahānaṁ, M.
[4] S. S_2. M. omit na hi.
[5] yathā pi, K.
[6] yena, S. S_2. M.
[7] tena, M; K. omits.
[8] pakkhanddhattā, S. S_2. M.
[9] santi, M.
[10] pavattahetu nimittahetu, K.

III

IV. Paññāvagge vivekakathā

Paripuṇṇanidānaṁ[1]

1. Seyyathāpi Bhikkhave ye keci bahulakaraṇīyā[2] kammantā kayiranti sabbe te paṭhaviṁ nissāya paṭhaviyaṁ patiṭṭhāya evam ete bahulakaraṇīyā[3] kammantā kayiranti, evamevaṁ kho Bhikkhave bhikkhu sīlaṃ nissāya sīle patiṭṭhāya ariyaṁ aṭṭhaṅgikaṁ maggaṁ bhāveti, ariyaṁ aṭṭhaṅgikaṁ maggaṁ bahulīkaroti.

2. Kathañ ca Bhikkhave bhikkhu sīlaṁ nissāya sīle patiṭṭhāya ariyaṁ aṭṭhaṅgikaṁ maggaṁ bhāveti, ariyaṁ aṭṭhaṅgikaṁ maggaṁ bahulīkaroti? Idha Bhikkhave bhikkhu sammādiṭṭhiṁ bhāveti vivekanissitaṁ virāganissitaṁ nirodhanissitaṁ vossaggapariṇāmiṁ, sammāsaṅkappaṁ . . . pe . . . sammāvācaṁ sammākammantaṁ sammā-ājīvaṁ sammāvāyāmaṁ sammāsatiṁ sammāsamādhiṁ bhāveti vivekanissitaṁ virāganissitaṁ nirodhanissitaṁ vossaggapariṇāmiṁ. Evaṁ kho Bhikkhave bhikkhu sīlaṁ nissāya sīle patiṭṭhāya [ariyaṁ aṭṭhaṅgikaṁ maggaṁ bhāveti, ariyaṁ aṭṭhaṅgikaṁ maggaṁ bahulīkaroti.

Seyyathāpi Bhikkhave ye p' ime bījagāmabhūtagāmā[4] vuḍḍhiṁ virūḷhiṁ vepullaṁ āpajjanti sabbe te paṭhaviṁ nissāya paṭhaviyaṁ patiṭṭhāya][5] evam ete bījagāmabhūtagāmā vuddhiṁ virūḷhiṁ vepullaṁ āpajjanti, evamevaṁ kho Bhikkhave bhikkhu sīlaṁ nissāya sīle patiṭṭhāya

---

[1] Sāvatthinidānaṁ, K.

[2] balakaraṇīyā, M. and K., which gives bahulakaraṇīyā and bahukaraṇīyā as v.l.

[3] bahulakiriyā, S. S_2.

[4] vījagāma°, K.

[5] The words in [ ] are omitted by S. S_2. M.

ariyaṁ aṭṭhaṅgikaṁ maggaṁ bhāvento ariyaṁ aṭṭhaṅgikaṁ maggaṁ bahulīkaronto vuḍḍhiṁ virūḷhiṁ vepullaṁ pāpuṇāti dhammesu.

3. Kathañ ca Bhikkhave bhikkhu sīlaṁ nissāya sīle patiṭṭhāya ariyaṁ aṭṭhaṅgikaṁ maggaṁ bhāvento ariyaṁ aṭṭhaṅgikaṁ maggaṁ bahulīkaronto vuḍḍhiṁ virūḷhiṁ vepullaṁ pāpuṇāti dhammesu? Idha Bhikkhave bhikkhu sammādiṭṭhiṁ bhāveti vivekanissitaṁ virāganissitaṁ nirodhanissitaṁ vossaggapariṇāmiṁ, sammāsaṅkappaṁ . . . pe . . . sammāvācaṁ sammākammantaṁ sammā-ājīvaṁ sammāvāyāmaṁ sammāsatiṁ sammāsamādhiṁ bhāveti vivekanissitaṁ virāganissitaṁ nirodhanissitaṁ vossaggapariṇāmiṁ. Sammādiṭṭhiyā pañca vivekā pañca virāgā pañca nirodhā pañca vossaggā dvādasa nissayā, sammāsaṅkappassa . . . pe . . . sammāvācāya sammākammantassa sammā-ājīvassa sammāvāyāmassa sammāsatiyā sammāsamādhissa pañca vivekā pañca virāgā pañca nirodhā pañca vossaggā dvādasa nissayā.

4. Sammādiṭṭhiyā katame pañca vivekā? Vikkhambhanaviveko tadaṅgaviveko samucchedaviveko paṭippassaddhiviveko nissaraṇaviveko. Vikkhambhanaviveko ca nīvaraṇānaṁ paṭhamajjhānaṁ bhāvayato, tadaṅgaviveko ca diṭṭhigatānaṁ nibbedhabhāgiyaṁ samādhiṁ bhāvayato, samucchedaviveko ca lokuttaraṁ khayagāmimaggaṁ bhāvayato, paṭippassaddhiviveko ca phalakkhaṇe, nissaraṇaviveko ca nirodho nibbānaṁ. Sammādiṭṭhiyā ime pañca vivekā. Imesu pañcasu vivekesu chandajāto hoti saddhādhimutto, cittaṁ c'assa svādhiṭṭhitaṁ.

5. Sammādiṭṭhiyā katame pañca virāgā? Vikkhambhanavirāgo tadaṅgavirāgo samucchedavirāgo paṭipassaddhivirāgo nissaraṇavirāgo. Vikkhambhanavirāgo ca nīvaraṇānaṁ paṭhamajjhānaṁ bhāvayato, tadaṅgavirāgo ca diṭṭhigatānaṁ nibbedhabhāgiyaṁ samādhim bhāvayato, samucchedavirāgo ca lokuttaraṁ khayagāmimaggaṁ bhāvayato, paṭippassaddhivirāgo ca phalakkhaṇe, nissaraṇavirāgo ca nirodho nibbānaṁ. Sammādiṭṭhiyā ime pañca virāgā. Imesu pañcasu virāgesu chandajāto hoti saddhādhimutto, cittaṁ c'assa svādhiṭṭhitaṁ.

6. Sammādiṭṭhiyā katame pañca nirodhā? Vikkhambhananirodho tadaṅganirodho samucchedanirodho paṭippassaddhinirodho nissaraṇanirodho. Vikkhambhananirodho ca nīvaraṇānaṁ paṭhamajjhānaṁ bhāvayato, tadaṅganirodho ca diṭṭhigatānaṁ nibbedhabhāgiyaṁ samādhiṁ bhāvayato, samucchedanirodho ca lokuttaraṁ khayagāmimaggaṁ bhāvayato, paṭippassaddhinirodho ca phalakkhaṇe, nissaraṇanirodho ca nirodho nibbānaṁ. Sammādiṭṭhiyā ime pañca nirodhā. Imesu pañcasu nirodhesu chandajāto hoti saddhādhimutto, cittaṁ c'assa svādhiṭṭhitaṁ.

7. Sammādiṭṭhiyā katame pañca vossaggā? Vikkhambhanavossaggo tadaṅgavossaggo samucchedavossaggo paṭippassaddhivossaggo nissaraṇavossaggo. Vikkhambhanavossaggo ca nīvaraṇānaṁ paṭhamajjhānaṁ bhāvayato, tadaṅgavossaggo ca diṭṭhigatānaṁ nibbedhabhāgiyaṁ samādhiṁ bhāvayato, samucchedavossaggo ca lokuttaraṁ khayagāmimaggaṁ bhāvayato, paṭippassaddhivossaggo ca phalakkhaṇe, nissaraṇavossaggo ca nirodho nibbānaṁ. Sammādiṭṭhiyā ime pañca vossaggā. Imesu pañcasu vossaggesu chandajāto hoti saddhādhimutto, cittaṁ c'assa svādhiṭṭhitaṁ.

Sammādiṭṭhiyā ime pañca vivekā pañca virāgā pañca nirodhā pañca vossaggā dvādasa nissayā[1].

8. Sammāsaṅkappassa . . . pe . . . sammāvācāya . . . pe . . . sammākammantassa. . . pe . . . sammā-ājīvassa . . . pe . . . sammāvāyāmassa . . . pe . . . sammāsatiyā . . . pe . . . sammāsamādhissa katame pañca vivekā? Vikkhambhanaviveko tadaṅgaviveko samucchedaviveko paṭippassaddhiviveko nissaraṇaviveko. Vikkhambhanaviveko ca nīvaraṇānaṁ paṭhamajjhānaṁ bhāvayato, tadaṅgaviveko ca diṭṭhigatānaṁ nibbedhabhāgiyaṁ samādhiṁ bhāvayato, samucchedaviveko ca lokuttaraṁ khayagāmimaggaṁ bhāvayato, paṭippassaddhiviveko ca phalakkhaṇe, nissaraṇaviveko ca nirodho nibbānaṁ. Sammāsamā-

[1] There is no account of the twelve *nissayā* either here or in Section 11, as might be expected.

dhissa ime pañca vivekā. Imesu pañcasu vivekesu chandajāto hoti saddhādhimutto, cittaṁ c'assa svādhiṭṭhitaṁ.

9. Sammāsamādhissa katame pañca virāgā? Vikkhambhanavirāgo tadaṅgavirāgo samucchedavirāgo paṭippassaddhivirāgo nissaraṇavirāgo. Vikkhambhanavirāgo ca nīvaraṇānaṁ paṭhamajjhānaṁ bhāvayato, tadaṅgavirāgo ca diṭṭhigatānaṁ nibbedhabhāgiyaṁ samādhiṁ bhāvayato, samucchedavirāgo ca lokuttaraṁ khayagāmimaggaṁ bhāvayato, paṭippassaddhivirāgo ca phalakkhaṇe, nissaraṇavirāgo ca nirodho nibbānaṁ. Sammāsamādhissa ime pañca virāgā. Imesu pañcasu virāgesu chandajāto hoti saddhādhimutto, cittaṁ c'assa svādhiṭṭhitaṁ.

10. Sammāsamādhissa katame pañca nirodhā? Vikkhambhananirodho tadaṅganirodho samucchedanirodho paṭippassaddhinirodho nissaraṇanirodho. Vikkhambhananirodho ca nīvaraṇānaṁ paṭhamajjhānaṁ bhāvayato, tadaṅganirodho ca diṭṭhigatānaṁ nibbedhabhāgiyaṁ samādhiṁ bhāvayato, samucchedanirodho ca lokuttaraṁ khayagāmimaggaṁ bhāvayato, paṭippassaddhinirodho ca phalakkhaṇe, nissaraṇanirodho ca nirodho nibbānaṁ. Sammāsamādhissa ime pañca nirodhā. Imesu pañcasu nirodhesu chandajāto hoti saddhādhimutto, cittam c'assa svādhiṭṭhitaṁ.

11. Sammāsamādhissa katame pañca vossaggā? Vikkhambhanavossaggo tadaṅgavossaggo samucchedavossaggo paṭippassaddhivossaggo nissaraṇavossaggo. Vikkhambhanavossaggo ca nīvaraṇānaṁ paṭhamajjhānaṁ bhāvayato, tadaṅgavossaggo ca diṭṭhigatānaṁ nibbedhabhāgiyaṁ samādhiṁ bhāvayato, samucchedavossaggo ca lokuttaraṁ khayagāmimaggaṁ bhāvayato, paṭippassaddhivossaggo ca phalakkhaṇe, nissaraṇavossaggo ca nirodho nibbānaṁ. Sammāsamādhissa ime pañca vossaggā. Imesu pañcasu vossaggesu chandajāto hoti saddhādhimutto, cittaṁ c'assa svādhiṭṭhitaṁ. Sammāsamādhissa ime pañca vivekā pañca virāgā pañca nirodhā pañca vossaggā dvādasa nissayā.

12. Seyyathāpi Bhikkhave ye keci bahulakaraṇīyā kammantā kayiranti sabbe te paṭhaviṁ nissāya paṭhaviyaṁ patiṭṭhāya evam ete bahulakaraṇīyā kammantā kayiranti, evamevaṁ kho Bhikkhave bhikkhu sīlaṁ nissāya sīle

patiṭṭhāya satta bojjhaṅge bhāveti, satta bojjhaṅge bahulīkaroti . . . pe . . . satta bojjhaṅge bhāvento satta bojjhaṅge bahulīkaronto vuḍḍhiṁ virūḷhiṁ vepullaṁ pāpuṇāti dhammesu. . . pe . . . pañca balāni bhāveti, pañca balāni bahulīkaroti . . . pe . . . pañca balāni bhāvento pañca balāni bahulīkaronto vuddhiṁ virūḷhiṁ vepullaṁ pāpuṇāti dhammesu . . . pe . . . pañc' indriyāni bhāveti, pañc' indriyāni bahulīkaroti . . . pe. . . . Seyyathāpi Bhikkhave ye keci[1] bījagāmabhūtagāmā vuddhiṁ virūḷhiṁ vepullaṁ āpajjanti sabbe te paṭhaviṁ nissāya paṭhaviyaṁ patiṭṭhāya evam ete bījagāmabhūtagāmā vuddhiṁ virūḷhiṁ vepullaṁ āpajjanti, evamevaṁ kho Bhikkhave bhikkhu sīlaṁ nissāya sīle patiṭṭhāya pañc' indriyāni bhāvento pañc' indriyāni bahulīkaronto vuddhiṁ virūḷhiṁ vepullaṁ papuṇāti dhammesu.

13. Kathañ ca Bhikkhave bhikkhu sīlaṁ nissāya sīle patiṭṭhāya pañc' indriyāni bhāvento pañc' indriyāni bahulīkaronto vuddhiṁ virūḷhiṁ vepullaṁ pāpuṇāti dhammesu? Idha Bhikkhave bhikkhu saddhindriyaṁ bhāveti vivekanissitaṁ virāganissitaṁ nirodhanissitaṁ vossaggapariṇāmiṁ, viriyindriyaṁ bhāveti . . . pe . . . satindriyaṁ bhāveti, samādhindriyaṁ bhāveti, paññindriyaṁ bhāveti vivekanissitaṁ virāganissitaṁ nirodhanissitaṁ vossaggapariṇāmiṁ. Saddhindriyassa pañca vivekā pañca virāgā pañca nirodhā pañca vossaggā dvādasa nissayā . . . pe . . . viriyindriyassa . . . pe . . . satindriyassa samādhindriyassa paññindriyassa pañca vivekā pañca virāgā pañca nirodhā pañca vossaggā dvādasa nissayā.

14. Saddhindriyassa katame pañca vivekā? Vikkhambhanaviveko tadaṅgaviveko samucchedaviveko paṭippassaddhiviveko nissaraṇaviveko. Vikkhambhanaviveko ca nīvaraṇānaṁ paṭhamajjhānaṁ bhāvayato, tadaṅgaviveko ca diṭṭhigatānaṁ nibbedhabhāgiyaṁ samādhiṁ bhāvayato, samucchedaviveko ca lokuttaraṁ khayagāmimaggaṁ bhāvayato, paṭippassaddhiviveko ca phalakkhaṇe, nissaraṇaviveko ca nirodho nibbānaṁ. Saddhindriyassa ime pañca vivekā.

---

[1] S. S_2. M. insert *me* after ye keci.

Imesu pañcasu vivekesu chandajāto hoti saddhādhimutto, cittaṁ c'assa svādhiṭṭhitaṁ . . . pe . . . Saddhindriyassa ime pañca vivekā pañca virāgā pañca nirodhā pañca vossaggā dvādasa nissayā. Viriyindriyassa . . . pe . . . satindriyassa samādhindriyassa paññindriyassa katame pañca vivekā? Vikkhambhanaviveko tadaṅgaviveko samucchedaviveko paṭippassaddhiviveko nissaraṇaviveko . . . pe . . . Paññindriyassa ime pañca vivekā pañca virāgā pañca nirodhā pañca vossaggā dvādasa nissayā ti.

Vivekakathā niṭṭhitā.

III

V. PAÑÑĀVAGGE CARIYĀKATHĀ

1. 'CARIYĀ' ti. Aṭṭha cariyāyo: iriyāpathacariyā āyatanacariyā saticariyā samādhicariyā ñāṇacariyā maggacariyā patticariyā lokatthacariyā.[1]

'Iriyāpathacariyā' ti. Catūsu iriyāpathesu. 'Āyatanacariyā' ti. Chasu ajjhattikabāhiresu āyatanesu. 'Saticariyā' ti. Catūsu satipaṭṭhānesu. 'Samādhicariyā' ti. Catūsu jhānesu. 'Ñāṇacariyā' ti. Catūsu ariyasaccesu. 'Maggacariyā' ti. Catūsu ariyamaggesu. 'Patticariyā' ti. Catūsu sāmaññaphalesu. 'Lokatthacariyā' ti. Tathāgatesu Arahantesu Sammāsambuddhesu padeso[2] Paccekabuddhesu padeso[3] sāvakesu. Iriyāpathacariyā ca paṇidhisampannānaṁ, āyatanacariyā ca indriyesu guttadvārānaṁ, saticariyā ca appamādavihārīnaṁ, samādhicariyā ca adhicittamanuyuttānaṁ, ñāṇacariyā ca buddhisampannānaṁ, maggacariyā ca sammāpaṭipannānaṁ, patticariyā ca adhigataphalānaṁ, lokatthacariyā[4] ca Tathāgatānaṁ Arahantānaṁ Sammāsambuddhānaṁ padeso[5] Paccekasambuddhānaṁ, padeso sāvakānaṁ. Imā aṭṭha cariyāyo.

2. Aparā pi aṭṭha cariyāyo: adhimuccanto saddhāya carati, paggaṇhanto viriyena carati, upaṭṭhāpento satiyā carati, avikkhepaṁ karonto samādhinā carati, pajānanto paññāya[6] carati, vijānanto viññāṇena[7] carati, 'evaṁ paṭipanno visesaṁ adhigacchatīti' visesacariyāya carati, 'evaṁ

[1] lokuttaracariyā, S. S_2.
[2] padese, M.; padesā, S. S_2.
[3] S. S_2. omit.
[4] lokattacariyā, S. S_2.
[5] padeso, S. S_2.
[6] pajānanto bodhañcane, S.; pajānanto bodhaṁ cane, S_2., both omitting the next four words.
[7] viññāṇacariyāya, M.

paṭipannassa kusalā dhammā āyāpentīti' āyatanacariyāya carati. Imā aṭṭha cariyāyo.

3. Aparā pi aṭṭha cariyāyo: dassanacariyā ca sammādiṭṭhiyā, abhiropanacariyā ca sammāsaṅkappassa, pariggahacariyā ca sammāvācāya, samuṭṭhānacariyā ca sammākammantassa, vodānacariyā ca sammā-ājīvassa, paggahacariyā ca sammāvāyāmassa, upaṭṭhānacariyā ca sammāsatiyā, avikkhepacariyā ca sammāsamādhissa. Imā aṭṭha cariyāyo ti.

Cariyākathā samattā.

III

VI. Paññāvagge pāṭihāriyakathā

1. Tīṇ' imāni Bhikkhave pāṭihāriyāni. Katamāni tīṇi? Iddhipāṭihāriyaṁ ādesanāpāṭihāriyaṁ anusāsanīpāṭihāriyaṁ.[1]

Katamañ ca Bhikkhave iddhipāṭihāriyaṁ? Idha Bhikkhave ekacco anekaviditaṁ iddhividhaṁ paccanubhoti: eko pi hutvā bahudhā hoti, bahudhā pi hutvā eko hoti; āvibhāvaṁ tirobhāvaṁ . . pe . . . yāva Brahmalokā pi kāyena vasaṁ vatteti. Idaṁ vuccati Bhikkhave iddhipāṭihāriyaṁ.

2. Katamañ ca Bhikkhave ādesanāpāṭihāriyaṁ? Idha Bhikkhave ekacco nimittena ādisati[2] 'evaṁ pi te mano, itthaṁ pi te mano, iti pi te cittan' ti. So bahuñ ce pi ādisati, tath' eva taṁ hoti no aññathā. Idha pana Bhikkhave ekacco na h'eva[3] kho nimittena ādisati, api ca kho manussānaṁ vā amanussānaṁ vā devānaṁ vā saddaṁ sutvā ādisati 'evaṁ pi te mano, itthaṁ pi te mano, iti pi te cittan' ti. So bahuñ ce pi ādisati, tath 'eva taṁ hoti no aññathā. Idha pana Bhikkhave ekacco na h'eva kho nimittena ādisati, na pi manussānaṁ vā amanussānaṁ vā devānaṁ vā saddaṁ sutvā ādisati; api ca kho vitakkayato vicārayato vitakkavicārasaddaṁ[4] sutvā ādisati 'evaṁ pi te mano, itthaṁ pi te mano, iti pi te cittan' ti. So bahuñ ce pi ādisati, tath' eva taṁ hoti no aññathā. Idha pana Bhikkhave ekacco na h'eva kho nimittena ādisati, na pi manussānaṁ vā amanussānaṁ vā devānaṁ vā saddaṁ sutvā ādisati, na vitakkayato vicārayato vitakkavicārasad-

---

[1] anusāsanā°, S.; anusāsana°, S_2.
[2] ādissati, S. M. [3] na so ca kho, S. S_2.
[4] vitakkavippāra°, M.; vitakkavitthāra°, S.; vitakkavipphāra°, S_2.

daṁ[1] sutvā ādisati; api ca kho avitakkaṁ avicāraṁ samādhiṁ samāpannassa cetasā ceto paricca pajānāti 'yathā imassa bhoto manosaṅkhārā paṇihitā, tathā[2] imassa cittassa anantarā; amukaṁ nāma[3] vitakkaṁ vitakessatīti.'[4] So bahuñ ce pi ādisati, tath' eva taṁ hoti no aññathā. Idaṁ vuccati Bhikkhave ādesanāpāṭihāriyaṁ.

3. Katamañ ca Bhikkhave anusāsanīpāṭihāriyaṁ? Idha pana Bhikkhave ekacco evaṁ anusāsati 'evaṁ vitakketha, mā evaṁ vitakkayittha; evaṁ manasi karotha, mā evaṁ manasā karittha[5]; idaṁ pajahatha, idaṁ upasampajja viharathāti.' Idaṁ vuccati Bhikkhave anusāsanīpāṭihāriyaṁ. Imāni kho Bhikkhave tīṇi pāṭihāriyāni.

4. 'Nekkhammaṁ ijjhatīti' iddhi, 'kāmacchandaṁ paṭiharatīti' pāṭihāriyam; 'ye tena nekkhammena samannāgatā, sabbe te visuddhicittā anāvilasaṅkappā' ti ādesanāpāṭihāriyaṁ; 'taṁ kho pana nekkhammaṁ evaṁ āsevitabbaṁ evaṁ bhāvetabbaṁ evaṁ bahulīkātabbaṁ evaṁ tadanudhammatāsati upaṭṭhāpetabbā' ti anusāsanīpāṭihāriyaṁ.

'Abyāpādo ijjhatīti' iddhi, 'byāpādaṁ paṭiharatīti' pāṭihāriyaṁ; 'ye tena abyāpādena samannāgatā, sabbe te visuddhicittā anāvilasaṅkappā' ti ādesanāpāṭihāriyaṁ; 'so kho pana abyāpādo evaṁ āsevitabbo evaṁ bhāvetabbo evaṁ bahulīkātabbo evaṁ tadanudhammatāsati upaṭṭhāpetabbā' ti anusāsanīpāṭihāriyaṁ.

'Ālokasaññā ijjhatīti' iddhi, 'thīnamiddhaṁ paṭiharatīti' pāṭihāriyaṁ; 'ye tāya ālokasaññāya samannāgatā, sabbe te visuddhicittā anāvilasaṅkappā' ti ādesanāpāṭihāriyaṁ; 'sā kho pana ālokasaññā evaṁ āsevitabbā evaṁ bhāvetabbā evaṁ bahulīkātabbā evaṁ tadanudhammatāsati upaṭṭhāpetabbā' ti anusāsanīpāṭihāriyaṁ.

'Avikkhepo ijjhatīti' iddhi, 'uddhaccaṁ paṭiharatīti' pāṭihāriyaṁ; 'ye tena avikkhepena samannāgatā, sabbe te

---

[1] vitakkavipphāra°, M.; vitakkavicāra°, S. S_2.
[2] yathā, M. S_2.; yasathā, S.
[3] amunnāma, K.
[4] vitakkayissatīti, M. S. S_2.
[5] manasākattha, M.; manasikārotaṁ, S. S_2.

visuddhicittā anāvilasaṅkappā' ti ādesanāpāṭihāriyaṁ; 'so kho pana avikkhepo evaṁ āsevitabbo evaṁ bhāvetabbo evaṁ bahulīkātabbo evaṁ tadanudhammatāsati upaṭṭhāpetabbā' ti anusāsanīpāṭihāriyaṁ . . . pe . . .

'Arahattamaggo ijjhatīti' iddhi, 'sabbakilese paṭiharatīti' pāṭihāriyaṁ; 'ye tena Arahattamaggena samannāgatā, sabbe te visuddhicittā anāvilasaṅkappā' ti ādesanāpāṭihāriyaṁ; 'so kho pana Arahattamaggo evaṁ āsevitabbo evaṁ bhāvetabbo evaṁ bahulīkātabbo evaṁ tadanudhammatāsati upaṭṭhāpetabbā' ti anusāsanīpāṭihāriyaṁ.

'Nekkhammaṁ ijjhatīti' iddhi, kāmacchandaṁ paṭiharatīti' pāṭihāriyaṁ; yā ca iddhi yañ ca pāṭihāriyaṁ, idaṁ vuccati iddhipāṭihāriyaṁ. 'Abyāpādo ijjhatīti' iddhi, 'byāpādaṁ paṭiharatīti' pāṭihāriyaṁ, yā ca iddhi yañ ca pāṭihāriyaṁ, idaṁ vuccati iddhipāṭihāriyaṁ. 'Ālokasaññā ijjhātīti' iddhi, 'thīnamiddhaṁ paṭiharatīti' pāṭihāriyaṁ . . . pe . . . 'Arahattamaggo ijjhatīti' iddhi, sabbakilese paṭiharatīti' pāṭihāriyaṁ; yā ca iddhi yañ ca pāṭihāriyaṁ, idaṁ vuccati iddhipāṭihāriyan' ti.

Pāṭihāriyakathā niṭṭhitā.

III

VII. Paññāvagge samasīsakathā

1. Sabbadhammānaṁ sammāsamucchede nirodhe ca anupaṭṭhānatāpaññā samasīsaṭṭhe ñāṇaṁ.

'Sabbadhammānan' ti. Pañcakkhandhā, dvādas' āyatanāni, aṭṭhārasa dhātuyo; kusalā dhammā, akusalā dhammā, abyākatā dhammā; kāmāvacarā dhammā, rūpāvacarā dhammā, arūpāvacarā dhammā, apariyāpannā dhammā.

'Sammāsamucchede' ti. Nekkhammena kāmacchandaṁ sammā samucchindati, abyāpādena byāpādaṁ sammā samucchindati, ālokasaññāya thīnamiddhaṁ sammā samucchindati, avikkhepena uddhaccaṁ sammā samucchindati, dhammavavatthānena vicikicchaṁ sammā samucchindati, ñāṇena avijjaṁ sammā samucchindati, pāmojjena aratiṁ sammā samucchindati, paṭhamajjhānena nīvaraṇe sammā samucchindati . . . pe . . . Arahattamaggena sabbakilese sammā samucchindati.

2. 'Nirodhe' ti. Nekkhammena kāmacchandaṁ nirodheti, abyāpādena byāpādaṁ nirodheti, ālokasaññāya thīnamiddhaṁ nirodheti, avikkhepena uddhaccam nirodheti, dhammavavatthānena vicikicchaṁ nirodheti, ñāṇena avijjaṁ nirodheti, pāmojjena aratiṁ nirodheti, paṭhamajjhānena nīvaraṇe nirodheti . . . pe . . . Arahattamaggena sabbakilese nirodheti.

'Anupaṭṭhānatā' ti. Nekkhammaṁ paṭiladdhassa kāmacchando na upaṭṭhāti, abyāpādaṁ paṭiladdhassa byāpādo na upaṭṭhāti, ālokasaññaṁ paṭiladdhassa thīnamiddhaṁ na upaṭṭhāti, avikkhepaṁ paṭiladdhassa uddhaccaṁ na upaṭṭhāti, dhammavavaṭṭhānaṁ paṭiladdhassa vicikicchā na upaṭṭhāti, ñāṇaṁ paṭiladdhassa avijjā na upaṭṭhāti, pāmojjaṁ paṭiladdhassa arati na upaṭṭhāti, paṭhamajjhānaṁ

paṭiladdhassa nīvaraṇā na upaṭṭhanti . . . pe . . . Arahattamaggaṁ paṭiladdhassa sabbakilesā na upaṭṭhanti.

3. 'Saman' ti. Kāmacchandassa pahīnattā nekkhammaṁ samaṁ, byāpādassa pahīnattā abyāpādo samaṁ, thīnamiddhassa pahīnattā ālokasaññā samaṁ, uddhaccassa pahīnattā avikkhepo samaṁ, vicikicchāya pahīnattā dhammavavatthānaṁ samaṁ, avijjāya pahīnattā ñāṇaṁ samaṁ, aratiyā pahīnattā pāmojjaṁ samaṁ, nīvaraṇānaṁ pahīnattā paṭhamajjhānaṁ samaṁ . . . pe . . . sabbakilesānaṁ pahīnattā Arahattamaggo samaṁ.

'Sīsan' ti. Terasa sīsāni: palibodhasīsañ ca taṇhā, vinibandhasīsañ[1] ca māno, parāmāsasīsañ ca diṭṭhi, vikkhepasīsañ ca uddhaccaṁ, kilesasīsañ ca avijjā; adhimokkhasīsañ ca saddhā, paggahasīsañ ca viriyaṁ, upaṭṭhānasīsañ ca sati, avikkhepasīsañ ca samādhi, dassanasīsañ ca paññā; pavattasīsañ ca jīvitindriyaṁ, gocarasīsañ ca vimokkho, saṅkhārasīsañ ca nirodho ti.

Samasīsakathā niṭṭhitā.

---

[1] bandhanasīsañ ca, K.

III

VIII. Paññāvagge satipaṭṭhānakathā

1. Cattāro 'me Bhikkhave satipaṭṭhānā. Katame cattāro? Idha Bhikkhave bhikkhu kāye kāyānupassī viharati, ātāpī sampajāno satimā viññeyya loke abhijjhādomanassaṁ; vedanāsu . . . pe . . . citte, dhammesu dhammānupassī viharati, ātāpī sampajāno satimā viññeyya loke abhijjhādomanassaṁ. Ime kho Bhikkhave cattāro satipaṭṭhānā.

2. Kathaṁ kāye kāyānupassī viharati? Idh' ekacco paṭhavīkāyaṁ aniccato anupassati no niccato, dukkhato anupassati no sukhato, anattato anupassati no attato; nibbindati no nandati, virajjati no rajjati, nirodheti no samudeti, paṭinissajjati no ādiyati; aniccato anupassanto niccasaññaṁ pajahati, dukkhato anupassanto sukhasaññaṁ pajahati, anattato anupassanto attasaññaṁ pajahati; nibbindanto nandiṁ pajahati, virajjanto rāgaṁ pajahati, nirodhento samudayaṁ pajahati, paṭinissajjanto ādānaṁ pajahati. Imehi sattah' ākārehi kāyaṁ anupassati. Kāyo upaṭṭhānaṁ no sati, sati upaṭṭhānaṁ c'eva sati ca; tāya satiyā tena ñāṇena taṁ kāyaṁ anupassatīti. Tena vuccati —kāye kāyānupassanā satipaṭṭhānabhāvanā.

'Bhāvanā' ti. Catasso bhāvanā: tattha jātānaṁ dhammānaṁ anativattanaṭṭhena bhāvanā, indriyānaṁ ekarasaṭṭhena bhāvanā, tadupagaviriyavāhanaṭṭhena bhāvanā, āsevanaṭṭhena bhāvanā.

Idh' ekacco āpokāyaṁ tejokāyaṁ vāyokāyaṁ kesakāyaṁ lomakāyaṁ chavikāyaṁ cammakāyaṁ maṁsakāyaṁ rudhirakāyam[1] nahārukāyaṁ aṭṭhikāyaṁ aṭṭhimiñjakāyaṁ aniccato anupassati no niccato, dukkhato anupassati no

[1] K. omits rudhirakāyam.

sukhato, anattato anupassati no attato; nibbindati no nandati, virajjati no rajjati, nirodheti no samudeti, paṭinissajjati no ādiyati; aniccato anupassanto niccasaññaṁ pajahati, dukkhato anupassanto sukhasaññaṁ pajahati, anattato anupassanto attasaññaṁ pajahati; nibbindanto nandiṁ pajahati, virajjanto rāgaṁ pajahati, nirodhento samudayaṁ pajahati, paṭinissajjanto ādānaṁ pajahati. Imehi sattah' ākārehi kāyaṁ anupassati. Kāyo upaṭṭhānaṁ no sati, sati upaṭṭhānaṁ c'eva sati ca; tāya satiyā tena ñāṇena taṁ kāyaṁ anupassatīti. Tena vuccati—kāye kāyānupassanā satipaṭṭhānabhāvanā. Bhāvanā ti. Catasso bhāvanā . . . pe . . . āsevanaṭṭhena bhāvanā . . . pe. . . . Evaṁ kāye kāyānupassī viharati.

3. Kathaṁ vedanāsu vedanānupassī viharati? Idh' ekacco sukhaṁ vedanaṁ aniccato anupassati no niccato . . . pe . . . paṭinissajjati no ādiyati; aniccato anupassanto niccasaññaṁ pajahati . . . pe . . . paṭinissajjanto ādānaṁ pajahati. Imehi sattah' ākārehi vedanaṁ anupassati. Vedanā upaṭṭhānaṁ no sati, sati upaṭṭhānaṁ c'eva sati ca; tāya satiyā tena ñāṇena taṁ vedanaṁ anupassatīti. Tena vuccati—vedanāsu vedanānupassanā satipaṭṭhānabhāvanā.

'Bhāvanā' ti. Catasso bhāvanā . . . pe . . . āsevanaṭṭhena bhāvanā. Idh' ekacco dukkhaṁ vedanaṁ . . . pe . . . adukkhamasukhaṁ vedanaṁ, cakkhusamphassajaṁ vedanaṁ, sotasamphassajaṁ vedanaṁ ghānasamphassajaṁ vedanaṁ . . . pe . . . paṭinissajjanto ādānaṁ pajahati. Imehi sattah' ākārehi vedanaṁ anupassati. Vedanā upaṭṭhānaṁ no sati, sati upaṭṭhānaṁ c'eva sati ca; tāya satiyā tena ñāṇena taṁ vedanaṁ anupassatīti. Tena vuccati—vedanāsu vedanānupassanā satipaṭṭhānabhāvanā. 'Bhāvanā' ti. Catasso bhāvanā . . . pe . . . āsevanaṭṭhena bhāvanā . . . pe. . . . Evaṁ vedanāsu vedanānupassī viharati.

4. Kathaṁ citte cittānupassī viharati? Idh' ekacco sarāgaṁ cittaṁ aniccato anupassati no niccato . . pe . . . paṭinissajjati no ādiyati; aniccato anupassanto niccasaññaṁ pajahati . . . pe . . . paṭinissajjanto ādānaṁ

pajahati. Imehi sattah' ākārehi cittaṁ anupassati. Cittaṁ upaṭṭhānaṁ no sati, sati upaṭṭhānaṁ c'eva sati ca; tāya satiyā tena ñāṇena taṁ cittaṁ anupassatīti. Tena vuccati—citte cittānupassanā satipaṭṭhānabhāvanā. 'Bhāvanā' ti. Catasso bhāvanā . . . pe . . . āsevanaṭṭhena bhāvanā . . . pe. . . . Idh' ekacco vītarāgaṁ cittaṁ, sadosaṁ cittaṁ, vītadosaṁ cittaṁ, samohaṁ cittaṁ, vītamohaṁ cittaṁ, saṅkhittaṁ cittaṁ, vikkhittaṁ cittaṁ, mahaggataṁ cittaṁ, amahaggataṁ cittaṁ, sa-uttaraṁ cittaṁ, anuttaraṁ cittaṁ, samāhitam cittaṁ, asamāhitaṁ cittaṁ, vimuttaṁ cittaṁ, avimuttaṁ cittaṁ, cakkhuviññāṇaṁ, sotaviññāṇaṁ, ghānaviññāṇaṁ, jivhāviññāṇaṁ, kāyaviññāṇaṁ, manoviññāṇaṁ aniccato anupassati no niccato . . . pe . . . paṭinissajjati no ādiyati; aniccato anupassanto niccasaññaṁ pajahati . . . pe . . . paṭinissajjanto ādānaṁ pajahati. Imehi sattah' ākārehi cittaṁ anupassati. Cittaṁ upaṭṭhānaṁ no sati, sati upaṭṭhānaṁ c'eva sati ca; tāya satiyā tena ñāṇena taṁ cittaṁ anupassatīti. Tena vuccati—citte cittānupassanā satipaṭṭhānabhāvanā. 'Bhāvanā' ti. Catasso bhāvanā . . . pe . . . āsevanaṭṭhena bhāvanā. Evaṁ citte cittānupassī viharati.

5. Kathaṁ dhammesu dhammānupassī viharati? Idh' ekacco ṭhapetvā kāyaṁ[1] ṭhapetvā vedanaṁ ṭhapetvā cittaṁ tadavasese dhamme aniccato anupassati no niccato, dukkhato anupassati no sukhato, anattato anupassati no attato; nibbindati no nandati, virajjati no rajjati, nirodheti no samudeti, paṭinissajjati no ādiyati; aniccato anupassanto niccasaññaṁ pajahati, dukkhato anupassanto sukhasaññaṁ pajahati, anattato anupassanto attasaññaṁ pajahati; nibbindanto nandiṁ pajahati, virajjanto rāgaṁ pajahati, nirodhento samudayaṁ pajahati, paṭinissajjanto ādānaṁ pajahati. Imehi sattah' ākārehi dhamme anupassati. Dhammā upaṭṭhānaṁ no sati, sati upaṭṭhānaṁ c'eva sati ca; tāya satiyā tena ñāṇena te dhamme anupassatīti. Tena vuccati—dhammesu dhammānupassanā satipaṭṭhāna-

---

[1] S. S_2. M. omit ṭhapetvā kāyaṁ.

bhāvanā. 'Bhāvanā' ti. Catasso bhāvanā: tattha jātānaṁ dhammānaṁ anativattanaṭṭhena bhāvanā, indriyānaṁ ekarasaṭṭhena bhāvanā, tadupagaviriyavāhanaṭṭhena bhāvanā, āsevanaṭṭhena bhāvanā . . . pe. . . . . Evaṁ dhammesu dhammānupassī viharatīti.

Satipaṭṭhānakathā niṭṭhitā.

III

IX. Paññāvagge vipassanākathā

1. Evaṁ me sutaṁ. Ekaṁ samayaṁ Bhagavā Sāvatthiyaṁ viharati Jetavane Anāthapiṇḍikassa ārāme. Tatra kho Bhagavā bhikkhu āmantesi 'Bhikhhavo' ti. 'Bhaddante' ti te bhikkhū Bhagavato paccasosuṁ. Bhagavā etad avoca. 'So[1] vata Bhikkhave bhikkhu kañci[2] saṅkhāraṁ niccato samanupassanto anulomikāya khantiyā samannāgato bhavissatīti' n'etaṁ ṭhānaṁ vijjati, 'anulomikāya khantiyā asamannāgato sammattaniyāmaṁ okkamissatīti' n'etaṁ ṭhānaṁ vijjati, 'sammattaniyāmaṁ anokkamamāno sotāpattiphalaṁ vā sakadāgāmiphalaṁ vā anāgāmiphalaṁ vā Arahattaphalaṁ vā sacchikarissatīti' n'etaṁ ṭhānaṁ vijjati. 'So vata Bhikkhave bhikkhu sabbasaṅkhāre aniccato samanupassanto anulomikāya khantiyā samannāgato bhavissatīti' ṭhānaṁ etaṁ vijjati, 'anulomikāya khantiyā samannāgato sammattaniyāmaṁ okkamissatīti' ṭhānaṁ etaṁ vijjati, 'sammattaniyāmaṁ okkamamāno sotāpattiphalaṁ vā sakadāgāmiphalaṁ vā anāgāmiphalaṁ vā Arahattaphalaṁ vā sacchikarissatīti' ṭhānaṁ etaṁ vijjati.

2. 'So vata Bhikkhave bhikkhu kañci saṅkhāram sukhato samanupassanto anulomikāya khantiyā sammannāgato bhavissatīti' n'etaṁ ṭhānaṁ vijjati, 'anulomikāya khantiyā asamannāgato sammattaniyāmaṁ okkamissatīti' n'etaṁ ṭhānaṁ vijjati, 'sammattaniyāmaṁ anokkamamāno sotāpattiphalaṁ vā sakadāgāmiphalaṁ vā anāgāmiphalaṁ vā Arahattaphalaṁ vā sacchikarissatīti' n'etaṁ ṭhānaṁ vij-

---

[1] K. begins Sāvatthiparipuṇṇanidānam . . . pe . . . 'So vata Bhikkhave,' etc.

[2] Kiñci, S. S_2. M.

jati. 'So vata Bhikkhave bhikkhu sabbasaṅkhāre dukkhato samanupassanto anulomikāya khantiyā samannāgato bhavissatīti' ṭhānaṁ etaṁ vijjati, 'anulomikāya khantiyā samannāgato sammattaniyāmaṁ okkamissatīti' ṭhānaṁ etaṁ vijjati, 'sammattaniyāmaṁ okkamamāno sotāpattiphalaṁ vā sakadāgāmiphalaṁ vā anāgāmiphalaṁ vā Arahattaphalaṁ vā sacchikarissatīti' ṭhānaṁ etaṁ vijjati.

3. 'So vata Bhikkhave bhikkhu kañci dhammaṁ attato samanupassanto anulomikāya khantiyā samannāgato bhavissatīti' n'etaṁ ṭhānaṁ vijjati, 'anulomikāya khantiyā asamannāgato sammattaniyāmaṁ okkamissatīti' n'etaṁ ṭhānaṁ vijjati, 'sammattaniyāmaṁ anokkamamāno sotāpattiphalaṁ vā sakadāgāmiphalaṁ vā anāgāmiphalaṁ vā Arahattaphalaṁ vā sacchikarissatīti' n'etaṁ ṭhānaṁ vijjati. 'So vata Bhikkhave bhikkhu kañci dhammaṁ anattato samanupassanto anulomikāya khantiyā samannāgato bhavissatīti' ṭhānaṁ etaṁ vijjati, 'anulomikāya khantiyā samannāgato sammattaniyāmaṁ okkamissatīti' ṭhānaṁ etaṁ vijjati, 'sammattaniyāmaṁ okkamamāno sotāpattiphalaṁ vā sakadāgāmiphalaṁ vā anāgāmiphalaṁ vā Arahattaphalaṁ vā sacchikarissatīti' ṭhānaṁ etaṁ vijjati.

4. 'So vata Bhikkhave bhikkhu nibbānaṁ dukkhato samanupassanto anulomikāya khantiyā samannāgato bhavissatīti' n'etaṁ ṭhānaṁ vijjati, 'anulomikāya khantiyā asamannāgato sammattaniyāmaṁ okkamissatīti' n'etaṁ ṭhānaṁ vijjati, 'sammattaniyāmaṁ anokkamamāno sotāpattiphalaṁ vā sakadāgāmiphalaṁ vā anāgāmiphalaṁ vā Arahattaphalaṁ vā sacchikarissatīti' n'etaṁ ṭhānaṁ vijjati. 'So vata Bhikkhave bhikkhu nibbānaṁ sukhato samanupassanto anulomikāya khantiyā samannāgato bhavissatīti' ṭhānaṁ etaṁ vijjati, 'anulomikāya khantiyā samannāgato sammattaniyāmaṁ okkamissatīti' ṭhānaṁ etaṁ vijjati, 'sammattaniyāmaṁ okkamamāno sotāpattiphalaṁ vā sakadāgāmiphalaṁ vā anāgāmiphalaṁ vā Arahattaphalaṁ vā sacchikarissatīti' ṭhānaṁ etaṁ vijjati.

5. Katih' ākārehi anulomikaṁ khantiṁ paṭilabhati? Katih' ākārehi sammattaniyāmaṁ okkamati? Cattārīsāya ākārehi anulomikaṁ khantiṁ paṭilabhati, cattārīsāya ākārehi sammattaniyāmaṁ okkamati.

Katamehi cattārīsāya ākārehi anulomikaṁ khantiṁ paṭilabhati? Katamehi cattārīsāya ākārehi sammattaniyāmaṁ okkamati?

Pañcakkhandhe aniccato dukkhato rogato gaṇḍato sallato aghato ābādhato parato palokato ītito upaddavato bhayato upasaggato calato pabhaṅgato adhuvato atāṇato aleṇato asaraṇato rittato tucchato suññato anattato ādīnavato vipariṇāmadhammato asārakato aghamūlato vadhakato vibhavato sāsavato saṅkhatato mārāmisato jātidhammato jarādhammato byādhidhammato maraṇadhammato sokadhammato paridevadhammato upāyāsadhammato saṅkilesikadhammato.

Pañcakkhandhe aniccato passanto anulomikaṁ khantiṁ paṭilabhati, 'pañcannaṁ khandhānaṁ nirodho niccaṁ nibbānan' ti passanto sammattaniyāmaṁ okkamati; pañcakkhandhe dukkhato passanto anulomikaṁ khantiṁ paṭilabhati, 'pañcannaṁ khandhānaṁ nirodho sukhaṁ nibbānan' ti passanto sammattaniyāmaṁ okkamati; pañcakkhandhe rogato passanto anulomikaṁ khantiṁ paṭilabhati, 'pañcannaṁ khandhānaṁ nirodho ārogyaṁ nibbānan' ti passanto sammattaniyāmaṁ okkamati; pañcakkhandhe gaṇḍato passanto anulomikaṁ khantiṁ paṭilabhati, 'pañcannaṁ khandhānaṁ nirodho agaṇḍaṁ[1] nibbānan' ti passanto sammattaniyāmaṁ okkamati; pañcakkhandhe sallato passanto anulomikaṁ khantiṁ paṭilabhati, 'pañcannaṁ khandhānaṁ nirodho nisallaṁ nibbānan' ti passanto sammattaniyāmaṁ okkamati; pañcakkhandhe aghato passanto anulomikaṁ khantiṁ paṭilabhati, 'pañcannaṁ khandhānaṁ nirodho anagho nibbānan' ti passanto sammattaniyāmaṁ okkamati; pañcakkhandhe ābādhato passanto anulomikaṁ khantiṁ paṭilabhati, 'pañcannaṁ khandhānaṁ nirodho anābādho

[1] nigaṇḍo, K., with agaṇḍaṁ as v.l.

nibbānan' ti passanto sammattaniyāmaṁ okkamati; pañcakkhandhe parato passanto anulomikaṁ khantiṁ paṭilabhati, 'pañcannaṁ khandhānaṁ nirodho aparapaccayaṁ nibbānan' ti passanto sammattaniyāmaṁ okkamati; pañcakkhandhe palokato passanto anulomikaṁ khantiṁ paṭilabhati, 'pañcannaṁ khandhānaṁ nirodho apalokadhammo nibbānan' ti passanto sammattaniyāmaṁ okkamati; pañcakkhandhe ītito passanto anulomikaṁ khantiṁ paṭilabhati, 'pañcannaṁ khandhānaṁ nirodho anītikaṁ nibbānan' ti passanto sammattaniyāmaṁ okkamati; pañcakkhandhe upaddavato passanto anulomikaṁ khantiṁ paṭilabhati, 'pañcannaṁ khandhānaṁ nirodho anupaddavaṁ nibbānan' ti passanto sammattaniyāmaṁ okkamati; pañcakkhandhe bhayato passanto anulomikaṁ khantiṁ paṭilabhati, 'pañcannaṁ khandhānaṁ nirodho abhayaṁ nibbānan' ti passanto sammattaniyāmaṁ okkamati; pañcakkhandhe upasaggato passanto anulomikaṁ khantiṁ paṭilabhati, 'pañcannaṁ khandhānaṁ nirodho anupasaggaṁ nibbānan' ti passanto sammattaniyāmaṁ okkamati; pañcakkhandhe calato passanto anulomikaṁ khantiṁ paṭilabhati, 'pañcannaṁ khandhānaṁ nirodho acalaṁ nibbānan' ti passanto sammattaniyāmaṁ okkamati; pañcakkhande pabhaṅgato passanto anulomikaṁ khantiṁ paṭilabhati, 'pañcannaṁ khandhānaṁ nirodho apabhaṅgaṁ nibbānan' ti passanto sammattaniyāmaṁ okkamati; pañcakkhandhe adhuvato passanto anulomikaṁ khantiṁ paṭilabhati, 'pañcannaṁ khandhānaṁ nirodho dhuvaṁ nibbānan' ti passanto sammattaniyāmaṁ okkamati; pañcakkhandhe atāṇato passanto anulomikaṁ khantiṁ paṭilabhati, 'pañcannaṁ khandhānaṁ nirodho tāṇaṁ nibbānan' ti passanto sammattaniyāmaṁ okkamati; pañcakkhandhe aleṇato passanto anulomikaṁ khantiṁ paṭilabhati, 'pañcannaṁ khandhānaṁ nirodho leṇaṁ nibbānan' ti passanto sammattaniyāmaṁ okkamati; pañcakkhandhe asaraṇato passanto anulomikaṁ khantim paṭilabhati, 'pañcannaṁ khandhānaṁ nirodho saraṇaṁ nibbānan' ti passanto sammattaniyāmaṁ .okkamati; pañcakkhandhe rittato passanto

anulomikaṁ khantiṁ paṭilabhati, 'pañcannaṁ khandhānaṁ nirodho arittaṁ nibbānan' ti passanto sammattaniyāmaṁ okkamati; pañcakkhandhe tucchato passanto anulomikaṁ khantiṁ paṭilabhati, 'pañcannaṁ khandhānaṁ nirodho atucchaṁ nibbānan' ti passanto sammattaniyāmaṁ okkamati; pañcakkhandhe suññato passanto anulomikaṁ khantiṁ paṭilabhati, 'pañcannaṁ khandhānaṁ nirodho paramasuññaṁ nibbānan' ti passanto sammattaniyāmaṁ okkamati; pañcakkhandhe anattato passanto anulomikaṁ khantiṁ paṭilabhati, 'pañcannaṁ khandhānaṁ nirodho paramatthaṁ[1] nibbānan' ti passanto sammattaniyāmaṁ okkamati; pañcakkhandhe ādīnavato passanto anulomikaṁ khantiṁ paṭilabhati, 'pañcannaṁ khandhānaṁ nirodho anādīnavaṁ nibbānan' ti passanto sammattaniyāmaṁ okkamati; pañcakkhandhe vipariṇāmadhammato passanto anulomikaṁ khantiṁ paṭilabhati, 'pañcannaṁ khandhānaṁ nirodho avipariṇāmadhammaṁ nibbānan' ti passanto sammattaniyāmaṁ okkamati; pañcakkhandhe asārakato passanto anulomikaṁ khantiṁ paṭilabhati, 'pañcannaṁ khandhānaṁ nirodho sāraṁ nibbānan' ti passanto sammattaniyāmaṁ okkamati; pañcakkhandhe aghamūlato passanto anulomikaṁ khantiṁ paṭilabhati, pañcannaṁ khandhānaṁ nirodho anaghamūlaṁ nibbānan' ti passanto sammattaniyāmaṁ okkamati; pañcakkhandhe vadhakato passanto anulomikaṁ khantiṁ paṭilabhati, 'pañcannaṁ khandhānaṁ nirodho avadhakaṁ nibbānan' ti passanto sammattaniyāmaṁ okkamati; pañcakkhandhe vibhavato passanto anulomikaṁ khantiṁ paṭilabhati, 'pañcannaṁ khandhānaṁ nirodho avibhavaṁ nibbānan' ti passanto sammattaniyāmaṁ okkamati; pañcakkhandhe sāsavato passanto anulomikaṁ khantim paṭilabhati, 'pañcannaṁ khandhānaṁ nirodho anāsavaṁ nibbānan' ti passanto sammattaniyāmaṁ okkamati; pañcakkhandhe saṅkhatato passanto anulomikaṁ khantiṁ paṭilabhati, 'pañcannaṁ khandhānaṁ nirodho asaṅkhataṁ nibbānan' ti passanto samm-

[1] paramattaṁ, M.; parāmaṭṭhaṁ, K.

attaniyāmaṁ okkamati; pañcakkhandhe mārāmisato passanto anulomikaṁ khantiṁ paṭilabhati, 'pañcannaṁ khandhānaṁ nirodho nirāmisaṁ nibbānan' ti passanto sammattaniyāmaṁ okkamati; pañcakkhandhe jātidhammato passanto anulomikaṁ khantiṁ paṭilabhati, 'pañcannaṁ khandhānaṁ nirodho ajātaṁ nibbānan' ti passanto sammattaniyāmaṁ okkamati; pañcakkhandhe jarādhammato passanto anulomikaṁ khantiṁ paṭilabhati, 'pañcannaṁ khandhānaṁ nirodho ajaraṁ nibbānan' ti passanto sammattaniyāmaṁ okkamati; pañcakkhandhe byādhidhammato passanto anulomikaṁ khantiṁ paṭilabhati, 'pañcannaṁ khandhānaṁ nirodho abyādhi[1] nibbānan' ti passanto sammattaniyāmaṁ okkamati; pañcakkhandhe maraṇadhammato passanto anulomikaṁ khantiṁ paṭilabhati, pañcannaṁ khandhānaṁ nirodho amataṁ nibbānan' ti passanto sammattaniyāmaṁ okkamati; pañcakkhandhe sokadhammato passanto anulomikaṁ khantiṁ paṭilabhati, 'pañcannaṁ khandhānaṁ nirodho asokaṁ nibbānan' ti passanto sammattaniyāmaṁ okkamati; pañcakkhandhe paridevadhammato passanto anulomikaṁ khantiṁ paṭilabhati, 'pañcannaṁ khandhānaṁ nirodho aparidevaṁ nibbānan' ti passanto sammattaniyāmaṁ okkamati; pañcakkhandhe upāyāsadhammato passanto anulomikaṁ khantiṁ paṭilabhati, 'pañcannaṁ khandhānaṁ nirodho anupāyāsaṁ nibbānan' ti passanto sammattaniyāmaṁ okkamati; pañcakkhandhe saṅkilesikadhammato passanto anulomikaṁ khantiṁ paṭilabhati, 'pañcannaṁ khandhānaṁ nirodho asaṅkiliṭṭhaṁ nibbānan' ti passanto sammattaniyāmaṁ okkamati.

6. 'Aniccato' ti: aniccānupassanā. 'Dukkhato' ti: dukkhānupassanā. 'Rogato' ti: dukkhānupassanā. 'Gaṇḍato' ti: dukkhānupassanā. 'Sallato' ti: dukkhānupassanā. 'Aghato' ti: dukkhānupassanā. 'Abādhato' ti: dukkhānupassanā. 'Parato' ti: anattānupassanā. 'Palokato' ti: anattānupassanā. 'Ītito' ti: dukkhānupassanā. 'Upadavvato' ti: dukkhānupassanā. 'Bhayato' ti: duk-

[1] abyādhidhammaṁ, K.

khānupassanā. 'Upasaggato' ti: dukkhānupassanā. 'Calato' ti: aniccānupassanā. 'Pabhaṅgato' ti: aniccānupassanā. 'Adhuvato' ti: aniccānupassanā. 'Atāṇato' ti: dukkhānupassanā. 'Aleṇato' ti: dukkhānupassanā. 'Asaraṇato' ti: dukkhānupassanā. 'Rittato' ti: dukkhānupassanā. 'Tucchato' ti: anattānupassanā. 'Suññato' ti: anattānupassanā. 'Anattato' ti: anattānupassanā. 'Adīnavato' ti: dukkhānupassanā. 'Vipariṇāmadhammato' ti: aniccānupassanā. 'Asārakato' ti: anattānupassanā. 'Aghamūlato' ti: dukkhānupassanā. 'Vadhakato' ti: dukkhānupassanā. 'Vibhavato' ti: aniccānupassanā. 'Sāsavato' ti: dukkhānupassanā. 'Saṅkhatato' ti: aniccānupassanā. 'Mārāmisato' ti: dukkhānupassanā. 'Jātidhammato' ti: dukkhānupassanā. 'Jarādhammato' ti: dukkhānupassanā. 'Byādhidhammato' ti: dukkhānupassanā. 'Maraṇadhammato' ti: aniccānupassanā. 'Sokadhammato' ti: dukkhānupassanā. 'Paridevadhammato' ti: dukkhānupassanā. 'Upāyāsadhammato' ti: dukkhānupassanā. 'Saṅkilesikadhammato' ti: dukkhānupassanā.

Imehi cattārīsāya ākārehi anulomikaṁ khantiṁ paṭilabhati, imehi cattārīsāya ākārehi sammattaniyāmaṁ okkamati.

Imehi cattārīsāya ākārehi anulomikaṁ khantiṁ paṭilabhantassa imehi cattārīsāya ākārehi sammattaniyāmaṁ okkamantassa kati aniccānupassanā, kati dukkhānupassanā, kati anattānupassanā?

Pañcavīsati anattānupassanā paññāsaṁ aniccānupassanā
Sataṁ pañcavīsatiñ c'eva yāni dukkhe pavuccare ti.

Vipassanākathā niṭṭhitā.

III

X. Paññāvagge Mātikakathā

1. Nicchāto muccatīti vimokkho,[1] vijjāvimutti, adhisīlaṁ adhicittaṁ adhipaññā, passaddhi, ñāṇaṁ, dassanaṁ, visuddhi,[2] nekkhammaṁ, nissaraṇaṁ, paviveko, vossaggo, cariyā, jhānavimokkho, bhāvanā, adhiṭṭhānaṁ, jīvitaṁ.

'Nicchāto' ti. Nekkhammena kāmacchandato nicchāto, abyāpādena byāpādato nicchāto . . . pe . . . paṭhamajjhānena nīvaraṇehi nicchāto . . . pe . . . Arahattamaggena sabbakilesehi nicchāto muccati.[3]

'Vimokkho' ti.[3] 'Nekhammena kāmacchandato muccatīti' vimokkho, 'abyāpādena byāpādato muccatīti' vimokkho . . . pe . . . 'paṭhamajjhānena nīvaraṇehi muccatīti' vimokkho . . . pe . . . 'Arahattamaggena sabbakilesehi muccatīti' vimokkho.

'Vijjāvimuttīti.' 'Nekhammaṁ vijjatīti' vijjā, 'kāmacchandato muccatīti' vimutti, 'vijjanto muccati muccanto vijjatīti' vijjāvimutti; 'abyāpādo vijjatīti' vijjā, 'byāpādato muccatīti' vimutti, 'vijjanto muccati muccanto vijjatīti' vijjāvimutti . . . pe . . . 'Arahattamaggo vijjatīti' vijjā, 'sabbakilesehi muccatīti' vimutti, 'vijjanto muccati muccanto vijjatīti' vijjāvimutti.

2. 'Adhisīlaṁ adhicittaṁ adhipaññā' ti. Nekhammena kāmacchandaṁ saṁvaraṭṭhena sīlavisuddhi, avikkhepaṭṭhena cittavisuddhi, dassanaṭṭhena diṭṭhivisuddhi. Yo tattha saṁvaraṭṭho, ayaṁ adhisīlasikkhā; yo tattha avikkhepaṭṭho, ayaṁ adhicittasikkhā; yo tattha dassanaṭṭho,

---

[1] nicchāto mokkho vimokkho, M.; niccato vimuttīti vimokkho, S. S_2., and K. as v.l. from text.

[2] suddhi, K.

[3] sabbakilesehi nicchāto. 'Mokkho vimokkho' ti, M.

ayaṁ adhipaññāsikkhā. Abyāpādena byāpādaṁ saṁvaraṭṭhena sīlavisuddhi . . . pe. . . . Arahattamaggena sabbakilese saṁvaraṭṭhena sīlavisuddhi, avikkhepaṭṭhena cittavisuddhi, dassanaṭṭhena diṭṭhivisuddhi. Yo tattha saṁvaraṭṭho, ayaṁ adhisīlasikkhā; yo tattha avikkhepaṭṭho, ayaṁ adhicittasikkhā; yo tattha dassanaṭṭho, ayaṁ adhipaññāsikkhā.

3. 'Passaddhīti.' Nekhammena kāmacchandaṁ paṭippassambheti, abyāpādena byāpādaṁ paṭippassambheti . . . pe . . . Arahattamaggena sabbakilese paṭippassambheti.

'Ñāṇan' ti. Kāmacchandassa pahīnattā nekkhammaṁ ñātaṭṭhena ñāṇaṁ, byāpādassa pahīnattā abyāpādo ñātaṭṭhena ñāṇaṁ . . . pe . . . sabbakilesānaṁ pahīnattā Arahattamaggo ñātaṭṭhena ñāṇam.

'Dassanan' ti. Kāmacchandassa pahīnattā nekkhammaṁ diṭṭhattā dassanaṁ, byāpādassa pahīnattā abyāpādo diṭṭhattā dassanaṁ . . . pe . . . sabbakilesānaṁ pahīnattā Arahattamaggo diṭṭhattā dassanaṁ.

'Visuddhīti.' Kāmacchandaṁ pajahanto nekkhammena visujjhati, byāpādaṁ pajahanto abyāpādena visujjhati . . . pe . . . sabbakilese pajahanto Arahattamaggena visujjhati.

4. 'Nekkhamman' ti. Kāmānaṁ etaṁ nissaraṇaṁ, yadidaṁ nekkhammaṁ; rūpānaṁ etaṁ nissaraṇaṁ, yadidaṁ āruppaṁ: yaṁ kho pana kiñci bhūtaṁ saṅkhataṁ paṭiccasamuppannaṁ nirodho tassa nekkhammaṁ. Byāpādassa abyāpādo nekkhammaṁ, thīnamiddhassa ālokasaññā nekkhammaṁ . . . pe . . . sabbakilesānaṁ Arahattamaggo nekkhammaṁ.

'Nissaraṇan' ti. Kāmānaṁ etaṁ nissaraṇaṁ, yadidaṁ nekkhammaṁ; rūpānaṁ etaṁ nissaraṇaṁ, yadidaṁ āruppaṁ: yaṁ kho pana kiñci bhūtaṁ saṅkhataṁ paṭiccasamuppannaṁ nirodho tassa nissaraṇaṁ. Kāmacchandassa nekkhammaṁ nissaraṇaṁ, byāpādassa abyāpādo nissaraṇaṁ . . . pe . . . sabbakilesānaṁ Arahattamaggo nissaraṇaṁ.

'Paviveko' ti. Kāmacchandassa nekkhammaṁ pavi-

veko, byāpādassa abyāpādo paviveko . . . pe . . . sabbakilesānaṁ Arahattamaggo paviveko.

'Vossaggo' ti. Nekkhammena kāmacchandaṁ vossajjati, abyāpādena byāpādaṁ vossajjati . . . pe . . . Arahattamaggena sabbakilese vossajjati.

'Cariyā' ti. Kāmacchandaṁ pajahanto nekkhammena carati, byāpādaṁ pajahanto abyāpādena carati . . . pe . . . sabbakilese pajahanto Arhattamaggena carati.

'Jhānavimokkho' ti. 'Nekkhammaṁ jhāyatīti'[1] jhānaṁ, 'kāmacchandaṁ jhāpetīti' jhānaṁ; 'jhāyanto muccatīti' jhānavimokkho, 'jhāpento muccatīti' jhānavimokkho; 'jhāyantīti dhammā jhāpentīti kilese jhāte ca jhāpe ca jānātīti' jhānavimokkho. 'Abyāpādo jhāyatīti' jhānaṁ, 'byāpādaṁ jhāpetīti' jhānaṁ; 'āloksaññā jhāyatīti' jhānaṁ, thīmamiddhaṁ jhāpetīti' jhānaṁ . . . pe . . . 'Arahattamaggo jhāyatīti' jhānaṁ, 'sabbakilese jhāpetīti' jhānaṁ; 'jhāyanto muccatīti' jhānavimokkho, 'jhāpento muccatīti' jhānavimokkho; 'jhāyantīti dhammā jhāpentīti kilese jhāte ca jhāpe ca jānātīti' jhānavimokkho.

5. 'Bhāvanā adhiṭṭhānaṁ jīvitan' ti. 'Kāmacchandaṁ pajahanto nekkhammaṁ bhāvetīti' bhāvanāsampanno, 'nekkhammavasena cittaṁ adhiṭṭhātīti' adhiṭṭhānasampanno, 'svāyaṁ evaṁ bhāvanāsampanno adhiṭṭhānasampanno samaṁ jīvati no visamaṁ, sammā jīvati no micchā, visuddhaṁ jīvati no kiliṭṭhan'ti ājīvasampanno. Svāyaṁ evaṁ bhāvanāsampanno adhiṭṭhānasampanno ājīvasampanno yañ ñad eva parisaṁ upasaṅkamati, yadi khattiyaparisaṁ yadi brāhmaṇaparisaṁ yadi gahapatiparisaṁ yadi samaṇaparisaṁ, visārado upasaṅkamati amaṅkubhūto. Taṁ kissa hetu? Tathā hi so bhāvanāsampanno adhiṭṭhānasampanno ājīvasampanno. 'Byāpādaṁ pajahanto abyāpādaṁ bhāvetīti' bhāvanāsampanno, 'thīnamiddhaṁ pajahanto ālokasaññaṁ bhāvetīti' bhāvanāsampanno, 'uddhaccaṁ pajahanto avikkhepaṁ bhāvetīti' bhāvanāsampanno, vicikicchaṁ pajahanto dhammavavatthānaṁ bhāvetīti' bhāvanāsampanno, 'avijjaṁ pajahanto ñāṇaṁ bhā-

---

[1] 'jāyatīti,' K. always.

vetīti' bhāvanāsampanno, 'aratiṁ pajahanto pāmojjaṁ bhāvetīti' bhāvanāsampanno, 'nīvaraṇaṁ pajahanto paṭhamajjhānaṁ bhāvetīti' bhāvanāsampanno . . . pe . . . 'sabbakilese pajahanto Arahattamaggaṁ bhāvetīti' bhāvanāsampanno, 'Arahattamaggavasena cittaṁ adhiṭṭhātīti' adhiṭṭhānasampanno, 'svāyaṁ evaṁ bhāvanāsampanno adhiṭṭhānasampanno samaṁ jīvati no visamaṁ, sammā jīvati no micchā, visuddhaṁ jīvati no kiliṭṭhan' ti ājīvasampanno. Svāyaṁ evaṁ bhāvanāsampanno adhiṭṭhānasampanno ājīvasampanno yañ ñad eva parisaṁ upasaṅkamati, yadi khattiyaparisaṁ yadi brāhmaṇaparisaṁ yadi gahapatiparisaṁ yadi samaṇaparisaṁ, visārado upasaṅkamati amaṅkubhūto. Tam kissa hetu? Tathā hi so bhāvanāsampanno adhiṭṭhānasampanno ājīvasampanno ti.

Mātikakathā niṭṭhitā.

Tatr' uddānaṁ bhavati:

Ñāṇaṁ diṭṭhi ānāpānaṁ[1] indriyaṁ vimokkhapañcamaṁ
gatikammaṁ vipallāso maggo maṇḍo[2] ti te dasa,
yuganadhasaccabojjhaṅgā mettā virāgapañcamā
paṭisambhidā dhammacakkaṁ lokuttarabalasuññato,
paññā iddhi abhisamayo viveko cariyapañcamo[3]
pāṭihāriyañ ca samasīsañ ca[4] sati vipassanamātikā ti.[5]

Paṭisambhidāpakaraṇaṁ samattaṁ.

---

[1] diṭṭhi ca assaṁ, S. S_2; diṭṭhi ca assāsaṁ, K.

[2] maṇḍena, K.; māno ti, S.; mano ti, S_2.

[3] vivekaṁ cariyena pañcamaṁ, K.

[4] pātiharaṁ samasīsi, M.; paṭisodasamasīti, S.; paṭisotasamasīti, S_2.

[5] Satipaṭṭhānā vipassanā, S.; satipaṭṭhānavipassanā mātikā ti, S_2; satipaṭṭhānaṁ vipassanā mātikāya ca te dasāti, K.

INDICES

I

INDEX OF PROPER NAMES

(The references are to the volume and page.)

II

INDEX OF GĀTHĀS

(165) End

BILLING AND SONS, LTD., PRINTERS, GUILDFORD

